

Академія правових наук України
Науково-дослідний центр правової інформатики

ПРАВОВА ІНФОРМАТИКА

Том перший

*Рекомендовано до друку
вченою радою Національної Академії внутрішніх справ України
(протокол від 3 вересня 2004 р. № 8)
та
вченою радою Науково-дослідного центру
правової інформатики АПН України
(протокол від 24 лютого 2004 р. № 2)*

КИЇВ
ПАРЛАМЕНТСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
2004

УДК 004:34](075)
ББК 32.81я7+67.0я7
П68

Навчальне видання

ПРАВОВА ІНФОРМАТИКА

Підручник

У 2-х томах

Том перший

Правова інформатика: Підручник. У 2-х т. — К.: Парлам. вид-во, 2004. — Т. 1. — 416 с.
ISBN 966-611-341-4.

У роботі висвітлюються теоретичні та практичні питання побудови, впровадження та використання інформаційних систем і технологій у законодавчій, правозастосовній (зокрема, виборчій та фінансовій), правоохоронній, судовій та правоосвітній діяльності.

Розраховано на фахівців у галузі державного управління, юристів, економістів, студентів та викладачів навчальних закладів юридичного профілю, осіб, які досліджують, вивчають та використовують сучасні інформаційні системи соціально-економічного призначення.

УДК 004:34](075)
ББК 32.81я7+67.0я7

Відповідальна за випуск *Ю. А. Клімашевська*
Верстка та виготовлення оригінал-макета *О. П. Хлопової*
Обкладинка *І. В. Женченка*

Підписано до друку 20.12.2004. Формат 60×90/16. Папір офс. Гарнітура Journal.
Друк офс. Ум. друк. арк. 26. Обл.-вид. арк. 33,52. Тираж 500 прим.
Вид. № 487. Зам. 69.

Свідоцтво Держкомінформу України № 69
від 29.05.2000

Парламентське видавництво
04053 м. Київ, пров. Несторівський, 4
Тел. 272-12-61, факс 272-10-18
E-mail: parliament@uni.net.ua

Виготовлено у Парламентському видавництві

ISBN 966-611-341-4

© Швець М. Я., Фурашев В. М., Коваль М. І., Габович А. Г., Саницький В. А., Хахановський В. Г., Цимбалюк В. С., Мельник П. В., Попович В. М., Ріппа С. П., Клімашевська Ю. А., Вознюк І. А., Задорожня Л. М., Брижко В. М., 2004

Авторський колектив першого тому

- М. Я. Ш в е ц ь, д-р екон. наук, проф. (розділ 1; розділи 3 та 6 у співавторстві);
В. М. Ф у р а ш е в, канд. тех. наук, доц. (розділ 2 у співавторстві);
М. І. К о в а л ь, канд. екон. наук, доц. (розділ 2 у співавторстві);
А. Г. Г а б о в и ч, канд. тех. наук (розділ 2 у співавторстві);
В. А. С а н и ц ь к и й (розділ 3 у співавторстві);
В. Г. Х а х а н о в с ь к и й, канд. юр. наук, доц. (розділ 3 у співавторстві; розділ 8);
В. С. Ц и м б а л ю к, канд. юр. наук, старш. наук. співроб. (підрозділи 4.1, 4.4, 4.5; підрозділи 4.2, 4.3 та 4.6–4.11 у співавторстві);
П. В. М е л ь н и к, д-р екон. наук, проф. (підрозділи 4.2, 4.3 та 4.6–4.11 у співавторстві);
В. М. П о п о в и ч, д-р юр. наук, проф. (підрозділи 4.2, 4.3 та 4.6–4.11 у співавторстві);
С. П. Р і п п а, д-р юр. наук, проф. (підрозділи 4.2, 4.3 та 4.6–4.11 у співавторстві);
Ю. А. К л і м а ш е в с ь к а (підрозділи 5.1, 5.3 та 5.2 у співавторстві);
І. А. В о з н ю к (підрозділ 5.2 у співавторстві);
Л. М. З а д о р о ж н я, канд. екон. наук, доц. (розділ 6 у співавторстві);
В. М. Б р и ж к о канд. юр. наук (розділ 7).

За редакцією:

академіка НАН України В. Я. Т а ц і я
академіка АПрН України Я. Ю. К о н д р а т ь е в а
член-кореспондента АПрН України М. Я. Ш в е ц я

Рецензенти:

- І. В. С е р г і є н к о, академік-секретар відділення інформатики
НАН України, академік НАН України
В. В. К о с т и ц ь к и й, член-кореспондент АПрН України,
професор

Передмова

Дослідження в галузі правової інформатики в Україні розпочалися ще в 70-х роках минулого століття завдяки підтримці директора Інституту кібернетики НАН України академіка В. М. Глушкова та міністра внутрішніх справ України І. Х. Головченка. Тоді ж був створений Республіканський науково-дослідний інформаційний центр МВС України з мережею інформаційно-обчислювальних центрів в усіх обласних управліннях внутрішніх справ (нині Департамент інформаційних технологій).

У 1988 р. була створена кафедра технічних засобів попередження та розкриття злочинів, згодом перейменована в кафедру інформаційних технологій Національної Академії внутрішніх справ України.

Інформаційно-аналітичну службу Секретаріату Верховної Ради України створили у 1990 р., пізніше перейменувавши в Центр (управління) комп'ютеризованих інформаційних систем і мереж Верховної Ради України.

У 1994 р. з'явилося управління інформаційних технологій Верховного Суду України.

Останнім часом в усіх структурах законодавчої та виконавчої влади, правоохоронних, судових та інших, де збирається і накопичується, обробляється та використовується правова інформація, створені відділи, управління, кафедри, групи з інформатизації.

Таким чином в Україні сформувалася наукова школа правової інформатики. У здобутку цієї школи є створені інформаційно-аналітичні системи, проблемно-орієнтовані комплекси і автоматизовані робочі місця для забезпечення законотворчої, правозастосовної, правоохоронної, судочинної та правоосвітньої діяльності.

Українськими фахівцями в галузі правової інформатики та інформаційного права з 1970 року захищено близько 80 докторських та кандидатських дисертацій, опубліковано сотні праць, отримані дві Державні премії України в галузі науки і техніки (у 1998 і 1999 рр.).

На базі сформованого кадрового потенціалу і наукових наробок попередніх періодів в 2001 році за ініціативою керівництва Академії правових наук України створено Науково-дослідний центр правової інформатики Академії правових наук України (на правах інституту) у відповідності із постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2001 року № 671 «Про утворення Науково-дослідного центру правової інформатики».

Основні розробки НДЦПІ спрямовані на фундаментальні та прикладні дослідження проблем правової інформатики, реалізацію Національної програми інформатизації в Україні і Національної програми правової освіти в Україні зокрема, розроблення і розвиток

інтегрованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої, правозастосовної, правоохоронної, судочинної та правоосвітньої діяльності.

Сучасні засоби і методи опрацювання даних цікаві тим, що дозволяють використовувати нову високопродуктивну технологію інформаційно-аналітичного забезпечення згаданих видів діяльності. Без оволодіння засобами і методами правової інформатики успішна робота фахівця в галузі права, економіки, державного управління та багатьох інших — неможлива.

Автори підручника «Правова інформатика» в процесі багаторічної діяльності зі створення і впровадження автоматизованих інформаційно-аналітичних систем, робочих місць, технологій у Верховній Раді України, Міністерстві внутрішніх справ України, Верховному Суді України, науково-дослідних і навчальних закладах, інших структурах узагальнюють досвід і надають відомості про принципи побудови, впровадження і практичне використання сучасних інформаційних технологій.

Розділ 1

СИСТЕМНА ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЗАКОНОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Підвищення рівня обґрунтованості рішень, особливо державного значення, оперативність реагування органів влади на соціально-економічні процеси вимагають широкого використання сучасних наукових методів і засобів опрацювання інформації.

У 1990 р. технічні засоби обробки інформації Верховної Ради Української РСР склалися з понад 200 друкарських машинок і малопотужної копіювальної техніки. Комп'ютеризованої інформаційно-аналітичної обробки даних не існувало. Інформація зберігалася лише на паперових носіях. Фонди і потоки інформації, необхідні для належного інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчого процесу, були мізерними. В процесі опрацювання, обговорення та внесення змін до законодавства кожен законопроект повністю передруковувався в середньому дев'ять разів, стенограми засідань надавались із затримками, оскільки багато часу витрачалося стенографістами на їх опрацювання. Технологічний цикл проходження законопроекту від дати його реєстрації до оприлюднення прийнятого закону (дати публікації) у «Відомостях Верховної Ради України» становив у середньому понад 90 днів.

Після проголошення незалежності України необхідність створення нової ефективної системи інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої, нормотворчої, правозастосовної та правосвітньої діяльності стала нагальною і була обумовлена потребою розбудови нормативно-правових основ демократичної держави, формування її інформаційно-правової бази та іншими завданнями становлення нового суспільного ладу.

Було і залишається актуальним належне наукове обґрунтування проектів нормативно-правових актів, зменшення впливу суб'єктивних чинників, скорочення технологічного циклу нормотворчого процесу, своєчасне й повне забезпечення органів державної влади, юридичних і фізичних осіб інформацією про чинні закони та підзаконні акти, їх тлумачення, а також збір даних зворотного зв'язку про практичні наслідки дії нормативних актів, аналіз, планування розробки нових, розгляд і схвалення відповідних змін до чинних законів та підзаконних актів.

Спільними зусиллями фахівців підрозділів Апарату Верховної Ради України, Національної академії наук, Академії правових наук,

Дослідницької служби Конгресу США, інших учасників проекту починаючи з 1990 р. створена і розвивається комплексна багатофункціональна комп'ютеризована система інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої, правозастосовної та правоосвітньої діяльності, послугами якої щоденно користуються десятки тисяч державних і недержавних структур, юридичних та фізичних осіб як в Україні, так і за її межами.

Інформаційні комплекси широкого призначення під'єднані до мережі Інтернет, що дає можливість користувачам ознайомлюватись із законодавством України, брати участь у формуванні пропозицій до законопроектів, мати доступ до світових інформаційних ресурсів, здійснювати порівняльний аналіз нормативних актів України із законодавством інших країн, використовувати світовий досвід, гармонізувати законодавчу базу України з міжнародним правом.

Створена система має для України загальнодержавне, народногосподарське та міжнародне значення. На сьогодні вона інтегрує десятки територіально рознесених автоматизованих комплексів інформаційно-аналітичного опрацювання даних, що забезпечують конвеєрну обробку та синхронізацію потоків інформації, оперативний контроль і прозорість законотворчого процесу, безперервне відстежування життєвого циклу кожного нормативно-правового акта.

1.1. Основні принципи побудови інтегрованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ) законотворчої діяльності

Створення та розвиток СІАЗ відбуваються із дотриманням низки загальновідомих принципів (системного підходу, «нових завдань», стабільності, послідовності, незамкненості, гнучкості, цілісності), дотримання яких сприяє підвищенню ефективності функціонування системи.

Принцип системного підходу базується на системному аналізі об'єкта, потоків інформації, алгоритмів їх перетворення, а також системи в цілому, тобто на виборі цілей, засобів, етапів, критеріїв доцільності інших чинників, що впливають на функціонування системи. Ці чинники можуть мати правовий, політичний, економічний, соціальний, організаційний, технічний характер. Без дотримання вимог системного підходу неможливо забезпечити комплексне виконання окремих завдань, охопити єдиною моделлю всю функціональну діяльність.

Принцип «нових завдань». Автоматизація лише традиційних, рутинних завдань організаційного управління не дає значного ефекту в удосконаленні управління. Ефект від економії управлінської

праці не завжди виправдовує витрати на придбання та установку дорогої електронно-обчислювальної техніки, програмного забезпечення. Сутність принципу «нових завдань» полягає у перебудові традиційних методів і прийомів управління відповідно до нових можливостей сучасних методів і засобів обробки даних, тобто в докорінній реорганізації всієї системи обробки інформації та управління на нових засадах. На практиці це означає, що аналіз існуючої системи управління виявляє об'єктивно необхідні нові ідеї, підходи, завдання, алгоритми, які можна реалізувати в умовах функціонування комп'ютеризованої системи.

Принцип стадійності. Створення загальнодержавної міжвідомчої СІАЗ — трудомістка та тривала робота, на різних стадіях якої окремі проблеми можуть бути розв'язані лише попередньо. За цим принципом основні компоненти системи впроваджуються поетапно, послідовно, функції та потенційні можливості, закладені на попередньому етапі, реалізуються на наступному. Результатом цих дій є підвищення ефективності системи.

Принцип відкритості (незамкненості). У процесі розвитку системи в цілому та окремих її компонентів постають нові проблеми, виникають потреби, пов'язані з кінцевим завданням управління. Необхідною умовою є швидка реакція СІАЗ на ці зміни. Згідно з цим принципом передбачається можливість внесення до складу системи нових елементів (модулів) та використання системи або її окремих складових як ланки більш високого рівня ієрархії та інтеграції на міжвідомчому рівні.

Принцип гнучкості системи передбачає можливість зміни, адаптації структури системи та її складових, а також деяких функцій із затратною значно менших ресурсів порівняно зі створенням нових ланок або системи в цілому.

Принцип кооперування ресурсів. Система включає компоненти не лише загальнодержавного, а й регіонального рівнів. Для створення цих окремих функціональних блоків важливого значення набуває єдиний підхід, а також технічне, інформаційне, програмне та методологічне поєднання всіх компонентів. Цей принцип передбачає кооперування розробників та матеріальних ресурсів на міжгалузевому рівні для створення уніфікованих компонентів інтегрованої системи.

При розробці системи враховувались також характерні особливості системи управління, до яких належать:

- специфіка завдань, що вирішуються стосовно кожного об'єкта;
- багатогранність виконуваних функцій;
- багаторівневість системи, на кожному рівні якої завдання виконуються у взаємодії з іншими системами управління;
- розосередженість органів управління та їх підрозділів по всій території України, що визначає різні умови їх діяльності;

- специфіка автоматизації процесів збирання, обробки і видачі інформації посадовим особам, а також складність алгоритмів її перетворення;
- оперативність видачі окремих видів інформації, її достовірність та можливість передачі на відстань;
- оперативність реагування на зміни в законодавстві;
- дотримання нормативно-правових норм та стандартів.

Наведені принципи є основними і найбільш характерними. Деякі підходи застосовуються для створення окремих вузлів системи: інформаційної бази, програмного забезпечення, уніфікації документів, інтеграції та оптимізації інформаційних потоків тощо.

1.2. Етапи розробки та впровадження

Процес створення автоматизованих систем — це сукупність впорядкованих за часом взаємопов'язаних, об'єднаних в етапи робіт, виконання яких необхідне й достатнє для створення АС, яка відповідає заданим вимогам.

Обов'язковість етапів робіт під час проектування, впровадження та експлуатації систем і засобів автоматизованої обробки та передачі даних визначається Постановою Кабінету Міністрів України від 4 лютого 1998 року № 121. У вказаній постанові визначаються такі етапи:

1. Техніко-економічне обґрунтування необхідності створення системи або розробки засобу автоматизованої обробки та передачі даних;
2. Розробка технічного завдання на створення системи або засобу автоматизованої обробки та передачі даних;
3. Розробка технічного проекту системи або технічної та нормативної документації на засіб автоматизованої обробки та передачі даних;
4. Підготовка персоналу, який повинен забезпечувати функціонування системи;
5. Виконання пусконаладжувальних робіт;
6. Проведення випробувань з приймання системи;
7. Виконання робіт відповідно до гарантійних зобов'язань;
8. Післягарантійне обслуговування системи.

Зміст робіт на кожному етапі визначається Комплексом стандартів на розробку автоматизованих систем, затвердженим Державним комітетом стандартизації, метрології та сертифікації України у 2002 році.

На першому етапі — **«Техніко-економічне обґрунтування необхідності створення системи або розробки засобу автоматизованої обробки та передачі даних»** — здійснюються:

- накопичення даних про об'єкт автоматизації та опис видів діяльності;
- оцінка якості функціонування об'єкта і здійснюваних видів діяльності, визначення проблем, вирішення яких можливе засобами автоматизації;
- техніко-економічна, соціальна та ін. оцінка доцільності створення автоматизованої системи;
- формулювання вимог до АС на підставі вивчення вихідних даних (характеристика об'єкта автоматизації, вимоги до системи, допустимі затрати на розробку, введення в дію й експлуатацію, очікуваний ефект від впровадження системи, опис умов створення та функціонування системи).

Результатом робіт, проведених на цьому етапі повинні стати «Звіт про виконану роботу» і «Тактико-технічне завдання на розробку автоматизованої системи».

На етапі **«Розробка технічного завдання на створення системи або засобу автоматизованої обробки та передачі даних»** детально вивчається об'єкт автоматизації, у разі потреби проводяться необхідні науково-дослідні роботи, пов'язані з пошуком шляхів й оцінкою можливостей реалізації сформульованих на першому етапі вимог до системи.

У разі, якщо об'єктом автоматизації є управлінська діяльність, пов'язана із системою обробки, передачі та накопичення правової інформації, детальне дослідження об'єкта автоматизації полягає у вивченні:

- потоків інформації, що циркулюють в системі (форм документів, маршрутів руху, показників тощо);
- існуючої системи збирання та обробки інформації;
- способів підготовки даних, термінів та періодичності їх видачі;
- номенклатури та змісту робіт, що виконуються досліджуваним об'єктом.

Важливим етапом аналізу є вивчення інформаційних потоків. Відповідно до цілей та завдань дослідження розрізняють *макрорівень* і *мікрорівень* вивчення та опису потоків інформації. Аналіз потоків інформації на макрорівні дає змогу зрозуміти загальну схему функціонування системи і є першим кроком у системному конструюванні. Цьому ж рівню відповідає виконання низки завдань з удосконалення схеми існуючих документопотоків. Для вирішення конструктивних завдань необхідно перейти з макрорівня на мікрорівень, оскільки носії інформації (документи) мають допоміжне значення порівняно з власне інформацією. Перехід на мікрорівень означає виявлення складових частин об'єкта, відношень між ними, структури та динаміки потоків інформації.

Існує кілька методів дослідження потоків інформації. Так, на етапі системного аналізу організації, коли головне — визначити

структуру та функції системи організаційного управління, на перший план виступають графічні методи, які дають наочне уявлення і дозволяють вивчити картину в цілому. Їх використання відбувається у такий спосіб:

- за елементи потоку інформації вибирають окремі дані та документи;
- усі пасивні відносини відображаються на графічній схемі, а обчислювальні (логічні) процедури записуються, крім того, у вигляді символів та відносин між ними;
- для запису обчислювальних процедур може використовуватися одна з формалізованих мов;
- подаються додаткові пояснення;
- семантичні відносини між елементами документів можуть бути виявлені при вивченні графічної схеми потоку;
- часові характеристики значень елементів потоку, що відображають його динаміку, подаються досить повно.

Графічні методи зручно використовувати для опису й удосконалення документопотоків невеликої розмірності. Як тільки розмірність збільшується, необхідно звертатися до формалізованих методів, які враховують спискову структуру потоків і орієнтовані на використання ЕОМ при складанні та обробці списків. При цьому є можливість підготувати необхідну вихідну інформацію для синтезу раціональнішої схеми потоку.

Як один з формалізованих методів дослідження інформаційних потоків на макрорівні можна застосовувати зображення у вигляді двомірної схеми-таблиці. Один з вимірів визначає структурні підрозділи, наявні в системі управління, а другий — назви документів. Якщо цей документ обробляється або використовується у цьому підрозділі, то помічається відповідна клітинка на перетині. Крім цього, в тих самих клітинках зазначається черговість обробки документів. Якщо документ опрацьовується або використовується в одному і тому самому підрозділі кілька разів, то відповідна клітинка буде містити кілька цифр, що позначатимуть черговість обробки. У разі аналізу великого за розмірами об'єкта (системи) складаються схеми-таблиці для кожного з підрозділів.

На цьому етапі виконання робіт зі створення автоматизованої системи слід здійснити розробку альтернативних варіантів концепції створюваної АС, описати необхідні затрати на їх реалізацію та функціонування. Зазначаються також переваги та недоліки кожного з варіантів. Робиться зіставлення зазначених на першому етапі вимог до автоматизованої системи з характеристиками вибраного оптимального варіанта. Визначається порядок оцінки якості та умови приймання системи, дається оцінка ефектів, очікуваних від впровадження системи.

На підставі вибраної концепції системи здійснюється розроблення, оформлення, узгодження та затвердження **технічного зав-**

даня на автоматизовану систему та, в разі потреби, на її частини.

Технічне завдання є основним документом, який визначає вимоги та порядок створення автоматизованої системи та її приймання при введенні в дію.

Технічне завдання на АС містить такі розділи, які можуть бути розбиті на підрозділи:

- 1) загальні відомості;
- 2) призначення та мета створення системи;
- 3) характеристика об'єкта автоматизації;
- 4) вимоги до системи;
- 5) склад і зміст робіт зі створення системи;
- 6) порядок контролю та прийомки системи;
- 7) вимоги до складу та змісту робіт з підготовки об'єкта автоматизації до впровадження системи в дію;
- 8) вимоги до документування;
- 9) джерела розробки.

У розділі «Загальні відомості» повинні бути вказані: повне найменування системи та її умовне позначення; шифр теми чи номер угоди на її створення; найменування організацій розробника та замовника системи, їх реквізити; перелік документів, на підставі яких створюється система, ким і коли ці документи затверджені; планові строки початку та завершення робіт зі створення системи; відомості про джерела та порядок фінансування робіт; порядок оформлення та пред'явлення замовнику результатів робіт.

У розділі «Призначення та мета створення системи» описується вид діяльності, яка підлягає автоматизації (в тому числі й управлінської); перелік об'єктів автоматизації, що охоплюються даним видом діяльності; вказуються найменування та значення технічних, технологічних, виробничо-економічних чи інших показників об'єкта автоматизації, що мають бути досягнуті в результаті створення АС, вказуються критерії оцінювання ступеня досягнення мети створення системи.

Розділ «Характеристика об'єкта автоматизації» містить відомості про об'єкт автоматизації чи посилання на документи, що містять такі відомості, описуються функціональна структура об'єкта, умови його функціонування, середовище, в якому здійснюється цей вид діяльності.

«Вимоги до системи» складаються з таких частин: вимоги до системи в цілому; вимоги до функцій, що виконуються системою; вимоги до математичного, інформаційного, лінгвістичного, програмного, організаційного, методичного та іншого забезпечення.

Вимоги до системи в цілому містять вимоги до структури та функціонування, до чисельності та кваліфікації персоналу системи, вимоги до надійності та безпеки, експлуатації, обслуговування, збереження її компонентів, захисту від несанкціонованого

доступу, вимоги до збереження інформації при аваріях, стандартизації та уніфікації й т. ін. (див. ГОСТ 34.602–89).

При розгляді функціональної структури системи подається перелік підсистем, завдань, які вони виконують, та основних вимог до кожної з них; зазначаються функції кожної підсистеми, її місце в системі, взаємозв'язки між окремими підсистемами, загальносистемні вимоги, що пред'являються до кожної підсистеми в плані побудови інформаційної бази, математичного та програмного забезпечення і створення комплексу технічних засобів, а також основні напрями вдосконалення. У цьому розділі технічного завдання повинні бути вказані вимоги до рівня пристосованості системи до можливих змін у процесах і методах управління, а також допустимі межі модернізації та розвитку.

Загальні вимоги до комплексу технічних засобів системи встановлюють основні параметри обладнання, вимоги до нестандартних технічних засобів, умови та регламент експлуатації, перелік та умови зберігання комплекту запасного обладнання та його частин.

У вимогах щодо збереження інформації слід вказати перелік подій (аварія, відмова обладнання, вимкнення живлення), за яких повинно бути забезпечене збереження інформації в системі.

Вимоги до стандартизації та уніфікації повинні включати перелік державних стандартів, класифікаторів у даній сфері діяльності, параметри уніфікованих форм управлінських документів.

Стосовно інформаційного забезпечення системи викладаються основні вимоги до документів та документообігу, показників і методів організації банків (баз) даних, зберігання та контролю достовірності даних. Зазначаються вимоги до застосування системи управління базами даних.

У вимогах до програмного забезпечення системи визначаються основні вимоги до методів вирішення завдань і програм, що їх реалізують, а також вимоги стосовно незалежності програмного забезпечення від засобів обчислювальної техніки та операційного середовища.

Для організаційного забезпечення вказують вимоги до структури та функцій підрозділів, що беруть участь у функціонуванні системи чи забезпечують її експлуатацію, до порядку взаємодії персоналу АС і персоналу об'єкта автоматизації.

Розділ «Склад і зміст робіт» повинен містити перелік етапів робіт відповідно до чинного законодавства України, терміни їх виконання, а також перелік документів, що надаються замовнику після закінчення кожного етапу.

У розділі «Порядок контролю та приймання системи» слід вказати статус приймальної комісії (державна, міжвідомча, відомча), види, склад, обсяг і методи випробовування системи, порядок узгодження та затвердження документації.

Третій етап **«Розробка технічного проекту системи або технічної і нормативної документації на засіб автоматизованої обробки та передачі даних»** включає:

- 1) розробку проектних рішень, програм, документації (технічне проектування);
- 2) підготовку об'єкта автоматизації до впровадження системи в дію.

Технічний проект розробляється на основі технічного завдання з метою визначення основних проектних рішень для створення системи. На цьому етапі проводиться комплекс науково-дослідних та експериментальних робіт з метою вибору найефективніших рішень.

Технічний проект системи складається з розділів, у яких на основі відомих методів і запропонованих концепцій розробляються:

- функціональна структура;
- організаційна структура;
- організаційні методи управління;
- інформаційна база;
- програмне забезпечення;
- комплекс технічних засобів.

У першому розділі обґрунтовується склад підсистем, їх призначення та функції; подається перелік завдань, вирішуваних кожною підсистемою.

У другому наводяться відомості про склад технічних засобів, розрахунок штату обслугового персоналу; розміщення об'єктів, які обслуговуються кожною ланкою; потреби в засобах зв'язку і порядок взаємодії працівників підрозділів із системою.

Розділ, присвячений організаційним методам управління, включає опис методів управлінської діяльності об'єктом; методів та показників, прийнятих для оцінки результатів; заходів зі зміни та удосконалення структури управління, принципів взаємодії підрозділів та забезпечення зв'язку з ними.

У розділі, що характеризує інформаційну базу системи, визначаються структура та об'ємно-часові характеристики інформації за прийнятою класифікацією, система документів, сукупність використовуваних показників, методи організації банків (баз) даних, їх зберігання та контролю; проектні рішення по системі документів, що включають уніфіковані форми вхідних та вихідних даних, джерела їх надходження, споживачів, обсяги, раціональні маршрути руху інформації. При описуванні методів організації банків та баз даних, їх зберігання та контролю зазначаються носії інформації, методи її пошуку, внесені до неї зміни, прийом та видача збереженої інформації для виконання завдань.

У розділі, пов'язаному з програмним забезпеченням системи, проводять розробку програм і програмних засобів системи, вибір, адаптацію та (або) прив'язку придбаних програмних засобів, розробку програмної документації у відповідності з ГОСТ 19.101.

У розділі, що описує комплекс технічних засобів, обґрунтовується вибір структури; наводяться перелік типів технічних засобів, що визначається згідно з переліком завдань системи, та їх кількість; основні параметри прийнятих у проекті технічних засобів, орієнтовний розрахунок їх завантаження; подається проект організації функціонування комп'ютерної мережі, робочих місць та інформаційно-аналітичних комплексів.

Документація на систему мусить містити всі необхідні та достатні відомості для забезпечення виконання робіт з введення АС в дію та її експлуатації.

Серед робіт, спрямованих на підготовку об'єкта автоматизації до впровадження АС в дію, здійснюють реалізацію проектних рішень з організаційної структури АС, забезпечення підрозділів об'єкта управління інформаційно-методичними матеріалами, впровадження класифікаторів інформації.

На етапі **«Підготовка персоналу, який повинен забезпечувати функціонування системи»** проводять навчання персоналу та перевіряють його здатність забезпечувати функціонування системи.

Під час **«Виконання пусконаладжувальних робіт»** проводять автономну наладку технічних та програмних засобів, завантаження інформації в базу даних, перевірку системи її впровадження, здійснюють комплексну наладку всіх засобів системи.

«Проведення випробувань з приймання системи» здійснюється шляхом проведення:

- попередніх випробувань (перевірка АС на працездатність і відповідність технічному завданню згідно з програмою та методикою попередніх випробувань, усунення недоліків і внесення змін у документацію, оформлення акта про передачу АС на дослідну експлуатацію);
- дослідних випробувань, аналізу їх результатів, доробки (в разі необхідності) програмного забезпечення, оформлення акта про завершення дослідної експлуатації;
- випробувань з приймання системи (випробувань на відповідність технічному завданню у відповідності з програмою та методикою випробувань з приймання системи, аналіз результатів випробувань і усунення виявлених недоліків, оформлення акта про передачу системи в постійну експлуатацію).

На етапі **«Виконання робіт відповідно до гарантійних зобов'язань»** здійснюють роботи з усунення недоліків, виявлених під час експлуатації АС протягом встановлених гарантійних термінів, внесення необхідних змін у документацію.

Роботи останнього етапу — **«Післягарантійне обслуговування системи»** — полягають у такому:

- аналіз функціонування системи;
- виявлення відхилень фактичних експлуатаційних характеристик АС від їх проектних значень;

- встановлення причин таких відхилень;
- усунення виявлених недоліків і забезпечення стабільності експлуатаційних характеристик АС;
- внесення необхідних змін у документацію на АС.

1.3. Декомпозиція системи

Будь-яка система організаційного управління через складність, багатоплановість, ієрархічність, велику кількість зв'язків передбачає визначення її структури як на етапі проектування, так і під час функціонування. Роздроблення системи на відповідні елементи та компонування їх в єдину структуру виконуються відповідно до обраного критерію. Якщо необхідно провести декомпозицію системи за низкою критеріїв, то можна здійснити побудову кількох структур згідно з кожним із них, при цьому елементи однієї структури є частиною елементів інших структур.

Наприклад, під час розробки системи галузевого відомства було виявлено доцільність декомпозиції за трьома критеріями:

- 1) функціональним призначенням елемента структури;
- 2) масштабом діяльності;
- 3) етапом, що виконується у процесі управління.

При цьому враховуються вже сформовані організаційні та функціональні структури відповідних органів, окремі напрями їх діяльності та усталена послідовність дій у процесі управління.

Відповідно до *першого критерію* здійснюється декомпозиція системи за складовими елементами — підсистемами, причому виділяються два види підсистем: функціональні та забезпечувальні (або загальносистемні).

Структура системи, елементами якої є підсистеми, називається функціональною. Функціональна підсистема є відносно самостійною сукупністю службових завдань і реалізує визначену цільову функцію. Це — сукупність завдань, взаємозв'язаних за змістом, єдністю вихідних даних або послідовністю вирішення цих завдань у часі, адже вихідні дані одних є вхідними даними для інших. Завдання реалізує аспект у визначеному напрямі діяльності і являє собою послідовність елементарних операцій. Елементарна операція є невід'ємною частиною технологічного процесу обробки даних. Це та частина алгоритму вирішення задачі, роздроблення якої є недоцільним (на зразок деталі у вузлах машин).

Для спрощення та уніфікації виконання робіт з виділення функціональних підсистем використовується методика заповнення таблиці. Вихідними даними для цього є матеріали дослідження потоків інформації, функціональних обов'язків, картотеки проблемних питань та інші джерела. У процесі заповнення таблиці по вертикалі відтворюється функціональна структура системи управління,

перелічуються функціональні підсистеми, що включають комплекси завдань та елементарні операції.

Сукупність функціональних підсистем виконує всі функції управління, водночас кожна з них має власну цільову функцію.

На відміну від функціональних забезпечувальних підсистеми реалізують у дорученому їм аспекті функціонування всієї системи. Спираючись на досвід у побудові системи, прийнято виділяти забезпечувальні підсистеми інформаційного, програмного та технічного забезпечення. Іноді в окремі підсистеми виділяють методологічне, організаційно-правове, лінгвістичне та кадрове забезпечення.

Підсистема інформаційного забезпечення — це комплекс засобів знакового опису даних, а також форм їх подання та організації власне даних в обсязі, необхідному і достатньому для функціонування системи, а також принципів, методів, способів, правил, схем, алгоритмів, за якими здійснюються збір даних, їх зберігання, пошук, контроль, редагування тощо.

Підсистема програмного забезпечення — сукупність комплексів, систем, бібліотек програм різного призначення (забезпечувальні автоматизовані інформаційно-обчислювальні процеси, взаємодія обчислювальних комплексів, контроль програм та ін.), методів та засобів алгоритмізації.

Підсистема технічного забезпечення є сукупністю засобів, що реалізують процеси збору, обробки, зберігання, пошуку, відображення інформації, а також забезпечують зв'язок ланок системи організаційного управління між собою (ЕОМ, комп'ютерні мережі, периферійна та організаційна техніка, засоби зв'язку тощо).

Відповідно до *другого критерію* проводиться декомпозиція системи на складові елементи — рівні. Структура системи, елементами якої є рівні, називається організаційною.

Аналіз системи управління, потоків інформації та завдань, що вирішують структурні підрозділи органів управління, дає підстави розглядати у складі СІАЗ три рівні комп'ютеризованої системи, які найбільш ефективно забезпечуватимуть збір, накопичення, обробку, аналіз та використання інформації в законотворчій, правозастосовній, правоохоронній, судочинній та правоосвітній діяльності.

I рівень — вищий: забезпечується централізація інформаційних ресурсів та вирішуються завдання планування, обліку, аналізу і прогнозування розвитку системи, оцінюється ефективність діяльності в заданих напрямках, виробляються рішення тощо.

II рівень — регіональний: обробляється інформація, одержана в ході виконання завдань обласного та районного рівнів.

III рівень — рівень користувача: безпосередньо здійснюються практичні заходи, формується первинна інформація, відбувається накопичення даних зворотного зв'язку.

На основі *третього критерію* відбувається декомпозиція на складові елементи — фази. Структура системи, елементами якої є фази, називається логічною.

Розглянемо логіку операцій на кожній фазі процесу.

Перший цикл. Починається реалізація певної функції управління.

I фаза (умовна назва «Облік»). Для того, щоб розпочати реалізацію функції, необхідно зібрати інформацію, що характеризує стан процесу, ресурси, вплив середовища на реалізацію функції тощо.

II фаза (умовна назва «Аналіз»). Зібрана інформація аналізується, визначаються проблемні питання, оцінюються ті чи ті чинники, параметри об'єкта (процесу), визначається наявність ресурсів, виявляються тенденції розвитку об'єкта залежно від впливу середовища та ін.

III фаза (умовна назва «Планування»). З урахуванням результатів, отриманих на попередніх етапах, здійснюється планування, складається конкретна програма, яка визначає режим функціонування об'єкта (процесу) та його реагування на вплив середовища, ресурси, що використовуються, характеристики досягнення наміченого результату. У вигляді керованого впливу вироблені рішення подаються на об'єкт управління.

IV фаза (умовна назва «Прогнозування»). На основі аналізу та з урахуванням виявлених проблем, тенденцій оцінюються можливі в майбутньому ситуації, визначаються можливий стан об'єкта (процесу), ресурсів; вплив середовища; умови, за яких відбуватиметься реалізація функції, та ін.

Другий цикл. Орган управління продовжує реалізацію певної функції управління.

I фаза. Органом управління приймається інформація про хід реалізації керованим об'єктом розробленого раніше плану, фіксуються та враховуються кількісні та якісні показники руху до мети, результати виконання планів, нові стани об'єкта, ресурсів, середовища.

II фаза. Зібрана інформація аналізується, зіставляються бажані (планові) та фактичні результати, виявляються та вимірюються відхилення від бажаного плану (норми), визначаються позитивні та негативні чинники, що впливають на реалізацію плану, з'ясовується дезорганізаційний вплив середовища, виявляються невикористані ресурси, уточнюються існуючі тенденції тощо.

III фаза. На основі останніх даних ведеться прогнозування, виявляється можливість розходження фактичних та планових величин, уточнюються можливі в майбутньому ситуації, стан об'єкта (процесу), ресурсів, вплив середовища і т. ін.

IV фаза. З урахуванням результатів, отриманих на попередніх етапах, провадиться корегування програми. Таким чином, виробляється нове управлінське рішення, яке передається на об'єкт управління.

Закінчується другий цикл в уже усталеному режимі, потім настає третій, аналогічний другому, цикл і т. д.

Характер робіт, що проводяться на кожному етапі процесу управління, є ідентичним для кожного усталеного циклу і мало відрізняється від першого, перехідного циклу. Поділ процесу управління на фази обумовлений логікою вироблення рішень і може бути віднесений до будь-якої системи управління. Відповідно до фазового подання процесу управління і на базі створених моделей, алгоритмів досягається значний ефект при побудові та функціонуванні системи.

Задачі, що вирішуються в СІАЗ, розділено на чотири класи згідно з прийнятими фазами процесу управління:

I клас (відповідає фазі «Облік») — задачі інформаційного, обліково-статистичного характеру;

II клас (відповідає фазі «Аналіз») — аналітичні задачі;

III клас (відповідає фазі «Планування») — задачі з планування, формування завдань;

IV клас (відповідає фазі «Прогнозування») — задачі з моделювання.

1.4. Модель системи комп'ютеризованого управління

Модель системи комп'ютеризованого управління різними сферами діяльності залежно від рівня деталізації може описуватися кількома способами:

- загальна схема, основні поняття;
- блок-схема, модель управління, елементи та їх взаємозв'язок;
- модель автоматизованої системи.

Основою логічних конструкцій та висновків при побудові моделей систем управління є створення фонду понять. Найбільш загальним та широковживаним є поняття «управління», визначення якого базується на таких категоріях філософії, як причина та наслідок, ціль та засіб, форма та зміст, структура та функція, суть та явище. Тому коротке визначення поняття «управління» є проблематичним. Це цілком стосується і поняття «автоматизоване (комп'ютеризоване) управління».

Мета управління об'єктом — реалізація функцій управління. Реалізація — це цілеспрямований вплив, тобто єдині та часто повторювані набори операцій з переробки конкретних даних і прийняття командних рішень. Вона відбувається в часі, просторі та в організаційних системах різного призначення і переважно має схожі операції, фази.

Оскільки механізм (блок) вироблення (генерації) рішень, що передає сигнали, і об'єкт управління можуть мати різну природу,

то поняття тієї чи іншої системи управління являє собою створений та накопичений на основі досягненого рівня знань, розвитку матеріально-технічної бази потенціал, що може забезпечити безперервну фіксацію, передачу, прийняття, зберігання та перетворення даних — облік, аналіз, планування, прогнозування.

Сказане вище може бути проілюстроване на прикладі системи державного управління (рис. 1.1).

Модель управління включає орган управління, об'єкт управління (предмет діяльності), канали прямого та зворотного зв'язку для обміну даними. Метою створення моделі є підвищення організованості, покращення синхронізації та збереження рівноваги у взаємодії системи з навколишнім середовищем заради досягнення або зберігання заданого чи бажаного режиму роботи (існування) систем через вироблення та реалізацію синхронних у просторі та часі дій або протидій дезорганізуючим внутрішнім та зовнішнім процесам.

Однією з фаз управління є безперервне відстежування (облік) з метою поінформованості про процеси, явища, факти на керованому об'єкті, без чого неможливі наступні фази — вироблення переважних, задовільних або нешкідливих рішень.

В умовах автоматизованих систем розподіл функцій між людиною та ЕОМ може бути різним, і диктується він складністю процесів (творчість), трудомісткістю, частотою і термінами вирішення

Рис. 1.1. Загальна схема проходження інформації в структурах державної влади

завдань, наявністю технічної бази тощо, але і в роботах, доручених машині, участь людини передбачається.

Потенціал комп'ютеризованої системи, наявність стандартних операцій (модулів) вироблення рішень значно розширює можливості людини для оптимального управління. Водночас застосування автоматизованих систем послаблює вплив суб'єктивних чинників на управління, що в умовах побудови демократичного суспільства набуває особливого значення.

Необхідність створення людино-машинних систем викликана й тим, що на сучасному етапі вироблення в системах організаційного управління програми дій, яка забезпечить раціональне поєднання та взаємодію в просторі та часі наявних ресурсів, можливе лише за наявності якомога повніших відомостей. Для розроблення найефективніших рішень необхідно мати велику кількість своєчасно зібраних даних про стан живої та матеріалізованої праці, складні зв'язки та взаємодію об'єкта з навколишнім середовищем, досвід побудови моделей керованого об'єкта та його реалізації, тобто інформацію, яка може збиратися, передаватися, оброблятися, зберігатися та оперативно видаватися. Можливості людини в цьому випадку мають межі, тому рішення, прийняті на основі поверхового аналізу ситуації та інтуїції, не завжди задовільні. Внаслідок цього часто неефективно використовуються інформаційні фонди, моральні стимули, кадровий потенціал, матеріальні цінності, обладнання, транспорт, енергія тощо. Через неузгодженість дій в часі з'являються «вузькі місця», «заморожування» одних та дефіцит інших ресурсів, що породжує збої в системах управління та призводить до негативних наслідків. Усе це виникає переважно через брак необхідної інформації або вплив суб'єктивних чинників, неможливість традиційними засобами одержати, обробити і своєчасно надати інформацію користувачам.

Досягнення інформатики, кібернетики як основи автоматизації управління, теорії складних саморегулювальних систем, сучасні технічні комплекси дають змогу створювати системи електронної обробки даних і, базуючись на них, моделювати та обирати варіанти рішень, що переважають, тобто підвищувати рівень організаційного управління.

Розглядаючи управління як деяку систему, можна виділити основні функціональні блоки цієї системи. Блоки А та Б (рис. 1.2) розглядаються як існуючі в просторі та часі людино-машинні конструкції, які впливають одна на одну, мають властивість самоналагоджуватися на синхронну роботу, відстежувати події, відображати впливи, тобто оперативно управляти. При цьому за деяку систему S беруть процес перетворення вхідних даних (X_i) на вихідні (Y_i), тобто Y_i є логічним рішенням визначеного завдання, деталізація якого здійснюється за зміни часу при накопиченні даних X_i у пам'яті машини (людини) з підключенням до роботи низки заданих алгоритмів та їх частин (модулів).

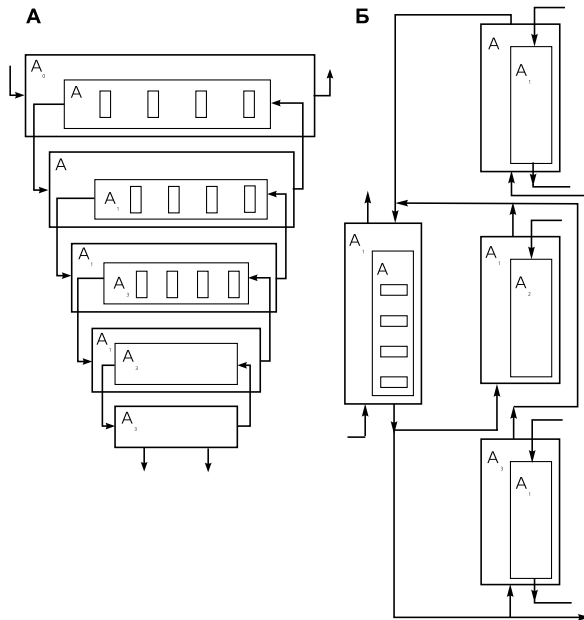

Рис. 1.3. Блок-схема включення окремих контурів у багатокоонтурних системах управління: А — блок вироблення рішень; Б — об'єкт управління

та Б. Спосіб сполучення та взаємозв'язку блоків, тобто їх структурну побудову, відображено в загальному плані на рис. 1.3.

Система управління подається ідеалізовано у вигляді елементарного ізолюваного контуру, що не природно. Реальні системи безперервного оперативного управління багатокоонтурні, ієрархічні та взаємодіють з навколишнім середовищем. Елементарні контури управління входять до реальних систем як складові частини — підсистеми та об'єкти управління.

Підблоки у таких системах функціонують подібно до блоків А та Б з тією різницею, що вони структурно розміщені на нижчому (вищому) рівні управління, є ступенем в ієрархічній системі управління і співвідносяться з блоками А та Б як частина з цілим, можуть бути ізоморфними стосовно однієї групи властивостей та відношень і неізоморфними стосовно всіх інших груп і відношень. З точки зору цього визначення ізоморфними є закони перетворення інформації в живих організмах, людському суспільстві і механізмах (кібернетичних машинах). На основі викладеного модель людино-машинної (комп'ютеризованої) системи управління також можна подати як комплекс математичних та інших відношень, які дають змогу одночасно логічно стверджувати та перетворювати величини (показники), виражені в символах.

Щоб модель дійсно відображала нормально функціонуючу систему як органічне ціле, при її побудові повинна бути забезпечена узгодженість частин, що її утворюють. Це передбачає з'ясування конкретних цілей та завдань, розподіл функцій між її блоками і підблоками, синхронний обмін даними між ними. Побудова моделі починається з накопичення знань про об'єкт і з розробки механізму пошуку на основі абстрагування аналогій з іншими об'єктами вивчення, які можуть служити моделями досліджуваного об'єкта. Як вважає Н. Вінер, абстрагування — це зміна певної частини світу відповідно, але більш простою структурою, що розглядається як модель.

Пошук загальних критеріїв (ізоморфізму) передбачає застосування індукції та дедукції. Таким чином, на основі послідовного наближення від конкретного до загального і навпаки конструюється початковий (ескізний) варіант моделі об'єкта або процесу у вигляді семантичної мережі, яка підлягає дослідженню, виміру числових та інших характеристик, що подаються у вигляді формалізованих відношень та зв'язків.

При цьому окремі етапи моделювання можуть неодноразово уточнюватися, конкретизуватися, інтерпретуватися, зіставлятися тощо до одержання найкращого кінцевого результату, тобто досягнення мети, що викликала необхідність побудови моделі.

З безлічі різних моделей розглянемо такі, функції яких зводяться до накопичення, зберігання та перетворення інформації при оперативному управлінні. Мова йде про модель, де моделюючий об'єкт фіксує вже відому й необхідну йому інформацію для того, щоб використовувати її при виробленні переважальних рішень або передавати її в різних варіантах іншим.

Машинні аналоги фіксованих моделей, що містять дані про об'єкт управління, включаються в схему складних людино-машинних систем управління як їх елементи. Елементи фіксованих моделей, як машинні, так і ті, в яких опрацювання даних здійснюється вручну, компонуються в складні системи, що, як засвідчує практика, вимагає значних людських та матеріальних ресурсів.

Труднощі, з якими пов'язана побудова певної моделі комп'ютеризованої системи управління S , пояснюються, головним чином, складністю, а іноді й неможливістю формалізації процесів управління та неповнотою інформації, необхідної для розроблення переважальних рішень, низьким рівнем розвитку і підготовки матеріально-технічної бази, широким використанням евристичних методів, впливом суб'єктивних чинників.

Отже, модель деякої системи S складається з набору стандартних і спеціальних елементів. У процесі досягнення мети на підсистемі $S1$ діє сигнал $Z1$, від чого підсистема $S1$ переходить до стану $S1'$ ($S1 \rightarrow S1'$).

Зміни в підсистемі $S1$ викликають зміни в інших підсистемах, з якими вона органічно взаємозв'язана, тобто в підсистемах $S2$,

$S3, \dots, SN$, які, у свою чергу, генерують відповідні відгуки. Очевидно, що без упорядкування, узгодженості дій у просторі та часі система працюватиме незадовільно. Для нормальної роботи системи необхідна синхронізація роботи її підсистем.

Графічно модель потоків інформації може бути зображена також у вигляді сіткового графа, що складається з вузлів і зв'язків. Вузли — це логічні перетворювачі даних, а зв'язки відображають відношення і напрями потоку інформації в системі. Одночасно з позначеннями елементів, що виконують переробку і видачу інформації, можуть подаватися часові характеристики, частота процесу вирішення завдань у системі тощо.

Як уже зазначалося, при конструюванні моделей систем організаційного управління різного призначення виявляється значна схожість алгоритмів окремих блоків, що дає змогу конструювати їх набори і розглядати їх як типові. Тому в моделі можуть виділятися типові технологічні операції та блоки обробки даних.

Використання методів організації та управління результативне за умови інтерпретації управління як процесу перетворення даних у певній системі. У такій системі розглядається тільки один тип зв'язку — обмін повідомленнями між об'єктами на основі системи знаків та їх відношень, що дає змогу однозначно описати процеси збирання, збереження, перетворення і передачі інформації, тобто комплексу засобів, який зветься мовою системи. До складу мови входить набір знаків, про значення яких є домовленість; граматики — правила побудови слів та речень з цих знаків; семантика — набір правил осмислення побудованих слів та речень; тезаурус — список слів та словосполучень, які однозначно трактуються і якими користуються інформатор та інформант як засобами, що відображають стан системи в задані інтервали часу.

При побудові автоматизованої системи управління організаційного типу запроваджено низку понять, що передають суттєві властивості та зв'язки її елементів, зміст, форму та структуру. Використання цих засобів та пояснення їх конкретного значення виробляються в процесі конструювання моделі як на абстрактному рівні, так і під час застосування на практиці.

В основу конструкції автоматизованої системи управління покладено метод синхронізуючої позначки, що дозволяє створювати системи, які керують певними процесами, діями, протидіями таким чином, щоб забезпечувати синхронізацію складових процесів, дій, протидій за мінімальних витрат ресурсів для своєчасного досягнення поставлених цілей відповідно до обраних критеріїв.

Синхронізація процесів, дій (наприклад, у виробництві) та протидій (скажімо, у правоохоронній діяльності) забезпечується завдяки спостереженню та безперервній оцінці стану кожного з предметів (об'єктів, подій) даного напрямку діяльності, чисельно представлених одиницями виміру шкали часу минулого, поточного та

майбутнього періодів: термінами стану, просування до мети, які виступають як синхронізуючі позначки (індикатори).

Модель автоматизованого управління в деталізованому вигляді відображена ланцюжками взаємопов'язаних типових конструктивних елементів (модулів), кожний з яких може виконувати над вхідними даними стандартні процедури.

Ланцюжки модулів-програм створюють сітковий граф, побудований як результат системного аналізу.

1.5. Основні вимоги до комп'ютеризованої системи правової інформації (КСПІ). Інформаційне та лінгвістичне забезпечення

КСПІ забезпечує:

- швидкий, повний і точний пошук нормативних документів України за реквізитами (дата видання, тип документа, орган влади), ключовими словами та кодами тематичного юридичного класифікатора;
- автентичність знайдених документів, перегляд усіх їх редакцій, зумовлених внесенням змін;
- можливість автоматизованого визначення для окремого документа всіх документів, пов'язаних із ним відношеннями: «вищі» — «нижчі»; «змінені» — «ті, що цей документ змінювали»; «скасовані цим документом» — «документ, що скасував цей»;
- комфортність роботи користувача з програмним забезпеченням автоматизованих робочих місць;
- швидку актуалізацію текстів правових документів із внесенням змін і відповідних повідомлень про зміни та зі збереженням попередніх редакцій документів;
- збереження електронних архівів нормативних правових документів, що втратили чинність, та можливість науково-історичного аналізу їх змісту;
- доступ до правових баз даних інших держав;
- автоматизацію перекладу правових текстів з іноземних мов українською;
- автоматизацію роботи з проектами законів, нормативних документів (для законотворців).

КСПІ має сприяти інтеграції України в міжнародний інформаційно-правовий простір шляхом створення абонентам інших країн умов для роботи з українським законодавством і врахування міжнародного досвіду правового регулювання суб'єктами вітчизняної нормотворчості.

Можливі шляхи вирішення цієї проблеми:

- участь України у формуванні полімовних міжнародних правових баз даних, у яких автентичні тексти українською мовою супроводжуються анотаціями англійською мовою, а пошукові образи документів формуватимуться на основі англійської мови;
- створення полімовних баз правових документів (англійською, російською, німецькою, українською мовами) звуженої тематики (наприклад, з приватизації, іноземних інвестицій, банків і банківської діяльності, перевезення вантажів, страхування, податків, торгівлі, охорони довкілля тощо).

КСПІ України повинна розвиватися, бути економічною, мати варіанти забезпечення правовою інформацією, у тому числі й такі, які не потребують наявності в абонента дорогого обладнання та високоякісних каналів зв'язку. Наприклад, можуть існувати бази даних, орієнтовані на міжпарламентські та міжурядові контакти з доступом до даних через міжнародні комп'ютерні мережі, і бази даних, розраховані на актуалізацію з використанням вітчизняних комутованих телефонних каналів, електронної пошти, компакт-дисків як фізичних носіїв правової інформації.

Функціонування КСПІ регламентується документами, в яких визначаються:

- обов'язки органів державної влади різних рівнів та самоврядування стосовно ведення реєстрів нормативних документів, що ними приймаються, підтримання їх в актуальному стані, перенесення текстів на магнітні носії для формування еталонних баз даних КСПІ;
- права органів державної влади різних рівнів та місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб на використання ресурсів КСПІ;
- уніфікована структура правових документів різних видів (законів, постанов, наказів тощо), способи відображення структурних частин тощо;
- вимоги до формулювання тексту про зміни до нормативних документів, які б забезпечували чіткість і технологічність їх внесення;
- обов'язки і права організацій, відповідальних за формування галузевих еталонних правових баз даних та загальнодержавної правової бази даних.

Інформаційне забезпечення КСПІ

Джерела правової інформації. Основними джерелами нормативної правової інформації є суб'єкти прийняття нормативних актів. В Україні це:

- Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд України, міністерства, комітети та інші органи центральної влади, місцеві органи державної влади та самоврядування;

- Верховна Рада та Рада міністрів Автономної Республіки Крим, які видають нормативні акти у межах їх повноважень.

Джерелами правової інформації є також надходження з інших країн, міжнародні організації.

Абоненти. Абонентами КСПІ України є органи влади та управління України всіх рівнів (передусім їх юридичні служби), підприємства, громадські організації, освітні заклади, громадяни та інші користувачі.

Правові документи (ПД) класифікуються за різними ознаками. Класифікація документів, її відображення в базах даних правових документів повинні задовольняти практичні потреби абонентів.

ПД поділяються на нормативні та ненормативні. Правовий документ називаємо нормативним, якщо він містить хоча б одну правову норму.

Нормативні правові документи (НПД) можуть мати визначений і невизначений часовий інтервал чинності.

Кожний НПД має дату набуття чинності, що, як правило, не збігається ні з датою опублікування, ні з датою прийняття. Вважається, що НПД набуває чинності тоді, коли набуває чинності хоча б одна правова норма цього документа, і втрачає чинність тоді, коли втрачає чинність остання правова норма.

Маючи для кожного документа «офісні» реквізити (хто видав, реєстраційний номер, дата прийняття, тип документа), дату набуття/втрати чинності, офіційне видання, пресове видання, можна реалізувати простий багатокритеріальний пошук документів, чинних на певну дату.

Описані нижче властивості та ознаки правових документів, їх відображення в КСПІ відкривають широкі можливості для роботи з правовими документами.

У процесі адаптації законодавства до потреб суспільного життя нормативні документи піддаються змінам, інформація про які міститься в інших правових документах. Якщо зміни вносити в текст з повідомленнями про документи, на підставі яких вони вносяться, то за час існування правового документа від дати прийняття до дати скасування (втрати чинності) можна одержати низку редакцій документа.

Для деяких абонентів КСПІ наявність редакцій документа має велике значення. До них належать передусім законотворці, спеціалісти з аудиту, слідчі та інші.

Документи знаходяться між собою в різних відношеннях. Найважливіші з них:

- «вищий» — «нижчий»;
- «такий, що вносить зміни» — «змінюваний»;
- «той, що скасовує» — «скасований».

Якщо нормотворець проектує зміни для нормативного документа, то він повинен, з одного боку, вивчити «нижчі» документи, щоб визначити, до яких змін у них призводить запропонована зміна, а з іншого — проаналізувати «вищі», щоб переконатися, що основна зміна не суперечитиме правовим нормам «вищих».

Вивчаючи в повному обсязі «нижчі» документи, можна визначитися щодо повноти регулювання певної галузі правовідносин.

Таким чином, редакції документів, зв'язки між документами — це ті тісно пов'язані з документами об'єкти, маніпулювання якими повинно бути передбачено в КСПІ.

Лінгвістичне забезпечення охоплює: складання, формування і використання класифікаторів, довідників, термінологічних, орфографічних, двомовних і багатомовних словників, машинний переклад, стилістичне опрацювання та редагування текстів, створення тезаурусів, автоматичне редагування та анотування текстів, використання природних та штучних мов.

У КСПІ використовуються такі довідники:

- джерел правової інформації;
- типів правових документів (закон, постанова, указ, декларація, наказ тощо);
- офіційних видань («Відомості Верховної Ради України», «Зібрання постанов Уряду України», «Збірник указів та розпоряджень Президента України», збірники документів міністерств і відомств);
- офіційних пресових видань («Голос України», «Урядовий кур'єр», «Офіційний вісник» тощо);
- країн світу та інші.

Особливе місце у функціонуванні КСПІ посідає загальнодержавний класифікатор правових документів (ЗКПД). Розмітка документів та їх правових норм кодами ЗКПД, співвіднесення їм «ключових» слів створюють умови для повного і точного тематичного пошуку у множині правових документів.

Необхідність обов'язкового розмічування всіх документів, які циркулюватимуть в КСПІ, та їх правових норм кодами ЗКПД не виключає використання також і галузевих класифікаторів правових документів.

Використання загальнодержавного класифікатора та довідників у галузевих правових базах даних є інтегруючим чинником у процесі створення розподіленого банку даних правових документів — ядра КСПІ.

ЗКПД є також важливим інструментом упорядкування ручних тематичних картотек юридичних служб органів влади та управління, які будуть повністю автоматизовані лише через деякий проміжок часу, та фондів правових документів на паперових носіях.

Розподілений банк правових документів КСПІ України

Сукупність баз даних правових документів органів, які є джерелами правової інформації (далі — ДПІ), об'єднаних каналами зв'язку та апаратурою передавання даних таким чином, що абоненти КСПІ можуть здійснювати пошук інформації в реальному режимі часу (із швидкою реакцією на запит) у всіх правових базах даних ДПІ, називаємо розподіленим банком правових документів (РБПД) інформаційної системи правового забезпечення (ІСПЗ) України.

РБПД — ядро інформатизованої системи правового забезпечення України.

Бази даних ДПІ є найсуттєвішими складовими частинами РБПД. Вони містять тексти нормативних та розпорядчих документів.

Ступінь «розподіленості» банку даних залежить від багатьох факторів, з-поміж яких найважливішими для органів, які видають нормативні акти, є такі:

- рівень правотворчої культури організації-джерела;
- рівень кадрового, технічного та фінансового забезпечення процесів інформатизації.

Сьогодні ще не всі оргструктури готові формувати власні бази даних правових документів, забезпечувати їх повноту, актуальність та достовірність, тому процес впровадження розподіленого банку правових документів має поступовий характер.

Першим кроком до створення РБПД є централізоване формування загальнодержавної бази правових документів вищих органів влади, документів міністерств та відомств, що реєструються в Міністерстві юстиції України, з доступом до цієї бази даних усіх абонентів.

На цьому етапі налагоджується взаємодія між ДПІ, створюється загальнодержавний класифікатор, погоджується зміст довідників, формати текстових файлів тощо.

Подальшими кроками до РБПД є поступова децентралізація формування загальнодержавної бази правових документів через створення баз правових документів ДПІ з одночасною інтеграцією їх засобами глобальних комп'ютерних мереж.

Правове та організаційне забезпечення, стандарти правових документів

У створенні та функціонуванні КСПІ бере участь значна кількість органів, установ та громадян. Їх обов'язки та права повинні бути чітко регламентовані законом та підзаконними актами, оскільки КСПІ є національним інформаційним ресурсом.

Запроваджується стандартизація структури різних типів правових документів, нумерації структурних частин.

Зміни до правових документів повинні мати конструктивний характер і не вимагати високої кваліфікації при актуалізації тексту змінюваного документа. Втрата чинності якоюсь частиною

документа не повинна призводити до перенумерації структурних частин.

Нормотворцеві найдоцільніше в таких випадках подавати повну редакцію тексту документа, його частин, абзаців тощо.

Особливого значення при проектуванні правових та організаційних документів КСПІ набувають ті, що забезпечили б повноту, достовірність та своєчасну актуалізацію як правових баз даних ДПП, так і загальнодержавної бази правових документів.

1.6. Автоматизована інформаційно-пошукова система «Термінологія законодавства України» (АІПС «ТЗУ»)

Система створена на основі термінів, визначення яких подано в чинних нормативно-правових актах України, і функціонує як автоматизована інформаційно-пошукова система. АІПС «ТЗУ» призначена для ведення бази даних, пошуку та аналізу термінів, що вживаються в нормативно-правових актах України і міжнародних документах, які були ратифіковані Україною.

Система функціонує у двох варіантах: автономному та інтегрованому в інформаційно-пошукову систему (ІПС) «Законодавство». Кожний з цих варіантів системи має дві підсистеми — адміністраторську та клієнтську, які виконують такі функції.

Варіант системи, інтегрованої в ІПС «Законодавство»

1) Адміністраторська підсистема призначена для

- створення та ведення допоміжної бази даних термінів у ІПС «Законодавство» з використанням закладок;
- експорту файлів з БД ІПС «Законодавство» з реквізитами документів, які містять терміни, та файлів з визначеннями термінів для імпорту до бази даних в автономному варіанті;
- перевірки правильності місцезнаходження покажчика на термін у тексті документа, якщо текст документа змінювався, та автоматизованої корекції місцезнаходження в разі потреби;
- перевірки визначення терміна при внесенні до нього змін;
- перевірки реквізитів документа, зміни їх у разі потреби та експорту з БД «Законодавство» файла з новими реквізитами для подальшого імпорту до автономної бази даних «Термінологія законодавства України».

2) Клієнтська підсистема призначена для

- перегляду списку термінів та їх визначень;
- здійснення пошуку терміна;
- фільтрації та виводу на екран термінів за словом або словосполученням, що введені з клавіатури;

- фільтрації та виводу на екран термінів за словом або словосполученням, які виділені у тексті документа;
- фільтрації та виводу на екран термінів, що знаходяться в текстах документів поточного списку;
- експорту назви терміна (або групи термінів), його визначення та реквізитів документа, в якому він знаходиться, до вбудованого редактора ІПС «Законодавство»;
- поновлення клієнтської бази даних блоками актуалізації.

Варіант автономної системи

1) *Адміністраторська підсистема* призначена для ведення словників даних, виділення прав доступу для роботи операторів, формування блоків поновлення для бази клієнта та створення резервних копій основної бази.

2) *Операторська підсистема* призначена для

- роботи з основною базою даних «ТЗУ» (ведення списку термінів, документів, словників, перегляд, пошук, конвертування даних із БД «Законодавство», введення та редагування термінів, яких немає в БД «Законодавство», у «ручному» режимі);
- визначення зв'язків між термінами.

3) *Клієнтська підсистема (офлайнова)* призначена для

- перегляду списку термінів та їх визначень;
- поновлення бази даних блоками актуалізації;
- створення власних списків термінів і формування переліків термінів для друку тематичних словників.

В АІПС «ТЗУ» передбачена можливість конвертування даних в Інтернет-базу — для перегляду термінів у режимі онлайн.

База даних для кожної з підсистем (адміністраторської та клієнтської) має своє призначення. Тому вибір бази даних залежить від завдань, що поставлені для відповідної підсистеми:

1) *Адміністраторська підсистема:*

- ведення (додавання, редагування та вилучення термінів) бази даних;
- перевірка цілісності даних, зв'язків між таблицями, первісних та вторинних ключів; одночасний доступ кількох операторів; розподіл прав доступу; підтримка трансакцій і таке інше.

Система керування базами даних: SQL клієнт-сервер.

2) *Клієнтська підсистема:*

- швидкий перегляд та пошук даних, який не потребує багато системних ресурсів (оперативної пам'яті, місця на жорсткому диску); можливість перевірки цілісності клієнтської бази даних при відкритті файлів; поновлення бази даних блоками актуалізації; можливість доступу в мережі тільки на читання (коли файли бази даних знаходяться в каталозі, що захищений на запис системним адміністратором).

Програмне забезпечення. До складу програмного забезпечення входять універсальні засоби та прикладні програми, які орієнтовані на реалізацію АПС.

Варіант автономної системи:

- програма робочого місця адміністратора системи (адміністраторська підсистема);
- програма робочого місця оператора (операторська підсистема);
- програма робочого місця користувача (клієнтська підсистема).

Варіант системи, інтегрованої в ІПС «Законодавство»:

- модуль, вбудований в ІПС «Законодавство», який надає можливість формування підбази термінів;
- модуль, вбудований в ІПС «Законодавство», який надає можливість користувачеві працювати з підбазою термінів;
- програма створення блоків актуалізації для ІПС «Законодавство», яка розміщує в блоці актуалізації дані про зміни в підбазі термінів.

1.7. Тезаурус EUROVOC*

В умовах гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу значна увага має приділятися впровадженню тезауруса EUROVOC як засобу класифікації та індексації документів, міжнародного обміну інформацією, зокрема, для порівняльного аналізу законодавства України із законодавством країн ЄС та однозначного тлумачення термінів різними мовами.

Тезаурус EUROVOC є багатомовним політематичним інформаційно-пошуковим тезаурусом і визначається як «нормативний словник дескрипторної інформаційно-пошукової мови із зафіксованими в ньому парадигматичними відношеннями лексичних одиниць (інформаційно-пошукова мова — це формалізована штучна мова, призначена для індексування документів, інформаційних запитів та опису фактів з метою подальшого збереження і пошуку; парадигматичні відношення вказують на спільність або протиставленість значень і використання лексичних одиниць);

- тезаурус EUROVOC побудований для широкої сукупності галузей знань і практичної діяльності;
- тезаурус EUROVOC містить лексичні одиниці, запозичені з кількох природних мов, що являють собою еквівалентні за змістом поняття на кожну з цих мов.

Використання EUROVOC. Тезаурус EUROVOC використовується в документальних (що містять інформацію про законодавчі акти

* Деталізований опис EUROVOC та інструкції для користування подаються окремим виданням.

і документи ЄС) і бібліографічних інформаційно-пошукових системах бібліотек, інформаційних служб ЄС. Крім того, EUROVOC відіграє роль сполучної ланки між усіма документальними системами, що містять інформацію про діяльність ЄС як на рівні органів, установ і інститутів ЄС, так і на національному та регіональному рівнях.

Переваги EUROVOC:

- використання термінологічного стандарту, яким є EUROVOC, при індексуванні документів і формулюванні запитів дозволяє досягти високої ефективності пошуку в документальних базах даних;
- багатомовність EUROVOC дозволяє здійснювати індексування і пошук інформації нерідною для користувача мовою;
- простота використання EUROVOC як мови індексування дозволяє різним інформаційним службам працювати в єдиній мережі, що зменшує витрати при обробці документів.

Обмеження у використанні EUROVOC:

- EUROVOC відповідає вимогам інформаційних систем загального характеру, що відбивають діяльність ЄС у цілому, але він не призначений для обробки вузькоспеціальної документації.

Тематичні розділи. У тезаурусі виділені розділи, пов'язані з різними видами діяльності органів, установ, інститутів ЄС:

- ПОЛІТИКА
- МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
- ЄВРОПЕЙСЬКІ СПІВТОВАРИСТВА
- ПРАВО
- ЕКОНОМІКА, ТОРГІВЛЯ
- ФІНАНСИ
- СОЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ
- УТВОРЕННЯ, КОМУНІКАЦІЯ
- НАУКА
- ПІДПРИЄМНИЦТВО, КОНКУРЕНЦІЯ
- ПРАЦЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ
- ТРАНСПОРТ
- НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ
- СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО, ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО, РИБНЕ ГОСПОДАРСТВО
- СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ПРОДУКТИ ХАРЧУВАННЯ
- ВИРОБНИЦТВО, ТЕХНОЛОГІЇ, ДОСЛІДЖЕННЯ
- ЕНЕРГЕТИКА
- ПРОМИСЛОВІСТЬ
- ГЕОГРАФІЯ
- МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Мовні версії. Тезаурус виданий офіційними мовами ЄС.

1.8. Структура системи інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої діяльності Верховної Ради України

У процесі розроблення та застосування законів, інших правових актів залежно від значення вирішуваних проблем і ситуацій та згідно з демократичними засадами бере участь значна кількість фахівців, використовуються дані, що відображають законотворчу, правозастосовну та правоосвітню діяльність.

Для підтримки цього процесу в складі системи інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої та правозастосовної діяльності розроблено й впроваджено низку забезпечувальних (забезпечують технологічний цикл законотворчої та правозастосовної діяльності) і спеціалізованих (допоміжних) підсистем, автоматизованих робочих місць (АРМ) (рис. 1.4; табл. 1.1).

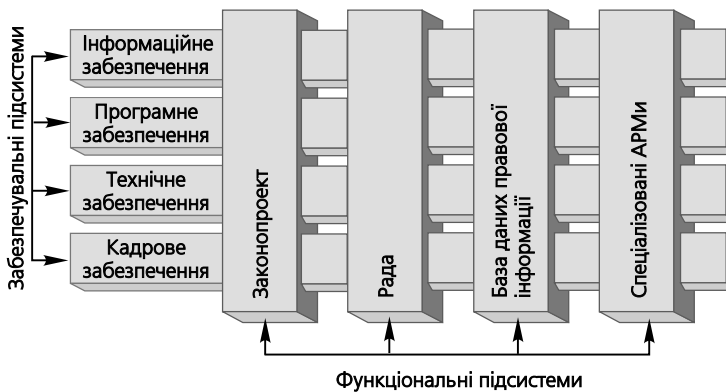

Рис. 1.4. Структура системи інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої та правозастосовної діяльності

Таблиця 1.1

Перелік автоматизованих інформаційних систем (АІС) та автоматизованих робочих місць (АРМ) Верховної Ради України

№	Найменування	Дані та операції над ними
1	2	3
1	Сайт Верховної Ради України	www.rada.kiev.ua

Продовження 1 табл. 1.1

1	2	3
2	АІС «Законопроект»	
2.1	АРМ «Реєстрація законопроектів»	Номер сесії розгляду; назва законопроекту (ЗП); номер ЗП; дата реєстрації; суб'єкт законодавчої ініціативи; тип ЗП; вид ЗП; автор подання; зв'язок з вхідним номером документа, що пройшов через експедицію
2.2	АРМ «Введення текстів законопроектів та супровідних документів»	Файли з текстом законопроекту та супровідними документами до нього; автори тексту ЗП (усі за списком); ПІБ особи, з якою погоджено ЗП; кількість аркушів у кожному з видів документів
2.3	АРМ «Порядок денний» (на сесію, тиждень)	Порядки денні на сесію та тиждень
2.4	АРМ «Контроль та статистика»	Контроль дат зміни етапів та станів. Формування контрольних статистичних форм
2.5	АРМ «Реєстрація прийнятих законодавчих актів»	Реєстраційний номер законодавчого акта ВРУ; дата прийняття; назва (корегується з назви законопроекту); дата надходження доопрацьованого законопроекту на підпис Голові Верховної Ради України; дата передачі документа, прийнятого Верховною Радою України, на підпис Голові Верховної Ради України; дата і час повернення документа, підписаного Головою Верховної Ради України; дата і час направлення закону на підпис Президентові України; дата і час направлення закону на підпис Президентові України після його розгляду з пропозиціями Президента України; дата і час повернення (повторного повернення) підписаного Президентом України закону України; дата і час повернення закону від Президента із пропозиціями чи з накладенням вето; дата розсилки закону України; дата направлення його на опублікування у газеті «Голос України»; номер справи закону за номенклатурою
2.6	АРМ «Тиражування законопроектів»	Дані про виготовлення тиражу документів (номер тиражу, дата тиражу, кількість аркушів)
2.7	АРМ «Формування плану пленарних засідань (на день)»	План засідань на поточний пленарний день з введенням даних про доповідачів та співдоповідачів
2.8	АРМ «Оперативна інформація»	Дані про результати розгляду проектів законодавчих актів (питань) на пленарному засіданні

Продовження 2 табл. 1.1

1	2	3
2.9	АРМ «Проходження проектів законодавчих актів у комітетах Верховної Ради України»	Дати змін стану розгляду проектів законодавчих актів у комітетах; відповідальні за підготовку до розгляду законопроектів народні депутати (їх помічники), працівники секретаріатів
2.10	АРМ «Адміністратор системи «Законотворець»	Ведення класифікатора системи, реєстру користувачів та їх доступу до інформації; моніторинг введення інформації; забезпечує копіювання БД на магнітних носіях та їх поновлення (при потребі)
2.11	АРМ «Підготовка текстів проектів законодавчих актів, пропозицій та порівняльних таблиць»	Тексти пропозицій; таблиці зауважень; порівняльні таблиці до другого, третього (повторних другого, третього) читань, з пропозиціями Президента. Тексти редакцій проектів законодавчих актів, що вносяться на розгляд на пленарному засіданні
2.12	АРМ «Формування довідки про готовність законопроекту до розгляду»	Мета законопроекту, фінансово-економічне обґрунтування, висновки науково-експертного та юридичного управлінь, рішення комітету, доповідач, співдоповідач, згода на оприлюднення тексту через мережу Інтернет, орієнтовний регламент розгляду законопроекту
2.13	АРМ «Підготовка висновків»	Науково-експертні висновки (повний текст, скорочений витяг та рішення про подальший розгляд ЗП, узагальнюючий висновок) до кожного законопроекта; висновок про готовність до другого, повторного другого, третього читань
2.14	АРМ «Формування аналітичних матеріалів «Законопроектна активність народних депутатів»	Дані по кожному депутату, а саме: перелік законопроектів, поданих народним депутатом, пропозиції (поправки) до ЗП
3	Автоматизована система документообігу	
3.1	АРМ «Експедиція»	Централізоване введення реєстраційних карток документів, що надходять до Верховної Ради України (включаючи законопроекти, що надходять від Президента, Кабінету Міністрів, Національного банку та народних депутатів поштовим зв'язком разом з електронною копією)
3.2	АРМ «Діловодство»	Дані про вхідні (вихідні) документи; ПІБ працівника, якому доручено виконання та підготовка відповіді; дата отримання; резолюція
3.3	АРМ «Контроль доручень»	Дата та відмітки про постановку на контроль, надання відповіді та зняття з контролю відповідних документів, доручень

Продовження 3 табл. 1.1

1	2	3
3.4	АРМ «Методист та адміністратор автоматизованої системи документообігу»	Ведення загальносистемних довідників; реєстрація користувачів та надання їм відповідних прав доступу до інформації; моніторинг введення інформації; забезпечення формування копій БД та її поновлення (при потребі); поновлення модулів прикладних програм; модернізація; підготовлення технічних вимог та технічних завдань щодо розвитку
4	АІС «Опрацювання листів та звернень громадян»	
4.1	АРМ «Реєстратура»	Реєстрація звернень громадян на особистому прийомі
4.2	АРМ «Консультант»	Реєстрація листів зі зверненнями громадян з введенням реєстраційних карток
4.3	АРМ «Статистика»	Формування статистичних форм, аналітичних довідок
4.4	Програмно-технічний комплекс «Адміністратор системи»	Ведення класифікаторів системи, реєстру користувачів та прав доступу до інформації; моніторинг введення інформації; забезпечення формування копії БД на магнітних носіях та її поновлення (при потребі)
5	АІС «Проходження запитів народних депутатів, доручень Верховної Ради України»	
5.1	АРМ «Депутатські запити»	Номер реєстрації депутатського запиту; дата реєстрації; короткий виклад запиту; текст резолюції; автор запиту; тип проблеми, тип виконавця, тип запиту, тип відповіді; визначений автор відповіді; термін виконання запиту; дата ознайомлення депутата з відповіддю
5.2	АРМ «Доручення»	Номер реєстрації доручення; дата реєстрації; короткий виклад доручення; текст резолюції; тип проблеми, тип виконавця; автор відповіді на доручення; термін виконання доручення, дата ознайомлення керівництва з відповіддю
5.3	АРМ «Керівник відділу»	Перегляд даних та інформаційних систем, контроль їх функціонування
5.4	АРМ «Адміністратор системи»	Ведення класифікаторів системи, реєстру користувачів та прав доступу до інформації; моніторинг введення інформації; забезпечення формування копії БД на магнітних носіях та її поновлення (при потребі)
6	АІС «Кадри»	
6.1	АРМ «Депутати»	Анкетні дані народних депутатів, фото, обрання до складу комітетів, тимчасових комісій, перехід по фракціях, відпустки народних депутатів

Закінчення табл. 1.1

1	2	3
6.2	АРМ «Штатний розпис»	Структура Верховної Ради України, зміни до неї (включаючи комітети, тимчасові комісії, фракції)
6.3	АРМ «Особові справи»	Анкетні дані та особові справи працівників органів Верховної Ради України та Апарату Верховної Ради України
6.4	АРМ «Відпустки»	Дані про відпустки працівників органів Верховної Ради України та Апарату Верховної Ради України
6.5	АРМ «Лікарняні»	Облік лікарняних листів
6.6	АРМ «Помічники депутатів»	Анкетні дані помічників-консультантів народних депутатів України
6.7	АРМ «Підвищення кваліфікації»	Дані про підвищення кваліфікації працівників органів Верховної Ради України та Апарату Верховної Ради України
6.8	АРМ «Атестація держслужбовців»	Дані про атестацію працівників органів Верховної Ради України та Апарату Верховної Ради України
6.9	АРМ «Адміністратор системи та бази даних»	Ведення класификаторів системи; реєстру користувачів та доступу їх до інформації; моніторинг введення інформації; забезпечення формування копії БД на магнітних носіях та її поновлення (при потребі)
7	Система «Рада»	
8	Автоматизована стенографічна система «Графіт»	
9	Інформаційно-пошукова система «Законодавство»	
ДОПОМІЖНІ ПІДСИСТЕМИ		
10	Автоматизована система «Бухгалтерія»	
11	Автоматизована система пропускового режиму	
12	Інформаційно-пошукова система «Адміністративно-територіальний устрій України»	

1.9. Еталонна база правової інформації

Еталонна база правової інформації та її похідні охоплюють кінцеву продукцію нормотворчого процесу і зорієнтовані на забезпечення правовою інформацією широкого кола користувачів за допомогою інформаційно-пошукових систем (ІПС) «Законодавство», «Закони та підзаконні акти України в Internet», які дають змогу швидко здійснювати багатоваріантний пошук необхідних даних. Еталонна база даних нормативно-правових актів є автоматизованим фондом

офіційних документів, що оперативно актуалізується (підтримується в контрольному стані) і захищена від пошкодження.

Інформаційно-пошукова система «Законодавство» є сучасним і простим засобом для роботи з правовою інформацією*.

Система має потужний пошуковий апарат та різноманітні засоби відображення документів, кількість яких становить близько 130 000. Щоденно база даних поповнюється 70–100 документами.

ІПС містить:

1. Документи органів влади України, а саме:
 - Президента;
 - Верховної Ради;
 - Кабінета Міністрів;
 - Конституційного Суду, Верховного Суду, Вищого господарського суду;
 - міністерств та відомств (зокрема, Державної податкової адміністрації, Національного банку, Державної митної служби, Фонду державного майна тощо).
2. Міжнародні угоди.
3. Деякі нормативні документи органів влади.
4. Документи регіонального законодавства.

У системі є двосторонній (українсько-російський, російсько-український) перекладач, довідник органів влади України та посадових осіб.

ІПС містить «завжди актуалізований» термінологічний словник законодавства України (понад 18 000 термінів). Унікальним інформаційним ресурсом системи є база даних органів влади з «історією» створення, перейменувань та ліквідації.

Система «Законодавство» функціонує як на окремих персональних комп'ютерах, так і в локальній мережі. Актуалізація бази даних здійснюється щоденно.

У складі системи інформаційно-аналітичного забезпечення є низка спеціалізованих комплексів, які забезпечують розробника нормативних актів необхідною інформацією з наявних електронних фондів юридичної, соціально-економічної та іншої інформації, у тому числі відомчих нормативних актів, зарубіжного законодавства, каталогів літератури, фондів інформаційних агентств світу, стенограм засідань Верховної Ради України, матеріалів інших зібрань, обговорень, пропозицій до законопроектів, результатів голосувань, програм народних депутатів, партій, рухів, статистичних даних міністерств, відомств, соціологічних досліджень, звернень, скарг і пропозицій громадян, організацій та інших масивів даних, що містять проблемні питання, наявні в державі та суспільстві.

* Деталізований опис ІПС «Законодавство» та інструкція для користування подаються окремим виданням.

Інформаційна система Верховної Ради України надає можливість отримувати різноманітні аналітичні довідки з таких підсистем, баз даних, як «Законопроект», «Стенограми», «Законотворець», «Зворотний зв'язок», «Рада», «Контроль проходження законопроектів» та ін.

Підсистеми технічного, мережного програмного забезпечення зорієнтовані на доведення до користувачів інформації з інтегрованої бази даних у варіантах за допомогою окремих автоматизованих робочих місць у вигляді протоколів поновлення та з використанням мережі Інтернет і локальної мережі, на компакт-дисках, електронною поштою.

Підсистема «Законопроект» обслуговує технологічний процес розроблення законодавчих актів від дати реєстрації початкового варіанта, вивчення проблеми, що потребує правового врегулювання, збирання пропозицій, необхідної інформації з різних джерел, формування змісту законопроектів до кінцевого юридичного оформлення.

Ця підсистема дає можливість залучати до творчого процесу відповідних фахівців і зацікавлених осіб, які бажають або зобов'язані працювати над проектом закону.

Наведемо приклад типового набору документів, що готуються до розгляду по законопроекту на засідання Верховної Ради України:

Реєстраційний номер <u>1214</u>	ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
1	2
Подається проект	Закону про внесення зміни до статті 14 Закону України «Про захист прав споживачів» (щодо механізму взаємовідносин між продавцями та споживачами)
Суб'єкт права законодавчої ініціативи	Кабінет Міністрів України — А. Кінах
Стан проходження	Перше читання
Мета проекту (коротка анотація)	Удосконалення механізму взаємовідносин між продавцями та споживачами товарної продукції
Проект підготовлено, доопрацьовано (вказати ким)	Комітетом з питань соціальної політики та праці
Фінансово-економічне обґрунтування проекту (вказати ким, коли зроблено, короткий його виклад, чи потребує додаткових видатків)	Не потребує додаткових матеріальних витрат
Науково-експертний висновок	Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України від 31.07.2002 р.

1	2
(вказати ким, коли зроблено, короткий його виклад, відповідність Конституції України)	вважає, що проект Закону про внесення змін до статті 14 Закону «Про захист прав споживачів» може бути прийнятий за основу у першому читанні з подальшим врахуванням висловлених зауважень і пропозицій від 15.01.2003 р., протокол № 14
Рішення Комітету (назва комітету, дата розгляду, короткий виклад)	Комітет з питань соціальної політики та праці вирішив відхилити законопроект
Визначено з цього питання: Доповідачем (прізвище, ім'я, по батькові, посада) Співдоповідачем (прізвище, ім'я, по батькові, посада)	Шкільник Леонід Семенович — Голова Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики Бондарчук Олександр Васильович — н. д. IV скл, Голова підкомітету з питань соціальних гарантій, рівня життя та повернення заощаджень громадян
Запрошені (список додається)	І. Юшко — Міністерство фінансів України, А. Заєць — Міністерство юстиції України, О. Петренко — Міністерство транспорту України
Проект узгоджено і завізовано (вказати ким і коли)	В. Петришин — Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції, В. Падалко — Міністерство промислової політики України
Орієнтовний регламент розгляду питання: — для доповіді — для відповідей на запитання до доповідача — для співповіді — для відповідей на запитання до співдоповідача — для обговорення і прийняття рішення Разом	5 хв. 5 хв. 5 хв. 5 хв. 5 хв. 25 хв.

Проект Постанови Верховної Ради України з цього питання додається.

Комітет згоден на оприлюднення тексту (так, ні)

Дата дозволу: 15.01.2003

Голова Комітету з питань соціальної політики та праці _____

(назва комітету)

(підпис)

В. Хара

(прізвище та ініціали)

Отже, завдяки застосуванню такої комп'ютеризованої технології кожна пропозиція, проект закону або інший документ проходять фахову експертизу та одержують позитивну (негативну) оцінку шляхом голосування народними депутатами.

Вхідною інформацією комплексу є тексти законопроектів, що зберігаються в центральному сервері комп'ютерної мережі Верховної Ради України, інші дані щодо кожного законопроекту та його інформаційне забезпечення.

Крім того, комплекс надає можливість виконувати планування, облік, аналіз, обробку даних, отримувати довідкову інформацію, що накопичується в базі даних.

Підсистема «Контроль проходження законопроектів» використовується для безперервного відстежування проходження законопроектів у Верховній Раді України згідно з Регламентом, планом робіт та порядком денним засідань.

Автоматизовані робочі місця системи «Законотворець» використовуються для підготовки законопроектів, порівняльних таблиць (формування, корегування, порівняння, аналіз) для розгляду й обговорення на пленарних засіданнях.

Вхідною інформацією для АРМ «Законотворець» є текст проекту закону, який вноситься на розгляд Верховної Ради України, а також тексти альтернативних проектів, порівняльні таблиці, таблиці співвідношень і текст кінцевої редакції закону, прийнятого на сесії Верховної Ради України. Застосування АРМ «Законотворець» дає можливість оперативно, якісно та ефективно готувати законопроекти для розгляду на сесії Верховної Ради України, подавати інформацію в наочній формі (порівняльні таблиці), користуватися базою чинних законів, створювати таблиці змін і доповнень у порівнянні з іншими текстами законів.

Структурування тексту проекту та його розмітка полегшують подальше внесення пропозицій, зауважень і корегування проекту на всіх етапах його розгляду.

Користувачеві надається можливість переглянути на екрані комп'ютера та роздрукувати порівняльну таблицю і таблицю зауважень до всього тексту або окремих його частин, кінцеву редакцію, таблиці співвідношень у двох варіантах (для двох або кількох законопроектів).

Інформаційно-аналітичний комплекс «Зворотний зв'язок». Оперативне опрацювання великих обсягів і потоків інформації, необхідність інформаційно-аналітичного супроводу кожного етапу законотворчого процесу, накопичення інформації та швидкий доступ до неї в різних аспектах визначили необхідність створення інформаційно-аналітичного комплексу «Зворотний зв'язок».

Комплекс «Зворотний зв'язок» здійснює опрацювання звернень, пропозицій та скарг громадян, організацій, повідомлень преси, дає змогу відслідковувати фактичні результати дії нормативно-право-

вих актів, обробку даних про народних депутатів, їхні програми. Ця інформація використовується для формування переліку питань, що підлягають законодавчому врегулюванню і внесенню в план законопроектних робіт.

Створенням **«Автоматизованої системи безперервного планування, обліку, аналізу та прогнозування законопроектних робіт»** може бути вирішена низка проблемних питань стосовно вдосконалення планування, організації та технології законотворчого процесу.

Ця система повинна забезпечити ритмічну роботу над законопроектами в черговості згідно з рейтинговою вагою, статистичними нормативами часу, потрібного на опрацювання законопроекту, і кінцевими датами розгляду законів, визначеними народними депутатами та фахівцями-експертами.

Ритмічність законопроектної діяльності може бути забезпечена завдяки вчасним (прогнозним) розрахункам трудомісткості опрацювання законопроектів та розподілом робіт у часі за виконавцями (підрозділами). Для цього на стадії реєстрації законопроекту має визначатись вірогідний (оптимістичний і песимістичний) норматив трудовитрат на опрацювання законопроекту по кожному підрозділу (виконавцю). Такими нормативами можуть бути досвід та статистика виконання подібних робіт у минулі періоди.

У систему мають бути введені дані про наявний кадровий потенціал підрозділів парламенту і зовнішніх виконавців, а також календар робочих і вихідних днів у поточному плановому періоді.

Система працюватиме в реальному часі (безперервно) у складі комп'ютеризованої інформаційно-аналітичної системи Верховної Ради України і видаватиме дані про стан опрацювання законопроектів (відставання, випередження в днях з прив'язкою до поточного періоду) за підрозділами.

Система також видаватиме дані про завантаження виконавців у людино-днях (завантаження, перевантаження) у процесі управління законотворчим процесом, що можливо за належної дисципліни обліку передачі виконаних робіт від підрозділу до підрозділу.

Така інформація може також використовуватися для вдосконалення організаційно-штатної структури апарату парламенту.

Інформаційно-технічний комплекс «Рада» призначений для комп'ютеризованого супроводження пленарних засідань Верховної Ради України, забезпечення продуктивної роботи народних депутатів під час засідань і для проведення аналізу роботи парламенту (голосувань).

Система «Рада» під'єднана до комп'ютерної мережі Верховної Ради України і складається зі спеціалізованих автоматизованих робочих місць, об'єднаних у локальну мережу.

Вхідною інформацією системи «Рада» є анкетні дані народних депутатів, дані про партії, фракції та групи народних депутатів у парламенті, комітети Верховної Ради України та інші відомості.

Вихідними даними системи «Рада» є дані про результати голосувань, що видаються згідно з Регламентом Верховної Ради України, та окремі аналітичні довідки на замовлення народних депутатів, комітетів і фракцій.

Світова електронна мережа правових документів. У сучасних умовах міждержавного співробітництва законотворча та правозастосовна діяльність потребує використання міжнародної системи правової інформації. Створення в 1976 р. Міжнародної правової бази даних у Правничій бібліотеці Конгресу США було мотивоване бажанням задовольнити таку потребу. База виправдала себе як простий та ефективний засіб швидкого та точного доступу до складових частин правового середовища різних країн і з часом перетворилася на Світову електронну мережу правових документів (GLIN).

Згідно з ідеологією та технологією, прийнятою у проєкті GLIN, Апаратом Верховної Ради України здійснено опрацювання «Відомостей Верховної Ради України», з використанням тезауруса GLIN готуються реферати законів України, постанов Верховної Ради України та проводиться обмін ними з використанням мережі Інтернет.

Використання інформаційної системи GLIN, правових баз даних Російської Федерації, Євросоюзу, інших держав розглядається як складова частина інформаційно-аналітичного забезпечення законодавчої та правозастосовної діяльності, нарощування інформаційного забезпечення українського парламенту, реалізації міжпарламентських інформаційних обмінів, гармонізації законодавства України з міжнародним законодавством.

Автоматизована система порівняльного аналізу законодавства України та інших країн створюється для проведення фахівцями порівняльного аналізу законодавчих актів України з відповідними актами інших країн.

Система включає в себе бази даних юридичних документів двох (або більше) країн, пошукову систему та систему перекладу документів.

Завдання аналітика — знайти у базі даних українські юридичні документи, що стосуються обраної теми, для чого він визначає кілька слів як критерій пошуку. При цьому також повинен використовуватися тезаурус EUROVOC. Потім, використовуючи ті самі слова, які автоматично перекладаються на іноземну мову, вибираються документи з іноземної бази даних. Результати пошуку подаються у вигляді списків документів, що складаються з назв, дат та низки необхідних атрибутів документів. Далі надається можливість вибрати та прочитати на екрані будь-який документ з обох списків, роздрукувати його, зробити комп'ютерний переклад документа з іноземної мови на українську та навпаки.

Треба підкреслити, що запропонована система розшукуватиме документи за набором слів, які, по-перше, знаходяться безпосе-

редньо у тексті документа, а по-друге, можуть бути у будь-яких формах, а не тільки точно такі, які були задані оператором. Таким чином, система пошуку не потребуватиме при завантаженні документа додаткового введення так званих «ключових слів», а пошук стане значно ефективнішим, тому що виконуватиметься безпосередньо по тексту документів.

Таким чином, аналітик має можливість знайти документи, що цікавлять його, як з-поміж законодавчих актів України, так і в законодавчій базі іншої країни (або країн), отримати переклад іноземного документа українською мовою, зберегти його у вигляді файла або віддрукувати.

Далі формуються порівняльні таблиці правових норм двох і більше країн за алгоритмами, подібними до АРМ «Законотворець».

Комп'ютерна мережа Верховної Ради України є однією з найпотужніших серед мереж, що функціонують в органах державної влади, оснащена сучасною технікою, інформаційними ресурсами та програмними засобами.

Мережа, розгалужена у приміщеннях Верховної Ради, об'єднує понад 1500 робочих станцій і має доступ до глобальної мережі Інтернет, яка широко використовується для збору й обробки різноманітної інформації, надання послуг внутрішнім і зовнішнім користувачам.

Доступ до інформації надається з робочих місць (комп'ютерів) секретаріатів комітетів, фракцій, груп та підрозділів Апарату Верховної Ради України.

Системна інформатизація законотворчого процесу в українському парламенті дозволила впровадити сучасну організацію та технологію опрацювання даних, що охоплює використання нових методів і засобів, фіксацію та попередню підготовку інформації, зберігання, актуалізацію, запобіжне дублювання інформації на випадок можливих пошкоджень оригіналу й оперативне надання даних користувачам у потрібних їм аспектах. При цьому пропонуються різноманітні форми надання інформації: одержання твердих копій, видача на екран, компакт-диски та інші носії.

Основними результатами впровадження комп'ютеризованої інформаційно-аналітичної системи законотворчої та правозастосовної діяльності є такі:

- піднесення рівня обґрунтованості рішень за рахунок можливості широкого використання різних джерел альтернативної аналітичної інформації, вчасної обробки даних, більш повного інформаційного забезпечення нормотворчої діяльності, застосування сучасних методів та засобів обробки даних, що сприяє зменшенню впливу суб'єктивних чинників;
- підвищення продуктивності праці в нормотворчій та правозастосовній діяльності за рахунок можливості швидкого по-

шуку та порівняльного аналізу даних у великих масивах інформації;

- впровадження принципу одноразової фіксації та спільного використання даних, а також технології їх опрацювання і пересилки;
- синхронізація інформаційних потоків, скорочення технологічного циклу проходження документів, уникнення паралелізму в законопроектних роботах та багатоаспектне використання накопичених даних;
- можливість застосування сучасних методів моделювання та прогнозування наслідків введення нових нормативно-правових актів;
- значна економія матеріальних і трудових ресурсів при розробленні нормативних актів.

Водночас існує низка проблемних питань, які потребують вирішення, зокрема, удосконалення планування законопроектних робіт, впровадження дієвих механізмів системної інформатизації управління на міжвідомчому рівні, що унеможливило б паралелізм і дублювання, а впровадження комп'ютеризованих систем, реформування систем організаційного управління на базі сучасних методів і засобів обробки даних дало б значну економію ресурсів живої та матеріалізованої праці.

Контрольні запитання

1. Сформулюйте основні принципи побудови та етапи розробки та впровадження інтегрованої системи інформаційного забезпечення Верховної Ради України.
2. Перелічіть етапи розробки й впровадження автоматизованих систем.
3. Опишіть модель системи комп'ютерного управління.
4. Охарактеризуйте інформаційно-пошукову систему «Термінологія законодавства України».
5. Які основні вимоги до комп'ютеризованої системи правової інформації?
6. Сформулюйте призначення системи інформаційно-пошукового тезауруса EURODOC.
7. Назвіть основні складові еталонної бази правової інформації.

Рекомендована література

1. *Винер Н.* Кибернетика, или управление и связь в живом и машине. — М.: Наука, 1983.
2. *Глушков В. М.* Введение в АСУ. — К.: Техніка, 1977.
3. *Енциклопедія кібернетики.* — К.: УРЕ, 1973.
4. *Сергієнко І. В.* Інформатика в Україні. — К.: Наук. думка, 1999.
5. *Горьовий Л. Є., Швець М. Я., Дрогаль Т. Г., Зdzeба І. О.* та ін. Інформатизація законотворчої, нормотворчої, правозастосовної та правоосвітньої діяльності. — К.: Парлам. вид-во, 1999.
6. *Калюжний Р. А., Шимрай В. О.* та ін. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації. — К., 2002.

СИСТЕМНА ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ВИБОРЧОГО ТА РЕФЕРЕНДУМНОГО ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

2.1. Загальні передумови необхідності впровадження системної інформатизації у виборчий та референдумний процеси

Сучасний рівень організації підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні вимагає від Центральної виборчої комісії, яка є постійно діючим конституційним державним органом, відповідальним за належне проведення в державі виборів і референдумів, широкого впровадження системної інформатизації складових виборчого та референдумного процесів в Україні, їх етапів та процедур.

У ході здійснення в Україні конституційної реформи, основною метою якої є проведення системного удосконалення механізму функціонування державної влади, її виборних інститутів, системна інформатизація виборчого та референдумного процесів в Україні має забезпечити вирішення проблем оптимізації управління цими процесами, їх прозорість, об'єктивність і чесність. На наш погляд, саме цій меті і служить впровадження у виборчий та референдумний процеси сучасних досягнень інформатизації. За великим рахунком, ступінь застосування сучасних досягнень у сфері інформаційних технологій під час організації підготовки та проведення виборів і референдумів у державі є мірилом рівня демократизації суспільства, його відкритості і прозорості.

Як свідчить досвід проведення виборчих і референдумних кампаній в Україні в 1998–2002 роках, більшість «звинувачень та підозр» з боку окремих суб'єктів виборчого і референдумного процесів, пересічних громадян України, висловлених як на адресу Центральної виборчої комісії, так і на адресу окружних/територіальних та дільничних виборчих комісій, комісій з референдуму, є переважно результатом недосконалих знань законодавства про вибори та референдуми, виборчих та референдумних технологій, а також не своєчасного і неповного отримання бажаної інформації про перебіг виборчих та референдумних процесів.

Застосування сучасних інформаційних технологій, своєчасне оприлюднення поточної інформації про хід і підсумки виборів та

референдумів у режимі реального часу разом із вирішенням інших організаційно-розпорядчих аспектів підготовки та проведення виборчих та референдумних процесів зможуть значно «пом'якшити» або взагалі відкинути ці звинувачення. Застосування сучасних засобів обчислювальної техніки з відповідним базовим та прикладним програмним забезпеченням у повсякденній діяльності окружних виборчих комісій майже відразу після їх утворення, зменшення часу на очікування користувачами необхідної оперативної інформації про хід та попередні підсумки голосування в мережі Інтернет, невідкладне оприлюднення протоколів про підсумки голосування не тільки за виборчими округами, але й за виборчими дільницями під час проведення виборів народних депутатів України у березні 2002 року підтверджують вірність цієї тези.

Ще однією об'єктивною передумовою впровадження у виборчий та референдумний процеси засобів інформатизації є швидкоплинність цих процесів. Закон України «Про вибори народних депутатів України», за яким проводилися вибори у 2002 році, визначав 90-денну тривалість виборчого процесу. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори Президента України», прийнятий Верховною Радою України у березні 2004 року, збільшив цей строк до 120 календарних днів, попередні ж виборчі закони, що були чинними до прийняття вищезазначених законів, встановлювали тривалість виборчих кампаній упродовж 180 днів (6 місяців). Водночас скорочення чинним виборчим законодавством майже вдвічі тривалості виборчого процесу, на жаль, не призвело до спрощення чи усунення законодавцем певних виборчих процедур — вони залишилися такими ж, як і за піврічного строку підготовки та проведення виборів.

Звичайно, вчасно реалізувати передбачені законом виборчі процедури в такі стислі строки без широкого застосування засобів інформатизації ані Центральна виборча комісія, ані виборчі комісії нижчого рівня не змогли б. Отже, поява цієї нової суспільної потреби в скороченні тривалості виборчого процесу об'єктивно змушує нас запроваджувати в життя якісно новий програмно-технічний інструментарій для її вирішення, а саме: більш досконалі засоби Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Вибори» (далі — ЄІАС «Вибори» або Система) для забезпечення належного виконання виборчими комісіями та комісіями з референдуму визначених законодавством України повноважень.

Відповідно до чинного законодавства України систему виборчих комісій становлять: Центральна виборча комісія, окружні виборчі комісії з виборів народних депутатів України та територіальні виборчі комісії з виборів Президента України (225 одиниць), територіальні та окружні комісії з місцевих виборів (близько 45 тисяч одиниць), комісії з референдуму різних рівнів (788 одиниць, включаючи районний рівень), дільничні комісії (понад 33 тисячі одиниць). Під

час підготовки та проведення виборів і референдумів усі ці комісії є джерелами виборчої чи референдумної інформації, а також користувачами службової інформації як інструктивно-методичного спрямування, що надходить від комісій вищого рівня на місця, так і оперативної інформації, що надходить від джерел її утворення на місцях, тобто «знизу — вверх». Зібрати та опрацювати такі масиви інформації, що циркулюють в Системі серед такої кількості віддалених користувачів, можливо, лише використовуючи сучасні засоби інформатизації шляхом створення в країні постійної чи тимчасової корпоративної комп'ютерної мережі, використання сучасних програмно-технічних та телекомунікаційних засобів.

Важливою передумовою впровадження системної інформатизації виборчого та референдумного процесів в Україні є значні обсяги виборчої та референдумної інформації, які в короткі строки необхідно ввести до баз даних Системи, передати від джерел її утворення до користувачів, опрацювати, сформулювати відповідні звіти та своєчасно оприлюднити необхідну інформацію щодо перебігу виборчого та референдумного процесів, використовуючи мережу Інтернет та інші аудіо-візуальні засоби. Так, лише база даних інформаційно-аналітичної підсистеми «Вибори Президента України в 1999 році» використовує 415 Мбт дискового простору. Звичайно, опрацювати такі обсяги інформації без застосування сучасних засобів її обробки практично неможливо. Водночас комплексне, системне застосування в державі у виборчому та референдумному процесах сучасних засобів інформатизації дозволяє практично протягом кількох годин отримати, опрацювати за відповідними алгоритмами і оприлюднити попередню оперативну інформацію, надіслану системою виборчих комісій чи комісій з референдуму щодо результатів голосування на дільницях.

Об'єктивною передумовою системної інформатизації виборчого та референдумного процесів в Україні є також визначена законом чітка поетапна структурованість виборчого та референдумного процесів. Відповідно до положень частини четвертої статті 11 Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 25 березня 2004 року № 1665-IV виборчий процес поділяється на 9 етапів, а саме:

- 1) складання списків виборців;
- 2) утворення територіальних виборчих округів;
- 3) утворення виборчих дільниць;
- 4) утворення виборчих комісій;
- 5) висування та реєстрація кандидатів у депутати;
- 6) проведення передвиборної агітації;
- 7) голосування;
- 8) підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування;
- 9) встановлення результатів виборів депутатів.

Звичайно, здійснення автоматизації виборчих процедур на кожному з перерахованих етапів виборчого процесу може забезпечуватися різною мірою. Наприклад, такі етапи виборчого процесу, як утворення виборчих комісій, висування та реєстрація кандидатів у народні депутати України, проведення передвиборної агітації, зокрема в частині контролю джерел формування та використання виборчих фондів, підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування, встановлення результатів виборів народних депутатів України, в тому числі реєстрація обраних народних депутатів, уже зараз значною мірою автоматизовані. Над інформатизацією інших етапів, наприклад, утворенням територіальних виборчих округів, виборчих дільниць, складанням списків виборців (створення Реєстру виборців, учасників референдуму), ще потрібно багато працювати, впроваджуючи засоби системної інформатизації в «горизонтальні» та «вертикальні» зв'язки виборчого процесу.

Аналогічну структурованість виборчого процесу передбачає і прийнятий 18 березня 2004 року Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори Президента України» № 1630-IV, який поділяє виборчий процес на 8 етапів (підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування і результатів виборів Президента України об'єднано в один етап виборчого процесу).

На підставі аналізу законодавства України про вибори та референдуми, а також проектів законодавчих актів з питань виборів, що були внесені на розгляд Верховної Ради України за станом на березень 2002 року, була визначена найбільш повна структура однакових або подібних виборчих та референдумних процедур, що підлягають автоматизації засобами ЄІАС «Вибори» за етапами виборчого та референдумного процесів в Україні. Ця структура є основою для формування уніфікованого реєстру модулів програмного забезпечення системи виборчих комісій та комісій з референдумів в Україні всіх рівнів, а також визначає основні напрями розвитку ЄІАС «Вибори» в частині загальних положень організації та проведення виборів і референдумів в Україні та в частині специфічних (особливих) алгоритмів їх проведення, характерних для конкретної виборчої чи референдумної кампанії.

Водночас поза увагою не повинні залишатися питання автоматизації (механізації) інших процедур, необхідність виконання яких впливає із відповідних повноважень виборчих комісій, комісій з референдуму, які також є складовою частиною ЄІАС «Вибори». Це — організація і ведення діловодства, електронного архіву комісій, бухгалтерського обліку (в т. ч. обліку та списання матеріалів), вирішення задач кадрового, фінансового, матеріально-технічного забезпечення тощо.

Важливе значення для подальшої системної інформатизації виборчого та референдумного процесів в Україні має набутий під час проведення виборчих та референдумних кампаній в 1997–2002 роках

досвід розробки і впровадження інформаційних систем і відповідних програмно-технічних комплексів. Ця робота була розпочата в грудні 1997 року розробкою інформаційно-аналітичної системи підтримки виборів народних депутатів України 1998 року та розробкою Концепції створення в Україні ЄІАС «Вибори», затвердженої постановою Центральної виборчої комісії від 10 лютого 1999 року № 14, основні положення якої було реалізовано до 31 березня 2002 року. Однак набутий Центральною виборчою комісією досвід, виявлені в ході розробки і експлуатації ЄІАС «Вибори» недоліки, сучасні досягнення у сфері інформатизації та розвитку виборчих технологій зумовили необхідність розробки нової редакції Концепції Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Вибори» [2, 4].

Основні концептуальні проблеми, що потребують вирішення при подальшому розвитку ЄІАС «Вибори», випливають із проведеного аналізу набутого досвіду інформатизації виборчого та референдумного процесів в Україні, що викладений нижче.

2.2. Аналіз рівня системної інформатизації процесів організації підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні в 1997–2002 роках

З 1997 року Центральною виборчою комісією здійснювалося поетапне створення ЄІАС «Вибори» для забезпечення оперативності та достовірності збору, високої надійності обробки і збереження інформації на всіх етапах підготовки та проведення виборів Президента України, виборів народних депутатів України, всеукраїнського референдуму.

Концепція створення в Україні ЄІАС «Вибори» ставила за мету забезпечення інформаційної підтримки виконання завдань, що випливають із повноважень Центральної виборчої комісії, виборчих комісій та комісій з референдумів, органів державної влади й органів місцевого самоврядування, що сприяють підготовці та проведенню виборів і референдумів.

Для реалізації основних положень Концепції ЄІАС «Вибори» Центральною виборчою комісією розроблені та функціонують під час виборчого чи референдумного процесу такі підсистеми:

- нормативно-правового та організаційно-розпорядчого забезпечення;
- технічного та телекомунікаційного забезпечення;
- збору та передачі інформації від окружних (територіальних) виборчих комісій, комісій з референдумів до бази даних Центральної виборчої комісії;
- інформаційно-аналітичної обробки інформації: інформаційно-аналітична система супроводження виборів народних де-

путатів України — ІАС «Вибори народних депутатів України» (ІАС «Вибори — 1998», ІАС «Вибори народних депутатів України — 2002»);

- інформаційно-аналітична система супроводження виборів Президента України в 1999 році — ІАС «Вибори Президента України»;
- інформаційно-аналітична система супроводження Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою в 2000 році — ІАС «Всеукраїнський референдум»;
- реєстр політичних партій України та їх територіальних утворень — банк даних «Політичні партії України»;
- «Забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки поточної роботи Секретаріату Комісії».

ЄІАС «Вибори» охоплює Центральну виборчу комісію (постійно діючий «верхній» сегмент Системи) та 225 територіально віддалених окружних (територіальних) виборчих комісій з виборів народних депутатів України чи Президента України (діючий під час виборчого процесу «нижній» сегмент Системи) чи 788 комісій з всеукраїнського референдуму (також діючий під час референдумного процесу «нижній» сегмент Системи), які є джерелами утворення виборчої чи референдумної інформації та користувачами Системи і розташовані в 27 регіонах України. Однак, крім названих об'єктів інформатизації, існує ще понад 33 тисячі дільниць для голосування, які, на жаль, ще не охоплені програмно-технічними засобами Системи і є перспективним напрямом розвитку ЄІАС «Вибори» та її складових як з точки зору розвитку корпоративної комп'ютерної мережі Системи, так і створення надійних автоматизованих комплексів підрахунку голосів для оснащення ними дільниць для голосування.

Система здійснює інформаційно-аналітичне обслуговування діяльності Центральної виборчої комісії та окружних (територіальних) виборчих комісій за допомогою регламентних звітів, аналітичних довідок та механізму довільних запитів.

Під час проведення виборів народних депутатів України в 1998 році передача відомостей про хід голосування та підсумки голосування до Центральної виборчої комісії здійснювалась окружними виборчими комісіями одноmandатних виборчих округів через систему формування та передачі інформації від регіональних інформаційних центрів (27 одиниць) та факсимільним і телекним зв'язком. Проте інформація, що передавалась окружними виборчими комісіями факсимільним та телекним зв'язком, надходила до Центральної виборчої комісії значно раніше.

Цей досвід засвідчив, що під час проведення будь-яких виборчих чи референдумних кампаній необхідно встановлювати програмно-технічні комплекси Системи, які максимально наближені до джерел утворення інформації, тобто в кожній окружній (територіальній) виборчій комісії, комісії з референдуму (до районного

рівня включно). При цьому бажано забезпечити встановлення комплексів відразу після офіційного оголошення початку виборчого чи референдумного процесу з метою забезпечення повноти обсягів накопичуваної інформації, її контролю, аналізу та для прискорення її передачі до Центральної виборчої комісії.

Однією з проблем інформаційно-аналітичного забезпечення виборів народних депутатів у 1998 році була необхідність формування бази даних ІАС «Вибори — 98» безпосередньо в Центральній виборчій комісії шляхом введення відомостей з паперових носіїв операторами комп'ютерного набору. Це потребувало значного часу, людських ресурсів, наявності достатньої кількості комп'ютерних робочих місць для формування відомостей у відведений для відповідних виборчих процедур час. Водночас ресурси комп'ютерних робочих станцій окружних виборчих комісій упродовж більшості етапів виборчого процесу не були належним чином використані. Ці недоліки було враховано під час організації інформаційно-аналітичного забезпечення виборчого процесу в 2002 році.

Використання пакетного введення інформації та передача до Центральної виборчої комісії значної кількості відомостей з використанням тимчасово функціонуючої корпоративної комп'ютерної мережі* безпосередньо окружними виборчими комісіями у 2002 році дозволили суттєво зменшити витрати часу та людських ресурсів, що в подальшому має стати нормою для організації інформаційної підтримки виборчого процесу. В цілому, більш глибока системна інформатизація виборчого процесу, на думку спостерігачів від ОБСЄ, забезпечила проведення виборів народних депутатів України 31 березня 2002 року на високому організаційно-технічному рівні в надзвичайно стислі строки, визначені законом.

Важливе значення для підвищення функціональної спроможності Системи в цілому має належна організація транспорту інформації в ній. Підсистеми збору та передачі інформації від окружних (територіальних) виборчих комісій до бази даних Центральної виборчої комісії, що розроблялися, як правило, на інших програмних платформах, ніж підсистеми інформаційно-аналітичного супроводження виборчого процесу та використовувалися під час проведення виборів народних депутатів у 1998 році, виборів Президента України в 1999 році та Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою в 2000 році, були орієнтовані на виконання лише вузькоспеціалізованих завдань — **збір та передачу інформації про хід та підсумки голосування лише в день виборів чи референдуму**, оскільки фактично використовувалися лише під час голосування та підра-

* Тимчасово функціонуюча корпоративна комп'ютерна мережа ЄІАС «Вибори» — це комп'ютерна мережа, що оперативно розгортається і функціонує лише на час підготовки та проведення виборчого чи референдумного процесу (наприклад, упродовж 90, 120 днів тощо).

хунку голосів виборців, учасників референдуму (тобто в день голосування та наступного дня після дня голосування). Для виконання цього обмеженого строками, власне одноденного (чи дводенного) завдання і розгортався тимчасово функціонуючий програмно-технічний комплекс (мережа) підсистеми збору та передачі інформації від окружних (територіальних) виборчих комісій, комісій з референдуму до бази даних Центральної виборчої комісії та виділялися відповідні бюджетні кошти.

У той же час більшість виборчих та референдумних процедур, що повинні були виконуватися комісіями нижчого рівня впродовж усіх етапів виборчого чи референдумного процесу з використанням засобів ЄІАС «Вибори», виконувалася традиційним ручним і тому надзвичайно трудомістким способом. Звичайно, таку організацію інформатизації виборчого чи референдумного процесу на рівні окружних (територіальних) виборчих комісій, комісій з референдуму не можна було назвати ані комплексною, ані системною.

Лише під час підготовки та проведення виборів народних депутатів України 31 березня 2002 року Центральної виборчій комісії вдалося вже через 10 днів після утворення окружних виборчих комісій (до 25 січня 2002 року) розгорнути в Україні тимчасово функціонуючу комп'ютерну мережу з 225 комп'ютерних робочих станцій і забезпечити виконання значної кількості виборчих процедур засобами ЄІАС «Вибори» на всіх етапах виборчого процесу.

Розроблена ЗАТ «Інформаційні комп'ютерні системи» підсистема збору та передачі інформації від окружних виборчих комісій до бази даних Центральної виборчої комісії під час виборів 2002 року має значно ширшу функціональну спроможність, забезпечує функціонування Системи протягом усіх етапів виборчого процесу і, відповідно, передачу засобами ЄІАС «Вибори» та засобами електронної пошти в режимі реального часу всієї необхідної для Центральної виборчої комісії та окружних виборчих комісій інформації — як типових повідомлень, передбачених Порядком надання, обробки, захисту та збереження інформації щодо підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні з використанням засобів ЄІАС «Вибори», затвердженим постановою Центральної виборчої комісії від 21 грудня 2001 року № 60, так і різних інструктивно-методичних матеріалів, постанов Центральної виборчої комісії та окружних виборчих комісій, відповідей на запити окружних виборчих комісій тощо.

З метою стандартизації та синхронізації загальних для виборчого процесу відомостей, незалежно від місця його проведення, було здійснено взаємний обмін довідниками та кодифікаторами, що є елементами інформаційного ядра центральної бази даних ЄІАС «Вибори», розробленого в межах інформаційно-аналітичної підсистеми «Вибори народних депутатів України», зареєстровані в якості суб'єктів виборчого процесу в багатомандатному загаль-

нодержавному виборчому окрузі політичні партії, виборчі блоки політичних партій, виборчі списки кандидатів у народні депутати України від політичних партій, виборчих блоків політичних партій в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі та відомості щодо офіційних спостерігачів, зареєстрованих Центральною виборчою комісією тощо.

У межах підсистеми збору та передачі інформації від окружних виборчих комісій до бази даних Центральної виборчої комісії передбачено засоби автоматичного оновлення програмного забезпечення для виправлення можливих помилок чи надання нових необхідних функцій, що було надзвичайно актуальним під час виборчої кампанії 2002 року, оскільки розробка окремих модулів прикладного програмного забезпечення підсистеми виконувалася буквально «з коліс». І це є також однією з важливих переваг цієї підсистеми. Включення її в арсенал ЄІАС «Вибори» дозволило забезпечити отримання та передачу майже ста відсотків необхідної виборчої інформації у двох напрямках засобами електронної пошти або засобами підсистеми збору та передачі інформації між окружними виборчими комісіями та базою даних Центральної виборчої комісії.

Для забезпечення функціонування вищезазначених підсистем ЄІАС «Вибори» в умовах здійснення виборчого процесу 2002 року була створена ефективна телекомунікаційна підсистема передачі інформації від 225 окружних виборчих комісій до Центральної виборчої комісії, що може слугувати в подальшому модельною підсистемою передачі інформації при організації інформаційно-аналітичного супроводження будь-якої виборчої чи референдумної кампанії в державі.

Для забезпечення належного функціонування ЄІАС «Вибори» Центральна виборча комісія розробила відповідне нормативно-правове та організаційно-методичне забезпечення, що базується на чинному законодавстві України та впроваджено у виборчі та референдумні процеси у вигляді організаційно-методичних та інструктивних документів. Вони містять рекомендації з конкретного застосування статей чинного законодавства щодо підготовки й організації виборів і референдумів з використанням автоматизованих інформаційних систем.

Головними нормативно-розпорядчими документами для створення і використання ЄІАС «Вибори» є чинне законодавство України, Розпорядження Президента України про застосування автоматизованих інформаційних систем під час підготовки та проведення Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою в 2000 році та виборів народних депутатів України в 1998 та 2002 роках, постанови Центральної виборчої комісії, розпорядження Голови Центральної виборчої комісії, відповідно до яких в межах виділених бюджетних коштів фахівцями Комісії проводилася цілеспрямована робота з розвитку та вдосконалення підсистем ЄІАС «Вибори».

Водночас при створенні та експлуатації ЄІАС «Вибори» Центральна виборча комісія зіткнулась з низкою нижченаведених проблем, які в подальшому мають знайти своє вирішення як на загальноконцептуальному, так і технологічному рівнях [1, 2, 5].

1. Основною за своєю значимістю є проблема відсутності належної законодавчої бази для організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення системної інформатизації виборів та референдумів в Україні, яка б надала ЄІАС «Вибори» державного статусу, регламентувала питання застосування її у виборчому та референдумному процесах, забезпечила створення державної постійно функціонуючої корпоративної комп'ютерної мережі із системою регіональних сервісних центрів ЄІАС «Вибори», що забезпечувала б її надійну й ефективну експлуатацію, для повнофункціонального обслуговування всіх виборчих та референдумних кампаній, що проводяться в Україні, визначала правовий статус документів, підготовлених з використанням засобів Системи.

2. ЄІАС «Вибори» створювалась екстенсивним шляхом поетапно — упродовж кількох виборчих та референдумних кампаній, орієнтуючись на найбільш нагальні їх потреби, наслідком чого стало її перетворення на Систему, яка обслуговує, в першу чергу, потреби державного органу — Центральної виборчої комісії, а не потреби виборчих комісій та комісій з референдуму, котрі знаходяться на нижчому рівні системи виборчих комісій та комісій з референдуму. Це призвело до неадекватного розвитку підсистем ЄІАС «Вибори» «верхнього» та «нижнього» рівнів: формування майже всіх інформаційних відомостей головним чином на рівні підсистем «верхнього» рівня шляхом їх масового введення з паперових носіїв, а не опрацювання в середовищі джерел їх утворення — у виборчих комісіях та комісіях з референдуму «нижнього» рівня і вже потім передачі їх в електронному вигляді засобами Системи до бази даних Центральної виборчої комісії.

На сучасному етапі розвитку інформатизації виборів і референдумів ЄІАС «Вибори» має розвиватися та вдосконалюватися на якісно вищому рівні (кількість має перейти в якість), забезпечуючи адекватну системну інформатизацію всіх етапів виборчого та референдумних процесів, їх відкритість і прозорість, повнофункціональне інформаційне обслуговування виборчих комісій та комісій з референдуму всіх рівнів, здійснення ними відповідних повноважень згідно з чинним законодавством, включаючи інформаційне обслуговування підготовки і проведення місцевих виборів та місцевих референдумів на спільній технічній і технологічній базі державних органів, використовуючи єдині алгоритми обробки інформації, забезпечуючи максимально можливу їх відкритість для громадськості України та міжнародної спільноти.

3. Удосконалення процесу системної інформатизації виборів і референдумів повинно носити безперервний, а не дискретний

характер. Однак чинне законодавство України не дозволяє забезпечувати безперервність цього процесу, оскільки передбачає фінансування будь-яких витрат тільки після оголошення початку виборчого чи референдумного процесу. Це призводить до того, що ЄІАС «Вибори» та її компоненти проектуються, розробляються, випробовуються, вводяться в експлуатацію, доопрацьовуються, модернізуються одночасно і в дуже стислі строки — протягом двох-трьох місяців. Проте, на наш погляд, саме у міжвиборчий період доцільніше проводити роботи з розвитку, вдосконалення Системи, заміни недосконалих проектних рішень, а після прийняття змін до виборчого закону — ревізувати Систему на відповідність його положенням і проводити у разі необхідності модифікацію програмно-технічного забезпечення та технологічних схем збору та обробки інформації, попередньо протестувавши та належним чином відпрацювавши нові технічні рішення на експериментальній програмно-технічній базі, якою може слугувати створений в Центральній виборчій комісії навчально-випробувальний стенд (полігон).

4. Постійне «падіння» Web-сайту Центральної виборчої комісії в найвідповідальніші моменти «пікових» навантажень під час усіх виборчих кампаній та Всеукраїнського референдуму 2000 року свідчить про необхідність розробки та реалізації технічного проекту вдосконалення Web-ресурсу Центральної виборчої комісії для забезпечення його ефективної та стабільної роботи, суттєвого підвищення пропускнув спроможності Web-ресурсу, надійності системи захисту від несанкціонованого доступу користувачів, створення умов для оперативного доступу до інформації у періоди «пікових» навантажень, а також удосконалення методів навігації та механізмів наповнення (оновлення) Web-ресурсу, закладання принципів підвалин його подальшого розвитку.

5. Існуюча організація і технологія робіт з розробки прикладного програмного забезпечення ЄІАС «Вибори», обрана розробником прикладного програмного забезпечення методологія побудови архітектури баз та банків даних Системи, на жаль, об'єктивно призвели до невідповідності окремих положень Концепції створення в Україні ЄІАС «Вибори» та вимог Технічного завдання на проектування ЄІАС «Вибори», затвердженого постановою Комісії від 26 березня 1999 року № 24, реальному стану справ. Фактично в складі ЄІАС «Вибори» на рівні Центральної виборчої комісії існують три незалежні, тематичні інформаційно-аналітичні підсистеми: ІАС «Вибори народних депутатів України», ІАС «Вибори Президента України», ІАС «Всеукраїнський референдум», в яких, на жаль, відсутнє повноцінно сформоване спільне інформаційне уніфіковане «ядро» Системи, створення якого було задекларовано основними положеннями вищезазначеної Концепції, що стало наслідком постійного браку часу для розробки потрібних проектних рішень, екстенсивного шляху побудови окремих складових Системи.

У зв'язку з вищевикладеним необхідно розробити іншу, більш оптимальну і раціональну архітектуру бази даних ЄІАС «Вибори».

6. У Центральній виборчій комісії в якості структурного підрозділу слід створити центр інформатизації з науково-практичною експериментальною базою для здійснення робіт з подальшого розвитку та вдосконалення ЄІАС «Вибори», пов'язаних з необхідністю реалізації нових підходів до застосування базового та розробки прикладного програмного забезпечення, модернізацією технічних засобів, використанням нових виборчих технологій. Необхідно невідкладно організувати проведення науково-дослідних робіт з розробки та впровадження вітчизняних автоматизованих скриньок для голосування на дільницях із наявністю елементів розпізнавання та сканування текстів бюлетенів, пристроїв накопичення, первинної обробки та передачі інформації до бази даних Центральної виборчої комісії.

7. Необхідно забезпечити подальший розвиток засобів візуально-презентаційного модуля Системи з використанням більш сучасних програмно-технічних засобів та технологій, включаючи картографічні.

8. Нагальною є необхідність створення Центральною виборчою комісією на базі Єдиного державного реєстру фізичних осіб автоматизованого Державного реєстру виборців, учасників референдуму, що дало б можливість використовувати відомості про зареєстрованих виборців, учасників референдуму не тільки для автоматизації процедури складання списків виборців, учасників референдуму, але й під час утворення територіальних виборчих округів, а також при формуванні замовлень на виготовлення необхідної кількості бюлетенів, вирішення інших завдань.

За наявності такого Реєстру відкривається можливість уникнути «подвійного» включення виборців, учасників референдуму до списків виборців, учасників референдуму, оперативно забезпечити відповідні зміни в списках виборців, учасників референдуму у зв'язку з можливими їх переміщеннями на території України під час виборчого чи референдумного процесу.

Принципова схема організації та ведення бази даних — Реєстру виборців, учасників референдуму України, а також питання науково-методологічного і технологічного забезпечення його створення та впровадження наведені в роботі «Концептуальні проблеми вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні» [2].

Для його реалізації необхідно лише законодавче вирішення та визначення Центральної виборчої комісії розпорядником і головним користувачем Реєстру, а також передбачення в Державному бюджеті України відповідних коштів на його розробку та постійне підтримання в актуальному стані. Ініціювати вирішення цього нагального питання має, звичайно, Центральна виборча комісія.

9. Вбачається доцільним при подальшому розвитку ЄІАС «Вибори» здійснити перехід на іншу науково-методологічну базу організації програмно-технічного середовища Системи — застосувати впровадження так званого «модульного» принципу. Підсистеми прикладного програмного забезпечення ЄІАС «Вибори» повинні утворюватися з об'єктно орієнтованих бібліотек як сукупність програмно-інформаційних модулів, що забезпечить високий ступінь гнучкості й пристосування цього програмного забезпечення під конкретний тип виборів (Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів) чи референдумів (всеукраїнських чи місцевих).

У разі зміни вимог до програмного забезпечення внаслідок, наприклад, змін законодавства достатньо буде фахівцям Центральної виборчої комісії без залучення сторонніх організацій внести відповідні зміни до кількох програмно-інформаційних модулів або створити нову підсистему на основі існуючих модулів, але не переробляти щоразу значну частину програмного забезпечення ЄІАС «Вибори» та витратити при цьому значні державні кошти [3].

Важливо зазначити, що Система повинна мати «надлишок» програмно-інформаційних модулів, що забезпечують автоматизацію (чи механізацію) всіх можливих виборчих та референдумних процедур, передбачених як чинним законодавством України про вибори і референдуми, так і можливими проектами змін до нього в наближеній перспективі. При цьому не важливо, який тип виборчої системи буде встановлено виборчим законодавством — мажоритарний, пропорційний чи змішаний. Система має бути готовою до експлуатації та розвитку при настанні будь-яких подій та змін. Те, що може бути завчасно передбачено і спрогнозовано, має бути і своєчасно враховано при проектуванні і розвитку Системи.

Названі вище проблемні питання та висновки стосуються загальноконцептуальних положень та ідеології створення і розвитку ЄІАС «Вибори», що стали підставами для розробки нової редакції Концепції розвитку Системи з метою поглиблення рівня системної інформатизації всіх етапів виборчих і референдумних процесів в Україні.

Водночас аналіз положень вищезгаданої Концепції створення в Україні ЄІАС «Вибори», їх реалізація та досвід впровадження протягом 1997–2002 років дають підстави стверджувати, що в Україні створено Систему, яка за відповідного розвитку, модифікації та вдосконалення її складових дозволяє вирішувати основні завдання з автоматизації і механізації виборчих і референдумних процедур основних етапів виборчого та референдумного процесів, однак рівень їх системної інформатизації є недостатнім і потребує суттєвого підвищення, розвитку та вдосконалення.

2.3. Основні положення нової редакції Концепції Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Вибори»

Нова редакція Концепції ЄІАС «Вибори» визначає основні підходи до створення та розвитку систем інформаційної підтримки й автоматизації виборчого та референдумного процесів в Україні. В Концепції визначено мету, основні завдання, принципи та напрями створення та розвитку ЄІАС «Вибори» [4].

Концепція визначає ЄІАС «Вибори» як сукупність взаємопов'язаних нормативно-правових, організаційно-розпорядчих заходів і програмно-технічних, телекомунікаційних засобів, що забезпечують процеси збору, обробки, накопичення, аналізу, зберігання та оприлюднення інформації про вибори та референдуми.

Основне призначення ЄІАС «Вибори» — це інформатизація процесів, що здійснюються в ході підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні, а також діяльності Центральної виборчої комісії, виборчих комісій з виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, комісій з усеукраїнського та місцевих референдумів.

ЄІАС «Вибори», використовуючи єдині уніфіковані алгоритми та методи автоматизації, покликана забезпечити належні умови інформаційно-аналітичного обслуговування виборчих і референдумних процесів в Україні, включаючи підготовку проектів відповідних рішень.

У Концепції подано визначення інформаційно-аналітичного забезпечення процесів підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні як надання можливостей організаторам виборчого та референдумного процесів на підставі сукупності нормативно-правової, організаційно-технологічної та фінансово-економічної документованої інформації реалізовувати визначені законодавством повноваження, а також задовольняти інформаційні потреби суб'єктів та учасників цих процесів, громадян і суспільства під час підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні, використовуючи сучасні інформаційні технології.

Метою створення та розвитку ЄІАС «Вибори» є впровадження сучасних інформаційних технологій у виборчий та референдумний процеси. Система має також забезпечити інформаційну підтримку виконання завдань, що впливають із повноважень Центральної виборчої комісії, комісій нижчого рівня та органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, що сприяють підготовці та проведенню виборів і референдумів в Україні.

ЄІАС «Вибори» створює єдиний програмно-інформаційний простір організаційної інфраструктури виборів і референдумів, що забезпечує оприлюднення попередніх підсумків виборів і референдумів у максимально стислі строки після закінчення голосування.

Для досягнення поставленої мети необхідно:

- створити необхідні нормативно-правові, організаційно-розпорядчі, матеріально-технічні, фінансові, структурні та кадрові передумови для розробки, використання і розвитку ЄІАС «Вибори» та ініціювати питання про надання їй статусу державної;
- створити державну постійно функціонуючу корпоративну комп'ютерну мережу із системою регіональних сервісних центрів ЄІАС «Вибори», що забезпечували б її надійну й ефективну експлуатацію;
- створити умови для належного використання сучасних телекомунікаційних мереж зв'язку;
- створити організаційну систему підготовки та підтримки місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування програмно-технічних комплексів виборчих комісій, комісій з референдуму;
- забезпечити умови для створення на основі Єдиного державного реєстру фізичних осіб Державного реєстру виборців, учасників референдуму для використання його як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях;
- автоматизувати процедури голосування, що забезпечить моніторинг ходу голосування та підрахунок голосів виборців, учасників референдуму в реальному вимірі часу.

Розвиток Системи «Вибори» має передбачати створення науково-практичної бази для використання її в подальшому вдосконаленні законодавства України про вибори та референдуми, що разом із вирішенням завдань оперативного отримання достовірної інформації про хід виборчих та референдумних процесів, забезпеченням інформованості широких верств населення України та міжнародної громадськості щодо ходу підготовки та проведення кожного етапу цих процесів стане важливим кроком на шляху подальшої демократизації суспільства, підвищення довіри виборців до таких інститутів народовладдя, як вибори та референдуми.

Створення та розвиток ЄІАС «Вибори» мають здійснюватися поетапно з використанням наукового принципу «єдності близької та далекої мети», на основі узгодженості з відповідними державними інформаційно-аналітичними системами та максимального використання наявних у державі інформаційних ресурсів за напрямками:

- програмно-технічна та інформаційно-аналітична підтримка діяльності виборчих комісій і комісій з референдуму;
- накопичення поточної та ретроспективної інформації щодо політичних партій в Україні та їх територіальних структурних утворень, а також інших суб'єктів виборчого та референдумного процесів;
- моніторинг джерел формування виборчих фондів і використання їх коштів відповідними суб'єктами виборчого процесу;

- накопичення та обробка інформації про порушення законодавства України про вибори та референдуми;
- накопичення та обробка інформації про розгляди судами справ за скаргами, заявами, пов'язаними з виборчими та референдумними процесами;
- оперативне оприлюднення інформації про вибори та референдуми з використанням сучасних візуально-презентаційних засобів прес-центру Центральної виборчої комісії, глобальних мереж, магнітних, оптичних та паперових носіїв інформації тощо.

Основними складовими створення та розвитку ЄІАС «Вибори» є:

- нормативно-правове та організаційно-розпорядче забезпечення;
- науково-методичне забезпечення;
- фінансове забезпечення;
- матеріально-технічне забезпечення;
- інформаційно-аналітичне забезпечення;
- системне програмно-технічне забезпечення;
- прикладне програмне забезпечення;
- інформаційна безпека.

Змістовні вимоги до перелічених складових Системи викладені в тексті Концепції.

ЄІАС «Вибори» має багаторівневу структуру, що відповідає організаційній структурі підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні:

- комплекс систем ЄІАС «Вибори» рівня Центральної виборчої комісії;
- комплекс систем ЄІАС «Вибори» виборчих комісій та комісій з референдуму нижчого рівня;
- корпоративна мережа ЄІАС «Вибори».

На рівні відповідних виборчих комісій і комісій з референдуму ЄІАС «Вибори» — це сукупність логічно завершених, функціонально самостійних, але концептуально та інформаційно пов'язаних підсистем.

До комплексу систем ЄІАС «Вибори» рівня Центральної виборчої комісії входять:

- інформаційно-аналітична система підтримки виборів Президента України;
- інформаційно-аналітична система підтримки виборів народних депутатів України;
- інформаційно-аналітична система підтримки всеукраїнського референдуму;
- інформаційно-аналітична система підтримки місцевих виборів;
- інформаційно-аналітична система підтримки місцевих референдумів;
- інформаційно-аналітична система «Документообіг»;

- інформаційна система оприлюднення інформації про хід підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні.

Головне завдання комплексу систем ЄІАС «Вибори» рівня Центральної виборчої комісії — надання Центральній виборчій комісії надійного програмного інструментарію для інформаційної підтримки та автоматизації виконання виборчих і референдумних процедур, виконання повноважень Центральної виборчої комісії.

Цей комплекс систем виконує роль інтегрованої інформаційно-аналітичної системи, що забезпечує формування баз даних ЄІАС «Вибори» з різних джерел, накопичення інформації в базах даних шляхом її введення, обробки як в Центральній виборчій комісії, так і у виборчих комісіях та комісіях з референдуму нижчого рівня.

Комплекс систем ЄІАС «Вибори» рівня Центральної виборчої комісії має проектуватися на основі концепції баз даних як системи банків даних, створених на єдиній концептуальній моделі даних, з використанням загального інформаційного ядра, типових засобів прикладного програмного забезпечення та єдиної системи управління базами даних.

У процесі проектування баз даних слід дотримуватися принципу розподілення подій у часі, тобто зберігати всі значення реквізитів, що характеризують суб'єкт або подію відповідного процесу в часі.

Типізація структур даних і процесів їх обробки має забезпечити розробку типових проектів баз даних і типового програмного забезпечення обробки інформації для різних видів виборів і референдумів, тобто забезпечити інваріантність проектів баз даних.

Для автоматизації та інформаційно-аналітичної підтримки виборчих або референдумних процесів система верхнього рівня повинна забезпечувати реалізацію:

- утворення виборчих округів із використанням загальносистемних банків даних адміністративно-територіального устрою України, Реєстру виборців, учасників референдуму, геоінформаційних систем, інших інформаційних та аналітичних матеріалів;
- утворення відповідних комісій з використанням загальносистемних банків даних адміністративно-територіального устрою України та політичних партій в Україні, інших інформаційних та аналітичних матеріалів;
- формування відомостей про членів виборчих комісій, комісій з референдуму з метою запровадження банку даних про організаторів виборів і референдумів;
- формування відомостей про кандидатів під час їх висування та реєстрації, передбачених законодавством України про вибори;
- моніторингу порядку формування та використання коштів виборчих фондів політичних партій, виборчих блоків політичних партій, кандидатів;

- функцій збору, контролю та обробки оперативної інформації про встановлення підсумків голосування та результатів виборів і референдумів;
- автоматизованого виконання інших виборчих і референдумних процедур, передбачених чинним законодавством;
- формування відомостей про політичні партії, виборчі блоки політичних партій з використанням банків даних адміністративно-територіального устрою України та політичних партій в Україні;
- функції контролю за виготовленням і використанням виборчої документації суворої звітності;
- функцій розподілу та контролю за використанням коштів Державного бюджету України, що виділяються на підготовку і проведення виборів та референдумів.

Підсистема оприлюднення інформації про хід підготовки та проведення виборів і референдумів, їх результатів призначена для забезпечення широкого інформування громадськості, надання інформації відповідно до запитів і потреб користувачів на основі використання сучасних інформаційних технологій, а саме: публікація на Web-сайті Центральної виборчої комісії в глобальній мережі Інтернет інформації про хід виборчих і референдумних кампаній; інформаційно-аналітична підтримка прес-конференцій керівництва Центральної виборчої комісії; підтримка функціонування засобів прес-центру Комісії; підготовка та виготовлення експрес-видання за результатами виборів і референдумів.

До комплексу систем ЄІАС «Вибори» виборчих комісій та комісій з референдуму нижчого рівня входять:

- інформаційно-аналітична система підтримки виборів і референдумів;
- інформаційно-аналітична система «Фінансування»;
- інформаційно-аналітична система «Документообіг»;
- інформаційна система оприлюднення інформації про хід підготовки та проведення виборів і референдумів.

Головним завданням створення комплексу систем ЄІАС «Вибори» виборчих комісій та комісій з референдуму нижчого рівня є надання надійного інструментарію системі виборчих комісій та комісій з референдуму для виконання повноважень, покладених на них чинним законодавством та рішеннями Центральної виборчої комісії, а також забезпечення збору, первинної обробки та передачі інформації до баз даних Центральної виборчої комісії.

Комплекс систем ЄІАС «Вибори» виборчих комісій та комісій з референдуму нижчого рівня функціонально повинен забезпечити реалізацію:

- складання та уточнення списків виборців, учасників референдуму з використанням загальносистемних банків даних Реєстру виборців, учасників референдуму, адміністративно-

територіального устрою України, інших інформаційних та аналітичних матеріалів;

- утворення виборчих дільниць із використанням банків даних адміністративно-територіального устрою України, Реєстру виборців, учасників референдуму та геоінформаційних систем, інших інформаційних та аналітичних матеріалів;
- утворення дільничних виборчих комісій з використанням банків даних адміністративно-територіального устрою України та політичних партій в Україні;
- формування відомостей про кандидатів під час їх висування та реєстрації, передбачених законодавством України про вибори;
- моніторингу порядку формування та використання коштів виборчих фондів кандидатів;
- функцій збору, контролю, первинної обробки та передачі оперативної інформації про встановлення підсумків голосування та результатів виборів і референдумів;
- автоматизованого виконання інших виборчих і референдумних процедур відповідно до вимог чинного законодавства;
- функцій розподілу та контролю за використанням коштів Державного бюджету України, що виділяються на підготовку та проведення виборів і референдумів;
- здійснення автоматизованого документообігу виборчої комісії, комісії з референдуму.

Корпоративна мережа ЄІАС «Вибори» має забезпечити життєздатність єдиного програмно-інформаційного простору організаційної інфраструктури виборів і референдумів. Головне завдання корпоративної мережі ЄІАС «Вибори» полягає у створенні програмно-технічного ресурсу для оперативного обміну інформаційними пакетами між системами різних рівнів єдиного програмно-інформаційного простору ЄІАС «Вибори» та іншими державними системами, управління рівнями та сегментами єдиного програмно-інформаційного простору, авторизованого контролю доступу до ЄІАС «Вибори», захисту інформації від несанкціонованого втручання, знищення та спотворення, управління інформаційними потоками.

До складу корпоративної мережі має входити технічне забезпечення локальних комп'ютерних мереж Центральної виборчої комісії, виборчих комісій і комісій з референдуму та телекомунікаційної системи обміну інформацією. На телекомунікаційну систему покладаються завдання побудови та раціонального використання ресурсів корпоративної мережі, забезпечення надійного зв'язку й обміну даними, а також інтеграції з автоматизованими системами інших органів державної влади.

Враховуючи рівень відповідальності цієї системи, необхідно передбачити створення підсистеми резервування та використання резервних каналів мереж зв'язку та передачі даних.

2.4. Заходи Центральної виборчої комісії з реалізації Концепції ЄІАС «Вибори»

Послідовність й етапи робіт з реалізації положень цієї Концепції мають визначатися планами заходів Центральної виборчої комісії, технічними проектами та завданнями на створення, розвиток відповідних підсистем і комплексів ЄІАС «Вибори» з дотриманням принципів «наступності» і «єдності близької та далекої мети».

Такий План заходів Центральної виборчої комісії щодо реалізації Концепції ЄІАС «Вибори» було затверджено постановою Комісії від 28 травня 2003 року, № 42.

Так, зокрема, Розділ 1 «Програмно-технічне та інформаційно-аналітичне забезпечення організації та проведення виборів і референдумів в Україні» названого Плану заходів в узагальненому вигляді передбачає:

- проведення аналізу чинного законодавства про вибори і референдуми та проектів законів про внесення змін до нього, поданих на розгляд Верховної Ради України, з метою визначення можливості подальшої автоматизації виборчих і референдумних процедур;
- приведення існуючого програмно-технічного комплексу ЄІАС «Вибори» у відповідність із Концепцією розвитку Системи в частині загальних положень організації та проведення виборів і референдумів в Україні та забезпечення подальшого його розвитку;
- забезпечення подальшого вдосконалення Web-ресурсу Центральної виборчої комісії з метою найбільш повного та своєчасного інформування вітчизняної та світової громадськості про перебіг підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні;
- забезпечення інформаційно-аналітичного супроводу засобами ЄІАС «Вибори» процесу підготовки та проведення виборів Президента України 31 жовтня 2004 року;
- підготовку пропозицій та прийняття оптимальних рішень щодо організації та використання автоматизованих робочих комплексів (далі — АРК) територіальних (окружних) виборчих комісій, комісій з референдуму та визначення відповідальних за їх своєчасне розгортання під час виборчого чи референдумного процесу та належну їх експлуатацію;
- визначення оптимального варіанта використання телекомунікаційних мереж для забезпечення належного функціонування ЄІАС «Вибори»;
- оцінку надійності систем технічного захисту інформації, що циркулює в ЄІАС «Вибори»;

- подальший розвиток технічного комплексу та телекомунікаційної мережі Центральної виборчої комісії з метою забезпечення реалізації положень Концепції ЄІАС «Вибори»;
- проведення досліджень щодо розробки дослідного зразка експериментального автоматизованого комплексу підрахунку голосів на дільницях із використанням засобів ЄІАС «Вибори»;
- забезпечення інформаційно-аналітичного супроводу засобами ЄІАС «Вибори» процесу підготовки та проведення виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів;
- забезпечення інформаційно-аналітичного супроводу засобами ЄІАС «Вибори» процесу підготовки та проведення виборів народних депутатів України;
- забезпечення інформаційно-аналітичного супроводу засобами ЄІАС «Вибори» процесу підготовки та проведення всеукраїнського та місцевих референдумів;
- забезпечення інформаційно-аналітичного супроводу засобами ЄІАС «Вибори» процесів документообігу, моніторингу висвітлення в мережі Інтернет діяльності Центральної виборчої комісії, обліку та руху матеріальних цінностей, електронного архіву виборчої та референдумної документації Центральної виборчої комісії, моніторингу процесу розгляду скарг, що надходять до Центральної виборчої комісії.

Розділ 2 «Розвиток нормативно-правового та організаційно-розпорядчого забезпечення» названого вище Плану заходів Комісії передбачає реалізацію таких завдань:

- підготовку пропозицій щодо надання ЄІАС «Вибори» статусу державної;
- забезпечення організаційно-методичної бази функціонування програмно-технічної основи ЄІАС «Вибори»;
- забезпечення підготовки суб'єктів та учасників виборів Президента України до максимально ефективного застосування та використання засобів ЄІАС «Вибори».

Розділ 3 «Кадрове та фінансове забезпечення» Плану заходів Комісії передбачає підготовку пропозицій до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік з питань реалізації Концепції ЄІАС «Вибори», а також забезпечення інших умов для практичної реалізації положень нової редакції Концепції ЄІАС «Вибори».

2.5. Склад технічного комплексу ЄІАС «Вибори» та побудова постійно функціонуючої корпоративної комп'ютерної мережі Системи

Виходячи з вимог Концепції ЄІАС «Вибори» технічний комплекс Системи має базуватися на сучасній комп'ютерній, телекомунікаційній техніці та оргтехніці (системи телекомунікаційного зв'язку, системи приймання-передавання інформації, системи захисту інформації) та бути спрямованим на організацію функціонування корпоративної інформаційної комп'ютерної мережі ЄІАС «Вибори», її компонентів, рівнів та інформаційної безпеки.

До програмно-технічного комплексу Центральної виборчої комісії має входити обладнання локальної комп'ютерної мережі, що складається із засобів телекомунікацій, групи серверів і комп'ютерних робочих станцій та обслуговує користувачів Комісії та її Секретаріату.

До телекомунікаційного обладнання локальної інформаційної комп'ютерної мережі Комісії мають входити мережні концентратори, маршрутизатори для підключення до мережі Інтернет і територіальних виборчих комісій, комісій з референдуму та відповідна кабельна мережа.

До серверної групи Комісії повинні входити сервери контролера домену, поштовий сервер, сервер центральної бази даних, Web-сервер, файловий сервер, сервер контролера комутаційного домену локальної мережі та територіальних виборчих комісій, комісій з референдуму, об'єднаний з поштовим сервером територіальних виборчих комісій, комісій з референдуму, сервер транзитної бази даних, принт-сервери та мережеві принтери.

Сервери повинні відповідати мінімальним технічним вимогам, вказаним в таблиці 2.1.

Для забезпечення спеціальних вимог технічного захисту інформації має бути задіяний сервіс підтримки безперебійного електроживлення серверної групи протягом не менш чотирьох годин.

До групи комп'ютерних робочих станцій належать усі комп'ютерні робочі станції, що введені до локальної інформаційної мережі Центральної виборчої комісії.

Ці комп'ютерні робочі станції повинні відповідати мінімальним технічним вимогам, наведеним в таблиці 2.2.

Згідно з вимогами Концепції ЄІАС «Вибори», затвердженої постановою Центральної виборчої комісії від 21 березня 2003 року № 16, необхідно за наявності відповідної нормативно-правової бази та ефективної співпраці Центральної виборчої комісії з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування забезпечити умови для створення надійного програмно-технічного інструментарію для системи виборчих комісій та комісій з референ-

Таблиця 2.1

**Вимоги до серверної групи технічного оснащення
програмно-технічного комплексу Центральної виборчої комісії**

<i>Елемент, складова частина</i>	<i>Характеристика, тип</i>
Базова плата з установленим процесором	CPU Pentium III800 або потужніший (два процесори)
Оперативна пам'ять	не менше 256 Мб
Жорсткий диск	не менше 16 Гб
Дисковод FDD	3,5" 1,44 Мб
Дисковод CD-ROM	CD-ROM Drive
Мережева плата	Ethernet adapter (Windows NT та Windows 95 сумісний), швидкість — не менше 100 Мбіт/с
Монітор	розмір екрана 14", роздільна здатність не нижче 800×600 (можливо, з комутатором периферії)
Мережний комутатор	швидкість — не менше 100 Мбіт/с, з відповідним програмним забезпеченням
Мережний концентратор	швидкість — не менше 100 Мбіт/с, загальна кількість портів — не менше кількості КРС у програмно-технічному комплексі
Комутатор периферії (за можливості застосування для групи серверів)	не менше ніж 4-портовий

думу для виконання повноважень, покладених на них чинним законодавством та рішеннями Центральної виборчої комісії, а також забезпечити збір, первинну обробку та передачу інформації до баз даних Центральної виборчої комісії.

До технічного комплексу територіальних виборчих комісій, комісій з референдуму в Україні всіх рівнів входять кілька комп'ютерних робочих станцій (далі — станції), об'єднаних у локальну мережу разом із периферійним обладнанням до них та підключених за допомогою комутованих телефонних каналів зв'язку до центрального телекомунікаційного вузла Центральної виборчої комісії.

Кількість станцій у програмно-технічному комплексі виборчої комісії, комісії з референдуму залежить від кількості дільниць, утворених на території відповідного виборчого округу чи району, і визначається таким чином.

Для дільничної комісії (з будь-якою чисельністю виборців) — 1 станція.

Таблиця 2.2

**Технічні вимоги до комп'ютерних робочих станцій,
що входять до локальної інформаційної мережі
Центральної виборчої комісії**

<i>Елемент, складова частина</i>	<i>Характеристика, тип</i>
Базова плата з установленим процесором	CPU Celeron 300 або потужніший
Оперативна пам'ять	не менше 64 Мб
Жорсткий диск	не менше 2 Гб
Дисковод FDD	3,5" 1,44 Мб
Дисковод CD-ROM	CD-ROM Drive
Мережна плата	Ethernet adapter (Windows NT та Windows 95 сумісний), швидкість — не менше 10 Мбіт/с
Монітор	кольоровий, розмір екрана 15", роздільна здатність не нижче 800×600
Пристрій (джерело) безперебійного живлення потужністю не нижче 600VA	
Принтер: лазерний з роздільною здатністю не нижче 600 dpi та швидкістю друку не нижче 8 стор./хв.	

Для територіальної виборчої комісії, комісії з референдуму з кількістю:

- до 160 дільниць в окрузі — 2 станції;
- від 161 до 240 дільниць — 3 станції;
- від 241 до 320 дільниць — 4 станції;
- понад 321 дільницю — 5 станцій.

До однієї комп'ютерної робочої станції, що постійно обслуговуватиме потреби комісії і далі називатиметься основною, обов'язково повинні підключатися модем та принтер. Інші (додаткові — на період пікових навантажень) станції об'єднуються з основною станцією в локальну мережу за допомогою мережного концентратора. Якщо до складу програмно-технічного комплексу виборчої комісії, комісії з референдуму входить тільки одна додаткова станція, то допускається з'єднання її з основною станцією безпосередньо (тобто без застосування мережного концентратора). Основна станція обов'язково підключається до електромережі із застосуванням джерела безперебійного живлення, а додаткові — забезпечуються таким джерелом за можливості.

Для підготовки копій документів та передачі їх засобами електронної пошти кожна територіальна виборча комісія, відповідна комісія з референдуму (не нижче районного рівня) повинна бути оснащена сканером.

Крім того, у кожній з названих комісій повинна бути встановлена одна додаткова станція для забезпечення ведення бухгалтерських

розрахунків та моніторингу використання коштів виборчих фондів кандидатів, яка має бути оснащена спеціалізованими прикладними програмами, що їх використовують Державне казначейство України та Національний банк України.

Встановлення елементів програмно-технічного комплексу в приміщенні виборчої комісії чи комісії з референдуму за чинного законодавства України про вибори та референдуми має здійснюватися в такі строки:

- не пізніше 3-х днів з моменту утворення відповідної територіальної виборчої комісії чи комісії з референдуму — не менше однієї основної станції та станції для ведення бухгалтерських розрахунків, модем, принтер, сканер та джерело безперебійного живлення;
- не пізніше ніж за 10 днів до дня голосування — програмно-технічний комплекс у повному складі (разом із додатковими станціями).

Після дня голосування з усього складу програмно-технічного комплексу у разі його створення (в дільничній виборчій комісії, дільничній комісії з референдуму — на 3-й день, а в територіальній виборчій комісії, комісії з референдуму (не нижче районного рівня) — на 6-й день) залишаються одна основна комп'ютерна робоча станція та модем, підключені до відповідного телекомунікаційного вузла, принтер і джерело безперебійного живлення.

На 20-й день після дня голосування приміщення територіальної виборчої комісії, комісії з референдуму має звільнитися від усіх елементів програмно-технічного комплексу, якщо інше не буде додатково визначено законодавством України або рішеннями Центральної виборчої комісії про створення та постійне функціонування комп'ютерної мережі ЄІАС «Вибори».

Комп'ютерні робочі станції повинні мати характеристики, аналогічні характеристикам станцій, що мають встановлюватися в Центральній виборчій комісії, та забезпечуватися додатковим обладнанням, вказаним у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Технічні вимоги до додаткового обладнання комп'ютерних робочих станцій територіальної виборчої комісії та комісії з референдуму (не нижче районного рівня)

<i>Елемент, складова частина</i>	<i>Характеристика, тип</i>
Модем	V32, V32bis, B34bis, B42bis, MNPSS
Сканер	планшетний формату А4 з відповідним програмним забезпеченням
Мережний концентратор	швидкість — не менше 10 Мбіт/с, кількість портів — не менше кількості КРС у програмно-технічному комплексі

До утворення постійно діючої організаційної вертикалі виборчої (референдумної) системи комісій на чолі з Центральною виборчою комісією (і відповідно до створення в районах постійно функціонуючої комп'ютерної мережі ЄІАС «Вибори») питання забезпечення виборчих комісій, комісій з референдуму всіх рівнів комп'ютерними робочими станціями у відповідності з вищевказаними вимогами та ліцензійним стандартним програмним забезпеченням, телекомунікаційним обладнанням на умовах тимчасової безоплатної передачі повинно покладатися на відповідні органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади.

Програмними модулями ЄІАС «Вибори», прикладним програмним забезпеченням за виключенням спеціалізованого (типу фінансово-бухгалтерського) виборчі комісії, комісії з референдуму всіх рівнів повинні забезпечуватися Центральною виборчою комісією.

Територіальні виборчі комісії, відповідні комісії з референдуму (не нижче районного рівня) стовідсотково повинні бути забезпечені необхідною кількістю комп'ютерних робочих станцій у відповідності з вищевказаними вимогами та ліцензійним стандартним програмним забезпеченням, телекомунікаційним обладнанням.

Дільничні комісії забезпечуються комп'ютерними робочими станціями у відповідності з вищевказаними вимогами та ліцензійним стандартним програмним забезпеченням, телекомунікаційним обладнанням, виходячи з наявних можливостей органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади.

До складу технічного персоналу програмно-технічного комплексу виборчої комісії, комісії з референдуму необхідно обов'язково включати системного адміністратора та операторів, підбір кандидатів на посади яких відповідно до встановлених Центральною виборчою комісією кваліфікаційних вимог забезпечує голова відповідної виборчої комісії, комісії з референдуму за сприяння посадових осіб органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади.

На період підготовки до виборів (референдуму), починаючи з дня встановлення основної комп'ютерної робочої станції до останнього дня перед днем голосування, в кожній виборчій комісії, комісії з референдуму роботу програмно-технічного комплексу забезпечують оператори (в кількості, що відповідає кількості встановлених у відповідний період комп'ютерних робочих станцій) та системний адміністратор, які працюють постійно.

На період із 6-ї години дня голосування до 12-ї години наступного дня для своєчасного введення і передачі інформації про результати голосування виборчим комісіям, комісіям з референдуму необхідно забезпечити роботу додаткової кількості операторів.

Для дільничної комісії — один оператор. Для територіальної виборчої комісії, комісії з референдуму (не нижче районного рівня) з кількістю

до 160 діляниць — до 3 операторів;
від 161 до 240 діляниць — до 6 операторів;
від 241 до 320 діляниць — до 9 операторів;
понад 321 діляниця — до 12 операторів.

У цей же період повинна бути забезпечена постійна присутність у територіальній виборчій комісії, комісії з референдуму системного адміністратора.

Для виконання обов'язків системного адміністратора необхідно залучати фахівця, який має досвід роботи зі встановлення й експлуатації локальних комп'ютерних мереж та програмного забезпечення, спрямованих на підтримку баз даних і віддаленого користувача. Вищезазначені пропозиції стосуються побудови тимчасової комп'ютерної мережі ЄІАС «Вибори» на час виборчого чи референдумного процесу, адекватної вимогам чинного законодавства України про вибори та референдуми.

Водночас, на наш погляд, у державі назріла необхідність прийняття Виборчого кодексу, який би визначив єдину систему виборчих комісій та комісій з референдуму (організаційну вертикаль), що відповідає б адміністративно-територіальному устрою держави та зберігала свої повноваження упродовж усієї каденції функціонування обраних органів та осіб на виборні пости й посади. Ці комісії відповідали б за організацію та проведення на відповідній території виборів Президента України, виборів народних депутатів України, місцевих виборів, всеукраїнських та місцевих референдумів. Частина членів таких комісій мала б працювати на постійній та оплатній основі. Саме на таку систему виборчих комісій, очолювану Центральною виборчою комісією (на перехідний період це могли б бути відповідні територіальні комісії з місцевих виборів, термін повноважень яких становить чотири роки), мають покладатися відповідні повноваження щодо створення в регіонах постійно функціонуючої корпоративної комп'ютерної мережі ЄІАС «Вибори», а також щодо формування та ведення Державного реєстру виборців, учасників референдуму.

2.6. Вибір єдиної програмної платформи, базового програмного забезпечення та інструментарію для розвитку прикладного програмного забезпечення ЄІАС «Вибори»

Як правило, до програмних платформ та базового програмного забезпечення належать операційні серверні системи інформаційної мережі, операційні системи комп'ютерних робочих станцій, системи управління базами даних, поштові сервери, Web-сервери, офісне прикладне програмне забезпечення, інше програмне

забезпечення, на основі якого будуються корпоративні автоматизовані системи.

Концепція розвитку Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Вибори» передбачає наявність в арсеналі Системи таких сервісів, як сервери баз даних, електронної пошти, Web-сервери, розпізнавання користувачів, прав доступу та захисту комп'ютерних мереж. На комп'ютерних робочих станціях мережі Системи передбачається використовувати офісне базове програмне забезпечення, сервіси приймання/відправки електронної пошти, спеціалізоване прикладне програмне забезпечення, бухгалтерське програмне забезпечення тощо.

Враховуючи вищезазначене, за основні критерії у виборі операційної системи необхідно брати таке:

- наявність відповідного базового та прикладного програмного забезпечення;
- спроможність операційної системи підтримувати необхідну кількість користувачів та необхідні сервіси;
- наявність технічних засобів для функціонування операційної системи;
- зручність адміністрування та користування засобами операційної системи;
- географію розповсюдження та наявності кваліфікованих фахівців з адміністрування та належний рівень підготовки користувачів;
- у разі експлуатації однієї з операційних системи можливі проблеми з фінансовим, кадровим та організаційним переходом на іншу операційну систему та інше базове та прикладне програмне забезпечення;
- прогнозування розвитку подій при припиненні розробником операційної системи процесу подальшої її модернізації та підтримки.

Вибір системи управління базами даних (СУБД) являє собою складну багатопараметричну задачу і є одним із важливих етапів при розробці задач формування баз даних. Обраний програмний продукт повинен відповідати як поточним, так і майбутнім вимогам Системи. При цьому слід враховувати фінансові витрати на придбання необхідного обладнання, власне системи управління базами даних, розробку необхідного програмного забезпечення на її основі, а також навчання персоналу.

Раніше сервер електронної пошти виконував функції простого поштового відділення на базі комп'ютера, а зараз у процесі розвитку архітектури клієнт/сервер та корпоративних мереж він з автоматизованої «поштової скриньки» перетворився на розгалужену службу, яка охоплює численні мережі підприємств, велику кількість вузлів електронної пошти та щоденно забезпечує потреби декількох тисяч користувачів. Для створення такої платформи необхідні кваліфіко-

вані розробники. Оптимальний вибір слід здійснити з-поміж трьох великих систем обміну інформацією: IBM/Lotus, Exchange Server фірми Microsoft та Group Wise виробництва Novell.

Web-сервери застосовуються в корпоративних мережах і глобальній мережі Інтернет як найзручніший спосіб оприлюднення інформації в цих мережах. Центральна виборча комісія все частіше використовує його для висвітлення для світової громадськості інформації про підготовку та проведення виборчих та референдумних кампаній в Україні й представлення інформації загально-го призначення.

Наявність чи відсутність пакетів офісних програм — це основний фактор, який зумовлює вибір тієї чи тієї операційної системи для комп'ютерної робочої станції, а при розробці систем масштабу підприємства — вибір серверних платформ.

Аналізуючи в комплексі всі складові, які визначають поняття «системне та базове програмне забезпечення», досить складно дійти однозначного висновку щодо оптимальності цього вибору. Основною проблемою при цьому є визначення найголовнішого параметра (критерію вибору) оптимізації.

Найпривабливішою з точки зору економічності та інтелектуального рівня розробки є побудова системи на базі безкоштовної операційної системи Linux з використанням в якості СУБД безкоштовного базового програмного забезпечення, наприклад, MS SQL, для Web-сервера Apache, який входить до базової поставки операційної системи, для поштової системи — поштового сервера, який теж входить до складу операційної системи, в якості офісного програмного забезпечення — безкоштовного пакета Gnome Office.

Втім тут постають проблеми, пов'язані з використанням малопоширеного, хоча й безкоштовного програмного забезпечення. По-перше, малопоширеність тягне за собою непідготовленість та неприйняття кінцевими операторами комп'ютерних робочих станцій його як «дружнього» інтерфейсу. Хоча це і суб'єктивний фактор, але він відіграв фатальну роль у спробах впровадження багатьох операційних систем та прикладного програмного забезпечення. Ніхто не піддає сумніву, що навчитися роботі на цій операційній системі можна, але для цього операторам необхідно мати під рукою навчальну літературу, можливість постійно одержувати методичну допомогу, і найголовніше: таке навчання буде вимагати значних затрат часу, якого при підготовці та проведенні чергової виборчої чи референдумної кампанії, як правило, обмаль. Тому **вирішити необхідно найбільш поширене програмне забезпечення для того, щоб була найбільша впевненість і вірогідність того, що оператори комп'ютерних робочих станцій на місцях без спеціальної підготовки зуміють працювати на звичайній для них операційній системі, базовому та прикладному програмному забезпеченні.**

Як інший варіант вибору системного та базового програмного забезпечення можна прийняти вже реалізовану в ЄІАС «Вибори» сьгодні ідеологію: на рівні територіальних виборчих комісій використовувати найбільш поширене в країні програмне забезпечення, а на рівні Центральної виборчої комісії — те, що є в наявності, тобто програмне забезпечення, яке історично використовується внаслідок ряду об'єктивних та суб'єктивних причин. Однак якщо і далі йти цим шляхом, тоді те, що визначено Концепцією Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Вибори» як єдина Система, буде відповідати цьому твердженню тільки за назвою, а не за змістом. По суті, як і раніше, на рівні територіальної виборчої комісії існуватиме одна Система, з одним системним та базовим програмним забезпеченням, а на рівні Центральної виборчої комісії — з іншим. Знову виникатимуть проблеми, які постійно постають при інтеграції різних систем. Насамперед це проблеми обміну інформацією між різними рівнями Системи, що пов'язано з різною структурою баз даних та різними підходами до їх розробки.

Економія коштів за відсутності заміни програмного забезпечення рівня Центральної виборчої комісії на однотипне з територіальними виборчими комісіями в подальшому є невиправданою, оскільки за час існування Центральної виборчої комісії змінилося вже три версії СУБД Oracle, які коштують не менше нового продукту.

І нарешті, є класичний шлях побудови складних систем, якою є ЄІАС «Вибори». Для вибору системного та базового програмного забезпечення основними параметрами (критеріями вибору) системи вибираються параметри найбільш «слабкого ланцюга», яким у даному випадку є територіальна виборча комісія. Як показує досвід проведення виборів 1998 і 2002 років, виборів Президента України в 1999 році та Всеукраїнського референдуму в 2000 році, найкритичнішим показником для надійної роботи Системи в цілому є те, що окружні/територіальні виборчі комісії переважно укомплектовані далеко не найсучаснішою технікою, на якій встановлюється програмне забезпечення теж не останніх версій, а в якості системних адміністраторів і операторів комп'ютерних робочих станцій нерідко залучаються недостатньо досвідчені фахівці.

Враховуючи специфіку виборчого процесу, а саме — його швидкоплинність, обмежене фінансування, непостійність функціонування системи виборчих комісій і, як наслідок, непостійний та недостатньо професійний кадровий потенціал, який буде обслуговувати комп'ютерні робочі станції, **необхідно за основний критерій при виборі системного та базового програмного забезпечення на всіх рівнях Системи обирати найбільш поширені та достатні програмні пакети.** Саме таке рішення пропонується корпорацією Microsoft у лінійці програмного забезпечення, порівняно дешевого, простого в адмініструванні та користуванні.

Так, оптимальною лінійкою програмного забезпечення, взаємоінтегрованою, що комплексно вирішує необхідні для виборчого та референдумного процесів задачі і становить надійний фундамент для створення та модифікації Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Вибори», можна вважати:

- операційну систему серверів та комп'ютерних робочих станцій Microsoft Windows версії, відповідної потужності комп'ютерів; систему управління базами даних Microsoft SQL Server 2000 для серверів та MSDE для серверів рівня окружних/територіальних виборчих комісій версії, відповідної потужності комп'ютерів;
- поштову систему (систему документообігу) Microsoft Exchange Server 2000, на базі якої можна створити корпоративну систему документообігу;
- Web-сервер — Internet Information Server 6.0, на базі якого створюється сервер задач навіть для сервер/клієнтських задач;
- пакет офісних задач Microsoft Office 2000 або інших версій залежно від встановленої операційної системи та потужності комп'ютерів.

Усі названі пакети настільки інтегровані між собою, що становлять одне ціле і можуть служити програмною базою для розвитку ЄІАС «Вибори» на довгі роки, оскільки одні з них — найбільш поширені серед користувачів, а інші мають таку тенденцію для поширення на ринку програмного забезпечення, що, враховуючи фактор інерції попиту, скоріш за все теж набудуть поширеності в тому сегменті ринку, до якого належить ЄІАС «Вибори». Вказаною конфігурацією системного та базового програмного забезпечення буде закладена нова ідеологія, платформа створення важливої складової — програмної частини ЄІАС «Вибори». Користувачі Системи отримають однотипне програмне забезпечення, будуть мати схожі інтерфейси користувача, що підвищить реактивність Системи та забезпечить належну оперативність обробки інформації.

Контрольні запитання

1. Назвіть основні передумови необхідності впровадження системної інформатизації у виборчий та референдумний процеси в Україні.
2. Назвіть основні підсистеми, що входять до складу Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Вибори».
3. Які проблеми виникли під час поетапного впровадження й експлуатації ЄІАС «Вибори», що вимагають вирішення на загальнодержавному та технологічному рівнях?

4. Як, на ваш погляд, впливає на якість інформаційно-аналітичного забезпечення виборчого процесу відсутність постійно функціонуючої корпоративної комп'ютерної мережі та відсутність постійно функціонуючої системи виборчих комісій в регіонах України?
5. Назвіть основні вимоги до складу технічного комплексу ЄІАС «Вибори».
6. Назвіть основні критерії вибору системного та базового програмного забезпечення ЄІАС «Вибори».
7. Обґрунтуйте необхідність прийняття закону України «Про Єдину державну інформаційно-аналітичну систему «Вибори».

Рекомендована література

1. Коваль М. І., Фурашев В. М., Маглой С. А. Практика застосування Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Вибори» під час проведення виборів і референдумів в Україні та перспективи подальшого її розвитку // Відкриті інформаційні і комп'ютерні технології. — Харків: НАКУ «ХАІ», 2002. — Вип. 12. — С. 3–21.
2. Коваль М. І., Фурашев В. М. Концептуальні проблеми вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні // Відкриті інформаційні і комп'ютерні технології. — Харків: НАКУ «ХАІ», 2002. — Вип. 13. — С. 11–32.
3. Коваль М. І., Фурашев В. М., Жовтий Е. В. До питань науково-методологічних підходів до подальшого розвитку Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Вибори» // Відкриті інформаційні і комп'ютерні технології. — Харків: НАКУ «ХАІ», 2002. — Вип. 21. — С. 144–147.
4. Коваль М. І., Фурашев В. М. Про Концепцію Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Вибори» // Відкриті інформаційні і комп'ютерні технології. — Харків: НАКУ «ХАІ», 2002. — Вип. 15. — С. 3–23.
5. Коваль М. І., Фурашев В. М. Проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення виборів та референдумів в Україні // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Вибори та референдуми в Україні: законодавче забезпечення, проблеми реалізації та шляхи вдосконалення» (доповіді, виступи, рекомендації). — К.: Центральна виборча комісія, 2003.

СИСТЕМНА ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

3.1. Сучасний стан та напрями розвитку системи інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ України

3.1.1. Світові тенденції розвитку систем інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності

Розвиток засобів комп'ютерної техніки та інформаційних технологій у світовому просторі поклав початок активному використанню у боротьбі зі злочинністю комп'ютеризованих інформаційних систем.

Досвід використання комп'ютерних інформаційних систем і технологій у правоохоронній сфері свідчить, що основними тенденціями їхнього розвитку є такі:

- удосконалення форм та методів керування системами інформаційного забезпечення;
- централізація та інтеграція комп'ютерних банків даних;
- впровадження новітніх інформаційних технологій для проведення кримінологічних та криміналістичних досліджень;
- розбудова та широке використання ефективних та потужних комп'ютерних мереж;
- застосування спеціалізованих засобів захисту та безпеки інформації;
- налагодження ефективного взаємообміну кримінологічною інформацією на міждержавному рівні.

Усе це забезпечує суттєве підвищення рівня боротьби зі злочинністю у світі.

3.1.2. Проблеми та напрями розвитку системи інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ України (далі — ОВС)

Впровадження сучасних інформаційних технологій сприяє широкому використанню персональної комп'ютерної техніки, поширенню сфери її застосування. В результаті цього виникли певні позитивні тенденції, серед яких:

- загальне підвищення рівня комп'ютерної грамотності працівників міліції;
- розширення переліку комп'ютеризованих інформаційних підсистем;

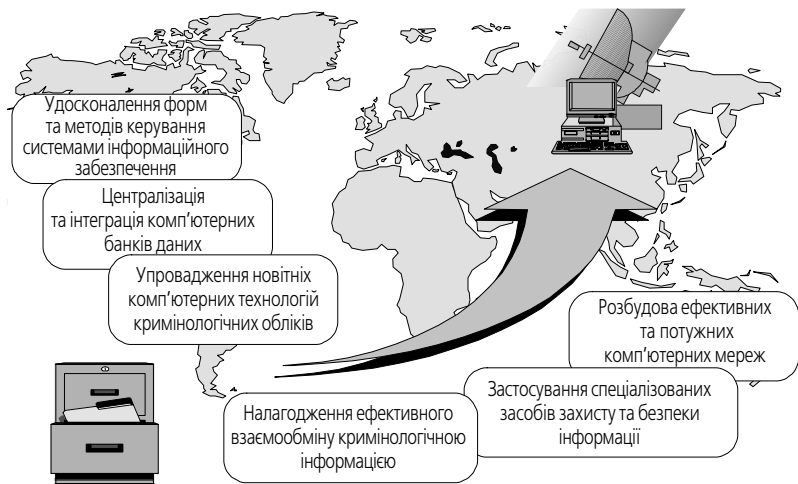

Рис. 3.1. Світові напрями розвитку систем інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності

- розширення «географії» використання сучасних засобів комп'ютерної техніки в діяльності усіх ланок ОВС;
- розповсюдження технологій безпаперової обробки інформації;
- створення комп'ютерної мережі обміну інформацією.

Водночас застосування комп'ютерної техніки при несистемному визначенні її місця та ролі в інформаційному забезпеченні подекуди має і негативні наслідки:

- низький рівень інтеграції інформаційних підсистем;
- дублювання функцій інформаційних підрозділів у галузевих службах;
- нераціональне використання коштів на придбання та розробку програмно-технічних комп'ютеризованих інформаційних підсистем;
- порушення режиму таємності та незахищеність банків даних.

Зазначені реалії сучасного стану інформаційного забезпечення ОВС знижують ефективність інформаційної підтримки боротьби зі злочинністю, що зумовлює подальше відставання у цих питаннях від розвинутих країн світу.

Тим часом збільшення обсягів інформації, що надходить і переробляється, вимагає підвищення ефективності роботи всіх служб МВС за рахунок використання сучасних засобів комп'ютерної техніки, новітніх інформаційних технологій, удосконалення системи інформаційного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ.

Основною метою системної інформатизації органів внутрішніх справ України є всебічна інформаційна підтримка діяльності ОВС

у боротьбі зі злочинністю на основі комплексу організаційних, нормативно-правових, технічних, програмних та інших заходів.

Основними завданнями системи інформаційного забезпечення ОВС є:

- забезпечення можливості своєчасного отримання достовірної інформації у повному, систематизованому та зручному в користуванні вигляді працівниками та підрозділами ОВС для розкриття, розслідування, попередження злочинів і розшуку злочинців;
- збір та обробка оперативної, оперативно-розшукової, оперативно-довідкової, аналітичної, статистичної та контрольної інформації для оцінки ситуації та прийняття обґрунтованих оптимальних рішень на всіх рівнях діяльності ОВС;
- забезпечення ефективної інформаційної взаємодії усіх галузевих служб ОВС України, інших правоохоронних органів та державних установ;
- забезпечення надійного захисту інформації від несанкціонованого доступу.

Вирішення завдань сучасного інформаційного забезпечення досягається такими шляхами:

- впровадження єдиної політики інформаційного забезпечення;
- створення багатоцільових інформаційних підсистем діяльності ОВС;
- удосконалення організаційно-кадрового забезпечення інформаційних підрозділів;
- інтеграції та систематизації інформаційних підсистем ОВС на всіх рівнях;
- розбудови інформаційної мережі;
- створення умов для ефективного функціонування інформаційних банків даних, забезпечення їх повноти, достовірності, актуальності, безпеки та законності;
- переоснащення інформаційних підрозділів сучасною потужною комп'ютерною технікою;
- поширення мережі комп'ютерних робочих місць користувачів інформаційних підсистем;
- подальшої комп'ютеризації інформаційних фондів;
- впровадження сучасних інформаційних технологій.

3.2. Загальновідомчі та галузеві інформаційні підсистеми та принципи їх формування

3.2.1. Принципи формування загальновідомчих та галузевих інформаційних підсистем визначаються нормативно-правовою базою, затвердженою керівництвом Міністерства внутрішніх справ

України (далі — МВС), і обумовлюють нормативно-правову, методологічну та технологічну сумісність системи.

Система інформаційного забезпечення ОВС (рис. 3.2) утворюється сукупністю інформаційних підсистем, побудованих з урахуванням та дотриманням таких вимог:

- наявності нормативно-правової бази;
- організаційно-кадрового забезпечення інформаційних підрозділів;
- організації підготовки та перепідготовки кадрів;
- наявності відповідних технічних, програмних та телекомунікаційних технологій;
- матеріально-технічного та фінансового забезпечення.

Рис. 3.2. Складові системи інформаційного забезпечення

Інформаційні підсистеми як основні складові системи інформаційного забезпечення призначені для збору, накопичення, зберігання та обробки інформації певних напрямів діяльності правоохоронних органів і орієнтовані на загальне використання галузевими службами, мають загальновідомчий характер і належать до загальновідомчих інформаційних підсистем.

Деякі спеціалізовані фонди інформації, що використовуються в діяльності підрозділів окремих галузей, належать до галузевих інформаційних підсистем. Структурна побудова інформаційних підсистем ОВС поєднує принципи територіально розподіленої та централізованої топології і організована у вигляді трирівневої ієрархічної моделі.

Належність інформаційної підсистеми до певного рівня визначається принципами територіальності, специфіки використання та обсягом інформації, яка обробляється.

Перший рівень — *центральний* — інтегрує інформаційні підсистеми ОВС загальновідомчого значення та галузевих служб МВС.

Другий рівень — *регіональний* — охоплює інформаційні обліки, які є складовими загальновідомчих інформаційних підсистем і використовуються службами Головного управління МВС (ГУМВС), управлінь МВС (УМВС), УМВС територіальних (УМВСТ).

Третій рівень — *територіальний* — охоплює інформаційні обліки, що є складовими загальновідомчих інформаційних підсистем і використовуються в міських, районних та лінійних ОВС, спеціалізованих підрозділах міліції.

Зазначений поділ стосується як загальновідомчих, так і галузевих інформаційних підсистем.

Основою системи збору, контролю та використання інформації є третій рівень. Саме на цьому рівні забезпечується первинне накопичення інформації, ведення територіальних банків даних, захист інформації, актуалізація інформаційних фондів та передача інформації до банків даних другого та першого рівнів.

На другому рівні здійснюється формування регіональних банків даних, обробка інформації, забезпечується доступ територіальних підрозділів для санкціонованого використання інформації, інформаційний зв'язок між регіонами та першим рівнем. Забезпечується зв'язок з територіальними правоохоронними органами та іншими установами держави. Здійснюються контрольні функції щодо виконання вимог про повноту, достовірність, актуальність та збереження інформації відповідно до законів України та відомчих нормативних актів.

На першому рівні забезпечується інтеграція та обробка інформації для формування банків даних інформаційних підсистем, міжвідомчий та міжрегіональний інформаційний зв'язок, керування системою інформаційного забезпечення ОВС та дотримання стратегії її розвитку, розробка нормативно-правової бази впровадження сучасних інформаційних технологій. Виконуються контрольні функції з дотримання вимог до повноти, достовірності, актуальності та захисту інформації у системі інформаційного забезпечення відповідно до законів України та відомчих нормативних актів, визначається інформація міждержавного обміну (рис. 3.3).

Інформаційні обліки в системі органів внутрішніх справ створюються для оперативного інформаційного забезпечення службової діяльності всіх підрозділів: від міських, районних, лінійних органів (далі — міськрайлінорганів) до Міністерства внутрішніх справ.

На територіальному рівні управління в міськрайліноорганах на основі документів первинного обліку формуються банки даних оперативно-розшукового, оперативно-довідкового, адміністративного та статистичного призначення, які містять відомості про таке:

- події та факти кримінального характеру;
- адміністративні правопорушення;
- підприємства, організації та установи, що становлять оперативний інтерес;
- об'єкти дозвільної системи;
- зареєстрований автотранспорт;
- зареєстровану вогнепальну та газову зброю;
- викрадені, загублені та вилучені предмети злочинного посягання, у тому числі:

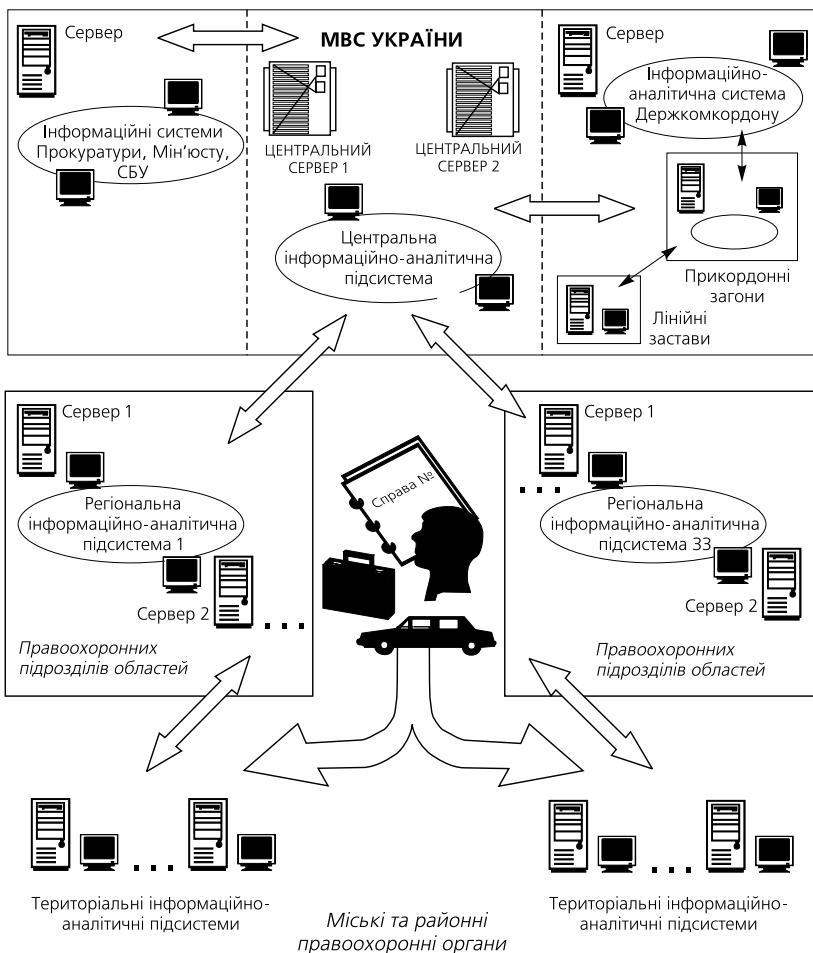

Рис. 3.3. Схема взаємозв'язків структурних рівнів системи інформаційного забезпечення

- номерні та безномерні речі;
- антикваріат;
- автотранспорт;
- вогнепальну та газову зброю;
- документи;
- знаряддя скоєння злочинів та правопорушень, речові докази;
- повідомлення спецпарату та іншу оперативну інформацію;
- фото- та відеотеки:
 - місць скоєння злочинів та пригод;
 - осіб криміногенних категорій;

- осіб:
 - власників посвідчень водія;
 - які скоїли злочини;
 - які відбули покарання у місцях позбавлення волі;
 - які скоїли адміністративні правопорушення;
 - наркоманів;
 - злочинців, які перебувають у розшуку;
 - які зникли безвісти;
 - невпізнаних трупів та невідомих хворих;
 - які становлять оперативний інтерес;
- паспортну реєстрацію громадян та ін.

У межах загальновідомчих інформаційних підсистем галузевими службами міськрайлінорганів формуються такі основні первинні фонди інформації:

підрозділами Департаменту інформаційних технологій:

- заяви та повідомлення про скоєні злочини та пригоди;
- затримані та зареєстровані особи;
- невідкладні дії чергового при отриманні повідомлень про правопорушення та пригоди, ведення оперативних планів тощо;
- табельна зброя, спеціальні засоби, засоби індивідуального захисту та активної оборони;
- оперативна інформація щодо осіб, які підозрюються в скоєнні злочинів, осіб певних категорій, членів злочинних угруповань;
- криміногенні об'єкти;
- вилучені та викрадені речі та ін.;

карним розшуком:

- особи криміногенних категорій, члени злочинних угруповань та інші, які становлять оперативний інтерес;
- особи, які оголошені в розшук;
- невпізнані трупи та невідомі хворі;
- викрадені та вилучені номерні речі, автомобілотранспорт, зброя;
- криміногенні об'єкти;
- оперативна інформація та ін.;

Державною службою боротьби з економічними злочинами (далі — ДБЕЗ):

- оперативна інформація щодо осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, які займаються незаконними валютними операціями, виготовленням фальшивих монет тощо;
- способи вчинення розкрадань, злочинів у валютній та кредитно-фінансовій сферах;
- об'єкти господарської діяльності, які потребують оперативного нагляду;
- вилучений та викрадений автомобілотранспорт та ін.;

слідчими органами:

- особи, що притягуються до кримінальної відповідальності;
- кримінальні справи та їхній рух;

- речові докази та ін.;

експертно-криміналістичною службою:

- сліди, вилучені з місць подій, та знаряддя вчинення злочинів;
- фотороботи підозрюваних осіб;
- дактилоскопія;
- фото- та відеотеки;
- вилучена фальшива валюта;
- кулегільзотека та ін.;

адміністративною службою міліції:

- розташовування сил та засобів;
- індивідуальна та відомча зброя;
- об'єкти дозвільної системи;
- адмінправопорушення;
- паспортні дані громадян;
- особи, які відбули покарання в місцях позбавлення волі згідно з чинним законодавством, та ін.;

службою ДАІ:

- зареєстрований автотранспорт;
- викрадений та вилучений автотранспорт;
- власники посвідчень водія;
- дорожньо-транспортні пригоди;
- адмінправопорушення тощо;

Державною службою охорони:

- стан та характеристики об'єктів, що охороняються;

службою виконання покарань:

- спецконтингент;
- оперативна інформація;
- порушення режиму утримання;
- результати перевірок явок з повинною та інше.

Порядок формування інформаційних фондів галузевими службами, відповідальність за їх актуальність, достовірність та використання регламентуються відповідними нормативно-правовими документами.

У складі банків даних регіонального рівня накопичується інформація, яка надходить з міськрайлінорганів та установ виконання покарань, має регіональний характер та містить дані про таке:

- надзвичайні події;
- злочини та адміністративні правопорушення;
- підприємства, організації та установи, що становлять оперативний інтерес;
- зареєстрований автотранспорт;
- зареєстровану вогнепальну та газову зброю;
- викрадені, загублені та вилучені предмети злочинного посягання, у тому числі:
 - номерні та безномерні речі;

- антикваріат;
- автотранспорт;
- вогнепальну та газову зброю;
- документи;
- криміналістичні обліки (кулегільзотеки, слідотеки, відбитки пальців рук тощо);
- осіб таких категорій:
 - які вчинили злочини;
 - злочинців, оголошених у розшук;
 - які вчинили адміністративні правопорушення;
 - наркоманів;
 - які зникли безвісти;
 - невпізнаних трупів та невідомих хворих;
 - які становлять оперативний інтерес;
- обліки адресних бюро;
- обліки оперативно-довідкових та дактилоскопічних карток;
- обліки адміністративно-управлінського призначення (нормативно-законодавчі акти, розпорядчі документи, накази);
- обліки спеціалізованого призначення галузевих служб (кадрові, господарчі, бухгалтерські тощо);
- архівних та спецфондів.

На центральному рівні управління накопичується інформація, що використовується при аналізі, плануванні, прийнятті рішень і проведенні в межах України оперативно-розшукових, слідчих та інших спеціальних заходів з боротьби зі злочинністю. До складу інформаційних фондів першого рівня входять:

- банки кримінологічної інформації, що містять відомості про:
 - надзвичайні події;
 - нерозкриті тяжкі та резонансні злочини;
 - викрадені, загублені та вилучені предмети, знаряддя вчинення злочинів, речові докази, у тому числі:
 - ♦ номерні речі;
 - ♦ антикваріат;
 - ♦ автотранспорт;
 - ♦ вогнепальну зброю;
 - ♦ документи;
 - криміналістичні обліки;
 - викрадені та вилучені наркотичні речовини;
 - об'єкти виготовлення, переробки, зберігання та використання наркотичних речовин;
 - осіб таких категорій:
 - ♦ особливо небезпечних рецидивістів;
 - ♦ злочинців-«гастролерів»;
 - ♦ злочинців, оголошених у міждержавний розшук;
 - ♦ організаторів і членів злочинних угруповань, кілерів;

- ♦ які були засуджені за злочини, пов'язані з наркотиками, торговців і розповсюджувачів наркотичних речовин з міжрегіональними та міжнародними зв'язками; схильних до вчинення злочинів, пов'язаних з посяганнями на інтереси держави; що зникли безвісти;
- ♦ невідомих трупів та невідомих хворих;
- банк оперативно-довідкової інформації, що містить дані алфавітного та дактилоскопічного фондів раніше засуджених осіб;
- банк статистичної інформації про стан злочинності та результати боротьби з нею;
- банк спеціальної інформації, що містить повідомлення спецапарату та іншу оперативну інформацію загальновідомчого значення;
- банк паспортних даних громадян;
- банк з інформацією про зареєстрований автотранспорт;
- банк з інформацією про зареєстровану вогнепальну зброю;
- банки даних адміністративно-управлінського призначення;
- банки даних спеціалізованого призначення галузевих служб;
- банки даних архівів, спеціальних фондів та ін.

Повнота даних на кожному рівні за категоріями обліку визначається відповідними нормативними документами.

3.2.2. Інформаційна мережа ОВС України — це комплекс програмних, технічних та організаційних засобів для забезпечення оперативного обміну даними оперативно-розшукового, довідкового та адміністративно-управлінського характеру між підрозділами ОВС.

Основою інформаційної мережі ОВС є комп'ютерна мережа, яка забезпечує поєднання всіх програмно-технічних комплексів інформаційних підсистем на всіх рівнях. Інформаційна мережа створюється в інтересах усіх галузевих служб ОВС і надає можливість оперативної інформаційної взаємодії як у системі ОВС, так і з правоохоронними органами, державними установами, міністерствами та відомствами України, а також з правоохоронними органами інших держав.

Комплекс технічних засобів системи інформаційного забезпечення ОВС передбачає підтримку всіх функцій сучасної архітектури «клієнт — сервер» та «термінал — сервер» з урахуванням специфіки завдань, що виконуються на кожному ієрархічному рівні системи. Усі рівні комплектуються серверами баз даних, комп'ютерними робочими місцями користувачів інформаційних підсистем.

Інформаційна мережа ОВС України призначена для інформаційного забезпечення галузевих служб міністерства, підрозділів органів внутрішніх справ України.

У комплексі будинків центрального апарату МВС України побудована структурована гетерогенна комп'ютерна мережа, інфор-

маційною магістраллю якої є оптиковолоконне кільце, до якого через комутаційне обладнання підключені локальні мережі галузевих служб МВС України. При побудові комп'ютерної мережі МВС України застосовано сучасне комутаційне обладнання, яке дозволяє об'єднувати інформаційні підсистеми.

Система зв'язку між інформаційними мережами ОВС України та ГУ — УМВС в областях передбачає створення корпоративної мережі передачі даних на базі некомутованих «виділених» 4-провідних каналів зв'язку з інтеграцією послуг (дані, графічна інформація, мультимедіа та голос). Інтеграція послуг — це можливість мережі передавання даних надавати користувачу різноманітні види послуг незалежно від того, на базі якого протоколу працює сама мережа.

Мережа характеризується можливістю використання територіальних каналів зв'язку найрізноманітнішої природи і при обмеженій кількості каналів забезпечує задоволення потреб користувачів. Однак ця мережа потребує високої пропускнуєї спроможності каналів зв'язку та спеціалізованого обладнання, яке підтримує різноманітні базові транспортні протоколи.

Підсистема обміну інформацією є складовою частиною мережевого сервісу інформаційної мережі ОВС України і базується на діючій системі електронної пошти ОВС України (police.mail.ua).

В інформаційній мережі МВС — ГУМВС України користувачам відповідно до їх повноважень Департаментом інформаційних технологій надається право доступу до центральних інформаційних підсистем, до локальних інформаційних мереж підрозділів МВС України та інформаційних підсистем ГУ — УМВС областей.

Інформаційна мережа будується за територіальним принципом та має трирівневу структуру:

- центральна інформаційна мережа;
- регіональні інформаційні мережі;
- територіальні інформаційні мережі.

Регіональні інформаційні мережі забезпечують інформаційну взаємодію між галузевими службами ГУМВС, УМВС, УМВСТ, територіальними і центральними інформаційними мережами ОВС та іншими правоохоронними органами.

Територіальні інформаційні мережі є складовими регіональних мереж і забезпечують інформаційну взаємодію між підрозділами міськрайлінорганів.

В окремих випадках створюються галузеві інформаційні мережі, що входять до складу інформаційної мережі ОВС і забезпечують інформаційний обмін відповідно до Концепції та з дотриманням протоколів обміну інформацією, що визначаються Департаментом інформаційних технологій (ДІТ) МВС України.

При побудові комп'ютерних мереж використовуються новітні інформаційні технології із застосуванням оптиковолоконних, провідних та радіоканалів передачі даних, сертифікованих програмно-

апаратних засобів, які забезпечують надійність, достовірність та конфіденційність обміну інформацією.

Управління інформаційною мережею здійснюється центральною та регіональними системами адміністрування, які підпорядковані інформаційним підрозділам МВС, ГУМВС, УМВС, УМВСТ відповідно.

Адміністрування інформаційної мережі обумовлює:

- реєстрацію та авторизацію користувачів;
- ведення журналів доступу;
- забезпечення безпеки інформаційного обміну.

Інформаційна мережа повинна забезпечувати передачу текстової, графічної, аудіо- та відеоінформації.

Протоколи та формати інформаційного обміну базуються на світових стандартах у галузі телекомунікацій, визначаються ДІТ МВС України та регламентуються відомчими нормативними актами.

Враховуючи необхідність оперативності та безпеки інформаційного обміну, програмні і технічні засоби, що застосовуються в інформаційних мережах ОВС, сертифікуються та інсталиуються централизовано через ДІТ та управління, відділи оперативної інформації ГУМВС, УМВС.

Розвиток інформаційної мережі ОВС характеризується такими етапами.

Перший етап — це використання діючої комп'ютерної мережі на основі електронної пошти МВС України. На цьому етапі забезпечується розвиток системи електронної пошти всіх рівнів на основі комутованих каналів зв'язку, впроваджується доступ користувачів до інформаційних підсистем оперативно-розшукового призначення.

Другий етап — розвиток діючої електронної пошти на основі використання виділених каналів зв'язку між центральною та регіональними інформаційними мережами, застосування технології INTRANET. Впроваджується зв'язок з банками даних у режимі Off-Line та On-Line, забезпечується адміністрування на центральному та регіональному рівнях.

Третій етап — побудова глобальної інформаційної мережі ОВС з обміном інформацією між територіальним, регіональним та центральним рівнями і забезпечення формування банків даних верхнього рівня з використанням телекомунікаційних технологій. На цьому етапі широко застосовуються швидкодючі канали зв'язку між регіональними та центральним рівнями, основою яких мають бути супутникові та цифрові канали, реалізується доступ до комп'ютерної мережі з рухомих об'єктів та стаціонарних постів міліції.

Інформаційні мережі всіх рівнів — це відомчі мережі закритого типу, що не допускають підключення до інформаційних мереж загального користування.

3.2.3. Нормативно-правове та організаційно-кадрове забезпечення системи

Нормативно-правову базу системи інформаційного забезпечення ОВС України становлять: Конституція України, Кримінальний і Кримінально-процесуальний кодекси України, закони України «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про державну статистику в Україні», «Про інформацію», «Про дорожній рух», «Про державну таємницю», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про корупцію», накази МВС, ГУМВС, УМВС, УМВСТ України та інші документи, що регламентують засади використання інформації у боротьбі зі злочинністю.

У системі МВС України нормативно-правове регулювання передбачає використання трьох груп нормативно-правових документів:

- закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України;
- накази та розпорядження міністра внутрішніх справ, рішення колегії міністерства;
- накази керівництва ГУМВС, УМВС, УМВСТ.

Нормативно-правова база в галузі інформаційної діяльності забезпечує інтеграцію і сумісність баз даних, регулює процеси збору, накопичення та передачі інформації в системі ОВС, затверджує правила виконання технологічних процесів роботи з інформаційними банками даних із визначенням відповідних термінів проходження інформації, вимог до оформлення даних (повнота, достовірність, актуальність тощо), до використання інформації у службовій діяльності та персоналізує відповідальність за дотримання цих правил.

Розробка нормативно-правової бази в галузі інформаційного забезпечення проводиться інформаційною службою разом із Головним штабом МВС України із залученням фахівців галузевих служб.

Накази стосовно розробки та впровадження інформаційних підсистем і технологій розробляються безпосередньо інформаційною службою МВС України. Накази щодо організаційної, кадрової, матеріально-технічної підтримки інформаційного забезпечення можуть розроблятися інформаційними підрозділами та галузевими службами ГУМВС, УМВС, УМВСТ за погодженням з ДІТ МВС України.

Нормативно-правові акти щодо системи інформаційного забезпечення узгоджуються зі змінами у чинному законодавстві, його поточний стан відображається в службово-довідкових обліках системи.

Виконання завдань щодо інформаційного забезпечення та дотримання стратегії його подальшого розвитку покладається на інформаційну службу ОВС, яка складається з інформаційних підрозділів МВС, ГУМВС, УМВС, УМВСТ, міськрайлінорганів та галузевих інформаційних підрозділів, що їй підпорядковуються у питаннях дотримання єдиної інформаційної політики.

Інформаційні підрозділи відповідно до рівня ОВС (центрального, другого, третій, галузевий) у своєму складі передбачають відділи (відділення, групи, фахівців) за усіма напрямками роботи інформаційного забезпечення, а саме:

- оперативної інформації;
- оперативно-розшукової роботи з цілодобовим функціонуванням чергових інформаційних груп;
- оперативно-довідкової інформації;
- технічного обслуговування комп'ютерних інформаційних підсистем та засобів оперативної поліграфії;
- супроводу та адміністрування інформаційних підсистем та банків даних;
- супроводу комп'ютерних мереж та телекомунікаційних систем;
- впровадження нових інформаційних технологій;
- збору та обробки статистичної інформації;
- архівної роботи;
- матеріально-технічного забезпечення.

Ці підрозділи комплектуються фахівцями у необхідній кількості, яка визначається окремо для кожного органу відповідно до стану злочинності та загальної чисельності працівників ОВС.

Інформаційна служба на відповідних рівнях представлена такими підрозділами:

- на рівні МВС України — Департамент інформаційних технологій;
- на рівні ГУМВС, УМВС — управління (відділи) оперативної інформації;
- на рівні УМВСТ — відділення (групи) оперативної інформації міськрайлінорганів;
- у галузевих службах — відділи та відділення (групи) обробки інформації.

Однією з основних умов розвитку інформаційного забезпечення та підвищення його ефективності в діяльності ОВС є зміцнення інформаційних підрозділів у міськрайліноорганах. Оптимальна чисельність цих підрозділів становить не менше 3–5 фахівців залежно від напрямів роботи. Призначення керівників інформаційних підрозділів узгоджується з інформаційною службою відповідного рівня.

Організаційні заходи передбачають створення відповідних умов для забезпечення функціонування цих підрозділів — надання необхідних приміщень, обладнаних відповідною комп'ютерною та оргтехнікою, забезпечення витратними матеріалами тощо. Враховуючи вимоги до забезпечення захисту інформаційних фондів ОВС, особливу увагу необхідно приділити обладнанню, у першу чергу, таких приміщень: серверних залів комп'ютерного комплексу, оперативно-довідкових фондів, архівів, окремих оперативних груп та секретаріатів.

З метою дотримання вимог до інформаційного забезпечення в межах єдиної системи всі інформаційні підрозділи підпорядковуються ДІТ МВС України. Адміністративно-галузеві інформаційні підрозділи підпорядковуються безпосередньому керівництву.

Призначення керівників інформаційних підрозділів у галузевих службах МВС України погоджується з Департаментом інформаційних технологій МВС України, а в ГУМВС, УМВС, УМВСТ — відповідно з управлінням (відділом) оперативної інформації.

У галузевих підрозділах організаційно-кадрова структура визначається специфікою завдань, що виконуються, та узгоджується з ДІТ МВС України.

Ефективне використання можливостей інформаційних підсистем потребує організації відповідного рівня підготовки та перепідготовки кадрів системи ОВС, підвищення рівня спеціальної комп'ютерної підготовки працівників органів внутрішніх справ у вищих навчальних закладах МВС України.

Навчання та перепідготовка керівного складу передбачають:

- вивчення законодавства України та узгодження з ним вимог до функціонування інформаційних підсистем;
- аналіз тенденцій розвитку суспільства та визначення інформаційних фондів, комп'ютеризація яких доцільна для удосконалення інформаційного забезпечення ОВС;
- вивчення досвіду правоохоронних органів інших держав;
- підготовку керівників до самостійної роботи з комп'ютерними робочими місцями інформаційних підсистем.

Навчання фахівців у галузі інформаційного забезпечення має відбуватися за такими напрямками:

- супроводження операційних систем та систем керування базами даних (СКБД);
- технологія розробки програмних засобів інформаційних підсистем;
- адаптація та використання компонентів інформаційних підсистем;
- забезпечення функціонування телекомунікаційних засобів та електронної пошти;
- технічне обслуговування електронного обладнання;
- забезпечення адміністрування та захисту інформації.

Підготовка працівників ОВС (користувачів інформаційних підсистем) повинна забезпечити рівень їхньої кваліфікації, достатній для:

- виконання операцій, необхідних для інформаційної підтримки своєї службової діяльності;
- обізнаності з основними правилами поведінки з комп'ютерним та комунікаційним обладнанням;
- виконання вимог щодо техніки безпеки та захисту інформації.

Навчання та перепідготовка кадрів може здійснюватися шляхом:

- обміну досвідом за принципом «вчитель — учень» на робочому місці;
- навчання на курсах, стажування в спеціальних закладах, участь у відповідних конференціях, семінарах, нарадах;
- використання навчальних пакетів програм, літератури, документації, посібників, інструкцій, довідників тощо;
- підготовки фахівців інформаційної служби у вищих навчальних закладах системи МВС України.

Враховуючи бурхливий розвиток інформаційних технологій, треба зазначити, що налагодження механізму підтримки професійного рівня персоналу, пов'язаного із забезпеченням функціонування інформаційних підсистем ОВС, є передумовою розвитку та удосконалення якісного і своєчасного надання інформації, забезпечення її захисту та надійної роботи. Водночас знання та навички щодо використання інформаційних підсистем співробітниками ОВС є складовою частиною загальних вимог до їх професійного та службового зростання.

3.2.4. Система інформаційної безпеки в ОВС України

Безпеку та захист в інформаційних системах необхідно будувати з урахуванням комплексного підходу до створення системи захисту, що передбачає об'єднання в єдиний комплекс необхідних заходів та засобів захисту інформації на всіх рівнях системи інформаційного забезпечення.

Система інформаційної безпеки в ОВС України базується на положеннях Закону України «Про захист інформації в автоматизованих системах», Положенні про технічний захист інформації в Україні (затверджене постановою КМУ від 09.09.94 р. № 632) та ін.

Система інформаційної безпеки має бути спрямована на запобігання втраті інформації, її спотворенню, несанкціонованому доступу та незаконному використанню на етапах проектування, впровадження та експлуатації інформаційних підсистем.

Визначальним у безпеці та захисті системи інформаційного забезпечення є адміністрування інформаційних підсистем, яке запроваджується та контролюється ДІТ МВС України.

Безпека інформації забезпечується на технологічних етапах збору, накопичення, обробки та передачі інформації. Відповідальність за безпеку інформації на відповідних технологічних етапах усіх рівнів інформаційних підсистем несуть підрозділи, що їх здійснюють.

Організація загальної безпеки інформаційного забезпечення запроваджується та контролюється Управлінням справами та Центром технічного захисту інформації при МВС України, який визначає та впроваджує разом з інформаційною службою відповідні засоби захисту.

З метою виконання функцій захисту інформації в інформаційних службах створюються відповідні підрозділи або призначаються відповідальні службовці на всіх рівнях системи інформаційного забезпечення, які у своїй роботі керуються відповідними наказами та інструкціями.

Система безпеки та захисту інформації має закладатися ще на етапі розробки технічного завдання при проектуванні інформаційних підсистем. Усі проекти, що розробляються, обов'язково повинні мати розділ «Захист інформації», який, у свою чергу, розробляється відповідно до Тимчасових рекомендацій щодо розроблення розділу із захисту інформації в технічному завданні щодо створення автоматизованої системи.

3.3. Інформаційні підсистеми ОВС України

3.3.1. Призначення та загальна характеристика інформаційних підсистем (ІПС)

В інформаційній мережі ОВС України функціонують такі основні інформаційні підсистеми: «Інтегрований банк даних» («ІБД»), «Розшук», «Оперативно-довідкова картотека» («ОДК»), «Пізнання», «Міжвідомчий банк даних» («МБД»), «Наркобізнес», «Арсенал», «Оазис» та інші (табл. 3.1).

3.3.2. Інформаційна підсистема «Інтегрований банк даних» («ІБД») забезпечує збір, обробку та аналіз інформації, яка регламентується відповідними наказами МВС України.

Інтегрований банк даних призначений для оперативного забезпечення працівників і підрозділів ОВС інформацією для розшукової діяльності, розслідування і попередження злочинів у повному і зручному для використання вигляді, надання аналітичної, статистичної та контрольної інформації для розробки і прийняття обґрунтованих оптимальних рішень на всіх рівнях управління ОВС.

«ІБД» характеризується:

- інтеграцією багатьох інформаційних фондів, взаємопов'язаних через центральне ядро даних;
- використанням загальної технології обробки інформації, за якої всі взаємопов'язані обліки, що становлять інтерес для ОВС, функціонують як єдине ціле;
- повномасштабним комплексом засобів забезпечення безпеки і надійності;
- накопиченням і гарантованим зберіганням надто великих обсягів інформації (до 100 Гбайт);
- оптимізацією продуктивності в системі «клієнт — сервер» у конфігурації, якою користуються багато разів;

Таблиця 3.1

**Перелік основних інформаційних підсистем
та автоматизованих робочих місць
правоохоронних органів України
(на прикладі органів внутрішніх справ)**

№	Найменування	Призначення і функціональні можливості
1	2	3
1.1	Сайт Міністерства внутрішніх справ України	www.centrmia.gov.ua
1.2	Сайт Служби безпеки України	www.sbu.gov.ua
1.3	Сайт Генеральної Прокуратури України	www.gp.gov.ua
1.4	Сайт Державної податкової адміністрації України	www.visnuk.com.ua
1.5	Сайт Державної митної служби України	www.castoms.gov.ua
1.6	Сайт Адміністрації Держа- вної прикордонної служби України	www.pvu.gov.ua
2		
2.1	ІПС «ІБД»	Містить інформацію про осіб криміногенних категорій (особливо небезпечних рецидивістів, «гастролерів», оголошених у міждержавний розшук, бродяг), нерозкриті тяжкі злочини, викрадену, вилучену, знайдену зброю, номерні речі, транспортні засоби, викрадені в Україні та країнах СНД. Обробка запитів за масивами «ІБД-центр» дає можливість отримати інформацію про осіб за їхніми характерними прикметами, способи вчинення нерозкритих злочинів, знаходження у розшуку (вилученої, знайденої) зброї, номерних речей за їхніми номерами, автомототранспорту за номерами агрегатів або державними номерними знаками
2.2	ІПС «Розшук»	Опрацьовується інформація про осіб, оголошених у регіональний, державний та міждержавний розшук. Інформація каналами електронної пошти надходить до ДІТ,

Продовження табл. 3.1

1	2	3
		узагальнюється і розсилається в управління (відділення) оперативної інформації ГУ — УМВС. Отже, кожна регіональна інформаційна служба має загальний масив інформації про осіб, оголошених у розшук
2.3	ІПС «ОДК»	Призначена для обробки, накопичення інформації про судимість осіб
2.4	ІПС «Пізнання»	Опрацьовується інформація про безвісти зниклих осіб, невідомих хворих, дітей, які не можуть повідомити інформацію про себе, та невпізнані трупи громадян
2.5	МБД «Наркобізнес»	Використовується для накопичення, обробки та аналізу інформації про осіб та злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Інформація використовується при розкритті та розслідуванні злочинів, пов'язаних з наркоманією та наркобізнесом
2.6	ІПС «Арсенал»	Ведеться єдиний номерний облік зброї (мисливської, спортивної, газової), яка знаходиться у користуванні громадян та організацій, табельної зброї в системі МВС. Встановлюється за номерами зброї її належність, контролюється переміщення зброї від одного власника до іншого
2.7	ІПС «Оазис»	Обробляє інформацію економічного характеру в інтересах оперативних і слідчих служб про фінансову діяльність; вміщує банк даних підприємств, що займаються протизаконною діяльністю
2.8	ІПС «Статистика»	Забезпечує збір, обробку та аналіз статистичних даних
2.9	АРМ «Кримінолог-аналітик»	<p>Функціонально дозволяє:</p> <ul style="list-style-type: none"> • створити банки статистично-аналітичних даних з інформацією в інтересах діяльності галузевих служб органів внутрішніх справ України; • аналізувати та формувати у табличному або графічному вигляді стан злочинності в Україні згідно з визначеними показниками та формами звітності; • аналізувати та формувати у табличному або графічному вигляді прогнозований стан злочинності за визначеними напрямками діяльності; • аналізувати та визначати застосування необхідних методів та засобів для підвищення ефективності боротьби зі злочинністю;

Закінчення табл. 3.1

1	2	3
		<ul style="list-style-type: none"> аналізувати та визначати напрями та методи удосконалення діяльності працівників адміністративних та інших галузевих служб з метою підвищення ефективності попередження злочинності тощо
2.10	АРМ «Почерк»	<p>Програма призначена для автоматизованого експертного дослідження почерку. Містить:</p> <ul style="list-style-type: none"> загальну методичну схему вирішення почеркознавчих завдань; особливості ідентифікаційного дослідження рукописних та цифрових записів; особливості дослідження рукописних текстів, виконаних навмисно зміненим почерком; наслідування почерку іншої особи, шкільному почерку; наслідування друкованим типографським шрифтам; дослідження рукописів, виконаних у незвичний спосіб (наприклад, лівою рукою); особливості ідентифікаційного дослідження підписів; вирішення питання про справжність підпису; виявлення при проведенні експертизи обставин, що сприяли правопорушенням; причини помилкових висновків при проведенні судово-почеркознавчих експертиз
2.11	«Дактоексперт», «DEX — Україна», «Сонда», «Папилон», «Дакта — 2000»	Автоматизовані системи ідентифікації пальцевих відбитків
2.12	АРМ «АР» (автоматичні пістолети)	<p>Програма дозволяє вводити та проглядати параметри пістолетів. Здійснює автоматичний пошук за такими параметрами:</p> <ul style="list-style-type: none"> конструктивні особливості моделі; сліди на стріляній кулі; сліди на стріляній гільзі. <p>Дозволяє проглянути зображення пістолетів різноманітних систем</p>
2.13	АРМ «Ехрад»	Програма забезпечує введення фонограм у пам'ять ПК та проведення їхнього криміналістичного дослідження
2.14	АРМ «Кортик»	Програма призначена для автоматизації складання висновку експерта при проведенні експертизи холодної зброї: розпізнавання, техніко-криміналістичне дослідження та класифікація

- розширеними можливостями доступу до даних: забезпеченням віддаленого доступу користувача до ПС та підтримкою численних типів даних, у тому числі широкого спектра промислових стандартів графічних, аудіо- та відеооб'єктів.

Операційні платформи та системи керування базами даних (СКБД). Базовими операційними платформами серверної частини системи є: Reliant Unix 5.43, SCO Unix, Unix Ware, Windows NT, Novell Net Ware. На клієнтських машинах можливо використання операційних систем Windows 98, Windows NT Workstation.

Як СКБД використовується Oracle 7 з відповідними засобами розробки прикладного програмного забезпечення.

Основними складовими частинами системи є:

- підсистема інсталяції, що забезпечує установку, діагностику і налагодження «ІБД». Інсталяція забезпечує налаштування як серверної частини системи, так і клієнтської;
- вхідний потік, що забезпечує введення інформації до системи (у пакетному або інтерактивному режимі). Організовується підсистемою «ввід — передбаза», призначеною для синтаксичного і попереднього логічного контролю даних, а також для конвертації вхідної структури вхідної інформації до кінцевої структури ядра «ІБД»;
- серверне ядро «ІБД», яке забезпечує зберігання даних і є його інформаційною основою;
- вихідний потік, що забезпечує надання до ядра «ІБД» інформації, яка має певний вигляд (звіт, екранна форма тощо). Організовується підсистемою пошуку;
- підсистема авторизації користувачів, що забезпечує захист від несанкціонованого доступу і протоколювання;
- службова підсистема, що забезпечує стандартизацію обміну інформацією, виконує деякі службові функції (зміна слівників, створення/зміна/вилучення деяких системних об'єктів, протоколювання тощо);
- підсистема резервного збереження/відновлення даних, що забезпечує відновлення функціонування системи в разі виникнення збоїв;
- підсистема контролю цілісності, введена до ядра «ІБД», що забезпечує перевірку структури системи на коректність.

Інформаційною підсистемою «ІБД» забезпечується ведення таких інформаційних фондів: «Особа», «Річ», «Зброя», «Угон», «Злочин», «Антикваріат».

Інформаційна підсистема дозволяє включати додаткові інформаційні обліки, не порушуючи існуючі об'єкти (рис. 3.4).

Інтегрований банк даних забезпечує:

- інтерактивне введення інформації до форматів вхідних документів;
- введення зображень усіх видів об'єктів «ІБД»;

Рис. 3.4. Загальний вигляд екранної форми пошуку інформації в «ІБД»

- налаштування пакетного обміну інформацією щодо необхідних форматів;
- корегування записів передбази, що не пройшли логічний і синтаксичний контроль.

«ІБД» забезпечує пошук:

- особи за фрагментом установчих даних, описом, дактилоформулою;
- злочинів за документом, описом;
- територіальних об'єктів за фрагментом установчих даних;
- антикваріату за фрагментом установчих даних, описом;
- автотранспорту за фрагментом установчих даних;
- номерної речі за фрагментом установчих даних (безпосередньо речі або її номерної деталі);
- зброї за фрагментом установчих даних (безпосередньо зброї або її номерної деталі).

Для отримання інформації за масивами «ІБД» призначена підсистема обробки запитів абонентів у режимі безпосереднього доступу до «ІБД» через телефонні канали зв'язку. Оперативно-розшукову інформацію можна отримати також у черговій частині ДІТ МВС України, яка працює цілодобово.

Передбачається поєднання фондів зареєстрованого та викраденого транспорту, що дозволить виявляти викрадений в Україні та країнах СНД транспорт на етапі реєстрації, підвищити достовірність масивів та надавати на запити ОВС більш повну інформацію.

3.3.3. Інформаційна підсистема «Розшук» призначена для централізованого збору та обробки інформації від ініціаторів розшуку про осіб, що розшукуються і встановлюються, які оголошені в регіональний, державний, міждержавний розшук, і надання інформації за запитами працівників органів внутрішніх справ, інших зацікавлених міністерств і відомств.

Функціонування підсистеми регламентовано Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та відповідними наказами і розпорядженнями МВС України.

Збір інформації здійснюється ініціаторами розшуку на регіональному рівні в управліннях чи відділах оперативної інформації (далі — УОІ чи ВОІ) ГУМВС, УМВС. Ця інформація обробляється і передається до ДІТ для її подальшого об'єднання з інформацією, яка надійшла з інших регіонів. Таким чином, в ДІТ накопичується вся інформація про осіб, які розшукуються органами внутрішніх справ України.

Концентрація інформації про розшукові справи в ДІТ МВС України дозволяє вчасно надавати інформацію до Міждержавного інформаційного банку (МІБ) і слідкувати за передорученням розшуку. На наступному етапі здійснюється об'єднання інформації про осіб, розшукуваних за ініціативою органів внутрішніх справ України, з інформацією про осіб, що розшукуються в країнах СНД, яка надходить з МІБ в електронному вигляді.

Поєднання в ДІТ усіх інформаційних потоків про осіб, що оголошені в державний, міждержавний розшук, та про припинення розшуку в результаті дозволяє отримати єдиний банк даних інформації про осіб, що розшукуються.

Далі технологія обробки інформації передбачає її тиражування каналами електронної пошти в УОІ (ВОІ) ГУМВС, УМВС областей для забезпечення доступу до цієї інформації на регіональному рівні.

Інформація, зосереджена в банку даних, використовується при оперативно-розшукових заходах регіонального, державного, міждержавного рівнів.

3.3.4. Інформаційно-пошукова система «Оперативно-довідкова картотека» («ОДК») містить обліки оперативно-довідкової картотеки та дактилоскопічні обліки ДІТ МВС України та Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України і забезпечує:

- зберігання, накопичення, введення, облік та видачу в установленому порядку ОВС, СБУ, прокуратурі, судам та іншим правоохоронним органам оперативно-довідкової інформації на осіб (у тому числі іноземців та осіб без громадянства), які вчинили злочини на території України, були заарештовані, засуджені, затримані за бродяжництво, уникають слідства та суду;

- ідентифікацію осіб, які приховують свої біографічні дані від правоохоронних органів;
- пошук злочинців за слідами, виявленими на місці злочину.

Дактилоскопична, за прізвищами та оперативно-довідкові картотеки накопичують такі дані:

- основні установчі дані (прізвище, ім'я, по батькові, у тому числі й російською мовою, дата і місце народження, дактилоформула);
- додаткові установчі дані (місце проживання, професія, місце роботи, посада, національність, громадянство);
- відомості про арешт, судимість;
- відомості про притягнення до кримінальної відповідальності;
- відомості про місце та час відбування покарання, переміщення, дату і підставу звільнення;
- відомості про номери слідчих та архівних справ;
- відомості про перебування у розшуку (коли, ким оголошений, у зв'язку з чим), припинення розшуку (дата), запобіжні заходи;
- відомості про затримання;
- дактилоскопичну інформацію.

Обсяг дактилоскопичної картотеки на даний час становить більш як 2,5 млн дактилокарт, а обсяг картотеки слідів, вилучених з місць вчинення злочинів, які накопичуються в експертно-криміналістичних підрозділах ОВС України, — близько 500 тис.

Інтегрована інформаційна система базується на масиві даних комп'ютерних систем ДІТ МВС України та даних, які накопичені у вигляді облікових карток за прізвищами, дактилокарт та слідів, вилучених з місць злочинів експертно-криміналістичними підрозділами ОВС.

Порядок ведення оперативно-довідкових і дактилоскопичних фондів регламентований наказом МВС України від 23.08.2003 р. № 823/188.

З метою автоматизації формування та обробки запитів в ОДК, фахівцями ДІТ був створений поштовий автомат «РУБІН», який успішно використовується в усіх УМВС України в областях.

3.3.5. Інформаційна підсистема «Пізнання» забезпечує

централізований збір інформації на:

- осіб, які безвісти зникли;
- невпізнані трупи;
- невідомих хворих.

Документом для формування бази даних та обробки запитів є пізнавальна карта, яка надсилається з УОІ (ВОІ) ГУМВС, УМВС в областях до МВС України.

Запити на перевірку надсилаються поштою, телетайпом або каналами електронної пошти.

Забезпечується обробка та перевірка матеріалів, які надходять з УОІ ГУМВС, УМВС, шляхом:

- ведення журнального та карткового обліку, обробки, перевірки матеріалів на осіб, які зникли безвісти, невпізнані трупи громадян, невідомих хворих;
- забезпечення виконання указів Президента України про помилування засуджених та контролю за дотриманням терміну їхнього виконання.

ІПС «Пізнання» призначена для:

- обліку осіб, зниклих безвісти, невпізнаних трупів, невідомих хворих;
- проведення пізнавальних заходів щодо цих категорій осіб в автоматизованому режимі;
- надання та роздрук рекомендацій щодо проведення пізнавальних заходів.

ІПС «Пізнання» характеризується:

- накопиченням і гарантованим зберіганням великих обсягів інформації;
- розширеними можливостями доступу до даних;
- забезпеченням віддаленого доступу користувача до інформаційних масивів;
- підтримкою значної кількості типів даних, у тому числі широкого спектра промислових стандартів графічних об'єктів;
- забезпеченням багатокористувацького режиму роботи.

Структурна організація ІПС. Основними складовими частинами системи є:

1. Підсистема авторизації користувачів, що забезпечує захист від несанкціонованого доступу.
 2. Підсистема введення (ПВ), що дозволяє накопичувати інформацію про безвісти зниклих осіб, невпізнані трупи і невідомих хворих, а також здійснювати логічний контроль інформації на етапі введення.
 3. Підсистема пізнання (ПП).
 4. Підсистема резервного копіювання/відновлення, яка забезпечує можливість відновлення системи в разі виникнення збоїв.
- Підсистема введення (ПВ)*

ПВ призначена для введення (корегування) та пошуку інформації про безвісти зниклих осіб (БЗО), невпізнані трупи (НТ) і невідомих хворих (НХ). Нині документи, що містять таку інформацію, існують у вигляді твердих копій (носіїв інформації — папір). Зразок такого документа — пізнавальна карта. Пізнавальна карта уніфікована для всіх указаних категорій осіб. Окремі її графи характеризують категорію БЗО, інші — НТ та НХ тощо.

ПВ організована таким чином, що дозволяє оператору введення вибрати облікову категорію осіб і лише потім почати введення інформації. Характеристики осіб об'єднані в такі логічні групи:

1. Установчі дані.
2. Характерні прикмети.
3. Стан зубів.
4. Особливості зовнішності.
5. Одяг.
6. Хвороби.
7. Додаткові відомості.
8. Додаткові дані.

У групі «Установчі дані» об'єднана така інформація:

1. ОВС, що надав інформацію.
2. Дактилоформула.
3. Формула обліку.
4. Стать.
5. Дата зникнення (для БЗО), дата виявлення (для НХ і НТ).
6. Дата народження (для БЗО і НХ), дата смерті (для НТ).
7. Вік.
8. Зріст (для БЗО, НХ), довжина трупа (для НТ).
9. Національність (для БЗО, НХ), расовий тип (для НТ).
10. Розмір голови.
11. Розмір ноги.
12. Група крові.
13. Місце зникнення (для БЗО), місце виявлення (для НТ і НХ).
14. Прізвище, ім'я та по батькові (для БЗО).
15. Фотографія.
16. Дата фотографування.

За наявності фотографії особи оператор вводу здійснює її сканування і завантаження в БД.

У групу «Характерні прикмети» вміщена інформація про:

1. Місцезнаходження прикмети (двозначний числовий код області тіла людини).
2. Опис прикмети (відповідно до словника прикмет).
3. Текстова фабула, що доповнює та уточнює прикмету.

У групі «Стан зубів» розміщується зубна формула (опис стану кожного зуба відповідно до словника).

У групі «Особливості зовнішності» міститься словесний портрет зовнішності особи (за словником зовнішності).

У групу «Одяг» зібрана інформація про одяг особи.

У групі «Хвороби» перераховані захворювання особи.

У групу «Додаткові відомості» внесена така інформація:

Для БЗО

1. Місце народження.
2. Місце проживання.
3. Професія.
4. Обставини зникнення.
5. Дані про судимість.
6. Можливе місцеперебування.

Для НТ

1. Стан трупа.
 2. Причина смерті.
 3. Дата розтину трупа.
 4. Час поховання (дата).
 5. Місце поховання (номер могили).
- У групі «Додаткові дані» міститься така інформація:

1. Дата подачі заяви.
2. Дата заведення пошукової справи.
3. Номер справи.
4. Дата надання оперативної інформації.
5. ОВС, що надав інформацію.
6. Дата взяття на облік в області.
7. Дата перевірки за обліками області.
8. Дата взяття на облік у МВС.
9. Дата перевірки за обліками у МВС.
10. Дата направлення інформації до Міждержавного інформаційного банку.
11. Хто здійснював перевірку правильності заповнення документа.
12. Дата внесення у БД.
13. Користувач БД, що здійснив введення.

На екрані дисплея постійно відображається інформація, що міститься в групі «Установчі дані» та ще в якійсь одній групі.

Така організація ПВ дозволяє мінімізувати кількість помилок оператора на етапі введення, спрощує і прискорює перевірку правильності заповнення пізнавальної карти, максимально ефективно використовує площину дисплея.

Використовуються словники, чим досягається висока продуктивність роботи оператора введення і підвищується ефективність пізнавальної системи.

З метою корегування вихідних даних, зняття осіб з обліку, перевірки правильності заповнення пізнавальної карти, підрахунку статистики ПВ забезпечує режим пошуку за такими атрибутами пізнавальної карти: номер справи; дата заведення справи; ОВС, що надав інформацію; дата зникнення/виявлення; дата внесення в БД; стать; прізвище, ім'я та по батькові (для категорії БЗО).

При знятті осіб з обліку фізичного видалення інформації з БД не відбувається. Таким чином, оператор має можливість переглянути повну інформацію про знятих з обліку осіб, забезпечити пошук, знову поставити особу на облік (у випадку помилкового зняття з обліку), одержати статистичні дані.

ПВ забезпечує мережний режим роботи. Окремо в ПВ входить програмне забезпечення для резервного копіювання БД.

Підсистема «Пізнання» (ПП) призначена для автоматизації процесу впізнання БЗО серед НТ і навпаки. Вихідними даними для ПП є пізнавальні карти, введені в БД через ПВ.

Процес пізнання заснований на порівнянні прикмет та інших характеристик облікових об'єктів.

Для ефективної і достовірної роботи ПП усі прикмети і характеристики розділені на дві групи залежно від ідентифікаційної цінності.

До *першої групи* належать прикмети, що дозволяють з високою ймовірністю відсіяти під час пошуку БЗО або НТ з великими розбіжностями в прикметах:

1. Категорія обліку (БЗО, НТ).
2. Стать.
3. Дата зникнення / виявлення.
4. Вік.
5. Зріст / довжина трупа.
6. Істотні характерні прикмети (наприклад, ампутації).

До *другої групи* віднесені прикмети, що дозволяють у сукупності з іншими прикметами цієї групи визначити основних кандидатів для заключної ідентифікації:

1. Стан зубів.
2. Характерні прикмети.
3. Особливості зовнішності.
4. Одяг.

В основу роботи ПП закладені такі алгоритми:

1. Алгоритм добору пар БЗО і НТ.
2. Алгоритм підрахунку коефіцієнта збігу підібраних пар.

Процес ідентифікації організований у три етапи.

На першому етапі за допомогою прикмет першої групи з масиву даних здійснюється вибірка об'єктів, що містить необхідний об'єкт з високою ймовірністю, якщо, звичайно, такий є в БД. Об'єкти, що потрапляють у вибірку, повинні мати прикмети і характеристики відповідно до таких обмежень:

- 1) при ідентифікації НТ категорія обліку об'єктів, що вибираються, має бути БЗО, а при ідентифікації БЗО — НТ;
- 2) стать БЗО повинна відповідати статі НТ;
- 3) при ідентифікації БЗО у кандидата з числа НТ дата виявлення не повинна бути ранішою, ніж дата зникнення в БЗО на задану експертом похибку в днях;
- 4) при ідентифікації НТ у кандидата з числа БЗО дата зникнення не повинна бути пізнішою, ніж дата виявлення НТ на задану експертом похибку в днях;
- 5) вік кандидатів на упізнання не повинен бути більшим від віку, визначеного експертом, з урахуванням заданої ним похибки;
- 6) зріст кандидатів на упізнання не повинен бути більшим від визначеного експертом, з урахуванням заданої ним похибки;
- 7) при ідентифікації БЗО, що мають ампутації, НТ, їм відповідні, повинні мати аналогічні ампутації;

8) експерт може встановлювати часовий інтервал, що пройшов між зникненням БЗО і виявленням НТ, з метою обмеження числа кандидатів і прискорення процесу.

Усі ці параметри задаються екпертом перед початком упізнання і безпосередньо впливають на його якість і швидкість.

На другому етапі робота ведеться з отриманою вибіркою. Для кожного об'єкта з вибірки розраховується сумарний коефіцієнт відповідності його параметрів (прикмет і характеристик) параметрам об'єкта, що ідентифікується. Сумарний коефіцієнт показує, наскільки близький за сукупністю своїх прикмет і характеристик об'єкт БД до об'єкта, що ідентифікується.

На третьому етапі впізнання вибірка кандидатів, що упорядковується за зменшенням сумарного коефіцієнта відповідності (існує можливість впорядкування за будь-якою складовою коефіцієнта відповідності, наприклад, за складовою, утвореною завдяки аналізу одягу), надається екперту для візуального аналізу й ухвалення рішення в кожному конкретному випадку.

Робоче місце експерта ПП побудовано за принципом, аналогічним ПВ.

За умови, що «ім'я користувача» і «пароль» задані, експерт має можливість:

- переглянути раніше підібрані комбінації НТ і БЗО та зробити їхній аналіз;
- зробити впізнання нових кандидатів, попередньо їх обравши;
- змінити параметри впізнання;
- прийняти рішення за відібраними кандидатами і вивести його на друк (у вигляді вимоги на проведення пізнавальних дій відповідно до встановленого зразка).

Експерт вибирає необхідну операцію за допомогою кнопок.

Процес пізнання. Щоб провести впізнання, необхідно відібрати кандидата на впізнання. Для цього необхідно перейти в режим пошуку, знайти кандидата на впізнання, запустити процедуру впізнання, натиснувши клавішу «Впізнати». Здійснюється добір кандидатів і обчислення коефіцієнтів відповідності.

Результати впізнання зберігаються в БД. Якщо в БД вже є кандидати, відібрані раніше, то система пропонує або скористатися цими результатами, або повторити впізнання, або відмовитися від впізнання. Після обробки алгоритмів упізнання автоматично запускається режим перегляду кандидатів.

У лівій частині екрана розміщується інформація про установчі дані БЗО, а в правій — про НТ. Нижня частина екрана побудована аналогічно ПВ (у вигляді закладок, кожна з яких містить інформацію про відповідну логічну групу характеристик). Крім того, у закладці «Аналіз» міститься інформація про прикмети, що збіглися, з указівкою їхнього числового коефіцієнта відповідності (рис. 3.5).

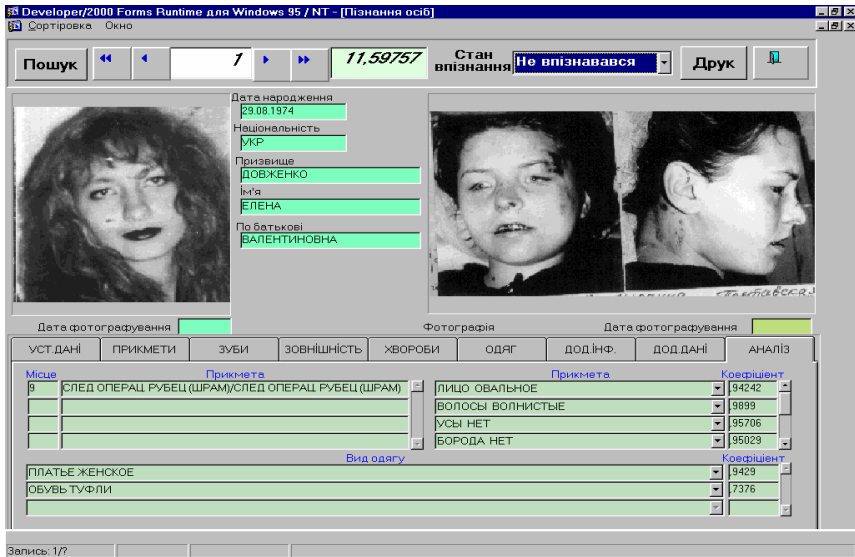

Рис. 3.5. Загальний вигляд екранної форми пошуку в підсистемі «Пізнання»

Алгоритмом обробки передбачено впорядкування кандидатів за зменшенням їх сумарного коефіцієнта відповідності. Експерт може змінити принцип упорядкування (з меню «Сортування»). Наприклад, це особливо ефективно при впізнанні НТ, виявлених у зимовий час, якщо задано багато інформації про одяг, або особа, що впізнається, має багато характерних прикмет.

Проглядаючи кандидатів, експерт приймає рішення, наскільки кандидати відповідають особі, що розшукується. Прийнявши рішення про відповідність кандидатів, експерт може сформулювати рекомендацію на проведення пізнавальних дій. Рішення експерта фіксується в БД. Отримавши підтвердження з ОВС про проведені дії, у випадку впізнання експерт фіксує ці зведення в БД, особа автоматично знімається з обліку і надалі виключається з процедури впізнання (рис. 3.6).

3.3.6. Міжвідомчий банк даних (МБД) «Наркобізнес» використовується для обробки, накопичення та аналізу інформації про осіб та злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Інформація МБД «Наркобізнес» використовується при розкритті та розслідуванні злочинів, пов'язаних з наркоманією та наркобізнесом.

3.3.7. Інформаційна підсистема «Арсенал» — це система централізованого номерного обліку вогнепальної зброї в системі МВС

Developer/2000 Forms Runtime for Windows 95 / NT - [ВВОД ДАННЫХ]

W/indow

БЕЗ ВЕСТИ ПРОПАВШИЕ НЕОПОЗНАННЫЕ ТРУПЫ НЕИЗВЕСТНЫЙ БОЛЬНОЙ

Орган пред. инф.	ЛЬВОВСКОЙ	
Дактилоформула		
Формула учета	19552	
Пол	МУЖСКОЙ	
Дата исчезновения	01.01.1995	
Дата рождения	25.01.1951	Размер головы (см) 58
Возраст (лет)	44	Размер ноги (мм) 270
Рост (см)	175	Группа крови
Национальность	БЕЛОРУС	
Фамилия	МЫРАШКО	
Имя	ВЛАДИМИР	
Отчество	ИОСИФОВИЧ	
Место исчезн.	УКР. ЛЬВОВСКАЯ, НИКОЛАЕВСКИЙ, НИК	

Фотография дата фотографирования

Другие вещи, документы (предметы)

ПРИМЕТЫ ЗУБЫ ВНЕШНОСТЬ ОДЕЖДА БОЛЕЗНИ ДОП. СВЕД. ДОП. ДАННЫЕ

Место рождения	УКРАИНА, ЛЬВОВСКАЯ, ЛЬВОВ
Место жительства	УКРАИНА, г. ЛЬВОВ, ул. КОМАРОВА, 24/10
Профессия	СПЕСАРЬ
Обстоятельства исчезновения	В НОЧЬ НА 1.01.95 Г. УШЕЛ ИЗ ДОМА В НЕИЗВЕСТНОМ НАПРАВЛЕНИИ И НЕ ВОЗ
Сведения о судимости	НЕ СУДИМ
Предполагаемое место нахождения	г. НИКОЛАЕВ

FRM-40355: Query will retrieve 2 records.
Record: 1/1

Рис. 3.6. Загальний вигляд екранної форми результату пошуку в підсистемі «Пізнання» за визначеними реквізитами експерта

України, створена з метою здійснення всебічного контролю за зброєю згідно з дорученням Кабінету Міністрів України на базі існуючого в УОІ (ВОІ) ГУМВС, УМВС масиву «Мисливець», який регламентується наказом МВС України № 170–93. ІПС «Арсенал» — система, що складається з джерел формування і подання початкової та корегуючої інформації, інформаційної бази, технічних і програмних засобів реалізації, споживачів інформації та інформаційного апарату, який забезпечує функціонування ІПС.

До складу ІПС «Арсенал» входять дані про вогнепальну, пневматичну калібру понад 4,5 мм та швидкістю польоту кулі понад 100 м/с зброю, холодну зброю, спеціальні засоби самооборони, заряджені речовинами сльозоточивою та подразнюючою дії (газові пістолети та револьвери, що перебувають у користуванні громадян та організацій), дані про зброю органів внутрішніх справ, військових частин, навчальних закладів системи МВС та про зброю, яка зберігається на складах військових баз МВС.

Структурно ІПС «Арсенал» поділяється на ІПС обласного і державного рівнів. Обмін інформацією під час формування масиву між ІПС обласного і державного рівнів здійснюється каналами електронної пошти.

Базовою операційною платформою серверної частини є SCO Unix. На клієнтських машинах використовується операційна система MS-DOS.

ІПС «Арсенал» забезпечує: пакетне введення інформації у форматі вхідних документів; інтерактивне введення інформації; корегування інформації бази даних; пошук документів за номерами, серіями; пошук документів за фрагментами установчих даних.

Основними складовими частинами системи є:

- підсистема інсталяції, що забезпечує процес установки, діагностики і налагодження ІПС;
- вхідний потік, що забезпечує процес введення інформації в систему (в пакетному або інтерактивному режимі). Організується підсистемою введення;
- вихідний потік, що забезпечує подання в ядрі ІПС інформації, що міститься у необхідному вигляді (звіти, екранні форми тощо). Організується підсистемою пошуку;
- підсистема авторизації користувачів, що забезпечує захист від несанкціонованого доступу і протоколювання;
- службова підсистема, що забезпечує стандартизацію обміну інформацією і виконує деякі службові функції (заміна словників, створення/заміна/вилучення деяких системних об'єктів);
- підсистема резервного збереження/відновлення даних, що забезпечує відновлення функціонування системи при виникненні збоїв.

3.3.8. Інформаційно-пошукова система «Оазис» призначена для збору, обробки та аналізу даних про фінансову діяльність підприємств в інтересах оперативних і слідчих служб ОВС.

Функціонування ІПС «Оазис» дозволяє:

- створити банк даних підприємств, що займаються протизаконною діяльністю, із забезпеченням доступу до цієї інформації представникам слідчих і оперативних органів;
- сформувавши список фіктивних підприємств, яким було перераховано гроші за продукцію з урахуванням ціни, що падає чи зростає;
- встановити закономірність переказу грошових коштів на кореспондентські рахунки іноземних банків;
- прослідкувати на етапі збору матеріалів оперативної перевірки рух грошових коштів на рахунки конкретних підприємств;
- згрупувати підприємства за областями та банками, що їх обслуговують;
- створити на базі ІПС АРМ оперативно-слідчого працівника шляхом підключення до банків даних ДПА.

Програмно-технічне забезпечення системи «Оазис». Інформаційно-пошукова підсистема «Оазис» складається з кількох частин (робоче місце користувача, робоче місце адміністратора тощо), які

здатні взаємодіяти між собою за допомогою комп'ютерної мережі. Така організація ІПС дозволяє у подальшому розширювати її функціональні можливості.

Автоматизоване робоче місце слідчого ІПС «Оазис» розроблено і функціонує в середовищі системи управління базами даних Microsoft Access 97, яка працює під керуванням операційної системи Microsoft Windows NT 4.0.

Система управління базами даних Access 97 передбачає організацію доступу до даних мережесистемних користувачів з різними правами доступу з використанням парольного захисту; надає користувачеві можливість створювати запити самостійно без використання мови SQL. Запити, як і звіти та форми, створюються за допомогою простих у використанні візуальних конструкторів.

3.3.9. Інформаційно-аналітична підсистема «Статистика» в органах внутрішніх справ України забезпечує реалізацію обліків згідно з Інструкцією про порядок заповнення та подання документів первинного обліку злочинів, осіб, які їх вчинили, руху кримінальних справ, затвердженою відповідними наказами Генеральної прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Державної податкової адміністрації і Міністерства юстиції.

Облік злочинів, осіб, які їх вчинили, кримінальних справ в органах прокуратури (включаючи і військові прокуратури), внутрішніх справ, податкової міліції та Служби безпеки* здійснюється на підставі таких облікових документів:

- статистична картка на виявлений злочин;
- статистична картка про наслідки розслідування злочину;
- статистична картка про результати відшкодування матеріальних збитків та вилучення предметів злочинної діяльності;
- статистична картка на особу, яка вчинила злочин;
- статистична картка про рух кримінальної справи;
- статистична картка на злочин, за вчинення якого особі пред'явлено обвинувачення;
- єдиний журнал обліку злочинів, кримінальних справ і осіб, які вчинили злочини.

Система показників у перелічених обліково-реєстраційних документах побудована на кримінально-правовій основі і спрямована на зміцнення законності при здійсненні обліку злочинів та їх розкриття.

Забороняється вносити в зазначені документи первинного обліку будь-які доповнення та зміни, оскільки вони єдині для всіх органів прокуратури та правоохоронних органів і можуть змінюва-

* Далі органи внутрішніх справ, податкової міліції та Служби безпеки України будуть іменуватися «правоохоронні органи», якщо інше не обумовлено в тексті.

тися і доповнюватися тільки за узгодженням з Генеральною прокуратурою України.

При заповненні документів первинного обліку (статистичних карток, журналів, довідок) належить керуватися правилами реєстрації і обліку злочинів та осіб, які їх вчинили, викладеними в Інструкції про єдиний облік злочинів, та положеннями, які вказані в цій Інструкції.

На кожний злочин, особу, яка його вчинила, кримінальну справу, що підлягають обліку, прокурор, слідчий прокуратури або правоохоронних органів*, а також працівник органу дізнання, які винесли постанову про порушення кримінальної справи чи інший процесуальний документ про прийняте рішення по суті, складають документи первинного обліку та особисто їх підписують.

Тільки у випадках, коли справа порушена судом з направленням її для провадження досудового слідства або дізнання, а також коли справа надійшла зі Служби безпеки, підрозділів податкової міліції, військової прокуратури або для подальшого розслідування, картку на виявлений злочин заповнює і подає слідчий або працівник органу дізнання, який прийняв справу до свого провадження.

Слідчі та працівники дізнання після прийняття рішення про злочин, особу, яка його вчинила, чи рішення по кримінальній справі повинні подати прокурору для підписання картки первинного обліку разом із кримінальною справою та копіями процесуальних документів відповідно до чинного законодавства.

Прокурори підписують картки після перевірки відповідності їх матеріалам кримінальних справ і за наявності поданих до прокуратури передбачених законом копій процесуальних документів. Якщо картки подаються без цих документів, прокурори зобов'язані вжити заходів для усунення порушень закону.

Підписані прокурором картки негайно передаються в прокуратурі безпосередньо працівнику з обліково-реєстраційної роботи.

Працівник з обліково-статистичної роботи зобов'язаний перевірити в картках правильність дублювання відомостей відповідних пунктів цифровими індексами, які розміщені в графоклітинках з правого боку карток, та правильність заповнення даних, які відмічаються в картках за довідниками, зробити відповідні відмітки в документах первинного обліку. Протягом 24 годин з моменту одержання карток у прокуратурі працівник з обліково-статистичної роботи повинен зробити в Єдиному журналі обліку злочинів, кримінальних справ і осіб, які вчинили злочини**, необхідні записи і направити облікові документи безпосередньо до обліково-реєстраційного підрозділу.

* Далі слідчі прокуратури і правоохоронних органів будуть іменуватися «слідчі», якщо інше не обумовлено в тексті.

** Далі — журнал обліку злочинів.

Обліково-реєстраційні підрозділи зобов'язані негайно врахувати всі надіслані і підписані прокурором документи первинного обліку і не мають права відкладати постановку на облік або виключати їх з обліку. У разі відсутності підпису прокурора або його заступника чи неможливості врахувати картку у зв'язку з неналежним її оформленням вона повертається для дооформлення через відповідного прокурора із забезпеченням контролю за її поверненням. В обліково-реєстраційних підрозділах повинен бути запроваджений облік карток, що повертаються для дооформлення. Відмінити облік карток може тільки прокурор, який їх підписав, або прокурор вищого рівня.

Усі вміщені в документах первинного обліку інформаційні показники і додаткові дані, що їх уточнюють, необхідні для реєстрації, обліку злочинів і осіб, які їх вчинили, а також для подальшого складання статистичної звітності правоохоронними органами про злочинність і заходи боротьби з нею, є пронумерованими.

У пронумерованих пунктах карток необхідні відомості або вписуються, або підкреслюються, а в розміщених з правого боку графоклітинках, там, де це необхідно, дублюються цифровими індексами.

При заповненні документів первинного обліку відповіді на поставлені запитання повинні точно відповідати наявним матеріалам і ясно відображати суть справи. Дописування і виправлення в картках здійснюються особами, які їх підписали. Необхідні записи повинні виконуватись ручкою, розбірливо і без скорочень. При цьому прізвище, ім'я та по батькові особи, яка вчинила злочин, записуються друкованими літерами. Прізвища осіб, які підписали документи первинного обліку, повинні вказуватись повністю і чітко.

Якщо правоохоронний орган знаходиться у тому ж самому місті, де й обліково-реєстраційний підрозділ, документи первинного обліку здаються працівником з обліково-статистичної роботи органу особисто до обліково-реєстраційного підрозділу під підпис у реєстрі, в якому вказується: назва картки, номер справи та дата одержання картки. Якщо правоохоронний орган і обліково-реєстраційний підрозділ знаходяться в різних населених пунктах, документи первинного обліку можуть направлятися працівником з обліково-статистичної роботи начальнику обліково-реєстраційного підрозділу поштою із супровідним листом, в якому вказуються ті самі реквізити, що в реєстрі.

Реєстри і копії супровідних листів зберігаються у діловодстві працівника з обліково-статистичної роботи.

Документи первинного обліку підлягають зберіганню в обліково-реєстраційних підрозділах упродовж одного року після складання на їх підставі статистичної звітності про злочини і осіб, які вчинили злочини, за умови, що по справах, які направлені до суду, в обліково-реєстраційний підрозділ надійшла із суду довідка про наслідки розгляду кримінальної справи судом (форма 6) та по закритих кримінальних справах, за їх наявності в архівах інформаційних підрозділів.

Документи первинного обліку про злочини, по яких справи зупинені за пунктами 1, 3 ст. 206 КПК, не знищуються, а зберігаються у спеціальній картотеці обліково-реєстраційного підрозділу до розкриття злочину або закриття справи на підставі, що виключає кваліфікацію діяння як злочину.

Враховуючи необхідність досконало знати і уміти заповнювати картки реєстрації злочинів, Інструкція і форми карток наведені повністю у кінці розділу.

3.3.10. АРМ «Кримінолог-аналітик»

Нині в багатьох галузях прикладних наук — економіці, соціології, кримінології та інших спостерігається стрімке зростання інформаційних потоків. Певна частина інформації не має чітко вираженого детермінізму, а навпаки, виявляє стохастичний, імовірнісний характер.

У таких умовах виникає необхідність у потужних і одночасно простих у використанні методах обґрунтування прийняття рішень. Причому ці методи повинні бути доступними для використання соціологами, психологами, експертами, юристами та іншими фахівцями. Одним із таких методів є регресійний аналіз, який використовує так званий коефіцієнт кореляції Персона. Коефіцієнт кореляції — це число, яке деякою мірою може замінити вхідні вибірки даних, що відповідають досліджуваному явищу. Звісно, вибірково числа аналізувати значно легше, ніж великі масиви вхідних даних.

Функціонально АРМ «Кримінолог-аналітик» дозволяє:

- створювати банки статистично-аналітичних даних з інформацією в інтересах діяльності галузевих служб органів внутрішніх справ;
- аналізувати та формувати у табличному або графічному вигляді (графіки, діаграми тощо) стан злочинності в Україні згідно з визначеними показниками та формами звітності;
- аналізувати та формувати у табличному або графічному вигляді прогнозований стан злочинності за визначеними напрямками;
- аналізувати стан та прогнозувати можливість застосування додаткових методів та засобів для підвищення ефективності боротьби зі злочинністю з визначених напрямків;
- аналізувати та визначати напрями та методи удосконалення діяльності працівників адміністративних та інших галузевих служб з метою підвищення ефективності попередження злочинності тощо.

Програмно-технічний комплекс «Кримінолог-аналітик» працює з будь-якою операційною системою, починаючи з Windows 9x, та будь-якої версії MS Office (MS Office 97, MS Office 2000 та ін.)

Програмне забезпечення побудовано з використанням Microsoft Excel.

3.3.11. АРМ «Патрульно-постова служба» («ППС»)

Автоматизована система розстановки сил міліцейських служб (зокрема патрульно-постової служби) спрямована на вдосконалення управління силами та засобами міліції шляхом упровадження передового досвіду і сучасних технічних засобів.

Система базується на основі комплексного дослідження правових і організаційних основ охорони громадського порядку підрозділами міліції, розробці практичних рекомендацій для його подальшого вдосконалення.

Метою системи є організація сил і засобів патрульно-постової служби та забезпечення підрозділами міліції громадської безпеки в оптимальний спосіб.

Сутність цієї системи полягає в оптимізації розстановки сил патрульно-постової служби в часі та по території, визначенні дільниць для патрулювання патрульними автомобілями та піших маршрутів і забезпеченні на цій основі ефективного використання та координації дій сил і засобів по єдиній дислокації.

Розподіл сил патрульно-постової служби здійснюється у два етапи.

На першому етапі складається графік чергувань та вихідних днів співробітників на певний відрізок часу (рік, місяць, декаду, тиждень, добу). При цьому береться до уваги:

- загальний обсяг робочого часу на вибраний період для однієї людини;
- кількість людей;
- статистичні дані — кількість правопорушень у розрізі місяців, днів тижня (робочі дні, вихідні), періоду доби.

За необхідності до графіка вносяться «примусові дані» — не засновані на статистичній інформації, а пов'язані виключно з необхідністю забезпечення певних заходів.

На другому етапі виділяються дільниці для автомобільного патрулювання та розраховуються маршрути для піших патрулів.

Територія району представляється у вигляді графа, ребрами якого є відрізки проспектів, вулиць, провулків тощо, а вершинами — точки перетину таких відрізків. Інформація про такий граф з накладенням на неї статистичних даних щодо кількості правопорушень на таких ребрах у певний період року, тижня, доби є основою для розрахунку вагових коефіцієнтів кожного ребра та вершини для певного періоду.

Дільниці для автомобільного патрулювання виділяються з урахуванням:

- кількості автомобільних патрулів;
- вагових коефіцієнтів ребер графа для конкретної зміни.

Маршрути для пішого патрулювання розраховуються на основі:

- кількості пішохідних маршрутів для конкретної зміни;
- вагових коефіцієнтів ребер графа для конкретної зміни.

Такий підхід дозволяє оптимально розставити сили патрульно-постової служби у часі (виділити більше людей та автомобілів на ті періоди, коли оперативна обстановка є більш складною). Можливість введення «примусових даних» дозволяє ефективно перерозподілити людей у часі та по території з урахуванням необхідності забезпечення певних заходів.

Стосовно розподілу сил та засобів по території можна зазначити, що запропонований механізм дозволяє зосередити людей та техніку переважно на дільницях, де спостерігається ускладнення оперативної обстановки. Розроблення маршрутів для пішого патрулювання з урахуванням вагових коефіцієнтів дозволяє оперативно змінювати такі маршрути на кожний період часу. В результаті кількість маршрутів пішого патрулювання зменшується, а довжина маршрутів збільшується при недостатності людей та для більш «спокійних» відрізків територій, і навпаки, кількість маршрутів збільшується, а довжина маршрутів скорочується при ускладненні оперативної обстановки.

Система дозволяє запровадити механізм комплексного використання всіх сил і засобів органів внутрішніх справ найбільш доцільним способом з урахуванням кількості здійснених правопорушень на окремих дільницях, періоду доби, року, святкових днів, необхідності проведення особливих заходів, а також своєчасно проводити маневр силами та засобами в масштабі району, міста з урахуванням змін оперативної обстановки.

Такий підхід забезпечує:

- здійснення повсякденного контролю за ступенем готовності стройових підрозділів міліції до виконання завдань з охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки; раціональний розподіл і використання за призначенням особового складу, автотранспорту та інших технічних засобів;
- постійний аналіз стану та динаміки адміністративних правопорушень на вулицях і в інших громадських місцях, можливість внесення пропозицій щодо маневрів патрульно-постової служби з метою її посилення в районах ускладнення оперативної обстановки;
- впровадження на будь-який період часу плану комплексного використання сил і засобів міліції в охороні громадського порядку (єдиної дислокації);
- можливість внесення оперативних змін у рішення щодо організації сил ППС на будь-який період відповідно до єдиної дислокації з урахуванням змін в оперативній обстановці;
- максимально повне урахування та об'єктивну оцінку результатів роботи нарядів, стройового підрозділу, вжиття необхідних заходів для підвищення її ефективності на основі впровадження передового досвіду і вдосконалення управління силами і засобами.

3.4. Електронна пошта органів внутрішніх справ України

3.4.1. Призначення електронної пошти

Електронна пошта ОВС — це закрита відомча інформаційна підсистема збору та передачі інформації, яка є складовою частиною системи інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ України. В експлуатацію впроваджена в 1993 році.

Електронна пошта забезпечує:

- оперативне отримання документальної та графічної інформації у повному, систематизованому та зручному для користування вигляді працівниками та підрозділами ОВС для розкриття, розслідування, попередження злочинів та розшуку злочинців;
- збір, обробку та узагальнення оперативної, оперативно-розшукової, оперативно-довідкової, статистичної і контрольної інформації для оцінки ситуації та прийняття обґрунтованих оптимальних рішень на всіх рівнях діяльності ОВС;
- можливість організувати та налагодити ефективний взаємобмін кримінологічною інформацією на міждержавному рівні.

3.4.2. Структура електронної пошти

Електронна пошта ОВС побудована на базі телекомунікаційних технологій за принципом «зірки», що передбачає наявність Головного поштамту в ДІТ МВС України та регіональних поштамтів в областях, до яких підключаються віддалені поштові відділення — абоненти, і надає можливість віддаленому абоненту обмінюватися інформацією з кожним користувачем електронної пошти.

Приєм, передача інформації здійснюється в автоматичному режимі по комутованих міських телефонних каналах, каналах мережі «Укрзалізниця» та некомутованих (виділених) каналах зв'язку (рис. 3.7).

Комп'ютерна система збору та передачі інформації функціонує на базі технології UUCP.

Вона забезпечує:

- системні засоби захисту конфіденційності та власності інформації кожного абонента від проникнення до неї сторонніх осіб;
- сервіс доставки поштових повідомлень кожному зареєстрованому користувачеві мережі і отримання підтвердження про їхню доставку;
- кодування інформації, що передається;
- попередження абонента про неправильні дії при передачі даних.

Електронна пошта має потужну систему протоколювання, завдяки якій завжди можна визначити адресу, дату, час, кому та по якому каналу направлялася інформація, а також кількість переданої інформації (в кілобайтах), з якою швидкістю та за який час.

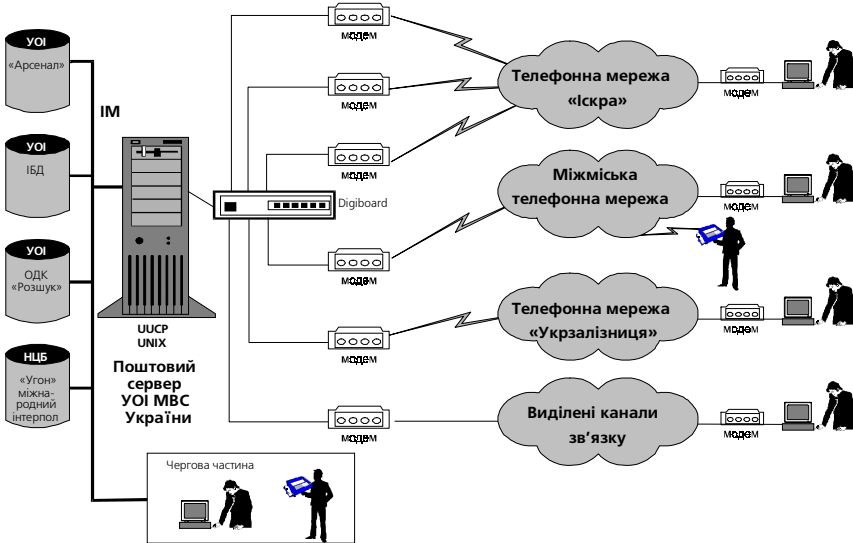

Рис. 3.7. Використання каналів зв'язку в мережі електронної пошти ОВС України

Функціонує електронна пошта ОВС цілодобово і має надійну систему резервування. Вона є дійовим засобом обміну інформацією між підрозділами органів внутрішніх справ України, базовою складовою частиною автоматизованої системи оперативного інформування чергових частин УМВС — МВС, районних УМВС — ГУМВС.

Система дозволяє здійснювати перевірку осіб за оперативно-довідковими обліками та забезпечує оперативний збір інформації та обробку запитів по інформаційних підсистемах «ІБД», «Угон», «Розшук», «Арсенал», «Статистика» в ДІТ МВС України, у результаті чого:

- строк обробки запиту та направлення відповіді на запит зменшився до однієї години;
- строк збору та постановки на облік документів у системі зменшився до однієї доби. При застосуванні звичайної технології на це витрачалося до 10–12 діб;
- достовірність інформації, що береться на облік, значно підвищилася за рахунок значного зменшення витрат часу на виявлення та виправлення помилок;
- забезпечено динамічний та ефективний взаємообмін оперативною, аналітичною, статистичною і контрольною інформацією майже всіх галузевих служб МВС України.

Забезпечення доступу до вказаних інформаційних підсистем здійснюється з відповідних автоматизованих робочих місць, безпосередньо підключених до серверів БД, комутованими каналами

зв'язку за допомогою засобів електронної пошти. При відсутності комп'ютерного доступу до інформаційних підсистем інформація отримується за допомогою телефонного зв'язку з черговою частиною Департаменту інформаційних технологій МВС України, яка є структурним підрозділом на правах відділу, що цілодобово опрацьовує запити органів внутрішніх справ на перевірку об'єктів обліку інформаційних підсистем МВС України і видає рекомендації про їхню належність. ДІТ оперативно взаємодіє з управліннями (відділами) оперативної інформації ГУМВС, УМВС в областях, галузевими службами та органами внутрішніх справ.

Головні завдання та функції:

- забезпечення ОВС оперативно-розшуковою та довідковою інформацією за усіма об'єктами автоматизованих фондів: про предмети, що розшукуються, зброю та автотранспорт; про події (нерозкриті злочини); про осіб, що оголошені в регіональний, державний та міждержавний розшук, затримані за бродяжництво, особливо небезпечних рецидивістів та «гастролерів»; відомостями про судимість (в неробочі дні та нічний час);
- опрацювання запитів ОВС за даними інформаційної підсистеми ГУДАІ «Автомобіль» на встановлення власників транспортних засобів та інформаційної підсистеми ДІТ «Арсенал» — на встановлення власників зброї в Україні.

3.5. Використання засобів та методів інформатики для вирішення завдань судово-криміналістичних експертиз

3.5.1. Предмет і природа криміналістичної інформатики як науки

Безпосередньо з самої назви «Криміналістична інформатика» можна зробити висновок, що це міждисциплінарна галузь знань, до фундаменту якої покладені два начала: гуманітарне — у вигляді науки криміналістики, та природно-технічне — у вигляді інформатики.

Формування та розвиток такого роду галузей знання і їхнього наукового апарату є одним з проявів процесу взаємодії наук, якому властиві як загальнонаукові закономірності, так і специфіка, яка багато в чому визначається природою цих наук.

У правовій науці та практиці юридичних органів засоби і методи природничих та технічних наук (наприклад, математика, інформатики) донедавна використовувались досить мало. Виключенням є лише криміналістика, де дані інших наук використовуються вже давно.

Одним з найважливіших напрямів процесу взаємодії наук у сучасних умовах щодо юридичної діяльності й обслуговуючих її правових наук є взаємодія останніх з математичними науками, з інформатикою та кібернетикою. Як відомо, наслідком взаємодії наук можуть бути два протилежних, але діалектично пов'язаних процеси — диференціація та інтеграція наукового знання.

Диференціація наукових знань — це процес виникнення й розвитку в надрах «материнської» науки ідей, теорій та розділів, що за певних умов можуть набути якісно нового стану, а в низці випадків набути такого розвитку, у результаті якого вони набувають статусу самостійних теорій, наук чи наукових напрямів.

Інтеграція наукових знань — це процес «зв'язування» окремих диференційованих ідей, методів, частин та функцій взаємодіючих наук у єдине ціле. Синтезовані у будь-якій предметній галузі пізнання, вони у своїй сукупності утворюють вже нову галузь знань, нову науку.

Однак, незважаючи на свою новизну, така наука не втрачає зв'язків з «материнською» наукою, у надрах якої почали формуватися її основні елементи, зберігає свою належність до класу наук, що обслуговують відповідну предметну галузь.

Так, в результаті взаємодії біології з фізикою сформувалася нова галузь знань — біофізика. Наслідком ж взаємодії біології з хімією стало формування біохімії, а з кібернетикою — біологічної кібернетики. Кожна з цих наук має свій предмет й характерні для неї методи вирішення завдань. Водночас всі вони відносяться до класу біологічних наук, бо кожна з названих наук не лише доповнює класичні методи вивчення явищ життя (предмету біології) новими підходами, але й новими засобами та методами пізнання.

Зазначені особливості розвитку науки повною мірою відносяться до криміналістики — науки, що покликана обслуговувати своїми засобами та методами діяльність щодо розкриття, розслідування і попередження злочинів.

Слід відмітити, що в умовах побудови правової держави відбувається перегляд деяких понять, зокрема, визначення предмета криміналістики. На наш погляд, цілком правий О. М. Ларін, стверджуючи, що існує не один, а кілька видів криміналістики.

Перший з них можна назвати слідчою криміналістикою. Її сфера — вивчення та удосконалення прийомів, знарядь та засобів проведення слідчих дій, спрямованих на збирання доказів.

Водночас існує експертна криміналістика: теорія і методика криміналістичної експертизи та відповідні практичні рекомендації для експертів; система знань про можливості фізичних, технічних, хімічних та інших досліджень слідів, речовин для отримання інформації про обставини справи.

І нарешті, можна говорити про третій вид — оперативно-розшукову криміналістику, що утворилася на перетині слідчої крими-

налістики та теорії ОРД. Оперативно-розшукові заходи — негласні, конспіративні, їхні результати не є доказами, що можна перевірити у суді та покласти до основи вироку. Однак під час досудового слідства оперативно-розшукова інформація нерідко має вирішальне значення у пошуку доказів. А для цього необхідно, по-перше, щоб хід і результати оперативно-розшукових заходів забезпечували інформацію, необхідну й достатню для успішної реалізації криміналістичних засобів, прийомів, методів, і, по-друге, щоб доручення й вказівки слідчого відповідали можливостям ОРД, а при використанні оперативної інформації слідчим дотримувалися певні умови, зокрема, не розголошувалися б джерела та способи отримання цієї інформації. Такого роду взаємовідносини процесуальної діяльності слідчого та оперативно-розшукових заходів, що проводяться спеціальними службами, становлять предмет «третьої» криміналістики.

Слід сказати, що думки О. М. Ларіна свого часу повністю підтвердилися при розробці тематичних навчальних планів для слідчої та експертної спеціалізації в Національній академії внутрішніх справ України.

В основі криміналістичної діяльності лежать процеси збирання, переробки та використання інформації про подію злочину і злочинця. Тому для підвищення ефективності цієї діяльності необхідно насамперед підвищити ефективність інформаційних процесів. Це, як свідчить практика, разом з іншими заходами, найкраще досягається шляхом цілеспрямованого та багатоаспектного використання даних математики, кібернетики та інформатики або, іншими словами, в результаті взаємодії криміналістики з цими та спорідненими науками.

Від традиційної криміналістичної науки криміналістична інформатика відрізняється також характером своїх міждисциплінарних зв'язків та функціями. В рамках цієї науки розробляються загальні методологічні основи математизації та автоматизації стосовно криміналістики та діяльності щодо розкриття та розслідування злочинів.

В силу цього вона набуває рис загальної теорії вирішення криміналістичних завдань з використанням методів інформатики і в цьому сенсі виконує функції, подібні до функцій загальної теорії держави і права у відношенні конкретних юридичних наук.

З урахуванням сказаного, криміналістичну інформатику можна визначити як міждисциплінарну галузь знання про закономірності та особливості інформаційних процесів у сфері криміналістичної діяльності, про їхню автоматизацію, про принципи побудови й методики використання автоматизованих інформаційних та керуючих систем, створюваних для удосконалення й підвищення ефективності криміналістичної діяльності на базі комплексного використання теорії та методології криміналістики, засобів та методів математики й інформатики.

Названі та пов'язані з ними питання становлять основу структури криміналістичної інформатики як навчальної дисципліни. Їхній перелік не можна вважати вичерпним ні стосовно сучасного рівня розвитку цієї дисципліни, ні тим більше на майбутнє. Цілком очевидно, що коло таких питань буде неухильно поширюватися, а методика їхнього вирішення удосконалюватися. Цілком правомірно очікувати, що деякі з проблем, що входять нині до структури курсу криміналістичної інформатики, дістануть такого розвитку, що відокремляться в самостійні галузі знання подібно до того, як це сталося з криміналістичною інформатикою.

3.5.2. Криміналістична інформатика та інформаційні процеси як об'єкт автоматизації

Як загальне поняття юридична інформація включає такі види: кримінально-правову, кримінологічну, криміналістичну, адміністративно-правову і т. ін.

Криміналістична інформація циркулює у сфері розслідування злочинів; кримінологічна — у сфері дослідження причин та умов злочинності, її профілактики; кримінально-правова — служить для кваліфікації злочинів та призначення покарань судом.

Як правило, інформація використовується у сукупності, утворюючи інформаційну систему, яка дозволяє встановлювати обставини злочинної події. Водночас криміналістична інформація в цій системі має домінуюче значення, оскільки наука криміналістика вивчає закономірності, які лежать в основі механізму скоєння злочину та утворення відображення й на основі котрих розробляються методи та засоби збирання і використання слідів-відображень для розкриття й розслідування злочинів.

Слідчий отримує криміналістичну інформацію шляхом провадження слідчих дій та різноманітних організаційних заходів: вилучення документів, здійснення ревізій, перевірок і т. д. Орган дізнання збирає інформацію в ході оперативно-розшукових заходів (ст. 103 КПК України). Інформація, що отримана непроцесуальним шляхом, безпосередньо не використовується у доказуванні, але служить допоміжною у виборі тактичних прийомів. Тому її іноді називають орієнтовною, допоміжною або оперативною. Остання назва підходить більше, оскільки оперативна інформація — це відомості, які не мають процесуальної форми.

Для збирання інформації про злочин слідчий використовує досягнення природничих, технічних та інших наук: психології, логіки, науки управління, досвід позитивної практики, а також методи, прийоми й технічні засоби науки криміналістики. Таким чином, розслідування злочинів являє собою дослідницьку діяльність, для якої характерні загальні закономірності пізнання. Незважаючи на це, пізнання не можна ототожнювати з процесом розслідування, який здійснюється у формі процесуального доказування.

Розслідування слід розуміти як двоєдиний процес, що характеризується, з одного боку, пізнавальною, а з іншого — засвідчувальною діяльністю слідчого. Пізнавальний бік включає виявлення джерел матеріальної та ідеальної інформації, вилучення й закріплення відображеної в них інформації, її дослідження і оцінку. Засвідчувальний бік процесу розслідування спрямований на процесуальне закріплення у встановленій законом формі отриманої інформації. Тому під доказуванням як пізнавальною та посвідчувальною діяльністю розуміють специфічний процес пізнання, який відрізняється низкою особливостей, до яких відносять:

1. Розслідування проводиться уповноваженими на це державою особами, а саме: судом, прокурором, слідчим, органом дізнання. Іншими особами судово-слідча діяльність виконуватися не може.

2. Розслідування здійснюється у передбачених законом рамках. Для отримання криміналістичної інформації в ході пізнання конкретних обставин злочину проводяться слідчі та судові дії, що названі в законі. Тому доказами визнаються такі фактичні дані, які отримані з джерел, названих у кримінально-процесуальному законі. Це не означає, що для розслідування злочинів не можна використовувати інші форми пізнавальної діяльності. Інформація, яка отримана в ході оперативно-розшукових заходів, використовується в розслідуванні як орієнтовна для вибору оптимальних умов та прийомів тактики виробництва процесуальних дій.

Сьогодні загальновизнана така класифікація інформації, яка пов'язана з відображенням злочинної події, що пізнається:

- за призначенням — управлінська, пошуково-пізнавальна;
- за формою подання — вербальна, буквено-знакова, графічна, інша;
- за фізичною природою — зорова, слухова і смакова, дотикальна, нюхова;
- за значенням — доказова, орієнтовна, допоміжна.
- за елементами злочинної події — суб'єктна (учасники злочинної події, очевидці), об'єктна (об'єкти живої, нерозмовної природи, предмети, документи, речовини), інша (що характеризує спосіб скоєння злочину, характеризує обстановку злочинної події).

Управлінська інформація. Інформаційні процеси пронизують всю оперативно-службову діяльність органів внутрішніх справ, включаючи вироблення рішень, організацію виконання прийнятих рішень, контроль за їх реалізацією і т. д.

Інформаційний зміст діяльності органів внутрішніх справ становлять дані, що характеризують стан злочинності й громадського порядку, умови зовнішнього середовища, а також результати діяльності галузевих служб та підрозділів.

Робота з інформацією включає в себе низку стадій, пов'язаних між собою: збирання, отримання, обробка, передача, використан-

ня. Сукупність різних видів інформації, що використовується в процесі організації боротьби зі злочинністю та забезпечення громадського порядку, разом із джерелами й каналами передачі, а також комплексом прийомів, методів й засобів її збирання, обробки й зберігання утворює інформаційну систему органів внутрішніх справ.

Інформаційний процес передбачає циркуляцію інформації в апараті управління по горизонталі (між службами й органами одного рівня), по вертикалі (між різними рівнями управління) з зовнішньою середою, а також систему збирання, обробки й зберігання інформації.

Основними засобами передачі й отримання інформації в органах внутрішніх справ є різноманітні види зв'язку (телефонний, телеграфний, факсимільний, радіозв'язок тощо). Підвищення ефективності системи інформаційного забезпечення досягається шляхом покращання її внутрішньої організації на основі дотримання таких вимог, як безперервність і систематичність отримання інформації, вибору для неї оптимального рівня збирання, накопичення й зберігання (тобто вибору в системі ОВС такого ступеня, на якому накопичення інформації буде найбільш доцільним та забезпечуватиме найбільшу віддачу при її експлуатації). Впровадження засобів обчислювальної техніки дозволяє автоматизувати інформаційні процеси, які визначають зміст оперативно-службової діяльності, суттєво підвищити рівень адекватності, об'єктивності й доступності інформації.

При цьому слід відмітити, що комп'ютер як засіб обробки інформації не гарантує захисту інформації від впливу суб'єктивного характеру. Дані, які поступають на його вхід, збираються та вводяться людиною, і якщо вони містять елементи дезінформації, комп'ютер не відфільтрує їх, а багатократно підсилить й введе користувача у ще більшу оману.

Інформація в діяльності органів внутрішніх справ включає відомості про різноманітні явища, факти, процеси. Однак багатоманітність завдань, що вирішуються в процесі управління, прийнято пов'язувати з вивченням оперативної обстановки, тобто аналізом стану злочинності й громадського порядку, характеристики сил і засобів органів внутрішніх справ, результатів й ефективності їхньої діяльності, а також впливу різних факторів зовнішнього середовища.

Інформацію про стан злочинності й громадського порядку можна розділити на три основні групи відомостей:

- 1) про злочини й інші правопорушення як в цілому, так і за окремими видами (їхня структура, рівень, динаміка, місце скоєння і т. д.);
- 2) про осіб, що підпадають під дію органів внутрішніх справ (ті, що скоїли злочини, знаходяться під гласним адміністра-

тивним наглядом, пов'язані зі злочинним елементом, ведуть антигромадський спосіб життя та ін.);

- 3) про причини та умови, що сприяють скоєнню злочинів й інших правопорушень.

Інформація про стан зовнішнього середовища повинна містити відомості щодо умов, у яких функціонує орган внутрішніх справ і які впливають на стан громадського порядку й злочинності. Ці відомості можуть бути згруповані за такими видами:

- а) географічні (адміністративно-територіальний розподіл);
- б) економічні (характеристика й структура промисловості, сільського господарства, транспорту, торгівлі й т. ін.);
- в) соціальні (структура населення, культурний й освітній рівень, житлово-побутові умови, міграція і т. д.);
- г) політичні (стан політичної атмосфери в районі, пропагандистської, культурно-просвітньої роботи);
- д) психологічні (звичаї та норми, що склалися на території, що обслуговується, громадські думки, настрої та ін.).

До інформації про умови зовнішнього середовища функціонування органів внутрішніх справ відносяться також дані про стан громадського порядку на території сусідніх областей, міст, районів.

Об'єктивна неперервність управління та інформаційних процесів викликає необхідність в управлінні самою інформацією. Засобом цього є інформаційні системи, завдання яких полягає у тому, щоб у необхідний момент із визначених джерел отримати попередньо систематизовану й відповідним чином оброблену інформацію. Система збору, обробки й зберігання інформації включає, зокрема, статистичні, оперативні, криміналістичні й довідкові обліки (ДАІ, паспортних столів і т. п.).

За допомогою інформаційної системи кримінальної статистики визначаються рівень, структура й динаміка злочинності; досліджуються особистості злочинців; вивчається ефективність заходів боротьби із злочинністю; причини та умови, що сприяють скоєнню злочинів і т. д. Важливе значення для виконання основних функцій органів внутрішніх справ мають автоматизовані інформаційні системи оперативно-розшукового й профілактичного призначення, які використовуються для накопичення інформації про осіб, факти й предмети, що становлять оперативний інтерес.

3.5.3. Сутність криміналістичної інформації: джерела та механізм її виникнення

Реалізація оперативно-розшукових заходів у процесі попередження й розкриття злочинів дозволяє:

- отримати інформацію про осіб, причетних до підготовки чи вчинення злочинів, їх зв'язки і дії, які можуть являти оперативний інтерес;

- виявити й відшукати предмети і документи, які були об'єктом злочинного посягання або засобом скоєння злочину, зафіксувати їх зовнішній вигляд, стан й відмінності;
- встановити способи і джерела викрадення, канали збуту й місця схову викраденого з метою подальшого забезпечення відшкодування матеріального збитку, спричиненого злочинном;
- виявити причини злочинів і умови, що сприяли їх скоєнню.

Тому інформаційні процеси, які характеризують зміст оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ, включають збирання, передачу, обробку, зберігання й видачу оперативно-розшукової інформації.

Отримання оперативно-розшукової інформації в загальному плані можна розглядати як набуття специфічними засобами й методами знань про невідоме. Так інформацію від іншої соціальної інформації відрізняють: мета отримання (боротьба із злочинністю), методи отримання й режим використання, які забезпечують конспірацію, надійну шифровку джерел, можливість перевірки отриманих відомостей та їх використання тільки зацікавленими оперативними та слідчими підрозділами органів внутрішніх справ.

Оперативно-розшукова інформація містить знання про причинний зв'язок між подіями й фактами, ланцюг яких веде до встановлення обставин злочину, кола співучасників. Вона включає знання про явища, котрі свідчать про злочинну діяльність конкретних осіб та розкривають механізм злочинів.

Треба зазначити, що на відміну від отримання доказів, яке проходить в рамках кримінального процесу, в оперативно-розшуковій інформації можуть знаходити відображення результати негласної фіксації конкретних злочинних дій. Ця властивість оперативно-розшукової інформації, яка обумовлена можливістю здійснювати в ході оперативно-розшукових заходів цілеспрямований контроль за діями злочинців, активно використовується в процесі доказування, забезпечуючи слідчому і суду можливість сприймати за допомогою фотоматеріалів, а також матеріалів звуко- та відеозапису реальні факти злочинної діяльності.

Зміст оперативно-розшукової інформації відрізняється широким набором відомостей, що відносяться також до характеристики оперативної обстановки, основних сил оперативно-розшукової діяльності, оцінювання результатів їх використання.

Багато економічних, демографічних, інших соціальних явищ та процесів, які розглядаються у зв'язку із завданнями боротьби зі злочинністю, набувають характеру оперативно-розшукової інформації, оскільки впливають на організацію і тактику оперативно-розшукової діяльності. З точки зору змісту оперативно-розшукова інформація відображає не тільки ті явища, події, обставини, зміни у середовищі, які виникають в результаті злочинів, але й широке

коло явищ, обставин, подій, що впливають на злочинність в цілому і на злочинну поведінку окремих осіб.

Виходячи із сказаного вище, оперативно-розшукова інформація, зокрема, включає: відомості, що характеризують оперативно-тактичну обстановку на території, що обслуговується; психологічні особливості осіб, підозрюваних у підготовці та скоєнні злочинів; види й способи скоєння злочинів; прикмети злочинців, викрадених речей; відомості про злочини, що плануються й готуються та інші дані. Необхідно ще раз відмітити, що оперативно-розшукова інформація у всіх без винятку випадках виконує важливу функцію в процесі доказування — вказує на факти, які повинні стати доказами, на їхні джерела, а також раціональні тактичні прийоми отримання судових доказів.

Тепер зупинимося на понятті «криміналістична інформація», на джерелах та механізмі її виникнення.

Відображення як процес, в ході якого проходить відтворення (перенесення) властивостей та ознак одного об'єкта на інший, породжує джерело інформації. Якщо відображення пов'язано із злочинною подією, то джерела, що виникають внаслідок взаємодії, містять криміналістичну інформацію. Процес відображення включає три об'єкти: той, що відображається, той, що відображає, та результат відображення.

Відображуваний об'єкт (той, що відображається) — це люди, події, явища, факти, моменти часу, тварини, машини, інструменти, різноманітні матеріальні предмети, які беруть участь у взаємодії й викликають утворення відображень, тобто слідів у широкому їх розумінні.

Відображувач (об'єкт, що відображає) — це взаємодіючий матеріальний предмет, який зміною свого зовнішнього та внутрішнього стану відтворює властивості й ознаки відображуваного об'єкта. До них відносяться всі об'єкти живої та неживої природи, які використовуються при розслідуванні злочинів як джерела доказів (ст. 65 КПК України). У широкому плані — це матеріальні та ідеальні відображення.

Відображення — це результат процесу віддзеркалення — сліди в широкому їх розумінні. При віддзеркаленні об'єктами неживої природи — це різноманітні зміни механічного, електричного, фізичного та інших видів взаємодій (сліди взуття, знарядь злочину, шин автомобіля, короткого замикання електропроводів, пострілу, вибуху і т. п.).

Відображення людиною відбувається на рівні суспільного розуміння, тут слідами-відображеннями є уявні образи, «сліди пам'яті», що виникають у свідомості.

Злочин у кримінальному законі визначається як суспільнонебезпечна дія (діяльність чи бездіяльність). Ця дія являє собою систему взаємопов'язаних й причинно обумовлених фактів, обста-

вин, вчинків, дій та інших проявів суб'єкта у навколишньому середовищі. Названі прояви виникають внаслідок взаємодії учасників злочинної події з матеріальними об'єктами, які знаходяться на місці події. У кожному з них відображаються безпосередня або опосередкована дія особи. Наприклад, особа готує зброю для скоєння злочину, слідкує за жертвою або раптом нападає на неї, ламає перешкоду чи переміщує предмети на місці злочину; уносить викрадені речі або випадково залишає свої, спричиняє фізичні або інші пошкодження потерпілому — все це взаємодія злочинця з матеріальним середовищем, яка є причиною появи слідів-відображень, котрі в розслідуванні є джерелами інформації.

Бездіяльність злочинця — це теж відображення, що викликає слідоутворення. Наприклад, навмисна бездіяльність — залишення на необладнаному майданчику техніки — призводить до її розукomплектування і зіпсування, тобто утворення слідів. Виявлення, дослідження і використання слідів як джерел криміналістичної інформації становить одне з головних завдань розслідування злочинів.

Практично всі об'єкти в тій чи іншій формі можуть взаємодіяти при скоєнні злочину й нести про це інформацію. В криміналістичному аспекті об'єкти, що взаємодіють, несуть інформацію про злочинну подію, розглядаються по-різному. В ідентифікаційному плані всі матеріальні об'єкти досліджуються з позицій можливості їхнього криміналістичного ототожнення. Звідси об'єкти поділяють на дві групи:

- 1) ті, що мають просторово фіксовану форму, розміри та мають відносну стійкість;
- 2) ті, що не мають власної стійкої зовнішньої форми.

Джерела криміналістичної інформації — це матеріальні об'єкти в широкому розумінні, які пов'язані з обставинами злочинної події та містять про них інформацію. Матеріальні об'єкти, що взаємодіють при скоєнні злочину і відображають інформацію про його обставини, за виглядом та рівнем організації поділяють на речові і особисті. Таким розподілом підкреслюється різність доказів, джерелами яких є речі та люди. У відповідності з цим і докази поділяють на речові та особисті.

Речові джерела інформації — це матеріальні об'єкти в широкому розумінні, тобто не тільки тверді, сипучі, рідинні й газообразні об'єкти матеріального світу, але й рослини, тварини.

Особисті джерела інформації — це люди, які, взаємодіючи з матеріальним середовищем й учасниками злочинної події, відображають їх у вигляді суб'єктивних розумових образів, що зветься ідеальними слідами або «слідами пам'яті».

Джерела, що містять інформацію про один вид відображення, зветься простими. Якщо джерело одночасно несе інформацію про ідеальне й матеріальне відображення, то воно зветься складним, складовим або комплексним. Отже, джерелами криміналістичної

інформації слугують: 1) речі; 2) люди; 3) системи «люди — речі». Перші два джерела прості, третє — складне.

Характеристика джерел матеріальних відображень. Значну кількість інформації про злочинну подію та злочинця несуть речі, які ще на зорі криміналістики називали «німими свідками» злочину. Дійсно, вони так чи інакше присутні на місці події й «засвідчують», тобто відображають його процес. У криміналістичному аспекті речі, які відображають злочинну подію, поділяються на такі групи:

- предмети обстановки місця події (стіл, стілець, будівлі тощо);
- об'єкти безпосереднього злочинного посягання (речі, цінності, гроші, люди, тварини, рослини і т. д.);
- знаряддя скоєння злочину (ніж, зброя, транспорт, каміння, палка, кислота, газ, сипучі речовини і т. ін.);
- предмети і речі, залишені злочинцем, потерпілим на місці події (недопалок, сірники, носова хустка, взуття, одяг і т. ін.);
- предмети і речі, випадково занесені на місце події іншими особами після злочинної події.

Всі ці об'єкти несуть криміналістичну інформацію про злочинну подію, її учасників та обставини. Речі підлягають всебічному дослідженню на місці події у двох планах: як засоби скоєння злочину і як носії слідів злочину.

Речі — засоби скоєння злочину включають: знаряддя, зброю, джерела підвищеної небезпеки, сили і явища природи, використовуючи які злочинець здійснює, наприклад, злом перешкоди, вчиняє тілесні пошкодження, переміщення матеріальних об'єктів та інші дії, що складають злочинну діяльність.

Речі — носії слідів злочину — це:

- а) тверді об'єкти, які внаслідок своєї фізичної структури спроможні зберігати елементарні відображення — сліди сковзання, тиску, розрубу, свердлення, рук, ніг, зубів людини;
- б) сипучі речовини — ґрунт, пісок, цемент, на яких можуть утворюватись сліди тиску;
- в) рідини й гази, які несуть інформацію шляхом ділення цілого на частини й утворюють так звані сліди-речовини.

Між речами — засобами скоєння злочину та речами — носіями відображень немає строгих кордонів, оскільки носіями відображень є одночасно як слідоутворювальний, так і слідоприймальний об'єкти. Особливо це стосується мікрослідів, які утворюються внаслідок переходу частин взаємодіючих об'єктів один на другий.

Джерела ідеальних відображень — це особи, які виступають у кримінальному процесі (обвинувачений, потерпілий, свідок, спеціаліст, громадський позивач чи відповідач). Механізм утворення ідеальних відображень для кожного джерела залежить від виду взаємодії. За характером формування уявного образу всіх учасників злочинної події можна поділити на три групи.

1. Особи, що безпосередньо сприймають або беруть участь у злочинній події (обвинувачений, потерпілий, свідок, очевидець).
2. Особи, що безпосередньо сприймають злочинну подію чи отримали відповідну інформацію з інших джерел (свідки, потерпілі, громадський відповідач, громадський позивач, поняті, посадові особи, фахівці).
3. Особи, які взагалі не взаємодіяли із злочинною подією, але мають інформацію про неї у вигляді узагальнених типових наукових знань. Таким джерелом інформації є спеціаліст. Його інформація про злочин також являє собою уявні образи, які можна назвати «слідами знання».

Людина — особливе джерело інформації, вона відображає об'єктивну реальність на рівні громадської свідомості. Уявний образ, що виникає внаслідок цього — «слід пам'яті», характеризується низкою властивостей, що принципово відрізняють його від інших матеріальних відображень, а саме:

- відносною адекватністю, тобто він не тотожний відображаному об'єкту. Тому відображення завжди бідніше об'єктивної дійсності, що сприймається суб'єктом;
- суб'єктивністю, тобто уявний образ несе відбиток джерела (особи), яка сприймає світ індивідуально. Тому уявний образ називають суб'єктивним, оскільки він трансформований уявою конкретної людини;
- латентністю, тобто уявне відображення — «слід пам'яті» — сховане від сторонніх спостерігачів. Уявний образ не можна виявити оглядом або відшукати «лупою спеціаліста», тут необхідні інші методи і засоби вилучення інформації.

Людина як об'єкт взаємодії та слідоутворення в процесі скоєння злочину має найбільшу кількість якостей (ознак), які відображаються різноманітними матеріальними і реальними слідами. Уміння «читати» ці сліди-відображення становлять одну з важливих умов ефективності слідчої та оперативно-розшукової діяльності щодо розкриття та розслідування злочинів.

Розділ науки криміналістики, який займається вивченням закономірностей утворення і використання слідів людини для розслідування злочинів, зветься криміналістичною гомеоскопією.

Людина, як і будь-яке матеріальне утворення, характеризується якостями.

Фізичні якості людини поділяються на два види.

1. Зовнішні (анатомічні), що характеризують будову тіла взагалі та його частин, зокрема голови, обличчя, корпусу, кінцівок, зубів, волосся, шкіряних покривів долонних поверхонь рук, ніг. Для описання окремих частин тіла людини використовують спеціальні терміни, які в криміналістиці зветься ознаками. Саме ознаки частин тіла людини, ознаки словесного портрета лежать в основі узнання та

впізнання людини при її розшуку й ототожненні. Вони є ідентифікаційними для дактилоскопічної та портретної криміналістичної ідентифікації. На їх основі побудовані криміналістичні обліки слідів з місць нерозкритих злочинів, інформаційно-довідкові і пошукові автоматизовані системи.

Зовнішні ознаки людини відображаються у матеріальних і ідеальних слідах. Матеріальні сліди — це копії зовнішніх ознак, що утворюються внаслідок контакту й елементарного віддзеркалення. Ідеальні сліди — це розумові образи, що виникають у пам'яті людини після сприйняття ознаки.

2. Внутрішні або структурні, що характеризують будову тканин окремих органів, склад різноманітних виділень людського організму в процесі його фізіологічної діяльності. Ці властивості відображаються зовні якісно-кількісними ознаками, які дозволяють встановлювати групову належність зрівнюваних зразків крові, волосся, виділень людського організму (поту, слини, сперми). Таким чином, фізичні якості людини є джерелом криміналістичної інформації.

При механічній взаємодії тіла людини з матеріальними предметами здійснюється елементарне відображення джерела, тобто копіювання зовнішніх контурів одного об'єкта чи його частин на іншому, наприклад, утворення слідів рук, ніг, зубів, губ й інших частин тіла людини.

Біологічні властивості характеризують людину як живу біологічну систему, що функціонує у соціальному середовищі. Як високоорганізований соціально-біологічний істоті людині притаманні не тільки загальні властивості живих систем — динаміка і голос, а й мова. Від всіх живих істот людину відрізняє його громадська свідомість, психіка, тобто психофізіологічні й психологічні властивості.

Голос, звукова мова як біологічні властивості людини є джерелами утворення звукових слідів; сприймаючи звукову мову, люди впізнають один одного. Інформація, яка відображена у звуковому сліді, відрізняється достатньою стабільністю фізичних параметрів, що дозволяє формувати індивідуальні комплекси ознак та ідентифікувати людину за голосом.

Мова слугує засобом спілкування людини. Це джерело інформації широкого плану. У криміналістичному аспекті досліджуються не всі види інформації, яку відображає мова, а тільки усна й письмова мова. Ознаки усної й письмової мови використовуються для ототожнення людини. Саме у цьому плані допустимо віднесення мови до біологічних властивостей людини, хоч це явище цілком соціальне.

Психофізіологічні й психологічні властивості відображають стан людини (наприклад, пригніченість, збудженість і т. п.), характеризують тип нервової діяльності: сангвінік — живий, рухливий, емоційний, чуйний; холерик — бурхливий, поривчастий, гарячий, різкий; флегматик — спокійний, в'ялий, повільний, стійкий; меланхолік — сумливий, подавлений, нерішучий, боязкий.

Динамічні властивості — це рухові навички людини: ходьба, міміка, жестикуляція, навички письма, малювання, навички певної професії. Рухові навички відображаються у вигляді матеріальних слідів, наприклад, рукописного тексту, доріжки слідів злому на місці крадіжки і т. п. Вони можуть бути відображені у пам'яті у вигляді мислених образів. Відображені матеріально, біологічні властивості людини в криміналістиці характеризуються (описуються) ознаками. Так, ознаками почерку будуть форма й розмір букв, напрямок руху при виконанні конкретного знака, відносне розташування точок початку й закінчення руху і т. п., навичок ходьби — ознаки ходи, що відображені у доріжці слідів, причому кожна ознака має свій розмір, форму, відносне розташування. Таким чином, динамічні властивості людини є джерелом інформації, вони відображаються в матеріальному середовищі й використовуються для ідентифікації людини.

Соціальні властивості характеризують людину як особистість на рівні індивідуальної і суспільної свідомості, її відношення до суспільства, моралі, сім'ї, колективу, закону, громадського порядку, власності. В літературі соціальні властивості людини називають особистими й класифікують за різними основами. Очевидно, всі соціальні властивості людини можна об'єднати у декілька груп: персонографічні, світоглядні, виробничо-ділові, морально-побутові.

Персонографічні властивості характеризують людину як суспільну істоту, що має прізвище, ім'я та по батькові, стать, рік і місце народження, місце мешкання, національність, громадянство, партійність, соціальне положення, місце роботи, соціальне оточення, судимість та ін. Це установочні дані, вони можуть бути змінені з умислом або викривлені. Персонографічні властивості покладені в основу низки криміналістичних обліків (алфавітний, дактилоскопичний, осіб, зниклих без вісти, і т. п.).

Властивості світогляду відображають ідейно-політичне обличчя людини (ідейність, принциповість, безідейність, безпринципність, нігілізм, схильність до зрадництва і т. п.).

Виробничо-ділові властивості характеризують ставлення людини до праці, колективу, а саме: індивідуалізм, колективізм, працелюбність, діловитість, старанність, бережливість; ледарство, господарність і т. п.

Морально-побутові властивості характеризують людину у побуті, в сім'ї, у колективі співробітників, до них прийнято відносити: гуманізм, правдивість, чесність, скромність, ввічливість, шляхетність, черствість, брехливість, цинізм, жорстокість та ін.

Таким чином, інформаційні властивості людини — це ознаки фізичного, біологічного й соціального плану, які у сукупності виділяють людину як біосоціальне явище з середі подібних а також дозволяють проводити її розшук і ототожнення у кримінальному судочинстві.

Сліди засобів скоєння злочину. Засоби скоєння злочину — це матеріальні об'єкти, що так чи інакше використовуються для досягнення злочинного результату: сокира, каміння, палка, відмичка, пістолет, свердло, склоріз, ніж, автомашина, вибухова чи отруйна речовина, електричний струм високої напруги, вогонь та інші предмети і явища. Всі вони в процесі злочину можуть вступати в різні взаємодії й утворювати сліди-відображення, сліди-речовини, сліди — уявні образи.

Криміналістична трасологія об'єктами слідоутворення називає лише деякі засоби скоєння злочину: знаряддя злому, зброя, транспортні засоби, інструменти та предмети. Однак законодавець для позначення засобів скоєння злочинів використовує більш широкий перелік понять, а саме: транспортні засоби, вибухові і радіоактивні речовини, вогнепальна чи холодна зброя, бойові припаси, легкозаймісті або їдкі речовини, отруйні сильнодіючі речовини, наркотичні речовини, штампи й печатки, предмети, знаряддя, устаткування чи предмети й інструменти, крадіжницькі інструменти (відмички, «фомки» і т. п.). Всі ці поняття позначають матеріальні предмети, які у криміналістичному плані доцільно розділити на чотири групи: 1) знаряддя скоєння злочину; 2) зброя; 3) джерела підвищеної небезпеки; 4) сили і явища природи.

Знаряддя скоєння злочину — це матеріальні об'єкти, що використовуються при скоєнні злочину для досягнення поставленої мети. Ними можуть бути знаряддя праці, інструменти і не пристосовані для цілеспрямованої злочинної діяльності предмети. Тому серед знарядь скоєння злочину слід розрізняти: знаряддя злому, інструменти та предмети.

Зброя — це засіб, пристосований та технічно гідний для нападу і захисту. Зброю поділяють на дві підгрупи: вогнепальну і холодну. Кожна підгрупа має внутрішню класифікацію. Так, вогнепальну зброю за довжиною ствола поділяють на довгоствольну, середньоствольну й короткоствольну; за характером обробки внутрішньої поверхні ствола — на нарізну й гладкоствольну і т. д.

Холодну зброю класифікують за різними підставами. За місцем виготовлення її поділяють на вітчизняну та іноземну, а за способом виготовлення — на заводську, кустарну та саморобну.

Джерела підвищеної небезпеки — це пристрої і механізми промислового і побутового призначення, транспортні засоби, сильнодіючі, отруйні і легкозаймісті речовини, фізичні явища.

Сили і явища природи іноді використовуються як засоби скоєння злочину (наприклад, вогонь — для скоєння умисних підпалів і знищення майна, обвал або завал в шахтах, горах, повінь на ріках, каналах, водоймищах і т. п. — при скоєнні вбивств).

Сліди засобів скоєння злочинів несуть інформацію про спосіб скоєння та види засобів, що застосовувалися. Розташування слідів дозволяє моделювати дії злочинця на місці події, встановлювати

деякі його ознаки й властивості, зокрема, професійні навички, фізичну силу, зріст, напрямок руху, кількість осіб, що беруть участь у вчиненні злочину, нарешті ототожнювати слідоутворювальний об'єкт. Всі ці питання становлять завдання та сутність часткової криміналістичної теорії, що зветься слідознавством.

Мікрооб'єкти і запахові сліди. Розвиток криміналістичної техніки і методів мікроскопічного виявлення та дослідження матеріальних об'єктів значно розширило коло речових доказів, до котрого все частіше почали включати дрібні частини твердих і сипучих тіл, малі пропорції (об'єми) рідинних і газоподібних речовин органічного й неорганічного походження, тобто мікрооб'єкти.

Мікрооб'єкти у кримінальному судочинстві — це слабовидимі й невидимі неозброєним оком матеріальні утворення в різноманітних агрегатних станах (тверді, рідинні, газоподібні) чи відображення механічного, фізичного, хімічного чи біологічного впливу з невеликими лінійними розмірами ознак (остаточних явищ), для виявлення і дослідження яких необхідно використання спеціальних технічних засобів і методів. Слід враховувати певну рухливість цього поняття (мікрооб'єкти, мікросліди): наприклад, потожирова речовина в слідах пальців рук залежно від конкретних обставин може виступати як макрослід — якщо вона виявлена при візуальному огляді, а також і як мікрооб'єкт — якщо для її виявлення були потрібні мікроскопічні методи дослідження.

Різнманітність мікрооб'єктів, що зустрічаються в процесі розслідування злочинів, значні відмінності між окремими видами цих об'єктів породжують методичні труднощі при їх класифікації, оскільки не вдається знайти єдину основу поділу і побудови до кінця послідовного ряду. Тому всі існуючі нині класифікації побудовані за різними основами. Розглянемо класифікацію мікрооб'єктів, яка дозволяє певною мірою пізнати їх сутність і природу.

Всі мікрооб'єкти, виходячи з їхньої природи, можна поділити на дві великі групи: 1) мікрооб'єкти-частини і 2) мікрооб'єкти-сліди.

Перша група включає два різновиди об'єктів: мікрочастини і мікроречовини.

Другу групу мікрооб'єктів становлять мікросліди в їх трасологічному розумінні, які утворилися в процесі контактної взаємодії слідоутворювального й слідоприймального об'єктів і обміну енергією між ними. Оскільки основу взаємодії становлять відомі форми руху, то тут допустимо говорити про мікросліди механічного, фізичного, хімічного і біологічного походження.

У практиці з давніх пір для розкриття злочинів, розшуку осіб і речей використовується запах, головним чином людини. Галузь наукового знання, що займається дослідженням природи й механізму утворення запахових слідів, засобів і методів їхнього виявлення й використання, отримала назву «одорологія» (odor — запах, logos — вчення).

У фізичному розумінні *запаховий слід* — це частини (молекули) будь-якої речовини, що знаходиться у газоподібному стані. Запахові сліди виникають внаслідок неперервного переходу речовини з твердого чи рідинного у газоподібний стан. Відокремлені в оточуюче середовище молекули твердої або рідинної речовини змішуються з молекулами повітря і утворюють газоподібний слід. Запахові сліди — новий вид слідів у криміналістиці, вони значно відрізняються від звичайних слідів у трасологічному розумінні. Вони невидимі, властивості їх нестандартні.

Звукові сліди. Звукові сліди нерідко використовуються для розкриття злочинів, встановлення особи злочинця та інших обставин, що підлягають доказуванню. В кримінальному процесі засоби, на яких зафіксовані звукові сліди, називаються матеріалами звукозапису (ст. 85 КПК України). Сучасні технічні засоби дозволяють на різноманітних матеріалах — носіях фіксувати звукові сліди злочинів, наприклад, хуліганські дії особи в квартирі, кінотеатрі, на вулиці, факти нанесення образи словами, вимагання хабара, погрози вбивством та ін. У цьому випадку матеріали звукозапису у кримінальному судочинстві використовуються як речові докази, які можуть бути засобами для розкриття злочинів і викриття винних (ст. 78 КПК України).

Якщо на матеріалах звукозапису закріплені звукові сліди слідчих дій, наприклад, допиту обвинуваченого, очна ставка, впізнання, то у цьому випадку звукозапис і її матеріали є додатковим засобом фіксації звукових слідів (ст. 85 КПК України).

Звукові сліди в криміналістиці — відносно новий вид серійних відображень. Звук виникає внаслідок коливань якогось фізичного тіла, наприклад, струни, голосових зв'язок людини, працюючого мотора, верстата. Тіло, яке коливається, створює пружні хвилі, які поширюються у газах, рідинах, твердих об'єктах і сприймаються органами слуху людини як певний звук. Звідси звуковий слід з фізичного боку — це коливальний рух матеріального середовища, а з суб'єктивного — образ, «слід пам'яті» про конкретний звук.

Звуковий слід як коливальний рух матеріального середовища слід відрізняти від його відображення, наприклад, на магнітному носії — магнітній плівці. Магнітний слід — це лише перетворене, закріплене на магнітному носії механічне коливання.

Практично вся діяльність людини відбувається у світі звуків, які утворюють поняття звукового середовища. Звукове середовище — це сукупність звукових слідів, що одночасно генеруються різними джерелами. Злочини вчиняються в матеріальному середовищі, де кожний об'єкт є джерелом звука. Так, у квартирі в момент вбивства можна зафіксувати мовлення, крики жертви про допомогу, стук предметів, скрип дверей, що відкриваються чи закриваються, звуки кроків і т. п. Якщо подію зафіксовано на магнітній стрічці, то її звукові сліди (мову злочинця, потерпілого

і т. п.) будуть накладені на фон інших слідів звуку. Аналізуючи звукове середовище, можна отримати додаткову інформацію, що висвітлює такі обставини події, які не знаходять відображення у звичайних матеріальних слідах.

Така коротка характеристика джерел криміналістичної інформації та механізму її виникнення.

3.5.4. Основи моделювання. Функції та види моделей

Людина споконвіку використовує моделювання для дослідження об'єктів, процесів, явищ у різноманітних галузях. Результати цих досліджень служать для визначення і поліпшення характеристик реальних об'єктів і процесів; для розуміння сутності явищ і вироблення вміння пристосовуватися або управляти ними; для конструювання нових об'єктів або модернізації тих, що існують.

Моделлю може стати штучно створений абстрактний або матеріальний об'єкт. Аналіз моделі дозволяє пізнати суть реально існуючого об'єкта, процесу або явища, що називається прототипом-оригіналом.

Моделювання у наукових дослідженнях стало використовуватися ще в глибоку давнину й поступово захопило все нові галузі наукових знань: технічне конструювання, будівництво й архітектуру, астрономію, фізику, хімію, біологію і, нарешті, суспільні науки.

Може виникнути питання, чому б не досліджувати сам об'єкт, навіщо створювати його модель?

По-перше, у реальному часі оригінала може не існувати в дійсності. Для моделі це не перешкода. На підставі відомих фактів методом аналогій можна побудувати модель подій або природних катаклізмів далекого минулого. Так, приміром, народилися теорії вимирання динозаврів або загибелі Атлантиди. За допомогою такого ж методу можна зазирнути у майбутнє. Так, учені-фізики побудували теоретичну модель «ядерної зими», що почнеться на нашій планеті у випадку атомної війни.

По-друге, оригінал може мати багато властивостей і взаємозв'язків. Щоб глибоко вивчити конкретну властивість, що нас цікавить, іноді корисно відмовитися від менш істотних властивостей об'єкта.

Що ж піддається моделюванню? Це може бути об'єкт, явище або процес. Моделями об'єктів можуть бути зменшені копії архітектурних споруд або художніх творів, наочні приладдя, що використовуються в навчальному процесі, і т. д. Модель може відбивати щось реально існуюче, скажімо, атом водню, сонячну систему, структуру парламентської влади в країні, грозивий розряд. Але нерідко під моделлю розуміють абстрактне узагальнення реально існуючих об'єктів.

Можна також створювати моделі процесів, тобто моделювати дії над матеріальними об'єктами: хід, послідовну зміну станів, стадій розвитку одного об'єкта або їхньої системи.

І нарешті, будь-яким діям людини передусе виникнення в її свідомості моделі майбутнього поведіння.

Моделювання широко використовується як засіб експериментального дослідження. Специфіка експерименту полягає в тому, що він виражає активне ставлення людини до дійсності. Хоч будь-який експеримент включає спостереження як необхідну стадію дослідження, однак експеримент, окрім спостереження, містить таку суттєву для практики ознаку, як активне втручання у хід вивчаваного процесу.

Існує особлива форма експерименту, для якої характерно використання діючих матеріальних моделей як спеціальних засобів експериментального дослідження. Така форма зветься модельним експериментом. На відміну від звичайного експерименту, де його засоби так чи інакше взаємодіють з об'єктом дослідження, тут взаємодії немає, тому що експериментують не з самим об'єктом, а з його заміником. При цьому об'єкт-замітник і експериментальна установка об'єднуються, зливаються у діючий модель в одне ціле. Таким чином, виявляється двояка роль, яку модель виконує в експерименті: вона одночасно є і об'єктом вивчення, і експериментальним засобом.

Для модельного експерименту характерні такі основні операції:

- 1) перехід від натурального об'єкта до моделі — побудова моделі;
- 2) експериментальне дослідження моделі;
- 3) перехід від моделі до натурального об'єкта, що полягає у перенесенні результатів, отриманих при дослідженні, на цей об'єкт.

Модель входить до експерименту, не тільки замінюючи об'єкт дослідження, вона може замінювати і умови, в яких вивчається якийсь об'єкт звичайного експерименту.

Модель — це такий матеріальний чи уявлений об'єкт, який в процесі дослідження замінює об'єкт-оригінал так, що його безпосереднє вивчення дає нові знання про об'єкт-оригінал.

Тобто модель — це спрощене уявлення про реальний процес або явище.

Під моделюванням розуміють дослідження будь-яких явищ, процесів чи систем шляхом побудови й вивчення їхніх моделей, тобто об'єктів, що є уявно наведеними або матеріально реалізованими системами, кожна з яких, відображаючи чи відтворюючи об'єкт-оригінал, здатна замінювати його так, що її вивчення дасть нову інформацію про цей об'єкт.

В результаті моделювання створюється проміжний об'єкт знання — модель, що у пізнавальному процесі виконує низку функцій, зокрема: функцію замінення модельованої системи; інформаційну; гносеологічну; формалізаційно-алгоритмічну; доказово-ілюстративну.

Функція замінення проявляється у тому, що правильно створена модель здатна (у певних межах) виступати як об'єкт пізнання, а дані, отримані в результаті її дослідження, — переноситися на об'єкт-оригінал.

Передумовою для цього служить те, що науково-теоретичною базою моделювання є теорія подібності. За дотримання умов подібності створюваної системи об'єкта-оригіналу модель здатна виступати і як засіб, і як об'єкт дослідження.

Однак слід підкреслити, що стосовно об'єктів правового, зокрема, криміналістичного дослідження ні при якому способі моделювання не може бути досягнена повна подібність моделі до об'єкта-оригіналу, або, іншими словами, не може бути їхньої абсолютно повної адекватності. Так, не можна одержати модель будь-якого речового доказу з кримінальної справи чи модель злочинної події, щоб вона була повністю адекватною модельованому об'єкту. Протилежне означало б їхнє створення, що або неможливо практично, або просто неприпустимо.

Інформаційна функція моделі полягає в тому, що вона не лише відображає похідну інформацію про об'єкт пізнання, але й дозволяє дістати нову, вивідну інформацію про нього, бо в основі будь-якого виду й способу моделювання лежать прийоми перетворення інформації.

Використовуючи відповідний математичний апарат, якісні характеристики об'єкта пізнання, уявляється можливим доповнити його кількісними характеристиками, що сприяє поглибленню пізнання, його руху від явища до сутності більш високого порядку. У підсумку реалізується найважливіша риса суто наукового пізнання — єдність якісного й кількісного аналізу інформації, що характеризує об'єкт дослідження.

Гносеологічна функція моделі полягає в тому, що вона виступає як єдність протилежних сторін пізнання — абстрактного та конкретного, логічного і чуттєвого, ненаочного й наочного. Якщо у теоретичному мисленні здебільшого виступає одна сторона, а у чуттєвому сприйнятті та спостереженні — інша, то в моделі обидві ці сторони пов'язані в єдине.

Таким чином, при дослідженні будь-якого об'єкта правового характеру, як і у будь-якому пізнавальному процесі, моделювання виконує функцію зв'язувальної ланки між теорією та практикою, є ефективним інструментом дослідження, а модель як його результат — важливу гносеологічну функцію. Крім того, гносеологічне значення моделювання у пізнанні проявляється і у тому, що модель являє собою вузловий пункт процесу руху думки від менш повного знання до більш повного, від пізнання менш глибокої до пізнання більш глибокої сутності явищ. В одному відношенні модель виступає як вторинний об'єкт дослідження, у другому — як засіб його фіксації.

Функції формалізації об'єкта та алгоритму його дослідження проявляються при використанні математичного апарату та засобів обчислювальної техніки для аналізу складних об'єктів. Глибина відбиття моделлю дійсності залежить також від цілей її побудови.

Як показує аналіз юридичної діяльності, разом з розглянутими вище модель може виконувати функцію джерела доказової або допоміжно-ілюстративної інформації. Багато в чому це визначається видом моделі, умовами та завданнями її одержання.

З безлічі існуючих класифікацій моделей, що, як правило, розробляються, виходячи з потреб тієї чи іншої галузі, вирішенню криміналістичних завдань відповідає така:

- за формою представлення моделей: логічні, математичні, предметні;
- за природою модельованих явищ: механічні, геометричні, фізичні;
- за завданнями моделювання: механізму слідоутворення, ситуаційні, реконструкційні, моделі слідоутворювальних об'єктів, слідів, слідосприймальних об'єктів;
- за ступенем точності: близькі, точні;
- за обсягом відображених у моделі якостей оригіналу: повні (ізоморфні), неповні (гоморфні);
- за відтвореними властивостями об'єкта-оригіналу: структурні, функціональні та інформаційні
- за фактором часу: статичні та динамічні.

У літературі з інформатики та автоматички, а також у загальнонауковій літературі з проблем моделювання складних систем, як правило, виділяють два види моделювання — фізичне та математичне (абстрактне). При цьому в рамках останнього як самостійні способи моделювання виділяють: гносеологічне, інформаційне (кібернетичне), сенсуальне (чуттєве), концептуальне й математичне.

Якщо за підстави класифікації беруться закономірності, яким підпорядковані об'єкти, що моделюються, а також способи реалізації цього методу пізнання, то, як правило, виділяють такі види моделювання: предметне, чи матеріально реалізоване, логіко-математичне, кібернетичне та уявне. При цьому стосовно розслідування злочинів у окрему групу виділяють такі способи отримання моделей, як реконструкція і реставрація.

Залежно від природи моделей виділяють два їх види — матеріальні та ідеальні (у формі образних та знакових моделей).

Існують три основних аспекти в діяльності суб'єкта, який створює ту чи іншу модель об'єкта пізнання: пошуково-пізнавальний, логіко-прагматичний та управлінський.

Структуру першого аспекту діяльності зі створення і використання моделі об'єкта, що пізнається, утворюють чотири основні дії (операції).

Похідна дія — це виявлення джерел (носіїв) інформації про об'єкт, модель якого створюється (наприклад, виявлення очевидців автотранспортної пригоди, матеріальних її слідів, на базі яких й буде створюватися модель події, що пізнається, у випадку, що розглядається, — механізм (картина) автотранспортної пригоди).

Наступна операція розглядуваного аспекту діяльності щодо створення моделі — вилучення інформації з виявлених джерел. Залежно від характеру джерела інформації її вилучення здійснюється різними прийомами. У нашому прикладі ними можуть бути: допит очевидців та учасників модельованої події, огляд виявлених слідів (гальмування, слідів пошкодження на автомобілях і т. ін.).

Щоб отримана інформація могла бути використана не лише суб'єктом моделювання, а й іншими особами, що будуть використовувати створену модель події як засіб її пізнання, вона повинна бути закріплена, а при необхідності й перетворена.

З цього моменту ідеальна модель, модель-образ, що сформувалася у свідомості суб'єкта моделювання, починає трансформуватися у модель матеріально-фіксовану. При цьому спосіб матеріальної фіксації інформації визначає конкретний вид одержуваної моделі. На змістовному рівні пізнання модельованого об'єкта це будуть знакові моделі, основний зміст яких звичайно висловлюється за допомогою письмових знаків та кількісних характеристик окремих параметрів модельованого об'єкта або процесу.

Водночас до структури таких моделей часто вводяться додаткові елементи у вигляді фотографічних зображень, відео- та звукозапису, планів, схем, креслень і т. п., що за своєю суттю теж є моделями конкретних об'єктів пізнання чи їхніх фрагментів і входять до загальної інформаційної моделі модельованого об'єкта пізнання.

3.5.5. Нормативно-правова база інформатизації процесів судово-криміналістичних експертиз

Комп'ютерна інформація. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про інформацію» під інформацією розуміються документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі, але стосовно коментованих статей під комп'ютерною інформацією розуміються не самі дані, а форма їх представлення у машинному вигляді, тобто сукупність символів, яка зафіксована у пам'яті комп'ютера або на машинному носії (дискеті, оптичному, магнітооптичному диску, магнітній смузі або іншому матеріальному носії). При розгляді справ слід враховувати, що за певних обставин й фізичні поля можуть виступати носіями інформації.

Захист інформації розглядається як діяльність, спрямована на запобігання, по-перше, витоку інформації з обмеженим доступом (інформації, що становить таємницю), а по-друге, — різноманітного

роду несанкціонованим і небажаним ненавмисним впливам на інформацію і її носії, тобто діяльність із захисту від загроз безпеки інформації. Режим захисту інформації встановлюється:

- щодо відомостей, віднесених до державної таємниці, — уповноваженими органами на підставі Закону України «Про державну таємницю»;
- щодо конфіденційної документованої інформації — власником інформаційних ресурсів на основі існуючого законодавства.

В Інструкції про порядок заповнення та подання документів первинного обліку злочинів, осіб, які їх вчинили, руху кримінальних справ і протоколів про злочини, затвердженій наказом Генерального прокурора України і Міністра внутрішніх справ України від 21 грудня 1995 р. № 22/835, вказано, що первинний облік в органах прокуратури і внутрішніх справ здійснюється шляхом заповнення таких облікових документів:

- статистичної картки на виявленій злочин (форма № 1);
- статистичної картки про розкриття злочину чи інші наслідки розслідування (форма № 1.1);
- статистичної картки на особу, яка вчинила злочин (форма № 2);
- статистичної картки про рух кримінальної справи (форма № 3);
- статистичного талона на злочин, за вчинення якого особі пред'явлено обвинувачення (форма № 4);
- статистичної довідки про судимість (форма № 6).

Статистичні картки заповнюються прокурорами, слідчими та органами дізнання при порушенні і розслідуванні кримінальної справи негайно після прийняття рішення у справі.

У додатку до Інструкції наведено «Пам'ятку слідчим та працівникам органу дізнання по наданню УОІ (ВОІ) обліково-реєстраційних документів по кримінальних справах і матеріалах, протокольному провадженню».

Розглянемо деякі типові ситуації, коли оперативним працівникам, слідчим доцільно користуватись можливостями автоматизованих банків даних.

Так, достатньо високу результативність при розкритті та розслідуванні злочинів забезпечує перевірка за даними АБД належності таких речей і предметів: вилучених у затриманих або підозрюваних у скоєнні злочинів; знайдених громадянами і зданих до чергових частин ОВС; вилучених з камер схову на вокзалах та аеропортах; зданих на збереження до ломбардів та для реалізації у комісійні магазини; виявлених співробітниками міліції під час проведення пошукових заходів та ін.

Наприклад, у гр. Н., підозрюваного у вчиненні квартирної крадіжки, під час поміщення до камери тимчасового затримання було

вилучено срібну обручку старовинної роботи. Працівником карного розшуку було складено письмовий запит до АБД, у якому подано докладний опис особливостей вилученої обручки з вимогою надати відомості про квартирні крадіжки, грабежі та розбійні напади, у яких було викрадено обручки, схожі на описану. У наданій інформаційною службою рекомендації було визначено декілька крадіжок та грабежів. Обручку пред'явили потерпілому, чий опис викраденої речі найбільше підходив, і він упізнав обручку. Надалі було встановлено, що гр. Н. виграв обручку у картковій грі у свого знайомого. Під час слідства було встановлено причетність Н. і його знайомого до низки квартирних крадіжок. У цьому прикладі зміле використання можливостей АБД співробітником карного розшуку сприяло розкриттю декількох старих справ.

Існують два напрями використання АБД при розкритті та розслідуванні злочинів, пов'язані з відомостями про особу та нерозкриті злочини, які накопичено у банку даних.

Перший умовно можна назвати «від зареєстрованого нерозкритого злочину — до встановлення особи, що його вчинила». Другий напрям — «від особи — до встановлення факту вчинення нею злочину».

3.6. Основні етапи та проблеми комп'ютеризації судово-криміналістичних експертиз

Поняттям «судова експертиза» позначається досить широке коло найрізноманітніших досліджень, що проводяться у тих випадках, коли при провадженні дізнання, досудового слідства та судового розгляду необхідні спеціальні пізнання в науці, техніці, мистецтві або ремеслі, щоб виявити та пізнати приховану сутність явищ і речей та дати їм наукове тлумачення.

Щодо своєї сутності експертне пізнання є різновидом пізнання конкретного факту. Воно започатковане на тих самих засадах, що й будь-який інший вид пізнання в ході розслідування та судового розгляду справи. Водночас воно відрізняється не лише своєю процесуальною формою, але й, що не менш важливо, засобами та методами.

З урахуванням сказаного стає очевидною важливість проблеми: людина чи машина повинні проводити експертне дослідження? В більш широкій постановці це проблеми визначення меж, завдань та умов використання комп'ютерів у сфері судово-експертної діяльності, а також її суб'єктів, їхньої ролі та функцій в автоматизованих системах вирішення правових завдань.

Науково-технічна революція висунула на передній план проблему використання нових комп'ютерних технологій, що проникли у найрізноманітніші галузі народного господарства, науки. Від

ефекту її практичного застосування стали безпосередньо залежати успіхи у розвитку цих найважливіших галузей.

Проте фахівці раптово стикнулися з явищем, коли технічно досконалі прилади в процесі їхнього застосування не давали очікуваного ефекту. І однією з головних причин цього була чимала кількість помилок, що допускалися людьми, керуючими технікою. Всі ті переваги, що були досягнені завдяки технічному удосконаленню машин, часто зводились нанівець неточними, невчасними діями людини.

Першою реакцією на таку невідповідність була спроба виключити помилки людини за рахунок ще більшої автоматизації та заміни в ній людини. У цей період відбувалося становлення кібернетики і віра у необмежені можливості цієї нової галузі науки породжувала ілюзії, начебто техніка, доведена до відповідного рівня досконалості, зможе вирішувати будь-які завдання, які до цього вирішувала людина.

Однак від подібного підходу до вирішення проблеми незабаром довелося відмовитися, бо практика показала, що техніка здатна заміщати далеко не всі функції людини. Навіть там, де можна повністю замінити людину автоматом, робити це не завжди доцільно.

Іншим, більш реальним шляхом вирішення цієї принципової проблеми був аналіз причин великої кількості помилкових дій людини при керуванні новою технікою та пошук можливостей його зниження.

Перше запитання, що природно виникало при цьому: чому ця проблема не виникла раніше? Вивчення його дозволило зрозуміти надзвичайно важливу особливість нової техніки: вона давала можливість вирішувати принципово нові завдання, але при цьому створювала для взаємодіючої з нею людини принципово нові умови праці. Притаманні новій техніці складні швидкоплинні процеси з великою кількістю параметрів, що змінюються, які потрібно було контролювати й враховувати в ході керування, вимагали від людини такої швидкості сприймання та переробки інформації, що у деяких випадках перевищувала її пропускну спроможність. Людина в процесі керування такими системами часом просто фізично не могла впоратися з усіма завданнями, що поставали перед нею.

Якщо ж врахувати, що подібні завдання часто доводилося вирішувати у незвичайних умовах життєдіяльності (наприклад, у літаку в умовах перевантаження, браку кисню і т. п.), в умовах високої відповідальності за успіх роботи, високої ціни помилки, то стає очевидним, наскільки суттєво змінилися умови життєдіяльності людини у нових системах керування.

Таким чином, з появою нових, сучасних технічних систем виявився діалектичний стрибок. Це призвело до виникнення якісно нових умов роботи, за яких людина вже не могла навіть при мобі-

лізації всіх своїх компенсаційних можливостей успішно виконувати покладені на неї завдання.

Звідси слідував важливий висновок: причиною низької ефективності нової техніки є не людина, що своїми помилками перешкоджала її успішному застосуванню, а сама техніка, що була створена без урахування психофізіологічних можливостей керуючої нею людини та фактично провокувала її помилки. Так виникла потреба у спеціальному вивченні психофізіологічних особливостей діяльності людини у нових складних технічних системах.

На грані психологічної науки і техніки виник комплекс спеціальних теоретичних та прикладних проблем, без вирішення яких стала неможливою побудова нових людино-машинних систем, здатних ефективно розв'язувати покладені на них завдання. Для вирішення цього кола проблем сформувався новий науковий напрям у психологічній науці, що дістав назву «інженерна психологія».

Інтенсивний розвиток обчислювальної техніки та її широке використання в автоматизованих системах різноманітного призначення обумовили актуальність досліджень, пов'язаних з організацією ефективної взаємодії людини-оператора з ЕОМ.

При використанні ЕОМ людина виконує різноманітні функції, починаючи з технічного обслуговування апаратури та закінчуючи прийняттям відповідальних рішень. Це зумовлює виникнення при інженерно-психологічному аналізі комплексу завдань.

При виконанні завдання організації взаємодії людини з ЕОМ особливо актуальним є питання про розподіл функцій, раціональне сполучення ЕОМ та творчої діяльності людини. Актуальне також завдання, пов'язане з пошуком спрощення мови опису діалогових систем «людина — ЕОМ», синхронізації їхньої взаємодії. Однак нині у зв'язку із швидким розвитком комп'ютеризації особливий інтерес викликає проблема наслідків комп'ютеризації.

Виділяють функціональні, онтогенетичні та історичні аспекти наслідку комп'ютеризації.

Під функціональними наслідками розуміють перетворення шаблонних і творчих компонентів, що відбуваються при вирішенні завдань комп'ютерними засобами у порівнянні з традиційними формами. Загальні функціональні наслідки комп'ютеризації полягають у репродукованні одних, збереженні й модифікації інших та появі нових завдань. Наприклад, у навчально-науковій діяльності редукуються деякі обчислювальні задачі, зважаючи на передачу їх комп'ютеру, зберігаються задачі, традиційні для курсових і дипломних робіт, низка завдань модифікується.

В умовах комп'ютеризації з'являються нові завдання, наприклад, на основі комп'ютерних даних формуються нові гіпотези, проводяться нові експериментальні або аналітичні дослідження. Аналогічні перетворення відбуваються і при виконанні інших видів діяльності.

Функціональні наслідки комп'ютеризації можуть бути як усвідомленими, так і неусвідомленими. Наприклад, при репродукуванні й передачі комп'ютеру обчислювальних операцій у людини зберігаються традиційні навички, знання, стосунки, що вступають до нових зв'язків під час виконання комп'ютерних операцій, здійснюють вплив на формування психологічної готовності чи психологічного бар'єра до взаємодії з комп'ютером.

Як показав аналіз, функціональними наслідками комп'ютеризації є такі ефекти:

- еврологізації, тобто набуття комп'ютеризованою діяльністю творчого характеру у порівнянні з традиційною;
- ефект паритету, тобто приблизно рівного співвідношення творчих й шаблонних компонентів як у комп'ютеризованій, так і у традиційній діяльності;
- ефект десврологізації, тобто переважання шаблонних компонентів у порівнянні з традиційною діяльністю;
- невизначений ефект, що проявляється у розмитому, несвідомому, нетривкому співвідношенні шаблонних та творчих компонентів у комп'ютеризованій діяльності у порівнянні з традиційною.

Така різноманітність специфічних форм функціональних наслідків комп'ютеризації у різних користувачів призводить до того, що в діяльності одних можуть переважати творчі компоненти, других — шаблонні, а у третіх може бути приблизно рівне їхнє співвідношення при відмінності їхнього якісного складу у порівнянні з традиційними.

Функціональні наслідки комп'ютеризації можна диференціювати також на реальні, тобто безпосередньо включені у вирішення комп'ютерної задачі, та потенційні, що проявляються як тенденція, як можливий шлях розвитку мислення. Наприклад, користувачі, що розглядають роботу з комп'ютером як цікаву, що відрізняється новизною у порівнянні з діяльністю традиційною. Водночас досвідчені користувачі знають, що багаторазове повторення взаємодій з комп'ютером, зважаючи на їхню уніфікованість, з високою ймовірністю буде призводити до монотонності й шаблонності діяльності. У зв'язку з цим вони запроваджують до комп'ютерних програм жарти для запобігання цим небажаним явищам. Однак, як вони відзначають, навіть жарти з часом набридають. Це призводить до зниження пізнавального інтересу до роботи з комп'ютером та до помилок у вирішенні комп'ютерних задач.

Співвідношення позитивних та негативних функціональних наслідків різних типів комп'ютеризованих систем залежить від конкретних умов: типів завдань, що вирішуються, професійної підготовки користувачів, якості роботи комп'ютера, організації роботи і т. п.

Таким чином, функціональні наслідки комп'ютеризації, що виділяються та класифікуються за різними підставами, можуть

полягати в збільшенні й зменшенні творчих та (або) шаблонних компонентів чи у незмінності їхнього відношення у порівнянні з традиційними при різному якісному їхньому складі.

Наслідки можуть бути також такими, що усвідомлюються та не усвідомлюються, достатньо або недостатньо певними, різного ступеню виразності, подібними та різними у суб'єктів діяльності, характеризуватися як реальні та потенційні, адекватні й неадекватні, оптимальні та неоптимальні, позитивні та негативні для досягнення продуктивної цілі комп'ютеризації.

В онтогенетичному плані розглядається особистий розвиток, що зазнає змін під впливом комп'ютеризації. До позитивних особистих перетворень відносяться:

- зростання інтелекту людини за рахунок втягнення його у вирішення більш складних завдань у умовах комп'ютеризації;
- розвиток логічного, прогностичного та оперативного мислення, обумовленого тим, що, готуючи заздалегідь завдання для комп'ютера, користувач спочатку логічно обмірковує його, складає алгоритм й тим певною мірою прогнозує процес його вирішення.

До позитивних результатів можна віднести також розвиток у користувачів адекватної спеціалізації пізнавальних процесів — сприймання, мислення, пам'яті, формування спеціалізованої за предметним змістом ділової мотивації застосування комп'ютера для вирішення фахових завдань.

Успішне застосування комп'ютерів, отримання з їхньою допомогою більш продуктивних результатів підвищує самооцінку людини, її певність щодо спроможності вирішувати професійні завдання. Все це призводить до формування у деяких користувачів позитивних особистих рис, таких, наприклад, як ділова направленість, точність, охайність, впевненість у собі, що переносяться й в інші області життєдіяльності. До негативних особистих перетворень відносяться: зниження інтелектуальних здібностей людини при спрощенні вирішення завдань за допомогою комп'ютера, редуванні їхньої змістовної сторони, зведенні процесів вирішення до формально-логічних компонентів.

У результаті великої за обсягом і постійної роботи з комп'ютером відбувається надмірна спеціалізація пізнавальних процесів, а також мотивація знижує їх гнучкість та завдяки цьому можливості переносу у вирішення більш широкого кола завдань, що вимагають іншої їхньої спеціалізації. У зв'язку з цим риси, що формуються в особи, спочатку позитивні (наприклад, такі, як точність та охайність), можуть у міру збільшення тривалості комп'ютеризованої діяльності та її складності перерости в такі негативні риси, як педантизм, надмірна пунктуальність і фригідність. Надмірна психічна залученість до роботи з комп'ютером при вирішенні з його допомогою особливо складних завдань у динамічних умовах, що

змінюються, може загострити невротичні риси особи, що при вираженій її неврівноваженості може призводити до хворобливого стану людини.

Наприклад, відоме явище «хакеризму», коли надмірна захопленість користувача вивченням обчислювальних засобів і можливостей комп'ютера може призвести до одностороннього особистого розвитку, надмірної зв'язаності його предметного змісту з певною комп'ютерною спеціалізацією, що ускладнює адаптацію особи до інших необхідних сфер діяльності.

Всі ці закономірності перетворення особистих якостей суб'єкта виявляють складний, неоднозначний характер його онтогенетичного розвитку, що відбувається під впливом комп'ютеризації, і показують залежність його не лише від особливостей професійної діяльності і типу комп'ютеризації, але й від самого суб'єкта, від його похідних тривких психічних властивостей.

У історичному розвитку людини комп'ютер може розглядатися як складне знаряддя, що опосередковує розумову діяльність людини, якій передаються виконавчі інтелектуальні функції. Щодо елементарних видів розумової діяльності, що носять шаблонний характер, комп'ютер може заміщати людину, витісняючи її з виконання цих видів діяльності; при цьому комп'ютеру можуть передаватися компоненти творчого процесу.

У більш складних, динамічних видах розумової діяльності, що змінюються та характеризуються виникненням нових проблемних ситуацій, комп'ютеру інтелектуальні функції передаються лише частково, функції вирішення завдань розподіляються між людиною та комп'ютером. Комп'ютерне опосередкування являє собою динамічний процес, пов'язаний зі зміною типів комп'ютерів, їхніх програм, мов програмування. Це веде до зміни характеру виконавчих функцій та компонентів діяльності, що передаються комп'ютеру, і тих, що залишалися за людиною, активізуючи та змінюючи в історичному плані й самий процес перетворення психічних процесів й якостей людини.

Передаючи інтелектуальні функції комп'ютера, складаючи для нього програму, людина на етапі підготовки роботи комп'ютера як знаряддя відіграє провідну роль.

На наступному етапі при функціональному виконанні комп'ютеризованої діяльності людина по відношенню до комп'ютера як до знаряддя може виконувати підпорядковану чи провідну роль або динамічно змінювати ці ролі в процесі тривалої роботи з ним.

Таким чином, очевидно, що комп'ютеризація може призвести не лише до позитивних, прогресивних змін у житті людини, але й спровокувати негативні зміни, наприклад, такі, як зменшення інтелектуальної активності людини, скорочення у його діяльності творчих компонентів й підсилення шаблонності. Попереду вивчення багатоваріантних форм перетворень діяльності людина — ЕОМ

у зв'язку з появою нових типів комп'ютерів. Нині очевидно, що темпи розвитку комп'ютерної техніки явно випереджають дослідження проблем, пов'язаних з її експлуатацією.

Названі та пов'язані з ними питання в літературі, у практичній діяльності вирішувалися неоднозначно. Панує концепція, згідно з якою ЕОМ можна й потрібно передавати будь-яку кількість формалізованих операцій, залишаючи за експертом ті частини дослідження, котрі вимагають його творчих здібностей.

Природно, за експертом залишаються такі важливі етапи, як ознайомлення з матеріалами справи, з постановою слідчого або визначенням суду про призначення експертизи, визначення завдання дослідження, первинне вивчення матеріалів, що досліджуються, та зразків, визначення методик і засобів дослідження, постановка задачі чи алгоритмізація, контроль за ходом розв'язування задачі, оцінка одержаних результатів і т. ін.

Існували й діаметрально протилежні судження. Так, зокрема, стверджувалося, що для того, щоб використовувати ЕОМ з метою дослідження речових доказів, судовий експерт повинен розуміти, яким чином машина здійснює розпізнавання, на яких ознаках започатковане її рішення. Тобто якщо експерту незрозумілий механізм діяльності ЕОМ, то він не може використовувати її в експертизі.

Наведені судження стосуються кількох дещо різних, хоча й пов'язаних між собою питань. Основним з них є питання про принципову можливість використання комп'ютера в судово-експертних дослідженнях.

Вітчизняна та зарубіжна практика судово-експертних досліджень останніх років свідчить про те, що підвищення їхньої ефективності та наукової обґрунтованості нерозривно пов'язане з підвищенням рівня автоматизації інформаційного забезпечення цього виду юридичної діяльності. Це визначається низкою обставин.

По-перше, у сучасних умовах об'єктами експертного дослідження можуть бути тисячі різновидів матеріалів, речовин та виробів, кожний з яких характеризується безліччю властивостей та ознак, а отже, інформацією про них.

По-друге, оперативне отримання інформації про конкретні об'єкти дослідження та її аналіз стали можливі лише з використанням сучасних автоматизованих систем і комплексів, на базі яких нині розроблено безліч методик вирішення широкого спектра експертних завдань.

По-третє, важливою сферою автоматизації інформаційного забезпечення стала організаційно-управлінська діяльність в галузі судової експертизи. Це значить, що не лише експерт, але й адміністрації судово-експертних установ повинні оперувати величезною кількістю не тільки чисто криміналістичної, але й допоміжно-довідковою інформацією. З цією метою в експертних установах

створюються автоматизовані системи, банки даних яких акумулюють відповідну інформацію.

Теоретичні дослідження та практика свідчать, що застосування математичних методів та засобів обчислювальної техніки для вирішення правових завдань нині стало фактом й необоротною тенденцією, що використання математико-кібернетичних методів поширює можливості проникнення вглиб правових об'єктів та подій, що досліджують, робить такі дослідження більш обґрунтованими та багатогранними. Однак це відбувається лише тоді, коли людина, залишаючись суб'єктом юридичної діяльності, поширює й збільшує свої пізнавально-оціночні можливості, використовуючи нові засоби пізнання, включаючи ЕОМ.

Нині особливою значимістю набувають два аспекти проблеми. По-перше, потребують глибокого дослідження, принципового вирішення та наукового обґрунтування такі питання:

- які операції при вирішенні правових завдань може виконувати тільки людина;
- які операції вона може виконувати, використовуючи ЕОМ як знаряддя, засіб здійснення тих чи інших дій, що входять до завдання;
- які завдання може вирішувати людина, утворюючи з машиною єдину, так звану «діалогову людино-машинну систему»;
- які завдання машина може вирішувати самостійно та чи є такі у структурі юридичної діяльності.

Іншими словами, йдеться про можливий рівень автоматизації процесу вирішення правових завдань різного класу й про особливості технології їхнього вирішення.

По-друге, оскільки проміжні дані, одержані в процесі реалізації будь-якого завдання правового характеру, підлягають оцінці, на основі якої приймаються важливі рішення про подальші дії та робиться загальний висновок (у тому числі й такий, що має правові наслідки), то виникає питання про те, як відбувається включення машини до процесу вирішення цієї задачі на оціночних й управлінських процедурах, здійснюваних різними суб'єктами юридичної діяльності.

Тому щодо правових, зокрема судово-експертних завдань неправомірна сама постановка питання про повну заміну експерта (як і інших суб'єктів криміналістичної діяльності) машиною. Водночас у міру все більш широкого впровадження ЕОМ до сфери юридичної діяльності неухильно буде відбуватися процес поширення кола тих операцій, що можна передавати машині, її функції у цій сфері людської діяльності будуть ставати все багатограннішими. Питання щодо конкретного переліку функцій повинно вирішуватися з урахуванням характеру й виду конкретних правових завдань, а також можливості алгоритмізації та автоматизації процесу їхнього вирішення.

3.7. Програмні продукти та автоматизовані комплекси, що застосовуються для комп'ютеризації судово-експертної діяльності

Програмне забезпечення експертної криміналістичної діяльності може бути класифіковано, на нашу думку, таким чином:

- 1) програми для автоматизації пошуку криміналістичної інформації;
- 2) програмні продукти, що дозволяють автоматизувати процес виявлення та дослідження ознак об'єктів;
- 3) спеціальні програми для оцінки виділених ознак різноманітних об'єктів дослідження;
- 4) програми, що дозволяють автоматизувати процес складання експертного висновку.

Наведена класифікація не претендує на абсолютну безумовність та повноту, тому в подальшому вона може бути доповнена й удосконалена. Ми будемо розглядати програми й автоматизовані комплекси у порядку, прийнятому в судовій експертології, вказуючи при цьому клас програми за раніше наведеним розподілом.

3.7.1. Програмно-технічний комплекс та методика складання композиційних словесних портретів

Сьогодні створені демонстраційно-монтажні пристрої на базі ЕОМ. За кордоном запропонована автоматизована система «машина-людина», що складається з комп'ютера і графічного дисплея з ЕЛТ векторного типу. Ця система дозволяє створювати рисовано-композиційні портрети на екрані дисплея. Основна стратегія системи полягає у виборі необхідних ознак із груп, попередньо відібраних і закладених у пам'ять ЕОМ, і подальших маніпуляціях з цими ознаками. У пам'яті комп'ютера, крім інформації про характерні ознаки зовнішності, містяться дані про «середнє обличчя».

Процес створення портрета починається з виводу на екран дисплея математично розрахованого «середнього» чоловічого обличчя європейського типу. Потім в очевидця з'ясовуються відомості про вікові ознаки, вони вносяться в зображення особи шляхом включення зморщок, складок, властивих тому чи іншому віковому періоду людини. Потім вносяться виправлення в загальний контур обличчя. При цьому використовуються варіанти, що зберігаються в пам'яті ЕОМ.

Завершивши моделювання форми обличчя, приступають до пошуку і внесення в «середній» портрет рис, що індивідуалізують, у такій послідовності: шия, очні орбіти, верхнє віко, брови, нижнє віко, верхня губа, додаткові ознаки рота, верхня частина носа, вушні раковини, лінії між носом і ротом, лінії рота і лінії щік. Завершується процес складання портрета підбором зображень форм волосся й очних яблук.

Пошук кожної риси зовнішності відбувається за схемою «відповідь — питання — відповідь» чи шляхом візуального добору варіантів рис обличчя. Система допускає маніпуляції з відібраними рисами обличчя за допомогою двомірного масштабу, обертання, зміни інтенсивності і, у разі потреби, за допомогою методу лінійного перекручування.

Склад ознак зовнішності людини незначно відрізняється в різних літературних джерелах, однак основна їхня частина постійна.

В комп'ютерному тренажері «*Очевидець*» ознаки зовнішності наведені у тій послідовності, у якій рекомендується описувати ознаки зовнішності за методом словесного портрета. У тренажері завдання ознак словесного портрета здійснюється за допомогою структурованої системи меню. Пункти кожного меню можуть відповідати:

- назвам елементів зовнішності (наприклад: волосся, чоло, брови і т. д.);
- назвам ознак зовнішності (наприклад, при виборі елемента зовнішності «Чоло» з'явиться підменю з пунктами: «Чоло по ширині», «Чоло по висоті»);
- значенням ознак зовнішності (наприклад, при виборі ознаки «Чоло по висоті» підменю має пункти: «Не знаю», «Низький», «Середній», «Високий»).

У режимі навчання поява меню з можливими значеннями ознак супроводжується відповідною графічною довідковою інформацією. Треба порівняти ознаки зовнішності відображуваного на екрані портрета з відповідними зображеннями типових варіантів цих ознак і зазначити обране значення. Для ознайомлення з текстовою довідкою треба установити покажчик меню на пункт меню, що цікавить, і натиснути клавішу F1.

Завдання значень ознак зовнішності робиться шляхом вибору відповідного пункту меню. При цьому відбувається автоматичне повернення в попереднє меню. Можна знову увійти в будь-яке меню для зміни значення раніше введеної ознаки.

Повернення в попереднє меню здійснюється при натисканні клавіші Esc. Після виходу із системи меню складання словесного портрета на екрані відображається загальна таблиця заданих ознак зовнішності.

Система «*FRO — ФОТОРОБОТ*» призначена для складання композиційних словесних портретів за допомогою комп'ютера. З цією програмою, так само як і з програмою-тренажером «*Очевидець*», можна ознайомитись та відпрацювати відповідні навички на практичних та лабораторних заняттях, передбачених навчальним планом.

3.7.2. Почеркознавча експертиза

Програма «*Почерк*» призначена для автоматизованого експертного дослідження почерку. Функціонує у середовищі Windows. Містить:

- загальну методичну схему вирішення почеркознавчих завдань;
- особливості ідентифікаційного дослідження рукописних та цифрових записів;
- особливості дослідження рукописних текстів, виконаних навмисно зміненим почерком;
- наслідування почерку іншої особи, шкільному почерку;
- наслідування друкованим типографським шрифтам;
- дослідження рукописів, виконаних незвичною для написання (лівою) рукою;
- особливості ідентифікаційного дослідження підписів;
- вирішення питання про справжність підпису;
- виявлення при проведенні експертизи обставин, що сприяли правопорушенням;
- причини помилкових висновків при виробництві судово-почеркознавчих експертиз.

Програма дозволяє проглянути методики, зразки експертних висновків до них, занести необхідні дані у довідник.

Передбачена можливість скласти експертний висновок та вставити до нього ілюстрації, що є у програмі, чи за наявності сканера вводити зображення безпосередньо з об'єкта (наприклад, з документа).

Таким чином, програма «Почерк» виконує першу й четверту функції у наведеній вище класифікації.

Програма «*Oldman*» — експертна система, призначена для встановлення віку виконавця підпису, зробленого від імені особи похилого віку. Відповівши на поставлені запитання, експерт за допомогою ЕОМ робить висновок про виконавця підпису (2-га група).

Автоматизований програмний комплекс (АПК) «*Роза*» автоматизує заключний етап дослідження, що проводиться з метою встановлення факту умисної зміни почерку чи диференціації змінених й ускладнених почерків (2-га група).

Комплекс «*Ирис*» дозволяє автоматизувати розрахунковий етап за методикою ідентифікації виконавця рукопису, виконаного навмисне зміненим почерком (2-га група).

Система «*Мак*» служить для автоматизації статистичної обробки даних, що характеризують підпис (3-тя група).

«*CHANGE*» — програма, призначена для автоматизації проведення досліджень за методикою встановлення факту умисної зміни почерку способом швидкописання (2-га група).

«*LEFTH*» — програма для автоматизації проведення досліджень за методикою встановлення факту виконання рукопису незвичною для написання (лівою) рукою (2-га група).

«*AGE. SEX*» — комплекс, призначений для автоматизації проведення дослідження за методикою З. І. Кирсанова і А. П. Рогозіна «Встановлення статі та віку виготовника рукописного документа» (2-га група).

3.7.3. Дактилоскопична експертиза

Автоматизовані системи ідентифікації пальцевих відбитків «Дактоексперт», «Дермолог», «DEX», «Сонда» (1-ша й 2-га групи).

«Дактаузор» — призначена для введення, зберігання та пошуку пальцевих відбитків (від наведених вище програм відрізняється відсутністю відеовводу) (1-ша й 2-га групи).

«Холмс» — програма введення і обробки дактилоскопичної інформації (1-ша та 2-га групи).

3.7.4. Судово-балістична експертиза

«АР» — автоматичні пістолети — програма, що дозволяє вводити та проглядати параметри пістолетів. Здійснює автоматичний пошук за такими параметрами:

- конструктивні особливості моделі;
- сліди на стріляній кулі;
- сліди на стріляній гільзі.

Програма дозволяє проглянути зображення пістолетів різноманітних марок. (Відноситься до 1-ї та 2-ї групи).

3.7.5. Відеофонічна експертиза

Програма «PINGUIN — IP» — відкритий графічний інструментальний засіб для обробки та аналізу зображень (призначена для проведення відеофоноскопичних експертних досліджень, 2-га група).

Програма «EXPAD» — автоматизоване робоче місце експерта-криміналіста на базі персонального комп'ютера типу IBM PC AT, що забезпечує введення фонограм у пам'ять ПК та проведення їхнього криміналістичного дослідження (2-га група).

3.7.6. Експертиза холодної зброї

«Кортік» — комплекс по зброї, розпізнавання, техніко-криміналістичне дослідження та класифікація — програма, призначена для автоматизації складання висновку експерта при проведенні експертизи холодної зброї (4-та група).

3.7.7. Судово-автотехнічна експертиза

Програма експертної оцінки транспортних засобів «Авто».

«REFERENCE MENAGER» — довідкова допомога в ідентифікації автотранспортних засобів. Складається з трьох частин.

Програма «MENEVR» призначена для автоматизованого формування висновків при вирішенні завдань судової автотехнічної експертизи.

3.7.8. Інші експертизи

Програма «СПИРТ» — розрахунок міцності рідини, що містить спирт.

Автоматизована система «Бібліотека» — довідник з наркотиків, люмінесцентного аналізу і т. п.

Програма «*FARM*» — автоматизована пошукова система ідентифікації фармацевтичних препаратів. Комплекс програм, що складається з таких окремих частин:

- а) програми для формування висновків експертиз «*Мегамар*»;
- б) статистичного аналізу «*СТАТИК*» — аналізує та порівнює рівні значимості ознак об'єктів;
- в) дослідження мінеральної частини ґрунтів «*Мінерал*»;
- г) автоматизована інформаційно-довідкова система обліку криміналістичної техніки в експертно-криміналістичних підрозділах органів внутрішніх справ.

3.8. Експертні системи, проблеми їх використання для вирішення криміналістичних завдань

3.8.1. Експертні системи як особливий вид автоматизованих систем

Експертні системи (ЕС) поклали початок розвитку сукупності методів і технічних прийомів використання знань, це є одним з найсуттєвіших практичних досягнень у галузі штучного інтелекту.

Під базою знань (БЗ) розуміють сукупність набору даних та евристичних прийомів (емпіричних правил) певної галузі.

Система управління базами знань (СУБЗ) — це інструментальна система, яка забезпечує створення і використання баз знань.

Штучний інтелект (ШІ) — це спеціалізований напрям досліджень, пов'язаний із створенням комп'ютерів, здатних навчатися, аналізувати та розуміти.

Експертна система — це обчислювальна система, де зібрані знання фахівців про деяку конкретну проблемну галузь і яка, у межах цієї галузі, здатна приймати експертні рішення на рівні експерта-професіонала та на вимогу користувача надавати пояснення ходу своїх міркувань зрозумілим для користувача способом.

На початку 80-х років розвиток засобів обчислювальної техніки та їх використання все більше стримується традиційною технологією вирішення завдань на ЕОМ. Стає очевидним, що прогрес у технічному розвитку засобів обчислювальної техніки має кількісний характер. Потрібне виконання умови забезпечення високого рівня обробки інформації. А це, у свою чергу, потребує докорінної зміни принципів організації прикладного програмного забезпечення та методів його використання при вирішенні завдань.

Ідея нової інформаційної технології полягає у розгляді системи понять предметної галузі і відповідності між нею та системою формальної моделі як похідної інформації для вирішення прикладного завдання. Такий підхід забезпечує користувачу можливість самостійної зміни понять предметної галузі, визначення нових понять через вже «відомі» системи, тобто роботу з базою знань.

Під знаннями при цьому розуміється уся інформація, що необхідна для вирішення завдань: про систему понять предметної галузі; про систему понять формальних моделей, на основі яких вирішується завдання; про методи інтерпретації понять предметної галузі у системі формальної моделі; про поточний стан предметної галузі; про методи вирішення завдань.

Основне завдання нової інформаційної технології — перетворення ЕОМ на зручного партнера при виконанні професійних функцій. Тобто, на відміну від традиційного використання ЕОМ, де процес обробки інформації визначається як виконання програми, за новою технологією — це отримання потрібних знань.

Структурно така інформаційна технологія повинна складатися з виконавчої системи, бази знань та інтелектуального інтерфейсу.

3.8.2. Особливості побудови експертних систем та галузі їх використання

Основою кожної експертної системи є широкий запас знань про конкретну проблемну галузь. Експертна система повинна мати такі головні властивості:

- бути обмеженою певною сферою експертизи;
- бути компетентною (рівень рішень, що вона приймає, має бути не менше рівня експерта-фахівця);
- здатність до міркувань при сумнівних даних;
- здатність вирішувати реальні завдання у межах визначеної предметної галузі та надавати пояснення прийнятним рішенням;
- факти та механізм виводу чітко розмежовані;
- відкритість (можливість нарощування системи);
- володіти здатністю до переформулювання запитів та завдань;
- бути здатною до метаміркувань (міркувань про свою роботу та структуру);
- надавати на виході чітку пораду;
- бути економічно вигідною.

Ці властивості характеризують експертні системи як деякий клас систем штучного інтелекту, у складі яких неодмінно присутні база знань та деяка схема міркувань, що має назву системи (машини) логічного виводу.

Ідеальна експертна система має у своєму складі такі головні компоненти: базу знань та систему логічного виводу (складають ядро ЕС), інтерфейс із користувачем та модуль надбання (засвоєння) знань і модуль відображення та пояснення рішень.

Сьогодні ЕС уже використовуються для інтерпретації даних, прогнозування подій (за наявності, як правило, неповної інформації), для діагностики, моніторингу, при плануванні, налагодженні, ремонті, для управління та ін.

Системи підтримки прийняття рішень (СППР) призначені для ефективної допомоги людині і у підсумку — для отримання способу вирішення проблеми.

СППР широко розповсюдились у галузях, пов'язаних з фінансово-економічною діяльністю. Головними засобами подання знань та отримання рішень таких систем є електронні таблиці, які дозволяють будувати робочу модель прикладної ситуації та проводити її аналіз типу: «що буде, якщо...». Прикладом інструментальної системи, що базується на «електронних таблицях», є програма «Supercalc».

3.8.3. Проблеми та практика використання експертних систем у правовій діяльності та при розслідуванні злочинів

Відомо, що головною фігурою у діяльності з розкриття та розслідування злочину є слідчий. На нього закон покладає право порушити кримінальну справу та організувати розслідування. Для цього він проводить огляд місця події, допити, призначає експертизи; надає органам дізнання доручення та вказівки про проведення пошукових та слідчих дій. Він має право затримати й допитати особу, яка є підозрюваною у скоєнні злочину; провести обшук та вилучення, огляд, відтворення обставин та обстановки події; отримати від обвинуваченого або підозрюваного зразки почерку; здійснити інші дії, спрямовані на виявлення криміналістично вагової інформації. Якщо ця інформація потребує виявлення та дешифрування, а також наукового пояснення, слідчий звертається по допомогу до спеціалістів-експертів.

Головне призначення автоматизованих криміналістичних систем, що ґрунтуються на знаннях, — надання допомоги співробітникам правоохоронних органів у розслідуванні злочинів. Таким чином, головними завданнями, для вирішення яких мають використовуватись такі системи, є визначення можливих напрямів розслідування (формування версій про подію з урахуванням різних джерел отримання інформації); вибір найбільш ймовірних напрямів і подання користувачу рекомендацій щодо подальших дій (призначення експертиз, проведення оперативно-пошукових заходів, перевірки та слідчі дії і т. ін.). Загалом процес розслідування злочинів з використанням криміналістичних систем знань являє собою низку послідовних етапів, кожен з яких складається з таких дій:

- усвідомлення похідної інформації;
- аналіз одержаної інформації;
- визначення напрямку розслідування;
- вибір найбільш значущих напрямів;
- визначення сукупності подальших заходів.

Таким чином, зміст діяльності слідчого під час побудови ним інформаційної моделі злочину пов'язаний з виявленням, дослідженням, збиранням, оцінюванням, збереженням та використанням криміналістичної інформації.

У структурі рішень, які приймає слідчий, можна виділити дві стадії: інформаційне забезпечення рішення, що приймається (виявлення джерел інформації, її виділення та закріплення), та логічна переробка інформації, визначення її причетності до справи та достатності для прийняття рішень.

Очевидно, що на першій стадії прийняття слідчим рішень, спрямованих, перш за все, на визначення осіб, можливо причетних до скоєного злочину, найбільш ефективним є використання експертних систем, які реалізують пошукову форму їх використання.

Прикладами використання систем підтримки прийняття рішень при розслідуванні злочинів є практично всі системи автоматизації дактилоскопічних обліків («Дакто», «Дермолог», DEX, «Сонда» та ін.), а також системи розпізнавання голосу людини, ідентифікації аудіо- та відеопристроїв, балістичних експертиз та багато інших систем, що базуються на знаннях експертів.

Сьогодні в системі правоохоронних органів використовуються дві основні методики побудови таких систем:

- засновані на статистичному аналізі слідчих ситуацій;
- засновані на збиранні, класифікації та використанні узагальненого досвіду розслідування у вигляді знань окремих професіоналів.

Методики, засновані на статистичному аналізі слідчих ситуацій, дають добрі результати при визначенні закономірностей у зв'язках між злочинною подією, особою злочинця, місцем та засобами скоєння злочину, особливостями злочинної поведінки. На жаль, процедура формування похідних даних бази знань на основі стандартних карток обліку злочинів, яка широко використовується, недостатньо враховує рухомість злочинних проявів. Це призводить до значних втрат інформації, оскільки ознаки, суттєві для окремих категорій злочинних посягань, можуть зовсім не потрапити до розгляду.

Другий тип методик відповідає розглянутому класичному способу побудови експертних систем.

Додаток

ІНСТРУКЦІЯ

про порядок заповнення та подання документів первинного обліку злочинів, осіб, які їх вчинили, руху кримінальних справ

І. Загальні положення

1. Облік злочинів, осіб, які їх вчинили, кримінальних справ в органах прокуратури (включаючи і військові прокуратури), внутрішніх справ, податкової міліції та Служби безпеки України здійснюється на підставі таких облікових документів:

- статистична картка на виявлений злочин (форма 1);
- статистична картка про наслідки розслідування злочину (форма 1.1);
- статистична картка про результати відшкодування матеріальних збитків та вилучення предметів злочинної діяльності (форма 1.2);
- статистична картка на особу, яка вчинила злочин (форма 2);
- статистична картка про рух кримінальної справи (форма 3);
- статистична картка на злочин, за вчинення якого особі пред'явлено обвинувачення (форма 4);
- єдиний журнал обліку злочинів, кримінальних справ і осіб, які вчинили злочини.

Система показників у перелічених обліково-реєстраційних документах побудована на кримінально-правовій основі і спрямована на зміцнення законності при здійсненні обліку злочинів та їх розкриття.

Забороняється вносити в зазначені документи первинного обліку будь-які доповнення та зміни, оскільки вони єдині для всіх органів прокуратури та правоохоронних органів і можуть змінюватися та доповнюватися тільки за узгодженням з Генеральною прокуратурою України.

При заповненні документів первинного обліку (статистичних карток, журналів, довідок) належить керуватися правилами реєстрації і обліку злочинів та осіб, які їх вчинили, викладеними в Інструкції про єдиний облік злочинів, та положеннями, які вказані в даній Інструкції.

2. На кожний злочин, особу, яка його вчинила, кримінальну справу, що підлягають обліку, прокурор, слідчий прокуратури або правоохоронних органів, а також працівник органу дізнання, які винесли постанову про порушення кримінальної справи чи інший процесуальний документ про прийняте рішення по суті, складають документи первинного обліку за формами 1, 1.1, 1.2, 2, 3, 4 та особисто їх підписують.

Тільки у випадках, коли справа порушена судом з направленням її для провадження досудового слідства або дізнання, а також, коли справа надійшла з Служби безпеки України, підрозділів податкової міліції, військової прокуратури або навпаки для подальшого розслідування, картку на виявлений злочин форми 1 заповнює і подає слідчий або працівник органу дізнання, який прийняв справу до свого провадження.

Статистичні картки заповнюються негайно після прийняття рішення по вчиненому злочину та особі, яка його вчинила, відповідно до чинного законодавства.

Заповнені і підписані слідчим (працівником дізнання) картки підписуються також прокурором або його заступником і тільки після цього можуть передаватися в прокуратурі працівнику правоохо-

ронного органу, на якого покладена обліково-реєстраційна та статистична робота*.

Слідчі після заповнення карток разом з кримінальною справою подають їх прокурору.

Працівник дізнання після заповнення і підпису карток подає їх начальнику правоохоронного органу для заповнення ним свого розділу, перевірки достовірності та повноти відображення в них відповідних відомостей і підписання, а потім разом з кримінальною справою подає їх прокурору.

Документи первинного обліку, складені слідчим, перевірки і підписання начальником правоохоронного органу не потребують. Він заповнює і підписує тільки свій розділ цих облікових документів.

Картки, заповнені прокурором, підписуються тільки прокурором.

Слідчі та працівники дізнання **впродовж доби** після прийняття рішення про злочин, особу, яка його вчинила, чи рішення по кримінальній справі повинні представити прокурору для підписання картки первинного обліку разом з кримінальною справою та копіями процесуальних документів відповідно до чинного законодавства.

Прокурори підписують картки після перевірки відповідності їх матеріалам кримінальних справ і при наявності поданих до прокуратури передбачених законом копій процесуальних документів. Якщо картки подаються без цих документів, прокурори зобов'язані вжити заходів для усунення порушень закону. При підписанні карток прокурори повинні перевірити відповідність даних у картках матеріалам кримінальної справи.

Підписані прокурором картки негайно передаються в прокуратурі безпосередньо працівнику з обліково-реєстраційної роботи.

Працівник з обліково-статистичної роботи зобов'язаний перевірити в картках правильність дублювання відомостей відповідних пунктів цифровими індексами, які розміщені в графоклітках з правого боку карток, та правильність заповнення даних, які відмічаються в картках за довідниками, зробити відповідні відмітки в документах первинного обліку. **Протягом 24-х годин** з моменту одержання карток у прокуратурі працівник з обліково-статистичної роботи повинен зробити в єдиному журналі обліку злочинів, кримінальних справ і осіб, які вчинили злочини**, необхідні записи і направити облікові документи безпосередньо до обліково-реєстраційного підрозділу.

Обліково-реєстраційні підрозділи зобов'язані негайно врахувати всі надіслані і підписані прокурором документи первинного обліку і не мають права відкладати постановку на облік або виключати їх з обліку. У разі відсутності підпису прокурора або його

* Далі — працівник з обліково-статистичної роботи.

** Далі — журнал обліку злочинів.

заступника чи неможливості врахувати картку в зв'язку з неналежним її оформленням вона повертається для дооформлення через відповідного прокурора із забезпеченням контролю за її поверненням. В обліково-реєстраційних підрозділах повинен бути запроваджений облік карток, повернених для дооформлення. Відмінити облік карток може тільки прокурор, який їх підписав, або прокурор вищого рівня.

3. Усі вміщені в документах первинного обліку інформаційні показники і уточнюючі їх додаткові дані, необхідні для реєстрації, обліку злочинів і осіб, які їх вчинили, а також для подальшого складання статистичної звітності правоохоронними органами про злочинність і заходи боротьби з нею, є пронумерованими.

У пронумерованих пунктах карток необхідні відомості або вписуються, або підкреслюються, а в розміщених з правого боку графоклітках, там, де це необхідно, дублюються цифровими індексами.

4. Статистичні картки складаються з 2-х розділів для форм 1, 1.2, 3 та з 3-х розділів для форм 1.1, 2 і 4.

Розділ 1 усіх карток заповнюється у відповідних пунктах працівником з обліково-статистичної роботи правоохоронного органу і працівником обліково-реєстраційного підрозділу.

Пункти 1, 2 і розділ 2 усіх карток заповнюються прокурорами, слідчими або працівниками дізнання на підставі фактичних даних, які містяться у кримінальній справі.

Розділ 3 карток форми 1.1, 2, 4, у тому числі і у справах органів прокуратури, заповнюється начальником правоохоронного органу на підставі необхідної інформації про конкретний злочин, яка знаходиться в його розпорядженні.

У розділі 2 статистичних карток пункти, які відмічаються за довідниками, також заповнюються особою, яка веде розслідування справи або вирішила матеріал.

У картках форм 1.1, 2 передбачені пункти, в які вносяться дані про військовослужбовців, оскільки кримінальні справи по обвинуваченню осіб у вчиненні за участю військовослужбовця за межами військової частини одного або кількох злочинів, що не є військовими, розслідуються за підслідністю територіальними слідчими органами*.

Кожний розділ обліково-реєстраційних документів підписується особою, яка його заповнила.

Порядок відображення в обліково-реєстраційних документах необхідних шифрів і цифрових індексів встановлюється у типовій програмі математичного забезпечення їх обробки.

5. При заповненні документів первинного обліку відповіді на поставлені питання повинні точно відповідати наявним матеріалам

* Див. наказ Генпрокурора України від 5 серпня 1994 року № 16 «Про підслідність кримінальних справ військовим прокурорам».

і ясно відображати суть справи. Дописування і виправлення в картках здійснюються особами, які їх підписали.

Необхідні записи в них повинні виконуватись ручкою, розбірливо і без скорочень. При цьому прізвище, ім'я та по батькові особи, яка вчинила злочин, записуються друкованими літерами.

Прізвища осіб, які підписали документи первинного обліку, повинні вказуватись повністю і чітко.

6. Для здійснення належного нагляду за достовірністю обліку злочинів і своєчасним поданням документів первинного обліку у всіх органах прокуратури повинен бути заведений журнал обліку статистичних карток, підписаних прокурором. До журналу необхідно вносити такі дані: дата порушення справи, у т. ч. відповідно до ст. 430 КПК України, номер справи, прізвище слідчого чи особи, яка провадила дізнання, дата надходження картки від слідчого (дізнавача) і дата передачі картки працівнику з обліково-статистичної роботи під підпис*.

Працівник з обліково-статистичної роботи правоохоронного органу одержує в канцеляріях прокуратур усі картки (слідчих прокуратури, слідчих і працівників дізнання), підписані прокурором, під підпис у вказаному журналі.

Після одержання в прокуратурі документів первинного обліку працівник з обліково-статистичної роботи заповнює в них необхідні позначки у розділі 1, на підставі карток робить усі необхідні записи в журналі обліку злочинів і **протягом 24 годин** направляє їх безпосередньо до обліково-реєстраційного підрозділу.

При цьому, якщо правоохоронний орган знаходиться у тому ж самому місті, де і обліково-реєстраційний підрозділ, документи первинного обліку здаються працівником з обліково-статистичної роботи органу особисто до обліково-реєстраційного підрозділу під підпис у реєстрі, у якому вказується: назва картки, номер справи та дата одержання карток.

Якщо правоохоронний орган і обліково-реєстраційний підрозділ знаходяться в різних населених пунктах, документи первинного обліку можуть направлятися працівником з обліково-статистичної роботи органу начальнику обліково-реєстраційного підрозділу поштою із супровідним листом, в якому вказуються ті ж реквізити, що в реєстрі.

Реєстри і копії супровідних листів зберігаються у діловодстві працівника з обліково-статистичної роботи.

7. Документи первинного обліку підлягають зберіганню в обліково-реєстраційних підрозділах упродовж одного року після складання на їх підставі статистичної звітності про злочини і осіб, які вчинили злочини, при умові, що по справах, які направлені до суду, в обліково-реєстраційний підрозділ надійшла із суду довідка

* Вказівка Генпрокуратури України від 30 вересня 1992 року № 11-40.

про наслідки розгляду кримінальної справи судом (форма 6) та по закритих кримінальних справах, при їх наявності в архівах інформаційних підрозділів.

Документи первинного обліку про злочини, по яких справи зупинені за пунктами 1, 3 ст. 206 КПК, не знищуються, а зберігаються у спеціальній картотеці обліково-реєстраційного підрозділу до розкриття злочину або закриття справи на підставі, що виключає кваліфікацію діяння як злочину.

II. Порядок заповнення та подання статистичної картки на виявлений злочин (форма 1)

8. Статистична картка на виявлений злочин за формою 1 є підставою для реєстрації і взяття на облік за територіальним принципом кожного злочину, що став у звітному періоді відомим прокурору, слідчому або працівнику дізнання, незалежно від того, коли цей злочин мав місце і встановлені чи не встановлені особи, які його вчинили.

Злочин вважається облікованим, коли його поставлено на централізований облік в обліково-реєстраційному підрозділі і включено до статистичної звітності.

Для забезпечення повноти і достовірності реєстрації та обліку конкретних злочинів при складанні картки форми 1 необхідно керуватися положеннями, викладеними в Інструкції про єдиний облік злочинів.

Картка форми 1 може бути основною і додатковою. Основною є картка, що складається на виявлений злочин уперше. Додатковою є картка, яка складається з метою внесення в облік і звітність необхідних змін про раніше вчинений злочин та його наслідки. Додатковою слід вважати також картку, яка складається на виявлений у ході розслідування за основною справою інший, раніше не зареєстрований злочин, якщо розслідування об'єднано в одній справі.

8.1. Основна картка складається у випадках

1. Порухення кримінальної справи.
2. Направлення справи прокурором відповідно до ст. 430 КПК України.
3. Звільнення особи, що вчинила злочин, при направленні справи (матеріалу) до суду від кримінальної відповідальності внаслідок акту амністії.
4. Прийняття до провадження кримінальної справи, порушеної судом, а також справи, що надійшла із Служби безпеки України, підрозділів податкової міліції і військової прокуратури, або навпаки.
5. Прийняття до провадження кримінальної справи, що надійшла в установленому законом порядку за територіальною підслідністю з органів прокуратури або внутрішніх справ інших областей, Автономної Республіки Крим, інших держав, за місцем

вчинення злочину або УМВС на транспорті, якщо злочин, що розслідується у даному звітному періоді, раніше не був зареєстрований і поставлений на облік.

6. Виділення справи про злочин з іншої кримінальної справи.

8.2. Додаткова картка складається у випадках

1. Приєднання до розслідуваної справи іншої справи або матеріалу про інший, раніше не зареєстрований злочин.
2. Виявлення у ході розслідування справи про основний злочин додаткового, раніше не зареєстрованого злочину, якщо розслідування об'єднано в одній справі.
3. Поновлення провадження за раніше закритою кримінальною справою із зняттям злочину з обліку.
4. Перекваліфікації при розслідуванні вчиненого діяння з менш тяжкого на більш тяжкий злочин, із більш тяжкого на менш тяжкий злочин.
5. Необхідності повного відображення у звітності числа осіб, які загинули в результаті вчиненого злочину, якщо хто-небудь із потерпілих помер у процесі розслідування кримінальної справи, після її порушення.

Примітка. Якщо особою вчинено декілька злочинів, які складають реальну сукупність, кожний з яких підлягає обліку, то складається основна та додаткова картки.

В основній картці вказується кваліфікація основного злочину. При одночасному складанні основних та додаткових карток основним враховується найбільш тяжкий злочин.

У додаткових картках вказується кваліфікація інших злочинів, які складають реальну сукупність, за якою враховуються ці злочини.

Наприклад. При умисному вбивстві, поєднаному з зґвалтуванням, складається основна картка, в якій вказується кваліфікація за ст. 115 п. 10 КК України, і за цією картою враховується умисне вбивство, та додаткова картка, в якій вказується кваліфікація за ст. 152 ч. 4 КК України, і за цією картою враховується зґвалтування.

9. Якщо кримінальні справи об'єднуються в одну справу в зв'язку з тим, що злочини вчинені однією особою, то в журналах обліку злочинів робляться відповідні позначки про об'єднання цих справ, але зміни в звітність про кількість зареєстрованих злочинів не вносяться.

Якщо кримінальні справи надходять для провадження розслідування з правоохоронних органів в органи прокуратури або з органів прокуратури в правоохоронні органи одного і того ж району (міста), а також якщо справи надійшли за підслідністю з одного району (міста) у інший район (місто) тієї ж області або Автономної Республіки Крим, то виявлені в них злочини повторно не реєструються і справи про ці злочини закінчуються розслідуванням за номерами первинної реєстрації.

Якщо кримінальні справи пересилаються в іншу область, Автономну Республіку Крим або іншу державу для розслідування за місцем вчинення злочину, обліково-реєстраційний підрозділ пересилає документи первинного обліку та повідомлення про направлення кримінальної справи в обліково-реєстраційний підрозділ правоохоронного органу цієї області, міста, Автономної Республіки Крим. Останній ставить на облік ці злочини після з'ясування, чи не були вони зареєстровані раніше.

На централізований облік у поточному звітному періоді повинні також ставитися і відображатися у відповідних статистичних звітах усі злочини, за якими були порушені у попередньому звітному році кримінальні справи, що надійшли за підслідністю з інших органів, де вони в зв'язку з цим були зняті з обліку, а в разі повернення таких справ у той орган, який раніше пересилав справу, злочини повинні відновлюватися на облік у цьому органі в той звітний період, коли справа повернулася назад.

Злочин, справа про який направляється за територіальною підслідністю, може бути знятий з обліку тільки після того, як відповідним прокурором буде прийнято рішення про направлення кримінальної справи для подальшого розслідування за місцем вчинення злочину.

Злочин може бути знятий з обліку, якщо справа про нього направляється:

а) з України в іншу державу — після одержання згоди прокурора на передачу справи;

б) з однієї області, Автономної Республіки Крим або з однієї ділянки обслуговування транспортним органом (в межах України) до іншої, а також в територіальний орган та навпаки — після одержання згоди прокурора області, міста, Автономної Республіки Крим на передачу справи;

в) з одного району в інший (в межах області, Автономної Республіки Крим, однієї ділянки обслуговування транспортним органом) — після одержання згоди прокурора району, міста на передачу справи. При цьому треба мати на увазі, що коли в одній області або Автономній Республіці Крим злочин знімається з обліку в кінці звітного періоду і виключається із статистичного звіту за рік як зареєстрований у зв'язку з направленням кримінальної справи про нього за територіальною підслідністю, то в іншій області або Автономній Республіці Крим цей же злочин після надходження кримінальної справи про нього і прийняття його слідчим (органом дізнання) до провадження на початку наступного року не може бути віднесений до злочинів минулих років, а повинен бути зареєстрований і відображений у статистичній звітності поточного звітного періоду.

Якщо по кримінальній справі розслідується декілька злочинів, вчинених на території різних регіонів, слідчий або працівник дізнання, в провадженні якого знаходиться справа, направляє картки

в обліково-реєстраційні підрозділи органів відповідних областей, міст, Автономної Республіки Крим для постановки злочинів на облік за місцем їх вчинення незалежно від місцевої нумерації кримінальних справ.

10. У пунктах 10 і 12 картки зазначається дата (день і час) вчинення злочину, коротко вказується подія злочину, місце і спосіб його вчинення, характерні особливості та інші суттєві обставини, прізвища та ініціали потерпілих, наслідки злочину, дані осіб, що вчинили злочин.

У пункті 8 картки повинні зазначатися відомості про попередження злочину. При цьому треба мати на увазі, що ці відомості вказуються тільки при наявності незакінченого злочину.

Попередженими безпосередньо правоохоронними органами слід вважати ті злочини, про підготовку до вчинення яких було заздалегідь відомо із показань обвинувачених, затриманих, свідків, із заяв громадян, повідомлень посадових осіб підприємств, установ та організацій або особистого спостереження працівників цих органів, і коли в результаті проведення ними оперативних та інших заходів злочинці були затримані при готуванні або замаху на вчинення цього злочину або поставлені в умови, які виключали можливість доведення злочину до кінця.

Попередженими за ініціативою правоохоронних органів слід вважати й ті злочини, вчинення яких не було допущено представниками громадськості за пропозиціями (проханнями, рекомендаціями) працівників цих органів.

Не підлягають обліку в числі попереджених злочинів діяння, які не містять у собі ознак готування чи замаху на злочин, зазначених у статтях 14, 15 КК України.

У пункті 22 картки зазначається облік злочинів, вчинених у громадських місцях та на вулицях.

Відомості про потерпілих відмічаються в картці форми 1 розділу 2 в пунктах 32–39. Підставою для заповнення розділу 2 картки форми 1 є постанова у кримінальній справі про визнання особи, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду, потерпілою (ст. 49 КПК України).

У пункті 32 показується загальна кількість потерпілих.

Якщо відносно одного потерпілого вчинено два або більше злочинів, об'єднаних у одній кримінальній справі, то облік потерпілого здійснюється один раз в картці за злочином, який передбачає більшу міру покарання.

Відомості про виявлені злочини можуть коригуватися також за даними статистичних карток форми 1.1 про наслідки розслідування злочину, форми 2 на особу, яка вчинила злочин, форми 3 про рух кримінальної справи, форми 4 на злочин, за вчинення якого особі пред'явлено обвинувачення, а також довідки про наслідки розгляду кримінальної справи судом (форма 6).

III. Порядок заповнення та подання статистичної картки на злочин, за вчинення якого особі пред'явлено обвинувачення (форма 4)

11. Облік злочинів, за вчинення яких особам пред'явлено обвинувачення здійснюється на підставі статистичної картки форми 4. Картка заповнюється особою, яка провадить розслідування кримінальної справи після пред'явлення обвинувачення в порядку ст. 140 КПК України особі (особам), щодо якої винесено постанову про притягнення як обвинуваченого за даними злочинами. Картка складається на кожний злочин.

До обліку приймаються тільки ті злочини, за вчинення яких особам пред'явлено обвинувачення, що вказано в постанові про притягнення як обвинуваченого.

У разі винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченої, місце перебування якої не встановлено, статистична картка форми 4 не складається. При зупиненні досудового слідства по таких справах на підставі п. 1 ст. 206 КПК України особа, яка провадить розслідування, зобов'язана скласти картки форм 1.1 і 3.

Статистичну картку форми 4 підписує прокурор (заступник прокурора) за умови представлення до прокуратури згідно зі ст. 132 КПК України копії постанови про пред'явлення особі обвинувачення та коли впевниться, що дійсно за злочином пред'явлено обвинувачення у його вчиненні вказаній в картці особі (особам).

Прокурор або його заступник, крім підпису на статистичній картці форми 4, повинен ставити печатку прокуратури «Для пакетів». Обліково-реєстраційні підрозділи правоохоронних органів зобов'язані прийняти для обліку статистичні картки форми 4 тільки з розбірливим підписом прокурора або його заступника і печаткою прокуратури «Для пакетів». У разі неналежного оформлення картки форми 4 або з нерозбірливим підписом прокурора (заступника прокурора) необхідно з'ясувати у відповідній прокуратурі її достовірність.

Зняття з обліку злочинів, за якими особам пред'явлено обвинувачення, здійснюється на підставі статистичних карток форм 1.1, 3, коли вона подається у випадках закриття справи за відсутністю події, складу злочину або за інших підстав, що виключають оцінку діяння як злочинного*, а також зупинення за п. 3 ст. 206 КПК України.

IV. Порядок заповнення та подання статистичної картки про наслідки розслідування злочину (форма 1.1)

12. Статистична картка про наслідки розслідування злочину (форма 1.1) є підставою для відображення в обліку і звітності відомостей про наслідки розслідування злочинів:

* Див. пункт 12 Інструкції про єдиний облік злочинів.

- для обліку злочину, коли вона подається по закінченій розслідуванням справи, одночасно з статкарткою форми 2 на особу, яка вчинила злочин;
- для обліку злочину, коли вона подається у разі винесення постанови про зупинення слідства за нерозшуком або невстановленням особи, яка підлягає притягненню як обвинувачений, та захворюванням обвинуваченого;
- для зняття злочину з обліку, коли вона подається у разі закриття справи за відсутністю події, складу злочину або за інших підстав, що виключають оцінку діяння як злочинного.

Статистична картка форми 1.1 може бути тільки основною.

Картки форми 1.1 на злочини у багатоепізодних кримінальних справах складаються на кожний зареєстрований у ній злочин із зазначенням у пункті 4 порядкового номера злочину у справі. По об'єднаних кримінальних справах картки складаються на кожний злочин у такій справі і за тим номером справи, яка була приєднана до тієї, що розслідується.

Для відображення в обліку і статистичній звітності даних про закінчені провадженням злочини у картці форми 1.1 робляться відповідні позначки в одному із пунктів з 18.01 по 18.10 з одночасним поданням картки форми 2 на особу, яка вчинила злочин.

Відомості про злочини, кримінальні справи по яких зупинені за п.п. 1, 2, 3 ст. 206 КПК України (коли місцезнаходження обвинуваченого невідоме або коли не встановлена особа, яка вчинила злочин, або коли психічне, інше тяжке захворювання обвинуваченого перешкоджає закінченню провадження у справі), формується на підставі карток первинного обліку злочинів форми 1.1.

При винесенні постанови про зупинення слідства за вказаними підставами особа, яка веде розслідування кримінальної справи, в той же день складає і підписує статистичні картки форми 1.1 і 3, в яких відображають відповідні дані про прийняте рішення щодо злочину у справі.

Упродовж доби картки форми 1.1 і 3 про зупинення слідства на підставі п. 1, 2, 3 ст. 206 КПК повинні бути представлені прокурору для підписання і передачі їх працівнику обліково-статистичної роботи. У числі зупинених враховується злочин, справу за яким вперше зупинено в даному звітному періоді, незалежно від часу порушення кримінальної справи і часу реєстрації даного злочину.

Для відображення в обліку і статистичній звітності даних про зупинені злочини у картці за формою 1.1 робляться відповідні позначки в пунктах 18.27 або 18.28, або 18.29 з одночасним поданням картки форми 3 про прийняте рішення по кримінальній справі.

Для відображення в обліку і статистичній звітності знятого злочину з обліку за відсутністю події, складу злочину або з інших підстав, зазначених у законі, в картці форми 1.1 робляться відповідні позначки в одному з пунктів 18.11–18.22 або 18.23.

13. У пункті 13 картки форми 1.1. та у пункті 37 картки форми 2 зазначається облік злочинів, вчинених у стані алкогольного, наркотичного, психотропного або токсичного сп'яніння.

Злочином, учиненим у стані алкогольного, наркотичного, психотропного або іншого токсичного сп'яніння, слід вважати:

- коли особа, яка вчинила злочин, затримана безпосередньо на місці його скоєння або неподалік, у встановлений термін була піддана медичному огляду і є висновок медичної установи про стан сп'яніння;
- коли це підтверджується матеріалами розслідування кримінальної справи.

V. Порядок заповнення та подання статистичної картки про результати відшкодування матеріальних збитків та вилучення предметів злочинної діяльності (форма 1.2)

14. Відомості про матеріальні збитки та їх відшкодування, вилучення предметів злочинної діяльності відображаються в статистичній картці форми 1.2 всіма органами розслідування щодо кожного злочину, за наслідками якого заподіяні матеріальні збитки або вилучені предмети злочинної діяльності за справами, закінченими розслідуванням, направленими до суду відповідно до статей 232, 430 КПК України та направленими до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності за п. 4 ст. 6, статей 7, 7², 8, 9, 10, 11¹ КПК України або закриття справи щодо померлого обвинуваченого на підставі п. 8 ст. 6 КПК України.

Статистична картка форми 1.2 виставляється як додаток до статистичної картки форми 1.1.

VI. Порядок заповнення та подання статистичної картки на особу, що вчинила злочин (форма 2)

15. Статистична картка на особу, яка вчинила злочин, форми 2 є підставою для реєстрації і постановки на облік таких осіб і відображення у статистичній звітності показників, що характеризують осіб, які вчинили злочини.

Картка форми 2 може бути тільки основною. Вона складається у випадках, коли щодо винних осіб приймається одне із таких процесуальних рішень:

а) прокурором затверджено обвинувальний висновок і кримінальну справу направлено до суду (ст. 232 КПК);

б) прокурором складено обвинувальний висновок і кримінальну справу направлено до суду відповідно до ст. 430 КПК;

в) кримінальну справу закрито щодо померлого обвинуваченого (п. 8 ст. 6 КПК) або направлено до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності за однією з таких підстав:

- внаслідок акту амністії (п. 4 ст. 6 КПК);
- внаслідок зміни обстановки (ст. 7 КПК);
- у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 7² КПК);
- у зв'язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим, із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, з передачею особи на поруки (ст. ст. 8, 9, 10 КПК);
- із закінченням строків давності (ст. 11¹ КПК).

Якщо особа вчинила декілька злочинів, то на неї складається одна картка за формою 2, де вказується в пунктах 23–26 всі статті КК України, за якими пред'явлено обвинувачення. У цьому випадку особа, яка вчинила злочини, повинна бути відображена у звітності за злочинном, який передбачає більшу міру покарання.

При заповненні карток на осіб, які вчинили злочини, слід керуватися такими правилами:

- відомості про вік злочинця показуються в повних роках. Наприклад, якщо злочинцю в момент вчинення злочину було 28 років 11 місяців і 28 днів, то така особа повинна бути показана в пункті 15 картки у віці «25–28 років»;
- відомості про працездатних осіб (16 років і більше), які не працюють і не навчаються, показуються у всіх випадках, коли вони до моменту вчинення злочину ніде не працювали і не навчались, незалежно від того, скільки часу пройшло з моменту залишення ними (їх звільнення) останнього місця роботи або навчання. У числі непрацюючих не слід вказувати пенсіонерів, у т. ч. інвалідів, осіб пенсійного віку, безробітних, домашніх господарок, вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною;
- у числі осіб, які вчиняли злочини, враховуються всі особи, які раніше скоїли злочини, незалежно від того, були вони засуджені чи звільнялись від кримінальної відповідальності на підставі статей 7, 7², 8, 9, 10 КПК, а також незалежно від того, погашена чи знята з них судимість або закривались щодо них справи п. 4 статей 6, 11¹ КПК внаслідок акту амністії та із закінченням строків давності. З цієї категорії виділяються особи, щодо яких згідно із законом судимість не знята і не погашена.

16. У разі винесення судом виправдувального вироку або закриття кримінальних справ за пунктами 1, 2, 5, 6, 7, 9, 10 і 11 статті 6, статей 7³, 100, 421 КПК особи по цих справах знімаються з обліку.

VII. Порядок заповнення та подання статистичної картки про рух кримінальної справи (форма 3)

17. Статистична картка про рух кримінальної справи форми 3 є підставою для відображення в обліку і звітності даних про рух кримінальних справ у процесі розслідування.

Картка складається після прийняття за кримінальною справою (матеріалу) одного із таких рішень:

- а) при порушенні кримінальної справи;
- б) про передачу кримінальної справи за підслідністю згідно зі ст. 112 КПК та ч. 2 ст. 104 і ст. 109 КПК або за територіальністю відповідно до ст. 116 КПК України;
- в) про об'єднання кримінальних справ згідно зі ст. 26 КПК;
- г) про виділення із кримінальної справи іншої справи у самостійне провадження відповідно до статті 26 КПК;
- д) при прийнятті кримінальної справи до провадження: після скасування прокурором постанови про відмову в порушенні кримінальної справи, за постановою або ухвалою суду, при передачі справи із іншого органу, після повернення справи для додаткового розслідування та після відновлення слідства в закритій або зупиненій справі та в інших випадках;
- е) при направленні до суду та закритті справи;
- ж) про зупинення кримінальної справи за однією з трьох підстав, указаних у ст. 206 КПК.
- з) про продовження строку розслідування кримінальної справи відповідно до статей 108, 120 КПК;
- и) при поверненні справи на додаткове розслідування прокурором або судом будь-якої інстанції;
- к) про відновлення слідства за раніше закритою кримінальною справою відповідно до ст. 216 КПК;
- л) про відновлення слідства за раніше зупиненою справою за пп. 1, 2, 3 ст. 206 КПК.
- м) при пред'явленні для ознайомлення матеріалів справи обвинуваченому та його захиснику.

У випадках виділення із кримінальної справи в окреме провадження справи відповідно до ст. 26 КПК України одночасно з статистичною карткою за формою 3 складається і подається основна картка за формою 1 для постановки злочину на облік (якщо раніше цей злочин був знятий з обліку) за правилами, викладеними в п. 8 цієї Інструкції.

У випадках прийняття до провадження кримінальної справи після повернення її на додаткове розслідування із суду будь-якої інстанції, якщо вона раніше направлялась до суду в поточному звітному році, складається статистична картка за формою 3. Усі злочини по цій справі повинні бути виключені з числа розслідуваних до моменту повторного закінчення справи.

У випадках, коли у процесі додаткового розслідування як за справами поточного року, так і за справами попередніх років відбувається:

- перекваліфікація діянь з менш тяжких на більш тяжкі злочини або з більш тяжких на менш тяжкі злочини;
- виявлення додаткових, раніше не зареєстрованих злочинів;

- зміна складу виявлених осіб, які вчинили злочини;
- зміна у розкритті злочинів тощо — то згідно з встановленими цією Інструкцією правилами за наслідками додаткового розслідування складаються і направляються до обліково-реєстраційного підрозділу відповідні документи первинного обліку.

VIII. Порядок заповнення довідки про наслідки розгляду кримінальної справи судом (форма № 6)

18. Довідка про наслідки розгляду справи судом за формою 6 є підставою для відображення в обліку та звітності про злочинність результатів розгляду кримінальної справи судом.

19. При направленні прокурору кримінальної справи з подальшою її передачею до суду слідчий заповнює пункти 1–14 довідки за формою 6 на кожного обвинуваченого і приєднує їх до справи.

Після набрання вироком, постановою про закриття справи, постановою (ухвалою) про застосування примусових заходів медичного характеру законної сили, секретар суду заповнює відповідні пункти про результати розгляду справи та подає на підпис судді. Перевіривши достовірність результатів розгляду справи, суддя підписує дану довідку.

Зазначені довідки по всіх розглянутих справах, у тому числі розслідуваних прокурором або слідчим прокуратури, повертаються судами з супровідними листами (під розписку або надсилаються заказним листом) в правоохоронні органи за місцем проведення слідства не пізніше 5-ти робочих днів з дня набрання рішенням суду (вироком, постановою, ухвалою) законної сили чи повернення справи після розгляду судом апеляційної інстанції (касаційної інстанції — у випадку винесення вироку апеляційним судом).

При одержанні із суду довідки за формою 6 працівник з обліково-статистичної роботи органу вносить відомості про судимість у журнал обліку злочинів і не пізніше трьох робочих днів з дня надходження довідок пересилає їх до обліково-реєстраційного підрозділу для використання цих документів при статистичному і оперативно-довідковому обліку осіб, які вчинили злочини.

IX. Порядок ведення єдиних журналів обліку злочинів, кримінальних справ і осіб, які вчинили злочини

20. У районних, міських і лінійних органах внутрішніх справ ведуться єдині журнали обліку злочинів, кримінальних справ і осіб, які вчинили злочини, де на підставі одержаних від прокурорів, слідчих і працівників дізнання документів первинного обліку реєструються і враховуються всі виявлені злочини, особи, які їх вчинили, кримінальні справи, а також відображаються наслідки розгляду справ у суді.

21. Журнал обліку злочинів у тому регіоні, де це необхідно, може складатися із двох розділів (двох томів): у першому реєструються виявлені злочини, особи, що їх вчинили, і справи органів внутрішніх справ та податкової міліції, у другому — органів прокуратури.

У межах Автономної Республіки Крим, областей, території, яка обслуговується органами внутрішніх справ на транспорті, встановлюється єдина для органів внутрішніх справ і прокуратури нумерація справ.

Обліково-реєстраційні підрозділи органів внутрішніх справ для реєстрації кримінальних справ щорічно виділяють для міськрайлінорганів внутрішніх справ, підрозділів податкової міліції, органів прокуратури і оперативних відділів установ виконання покарань, які ведуть розслідування за кримінальними справами, необхідну кількість реєстраційних номерів.

У районі (місті) кількість виділених номерів з урахуванням обсягу роботи розподіляється між органами внутрішніх справ, податкової міліції і органами прокуратури, про що повідомляється в обліково-реєстраційні підрозділи.

Слідчий і працівник дізнання органів внутрішніх справ, податкової міліції одночасно з заповненням картки за формою 1 на виявлений злочин одержує в міськрайліноргані внутрішніх справ порядковий номер справи.

Слідчий прокуратури одержує порядковий номер справи, порушеної і прийнятої ним до провадження, у прокуратурі.

22. При реєстрації злочинів у журналі обліку злочинів поруч з реєстраційним номером при певних умовах проставляються літери:

- а) «ПР» — по кримінальній справі прокуратури;
- б) «ПРТ» — у випадках направлення справи прокурором до суду відповідно до ст. 430 КПК;
- в) «ПМ» — по кримінальній справі податкової міліції.

Додатково виявлені у процесі розслідування злочини реєструються у журналі з зазначенням чергового порядкового номера запису і номера справи, за якою вони виявлені; про те, що цей злочин виявлений додатково, в журналі обліку злочинів він позначається додаванням літер «ДВ».

23. У журналі обліку злочинів відповідні відомості вносяться:

- 1) у графах 2–8 — на підставі картки форми 1 (у графі 8 — форми 1.1);
- 2) у графі 11 — на підставі картки форми 4;
- 3) у графах 12, 14 — на підставі карток форм 1.1, 2, 3, 4;
- 4) у графі 13 — на підставі картки форми 2;
- 5) у графі 15 — на підставі карток форм 1, 1.1, 3;
- 6) у графі 16 — на підставі картки форми 1.2;
- 7) у графі 17 — на підставі довідки форми 6;

8) у графі 18 — архівний номер закритої кримінальної справи, яка здана до архіву інформаційного підрозділу.

24. У графах 9, 10 вказуються дати надходження кожного із документів первинного обліку до міськрайліноргану внутрішніх справ і направлення їх до обліково-реєстраційного підрозділу.

25. При внесенні відомостей у журнал обліку злочинів повинні бути вписані вичерпні і точні відповіді на всі питання, передбачені змістом граф журналу.

Виконані у журналі записи на підставі відомостей, які містяться у додаткових картках, повинні уточнюватися та доповнюватися.

Повнота і достовірність записів у журналі обліку злочинів, їх відповідність змісту обліково-реєстраційних документів повинні систематично перевірятися начальником міськрайліноргану внутрішніх справ, а також обліково-реєстраційними підрозділами при перевірках стану обліково-реєстраційної роботи і проведенні звірок облікових даних за кожний звітний період.

Журнал підлягає пред'явленню прокурору за першою вимогою.

26. Журнал обліку злочинів є підставою для складання у міських, районних і лінійних органах внутрішніх справ щомісячних (наростаючим підсумком) відомостей про зареєстровані, розкриті і нерозкриті злочини з метою аналізу і використання у практичній діяльності в організації боротьби зі злочинністю.

Щомісячні відомості про зареєстровані, розкриті і нерозкриті злочини подаються також відповідному наглядовому прокурору.

В обліково-реєстраційних підрозділах органів внутрішніх справ на підставі статистичних карток ведуться контрольні журнали обліку злочинів, кримінальних справ і осіб, які їх вчинили, по кожному району, місту, лінійному органу окремо, а також спеціальні журнали обліку злочинів, при реєстрації яких в органах внутрішніх справ були допущені порушення законності та обліково-реєстраційної дисципліни. Ці журнали ведуться для контролю за своєчасним надходженням первинної облікової документації, підбору окремих відомостей про злочини і наслідки їх розслідування та для інших додаткових завдань.

Вищевказані журнали, як і картки, підлягають пред'явленню прокурору на його вимогу.

27. Реєстрація злочинів, осіб, що їх вчинили, кримінальних справ у Службі безпеки України проводиться у тому ж порядку, як і в міськрайліно органах внутрішніх справ.

Х. Особливості заповнення документів первинного обліку для оброблення їх на електронно-обчислювальних машинах

28. Установлені єдині документи первинного обліку злочинів, кримінальних справ і осіб, що вчинили злочини (статистичні картки форм 1, 1.1, 1.2, 2, 3, 4 та довідки ф. 6), призначені для автоматизованої обробки на ЕОМ.

Обліково-реєстраційні підрозділи, за погодженням з прокуратурами Автономної Республіки Крим, областей, міст, інших прирівняних до них прокурорів, при обробці статистичної інформації можуть використовувати засоби ЕОМ для ведення єдиних журналів обліку злочинів, кримінальних справ і осіб, які вчинили злочини, та контрольних журналів на магнітних носіях. У кінці звітної періоду ця інформація роздруковується і зберігається в окремій справі працівника з обліково-реєстраційної роботи.

Заповнення документів первинного обліку і опрацювання вміщених у них даних слід здійснювати відповідно до вимог даної Інструкції з використанням типового математичного забезпечення та довідників, розроблених обліково-реєстраційними підрозділами.

29. Забезпечення органів прокуратури і внутрішніх справ новими бланками обліково-реєстраційних документів, примірниками цієї Інструкції та довідниками для здійснення обліку і реєстрації злочинів покладено на МВС України. Інші правоохоронні органи забезпечують підлеглі органи обліковою документацією самостійно.

Довідники для заповнення документів первинного обліку злочинів і осіб, які їх вчинили, форм 1, 1.1, 1.2, 2, 4

Д о в і д н и к 1

Перелік підрозділів, які попередили, виявили злочин

(до картки форми 1 рядки 8, 9, форми 1.1 рядок 20 і форми 4 рядок 16)

Слідчий:

прокуратури (01),
ОВС (02), у т. ч. БОЗ (03),
штатний дізнавач (04),
СБУ (05),
податкової міліції (06).

Працівники кримінальної міліції:

КР (07),
БНОН (08),
БЕЗ (09),
КМСН (10),
БОЗ (11),
ВБ (12),
кримінального пошуку (13),
оперативно-пошукових відділів (по боротьбі з кишеньковими крадіжками) (14),
податкової міліції (15).

Громадської безпеки:

дільничний інспектор (16),
ДАІ (17),
ППС (18),

«Беркут» (19),
 служби державної охорони (20),
 чергової частини (21),
 нац. бюро Інтерполу (22),
 експертно-криміналістичного підрозділу (23),
 підрозділів паспортної, реєстраційної та міграційної роботи (24),
 підрозділів оперативної інформації (25),
 службових собак (26),
 метрополітену (27),
 Державної пожежної охорони (28),
 УВП (29),
 СІЗО (30),
 приймальник-розподільник (31),
 спецприймальник (32),
 приймальник-розподільник для неповнолітніх (33),
 інспекції виправних робіт (34), ізоляторів тимчасового утримання (ІТУ) (35),
 внутрішніх військ (36),
 інші підрозділи ОВС (37),
 податкова інспекція (38),
 митниця (39),
 ДІМ спільно з військовослужбовцями внутрішніх військ (51),
 ППС спільно з військовослужбовцями внутрішніх військ (52),
 силами громадськості (90).

Д о в і д н и к 2

Повідомлення негласного апарату, який сприяв розкриттю злочину

(до картки форми 1.1 рядок 21 і до картки форми 4 рядок 17)

	<i>Агент</i>	<i>Агент в ІТУ</i>	<i>Платний агент</i>	<i>Платний агент в ІТУ</i>	<i>Резидент</i>	<i>Утримувач конспіративної квартири</i>	<i>ОПС</i>	<i>Агент, який перебуває на зв'язку у резидента</i>
1	2	3	4	5	6	7	8	9
КР (07)	01	16	20	36	40	51	61	72
БНОН (08)	02		21		41	52	62	73
БЕЗ (09)	03		22		42	53	63	74
КМСН (10)	04		23		43	54	64	75
БОЗ (11)	05		24		44	55	65	76

1	2	3	4	5	6	7	8	9
ВБ (12)	06		25		45		66	77
ОПВ (14)	07		26		46		67	78
ПМ (15)	08		27		47	56	68	79
УВП (29)	09		28			57		
СІЗО (30)	10		29					
Приймальник-розподільник (31)	11		30					
Спецприймальник (32)	12		31					
ІТУ (35)	13		32					
Інші служби	14		33					

Д о в і д н и к 3

Види економічної діяльності, де вчинено злочин
(до картки форми 1 рядок 28 і до картки форми 2 рядок 22 — наводиться скорочено, як приклад)

Код ЗКГНГ	Назва	Код КВЕД
10000	Промисловість	
11100	Електроенергетика	
11110	Теплові електростанції	40.10.1
11120	Атомні електростанції	40.10.2
11130	Гідроелектростанції	40.10.3
11160	Інші електростанції	40.10.4
11170	Електричні мережі	40.10.5
11180	Теплові мережі	40.30.0
11190	Самостійні котельні	40.30.0

Д о в і д н и к 4

Знаряддя і засоби вчинення злочину
(до картки форми 1 рядок 29)

Зброя вогнепальна.

Довгоствольна бойова нарізна:

гвинтівки, карабіни 01,

автомати 02,

пістолети-кулемети 03,

мисливська нарізна: гвинтівки, карабіни 04,

гладкоствольна: рушниці 05,

комбінована 06,

спортивна (нарізна): гвинтівки 07,

короткоствольна: пістолети 08,
револьвери 09,
дефектна вогнепальна зброя: обрізи всіх видів 10,
саморобне кустарного виробництва 11,
пристрої для стрільби малокаліберними патронами 12.

Пристосована:

переробки сигнальних пістолетів 13,
пневматичної зброї 14,
пневматична: гвинтівки 15,
пістолети 16.

Холодна зброя.

Довгоклинкова: шаблі 17,
шпаги 18,
середньоклинкова: кинджали 19,
стилети 20,
короткоклинкова: мисливський ніж 21,
армійський ніж 22,
інші види ножів та заточки 23,
ударно-роздвірна: кастети 24,
надолонники 25,
кистень 26,
булава 27,
нунчаки 28.

Газова: аерозольні упаковки 29,
пістолети 30.

Метальна зброя: арбалети 31.

Вибухові речовини: динаміт 32,
тротиліві шашки 33,
пластикові вибухові речовини 34,
саморобні вибухові речовини 35,
електродетонатори 36,
інші вибухові речовини 37.

Міни 38,
гранати 39,
снаряди 40.

Знаряддя і засоби: домкрат 41,
газорізка 42,
фомка 43,
сокира 44,
пристосовані предмети 45,
комп'ютерна техніка 46,
програмні продукти 47,
магнітні носії 48.

Технічні знаряддя зняття інформації:
радіостанції 49,
направлені мікрофони 50,

спеціальні стетоскопи 51,
спеціальні приймачі 52,
зняття інформації з телефонної лінії 53,
сховані диктофони 54,
маскіратори телефонних переговорів 55,
мікрофони 56,
радіовипромінюючі пристрої 57,
відеокамери 58,
інша техніка для отримання інформації 59.

Спосіб проникнення, споєння.

удушення 60,
утоплення 61,
завдання вогнепального поранення 62,
нанесення тілесних ушкоджень 63,
знуцання 64,
вибух 65,
підпал 66,
пожежа 67,
збут 68,
зберігання 69,
підбір ключа 70,
віджим 71,
злом 72,
пролом 73,
свердління 74,
через вікно 75,
через загорожу 76,
відчинення дверей 77,
вільний доступ 78,
шляхом довіри 79,
з пошкодженням сигналізації 80,
ривок 81,
погроза 82,
з застосуванням транспортного засобу 83,
підробка документа 84,
підробка печатки 85,
дописка в документах 86,
знищення документів 87,
внесення неправильних відомостей 88,
створення фіктивних об'єднань 89,
маска-панчоха 90,
через балкон 91,
перепилювання 92,
отруєння 93,
у формі працівника міліції 94,
з використанням посвідчення працівника міліції 95.

Д о в і д н и к 5
Предмети посягання

(до картки форми 1 рядок 19
і форми 2 рядок 35)

Транспортні засоби:

автомобіль:

легковий державний 01,
легковий приватний 02,
вантажний державний 03,
вантажний приватний 04,
автобус державний 05,
автобус приватний 06,
мотоцикл 07,
мопед 08,
велосипед 09,
трактор 10,
комбайн 11,
інші транспортні засоби 12;

деталі автомашин:

лобове скло 13,
колеса 14,
авторадіоапаратура 15,
акумулятор 16,
інші запчастини 17,
номерні знаки 18.

Гроші, цінні папери, фінансово-платіжні документи:

гроші 19,
валюта (іноземна) 20,
акції 21,
авізо 22,
кредитні картки 23,
чекові книжки 24,
вексель 25,
облігації 26,
чеки 27,
сертифікати 28,
лотерейні квитки 29,
інші 30.

Документи:

паспорт 31,
посвідчення особи 32,
інші 33;

Коштовне каміння:

алмази 34,
діаманти 35,
інше коштовне каміння 36.

Коштовні метали:

- золото 37,
- срібло 38,
- інші коштовні метали 39.

Вироби:

- із золота 40,
- із срібла 41.

Метали:

- кольорові 42,
- рідкоземельні 43,
- чорні 44,
- металопрокат 45.

Радіоактивні матеріали 46.

Паливно-мастильні матеріали:

- бензин 47,
- мазут 48,
- керосин 49,
- солярка 50,
- газ 51,
- нафта 52,
- вугілля 53,
- інші 54.

Електроенергія 55.

Нерухомість:

- гараж 56,
- дача 57,
- земельна ділянка 58,
- квартира 59,
- приватний будинок 60,
- інша нерухомість 61.

Антикваріат:

- різноманітний 62,
- ікони 63,
- церковне оздоблення 64,
- колекції (ордена, медалі, монети) 65,
- картини 66,
- витвори мистецтва 67,
- інші культурні цінності 68.

Зброя:

- вогнепальна нарізна 69,
- вогнепальна гладкоствольна 70,
- пневматична 71,
- газова 72,
- холодна 73,
- боєприпаси 74,
- вибухові речовини 75,

- інша зброя 76.
- Наркотичні засоби та психотропні речовини 77.
- Прекурсори 78.
- Обладнання:
 - різноманітне 79,
 - прилади 80,
 - лічильники 81,
 - інструменти 82,
 - музичні інструменти 83.
- Промтовари:
 - різноманітні 84,
 - одяг 85,
 - взуття 86,
 - хутряні вироби 87,
 - галантерейні вироби 88,
 - парфумерія 89,
 - тканини 90.
- Оргтехніка:
 - різноманітна 91,
 - комп'ютерне обладнання 92,
 - побутова техніка 93,
 - холодильники 94,
 - годинники 95,
 - господарчі товари 96,
 - фотокінотовари 97.
- Кабельно-провідникова продукція 98.
- Телевідеорадіоапаратура:
 - відеокамера 99,
 - відеомагнітофон 100,
 - магнітофон 101,
 - радіотовари 102,
 - радіостанції 103,
 - телевізор 104,
 - телефон 105.
- Спортінвентар 106.
- Меблі 107.
- Спальне обладнання 108.
- Ліс і лісоматеріали 109.
- Будматеріали 110.
- Сировина 111.
- Продтовари:
 - продукти 112,
 - винно-горілчані 113,
 - тютюнові 114.
- Сільськогосподарська продукція:
 - різноманітна 115,

зерно 116,
худоба 117,
птиця 118.

Інші:

каса 119,
сейф 120,
гаманець 121,
валіза 122,
сумка 123.

Вантажі, що транспортуються:

залізницею 124,
автомагістралями 125,
повітряним транспортом 126,
річковим транспортом 127,
морським транспортом 128.

Підакцизні товари 129.

Марки акцизного збору 130.

Контрольні марки 131.

Д о в і д н и к 6

Національність

(до картки форми 1 рядок 36, форми 4 рядок 13
і форми 2 рядок 12)

100	абазіни	101	вепси
016	абхази	013	вірмени
021	аварці	160	в'єтнамці
150	австрійці	102	гагаузи
022	агули	161	голанці
055	адигейці	162	греки
007	азербайджанці	006	грузини
151	албанці	023	даргинці
078	алеути	071	долгани
056	алтайці	163	донгани
152	народи Америки	057	євреї
153	англійці	103	євреї горські
154	араби	104	євреї грузинські
155	ассирійці	105	євреї середньоазіатські
156	афганці	106	іжорці
017	балкарці	040	інгуші
018	бапкіри	165	іспанці
003	білоруси	166	італійці
157	белуджі	079	ітельмени
158	болгари	047	кабардинці
019	буряти	005	казахи

042	калмики	028	рутульці
107	караїми	087	саамі
043	каракалпаки	088	селькупи
058	карачаївці	175	серби
944	карели	176	словаки
080	кеги	029	табасарани
011	киргизи	012	таджики
167	китайці	063	талиші
045	комі	049	татари
061	комі-пермяки	109	татари кримські
168	корейці	110	тати
072	коряки	089	тофари
108	кримчаки	050	тувинці
169	кубинці	177	турки
024	кумики	014	туркмени
170	курди	159	угорці
025	лакці	112	удіни
010	латиші	051	удмурти
026	лезгини	090	удегейці
065	ліви	178	уйгури
008	литовці	004	узбеки
073	манси	002	українці
046	марійці	091	ульчі
009	молдовани	179	фіни
047	мордва	180	французи
081	нанайці	059	хакаси
164	народи Індії та Пакистану	181	халха-монголи
082	нганасани	075	ханти
083	негидальці	182	хорвати
974	ненці	030	цахури
171	німці	113	цигани
084	німчи	060	черкеси
027	ногайці	183	чехи
085	ороки	052	чеченці
086	орочі	092	чуванці
048	осетини	053	чуваші
172	перси	076	чукчі
173	поляки	114	шорці
174	румуні	077	евенки
001	росіяни	093	евени
		094	енці

095	ескімоси
015	естонці
096	юкаїри
054	якути
184	японці
199	інші національності

Д о в і д н и к 7
Країна проживання

(до картки форми 1 рядок 37, форми 1.1 рядок 15
і форми 2 рядок 13)

021	Австралія	125	Бруней
025	Австрія	129	Буркіна-Фасо
029	Азербайджан	133	Бурунді
033	Албанія	137	Бутан
037	Алжир	141	Вануату
038	Америк. Самоа	145	Ватикан
039	Ангилья (Брит.)	149	Велика Британія
041	Ангола	157	Венесуела
045	Андорра	165	В'єтнам
049	Антигуа і Барбуда	166	Віргінські острови (Брит.)
053	Антільські острови	167	Віргінські острови (США)
057	Аоминь (Макао)	168	Вірменія
065	Аргентина	169	Габон
067	Аруба	173	Гаїті
069	Афганістан	177	Гайана
076	Багамські Острови	181	Гамбія
077	Бангладеш	185	Гана
081	Барбадос	189	Гваделупа
085	Бахрейн	193	Гватемала
089	Білорусь	197	Гвіана
093	Беліз	201	Гвінея
097	Бельгія	205	Гвінея-Бісау
101	Бенін	213	Гібралтар
102	Бермудські острови	217	Гондурас
105	Болгарія	221	Гренада
109	Болівія	222	Гренландія
113	Боснія і Герцеговина	225	Греція
117	Ботсвана	229	Грузія
121	Бразилія	230	Гуам

- 233 Данія
237 Джибуті
241 Доменіка
245 Доменіканська Р.
246 Еквадор
247 Екваторіальна Гвінея
248 Еритрея
249 Естонія
250 Ефіопія
251 Єгипет
252 Ємен
255 Заїр
256 Замбія
261 Західна Сахара
265 Західне Самоа
269 Зімбабве
273 Ізраїль
274 Індія
281 Індонезія
282 Ірак
283 Іран
297 Ірландія
298 Ісландія
305 Іспанія
309 Італія
315 Йорданія
317 Кабо-Верде
321 Казахстан
322 Кайман. острови
325 Камбоджа
329 Камерун
333 Канада
337 Катар
341 Кенія
345 Кіпр
349 Китай
353 Кірибаті
357 Киргизстан
365 Колумбія
369 Коморські Острови
373 Конго
377 Корея Південна
378 Корея Північна
381 Коста-Ріка
385 Кот-д'Івуар
389 Куба
393 Кувейт
394 Кука острови
397 Лаос
401 Латвія
405 Лесото
406 Литва
409 Ліберія
413 Ліван
417 Лівія
425 Ліхтенштейн
429 Люксембург
433 Маврикій
437 Мавританія
441 Мадагаскар
442 Майотта
445 Македонія
449 Малаві
453 Малайзія
457 Малі
461 Мальдіви
465 Мальта
469 Марокко
473 Мартініка
474 Маршалові острови
477 Мексика
479 Мідвей острови
481 Мозамбік
485 Молдова
489 Монако
493 Монголія
494 Монтсеррат
497 М'янма
501 Намібія
505 Науру

509	Непал	629	Сент-Вінсент і Гренадіни
513	Нігер	630	Сент-Гелен
517	Нігерія	633	Сент-Кітс і Невіс
521	Нідерланди	637	Сент-Люсія
525	Нікарагуа	641	Сербія
526	Німеччина	642	Сеута і Мелілья
527	Ніус	645	Сінгапур
529	Нова Зеландія	649	Сирія
533	Нова Каледонія	652	Словаччина
537	Норвегія	653	Словенія
538	Норфолк	657	США
541	Об'єд. Араб. Емірати	661	Соломонові Острови
542	Оман	665	Сомалі
549	Пакистан	669	Судан
550	Палау	673	Суринам
553	Палестина	676	Східний Тімор
557	Панама	677	Сьєрра-Леоне
561	Папуа-Нова Гвінея	681	Сянган (Гонконг)
565	Парагвай	685	Таджикистан
569	Перу	689	Таїланд
570	Південна Африка	693	Тайвань
571	Півн. Маріан. острови	697	Танзанія
572	Піткern	699	Теркс і Кайокс острови
573	Польща	701	Того
577	Португалія	702	Токелау
581	Пуерто-Ріко	705	Тонга
582	Різдва Острів	709	Тринідад і Тобаго
585	Реюньон	713	Тувалу
589	Росія	717	Туніс
593	Руанда	721	Туркменистан
597	Румунія	725	Туреччина
601	Сальвадор	729	Уганда
602	Самоа	730	Угорщина
605	Сан-Марино	733	Узбекистан
609	Сан-Томе і Принсіпі	737	Україна
613	Саудівська Аравія	739	Уолліс і Футина
617	Свазіленд	741	Уругвай
621	Сейшельські Острови	743	Фарерські острови
625	Сенегал	744	Федер. Штати Мікронезії
626	Сент-П'єр і Микелон	745	Фіджі

749 Філіппіни	781 Чилі
753 Фінляндія	783 Чорногорія
755 Фолклендські (Мальвінські) острови	785 Швейцарія
757 Франція	789 Швеція
761 Хорватія	793 Шрі-Ланка
765 Центральна Африкан. Р.	813 Югославія
769 Чад	821 Ямайка
770 Чехія	825 Японія
	829 Інші

Д о в і д н и к 8

Рід занять, службове становище

(до картки форми 1 рядок 39 і форми 2 рядок 19)

Рід занять:

- власник підприємства (01),
- власник на паях колективної власності (02),
- приватний підприємець (03),
- кооператор (04),
- комерсант (05),
- бізнесмен (06),
- робітник (07),
- службовець (08),
- державний службовець (09),
- працівник адміністрації (10),
- рантьє (11),
- служитель культу (12),
- представник наукової або творчої інтелігенції (13),
- робітник сільськогосподарського підприємства (14),
- робітник фермерського господарства (15),
- лікар (16),
- фармацевт (17),
- вчитель (18),
- журналіст (19),
- редактор (20),
- кореспондент (21),
- інший працівник засобів масової інформації (22),
- листоноша (23),
- інший працівник пошти (24);
- учень: середньої школи (30),
 - ліцею (31),
 - коледжу (32),
 - гімназії (33),
 - ПТУ-СПТУ (34),
 - технікуму (35),
- студент вищого навчального закладу (36),

особа, яка перебуває на соціальному забезпеченні (37),
особа без постійного джерела доходів (38),
утриманець (39),
безробітний (40),
пенсіонер (41),
інвалід 1–2 груп (42),
вагітна (43),
перебуває у відпустці по догляду за дитиною (44),
працездатний, не працює і не навчається (45).

Службове становище:

керівник підприємства (46),
керівник підрозділу (47),
керівник сільськогосподарського підприємства (48),
керівник фермерського господарства (49),
працівник фінансово-кредитної сфери (50),
працівник банківської установи (51),
фінансово-бухгалтерський працівник (52),
касир (53),
інкасатор (54),
матеріально відповідальна особа (55),
дипломат (56),
військовослужбовець (57);

Депутати всіх рівнів:

Верховної Ради України та Верховної Ради АР Крим (58),
обласної ради (59),
міської ради (60),
районної ради (61),
селищної та сільської ради (62).

Працівники:

ОВС (63),
прокуратури (64),
судів (65),
СБУ (66),
податкової міліції (67),
податкової інспекції (68),
митної служби (69),
адвокатури (70).

Інше службове становище (71).

Народний дружинник (72).

Працівник транспорту:

водій автотранспорту (73),
таксист (74),
машиніст, помічник машиніста (75),
прийомоздатчик вантажної служби (76),
працівник ВОХР (77),
працівник поїзної бригади (78),

працівник екіпажу повітряного, водного судна (79),
працівник станції, порту (80),
інші працівники транспорту (81).

Д о в і д н и к 9

Додаткові відмітки щодо кваліфікації

(до картки форми 1 рядок 18 і до картки форми 2 рядок 34).

Статті 262, 289, 308, 312, 313, 357, 362, 410 КК:

1. Поєднані з насильством
2. Шляхом викрадання
3. Шляхом грабежу
4. Шляхом розбійного нападу
5. Шляхом шахрайства
6. Шляхом вимагання
7. Шляхом зловживання службовим становищем

Статті 185, 186, 187, 189, 190, 191 КК, з:

8. Складів, баз
9. Магазинів
10. Ринків
11. Інших торговельних точок (ларьки, кіоски, буфети, їдальні, ресторани)
12. Гаражів та автостоянок, що охороняються
13. Із транспортних засобів
14. У т. ч. з автомобілів
15. Автозаправок (усіх)
16. Автозаправок (державних)
17. Автозаправок (приватних)
18. Нафтобаз
19. Банків (державних)
20. Банків (комерційних)
21. Ощадбанків
22. Пунктів обміну валют
23. Каси підприємства
24. Інкасаторських засобів перевезення
25. Відділення зв'язку
26. Пошти
27. Телеграфа
28. Переговорного пункту
29. Нотаріальної контори
30. Офіса комерційної структури
31. Офіса партійної організації
32. Офіса редакції (газет, журналів)
33. Музеїв, картинних галерей, виставкових залів
34. Бібліотек
35. Архівів
36. Місць відправлення релігійного культу

- 37. Аптеки, лікарні
- 38. Ломбардів
- 39. Вагона
- 40. Контейнера
- Статті 185, 186, 187 КК:
 - 41. Кишенькова
 - 42. З квартир, приватних будинків
 - 43. З готеля, гуртожитку, будинку відпочинку
 - 44. З дачі, садового будинку
- Статті 194, 195, 252, 259, 277, 347, 352, 360, 378, 399, 411 КК:
 - 47. Шляхом підпалу
 - 48. Шляхом вибуху
- Стаття 296 КК :
 - 49. У квартирах, гуртожитках
- Стаття 304 КК:
 - 50. У злочинну діяльність
 - 51. Пияцтво
 - 52. У заняття жебрацтвом
 - 53. Азартними іграми
- Стаття 358 КК:
 - 54. Паспортів та посвідчень особи
 - 55. Посвідчення водія
- Стаття 263 ч. 1 КК:
 - 56. Вогнепальна зброя
 - 57. Боеприпаси
 - 58. Вибухові речовини
 - 59. Вибухові пристрої
- Статті 307, 311, 321 КК:
 - 60. Промислового виробництва
 - 61. Виготовлення, придбання, зберігання
 - 62. Перевезення, пересилання
 - 63. Збут
- Статті 308, 312, 313 КК:
 - 64. Із складів, баз, аптек, лікувальних закладів
 - 65. З хімічно-фармацевтичних підприємств
 - 66. З державних посівів наркотичних культур і місць їх переробки
- Стаття 317 КК:
 - 67. Для незаконного вживання
 - 68. Виробництва чи виготовлення
 - 69. Надання приміщення
- Статті 216, 318 КК:
 - 70. Виготовлення
 - 71. Підроблення
 - 72. Використання
 - 73. Збут

Стаття 204 КК:

- 74. Виготовлення
- 75. Зберігання
- 76. Збут
- 77. Транспортування

Стаття 209 КК:

- 78. Для здійснення підприємницької або іншої господарської діяльності
- 79. Для створення організованих груп в Україні чи за її межами

Стаття 212 КК:

- 80. Податок на прибуток
- 81. Податок на додану вартість (ПДВ)
- 82. Акцизний збір
- 83. Інші податки і платежі

Д о в і д н и к 10

Вилучено предметів злочинної діяльності

(до картки форми 1.2 рядок 36)

Коштовні метали в грамах:

- 01 золота
- 02 срібла
- 03 платини
- 04 металів платинової групи
- 05 у виробках та ломі золота
- 06 у виробках та ломі срібла
- 07 у виробках та ломі платини
- 08 у виробках та ломі металів платинової групи

Коштовні метали в каратах:

- 11 алмазів
- 12 діамантів
- 13 сапфірів
- 14 смарагдів
- 15 рубінів
- 16 олександритів
- 17 перлів
- 18 необробленого дорогоцінного каміння.

Кольорові метали в кілограмах:

- 21 алюмінію
- 22 бронзи
- 23 латуні
- 24 міді
- 25 олова
- 26 ртуті
- 27 сполук ртуті
- 28 свинцю

- 29 титану
- 30 радіоактивних матеріалів

Зброя та боеприпаси в одиницях

Нарізної:

- 31 гвинтівки, карабіни
- 32 автомати
- 33 пістолети-кулемети
- 34 пістолети, револьвери
- 35 мисливська
- 36 інша

Гладкоствольної:

- 37 рушниці
- 38 комбінована
- 39 саморобної кустарного виробництва
- 40 пристроїв для стрільби малокаліберними патронами
- 41 іншої зброї
- 42 пневматичної зброї
- 43 газової зброї
- 44 холодної зброї

Боеприпасів:

- 45 патрони
- 46 гранати
- 47 міни
- 48 снаряди
- 49 саморобних вибухових пристроїв
- 50 електродетонаторів
- 51 вибухових речовин (кг)

Вилучено технічних засобів, які злочинці використали при вчиненні злочину, в одиницях:

- 52 автомобілів
- 53 радіозасобів
- 54 засобів особистого захисту
- 55 комп'ютерного обладнання

Наркотичні засоби в грамах:

- 65 бупренорфін
- 66 канабіс
- 67 канабісу смола (гашиш, анаша)
- 68 канабісу олія, настойки та екстракти
- 69 канабісу верхівки рослин з квітками чи плодами, за винятком дозрілого насіння, з яких не була виділена смола
- 70 марихуана: висушена, невисушена
- 71 героїн
- 72 етилморфіну гідрохлорид (діонін)
- 73 кодеїн (основа та солі)
- 74 кокаїн (основа та солі)

- 75 метадон
- 76 меткатинон (ефедрон)
- 77 морфін (основа та солі)
- 78 макова солома, концентрат з макової соломи
- 79 макова солома висушена (будь-яким способом)
- 80 макова солома невисушена
- 81 опій екстракційний (речовини, концентрат, що отримують з макової соломи способом екстракції)
- 82 опіон
- 83 опій
- 84 опій (сік снодійного маку, що згорнувся)
- 85 опій ацетильований (речовина, що містить складні ефіри наркотичних компонентів опію)
- 86 піритрамід (дипідолор)
- 87 тримеперидин (промедол)
- 88 фентаніл

Психотропні речовини в грамах:

- 89 алобарбітал
- 90 алпразолам
- 91 амобарбітал
- 92 амфепрамон
- 93 амфетамін
- 94 барбітал
- 95 бензфетамін
- 96 бромазепам
- 97 бугалбітал
- 98 бутобарбітал
- 99 броламфетамін (ДОБ, DOB)
- 100 вінілбітал
- 101 галазепам
- 102 галоксазолам
- 103 гідазепам
- 104 N-гідрокси-МДА (N-гідроксиметилен, діоксамфетамін)
- 105 глутетімід
- 106 грандаксин
- 107 делоразепам
- 108 дексамфетамін
- 109 дельта-9-тетра-гідроканнабінол
- 110 діазепам
- 111 ДМА (2,5-диметоксамфетамін)
- 112 ДОЕТ (2,5-диметокси-4-етиламфетамін)
- 113 N-етилтенамфетамін (МДЕ, N-етил-МДА)
- 114 естазолам
- 115 етиламфетамін
- 116 етиллофлазепат

- 117 етинамат
- 118 етхлорвінол
- 119 камазепам
- 120 катін
- 121 катінон
- 122 кетазолам
- 123 клобазам
- 124 клоназепам
- 125 клоразепат
- 126 клотіазепам
- 127 клоксазолам
- 128 левамфетамін
- 129 левометамфетамін
- 130 лефетамін
- 131 (+) — Лізергід (ЛСД)
- 132 лоразепам
- 133 лопразолам
- 134 лорметазапам
- 135 мазиндол
- 136 медазепам
- 137 мепробамат
- 138 мескалін 4-метиламінорекс
- 139 метаквалон
- 140 метамфетамін (первітин)
- 141 метамфетамін рацемат
- 142 метилфенобарбітал
- 143 метилприлон
- 144 мефенорекс
- 145 МДМА (3,4-метилендіоксиметамфетамін)
- 146 ММДА (5-метокси-3,4-метилендіоксіамфетамін)
- 147 мідазолам
- 148 німетазапам
- 149 нітразапам
- 150 нордазапам
- 151 оксазолам
- 152 оксазапам
- 153 пемолін
- 154 пінізапам
- 155 пентазоцин
- 156 пентобарбітал
- 157 піпрадрол
- 158 піровалерон
- 159 празепам
- 160 ПМА (параметоксіамфетамін)
- 161 секбутабарбітал
- 162 секобарбітал

- 163 СТП (ДОМ)
- 164 темазепам
- 165 тенамфетамін (МДА)
- 166 тетрагідроканнабіноли, усі ізомери, крім дельта-9-тетраканнабінолу
- 167 тетразепам
- 168 ТМА (3,4,5-триметоксіамфетамін)
- 169 тріазолам
- 170 феназепам
- 171 фендиметразин
- 172 фенетилін
- 173 фенкамфамін
- 174 фенметразин
- 175 фенобарбітал
- 176 фенпропорекс
- 177 фентермін
- 178 флудіазепам
- 179 флунітразепам
- 180 флуразепам
- 181 хлордіазепоксид
- 182 циклобарбітал

Прекурсори в кілограмах:

- 183 антранілова кислота
- 184 ангідрид оцтової кислоти
- 185 N-ацетилантранілова кислота
- 186 ергометрин
- 187 ерготамін
- 188 ефедрин
- 189 ізосафрол
- 190 калію перманганат
- 191 лізергінова кислота
- 192 норелефедрин (фенілпропаноламін, ФПА)
- 193 піперидин
- 194 піперональ
- 195 псевдоефедрин
- 196 сафрол
- 197 фенілоцтова кислота

Прекурсори в літрах:

- 198 ацетон
- 199 етиловий ефір
- 200 3,4-метилендіоксифеніл-2-пропанон
- 201 метилетилкетон
- 202 сірчана кислота
- 203 соляна кислота
- 204 толуол
- 205 фенілацетон

- 206 розчинники, що містять не менш як 10% ацетону, етилового ефіру, метилетил-кетону та толуолу.

Вилучено фальшивих грошей номіналом (в одиницях)

Гроші НБУ України:

- 207 — 1 гривня
- 208 — 2 гривні
- 209 — 5 гривень
- 210 — 10 гривень
- 211 — 20 гривень
- 212 — 50 гривень
- 213 — 100 гривень
- 214 — 200 гривень
- 216 — металева монета

Долари США:

- 217 — 1 долар
- 218 — 2 долари
- 219 — 5 доларів
- 220 — 10 доларів
- 221 — 20 доларів
- 222 — 50 доларів
- 223 — 100 доларів

Банкноти Європейського Центрального банку (ЄЦБ):

- 224 — 5 євро
- 225 — 10 євро
- 226 — 20 євро
- 227 — 50 євро
- 228 — 100 євро
- 229 — 200 євро
- 230 — 500 євро
- 232 — металева монета ЄЦБ

Банкноти Банку Росії:

- 233 — 5 рублів
- 234 — 10 рублів
- 235 — 50 рублів
- 236 — 100 рублів
- 237 — 500 рублів
- 238 — 1000 рублів

Банкноти інших країн 240

Державні цінні папери 241

Білетти державної лотереї 242

Недержавні цінні папери 243

Д о в і д н и к 11
Міністерства, державні комітети та інші організації
(до картки форми 1 рядок 27 та до картки форми 2 рядок 20)

1	2	3
01024	Державний комітет України з енергозбереження	Держкомзбереження України
01064	Міністерство аграрної політики	Мінагрополітики України
01074	Міністерство екології та природних ресурсів України	
01084	Міністерство освіти та науки України	МОН України
01094	Міністерство палива та енергетики України	Мінпаливенерго України
01104	Державний комітет інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України	
01114	Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України	
01124	Державний департамент нафтової, газової та нафтопереробної промисловості	Держнафтогазпром
01944	Державний комітет зв'язку та інформатизації України	Держкомзв'язку України
02774	Фонд соціального страхування України	
02784	Пенсійний фонд України	
02894	Український союз промисловців та підприємців	
03824	Центральна спілка споживчих товариств України	Укоопспілка
04084	Міністерство оборони України	Міноборони України
04134	Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи	МНС
04664	Федерація професійних спілок України	ФПС України
04734	Орендні підприємства і організації орендарів, створені на базі державних підприємств	
05054	Національний банк України	НБУ
05304	Вищий господарський суд України	
05364	Генеральна прокуратура України	Генпрокуратура
05374	Національне бюро розслідувань України	
05384	Державний департамент України з питань виконання покарань	
06544	Міністерство промислової політики України	Мінпромполітики України
06894	Державна митна служба України	Держмитслужба

1	2	3
07054	Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва	Держгпідприємництво України
07064	Державний комітет лісового господарства України	Держкомлісгосп України
07074	Міністерство праці та соціальної політики України	Мінпраці України
07084	Державний комітет будівництва, архітектури та житлової політики України	Держбуд України
07094	Міністерство культури та мистецтв України	Мінкультури України
07124	Міністерство закордонних справ України	МЗС України
07184	Міністерство охорони здоров'я України	МОЗ України
07214	Міністерство транспорту України	Мінтранс України
07284	Міністерство фінансів України	Мінфін України
07294	Міністерство юстиції України	Мін'юст України
07314	Державна податкова адміністрація України	ДПАУ
07324	Державний комітет архівів України	Держкомархів України
07334	Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації України	
07434	Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку	
07544	Державний комітет України у справах релігій	
07734	Кооперативи України	
07744	Колективні підприємства, засновані на власності трудового колективу	
07774	Підприємства України, засновані фізичними особами	
07804	Холдингові компанії	
08094	Державний комітет України по водному господарству	
08164	Українська кооперативно-державна корпорація по агропромислому будівництву	Укראгропромбуд
08174	Державний комітет у справах національностей та міграції	Держнацміграції
08184	Міністерство економіки України	Мінекономіки України
08194	Державний департамент рибного господарства	Укрдержрибгосп
08354	Міністерство внутрішніх справ України	МВС України
08474	Національна акціонерна страхова компанія «ОРАНТА»	НАСК «ОРАНТА»
08604	Державний комітет України по земельних ресурсах	Держкомзем України

1	2	3
08684	Державний департамент ветеринарної медицини	
08774	Державне казначейство України	
08784	Фонд державного майна України	Держмайно України
08954	Державний комітет статистики України	Держкомстат України
73094	Адміністрація державної прикордонної служби	
73104	Державний комітет України у справах ветеранів	
75034	Спілка орендарів і підприємців України	САПУ
99944	Державний комітет України з питань державних секретів та технічного захисту інформації	Держкомсекреті в Україні

Контрольні запитання

1. Які основні принципи формування інформаційних підсистем МВС України?
2. Склад інформаційної мережі ОВС України.
3. Дайте характеристику системи інформаційної безпеки в ОВС України.
4. Перелічіть основні інформаційні підсистеми ОВС України. Їх призначення та загальна характеристика.
6. Сформулюйте предмет і визначте природу криміналістичної інформатики.
7. Що є джерелом і які механізми виникнення криміналістичної інформації?
8. Функції та види моделей.
9. Дайте характеристику програмних продуктів, що застосовуються для компютеризації судово-експертної діяльності.
10. Проблеми використання експертних систем.

Рекомендована література

1. Швець М. Я. АСУ органів внутрішніх справ. — К., 1981.
2. Швець Н. Я. Кибернетика на службі органів внутренних дел. — К., 1973.
3. Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію». — К., 1993.
4. Компьютерные технологии в юридической деятельности: Учеб. практич. пособ. / Под ред. проф. Н. Полевого, канд. юрид. наук Н. Крылова. — М., 1994.
5. Правовая информатика и кибернетика: Учеб. / Под ред. Н. С. Полевого. — М., 1993.

6. *Штанько А. Л., Громошенко Л. И.* Теория и практика руководства ГО — РОВД. — К., 1996.
7. *Концепція розвитку системи інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ України на 1998–2000 роки / Наказ МВС України від 15.05.98 № 357.* — К., 1998.
8. *Програма інформатизації органів внутрішніх справ України на 2001–2005 роки (затв. рішенням Колегії МВС України № 8км/1).* — К., 1998.
9. *Кримінальний кодекс України.* — К., 2001.
10. *Кримінально-процесуальний кодекс України.* — К., 1997.
11. *Закон України від 18.02.92 № 2135-ХІІ «Про оперативно-розшукову діяльність».*
12. *Закон України від 15.12.93 № 3687-ХІІ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі».*
13. *Закон України від 21.01.94 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю».*
14. *Закон України від 05.07.94 № 30/94-ВР «Про захист інформації в автоматизованих системах».*
15. *Саницький В. А., Карацуба А. М., Святобог В. В.* та ін. Система інформаційного забезпечення ОВС України: Навч.-практ. посібник / За ред. Л. В. Бородича. — К., 2000.
16. *Хахановський В. Г., Тебякін О. М., Поліщук Ю. В.* Криміналістична інформатика: Курс лекцій // За заг. ред. В. Г. Хахановського. — К., 2002.
17. *Хахановський В. Г.* Автоматизовані системи збирання і обробки інформації для прийняття рішень в процесі розслідування // Використання досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю: Матер. наук.-практ. конф. — Харків, 1998.
18. *Наказ Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової адміністрації України, Міністерства юстиції України від 26.03.2002 № 20/84/293/126/18/5 «Про затвердження Інструкції про порядок заповнення та подання документів первинного обліку злочинів, осіб, які їх вчинили, руху кримінальних справ».*

ФІНАНСОВО-ПРАВОВА ІНФОРМАТИКА У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

4.1. Поняття та сутність фінансово-правової інформатики та податкової інформатики

Фінансова діяльність, як і будь-який інший різновид суспільної діяльності, зумовлена об'єктивною публічною необхідністю збирання, формування, розподілу та перерозподілу національного доходу з метою задоволення потреб кожного громадянина, окремих соціальних утворень, суспільства та держави. Зазначена діяльність знаходить вираз у системі публічно-правових норм, які умовно виділяють у такій комплексній галузі публічного права, як фінансове право.

Фінансове право розглядається також як система суспільних відносин, які знаходять вираз у множині юридичних норм, що виникають, здійснюються, змінюються і припиняються у фінансовій діяльності — комплексі економічних відносин, за допомогою яких нагромаджуються і розподіляються фінанси. Зазначене є об'єктом (предметом) дослідження фінансового права як наукового напряму. Провідними комплексними підгалуззями фінансового права є податкове право та бюджетне право. У сучасному фінансовому праві України також активно формуються нові міжгалузеві комплексні інститути права: щодо митної, грошово-кредитної, інвестиційної, банківської та страхової систем правовідносин.

Наприкінці ХХ століття для забезпечення фінансової діяльності як в Україні, так і за кордоном почали активно використовуватися здобутки інформатики: автоматизація через комп'ютеризацію та інформатизацію фінансової сфери.

Інформатизація фінансової системи, державного фінансово-економічного контролю у Національній програмі інформатизації України визначена як провідний напрям державної інформаційної політики. Важливе значення також буде мати створення у системі інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади України інтегрованої підсистеми інформаційно-аналітичної взаємодії державних фінансових органів: Національного банку, Міністерства фінансів, Державної податкової адміністрації, Державної митної служби, Державного казначейства України.

Провідне місце в інформатизації фінансової системи посідає впровадження сучасних комп'ютерних технологій у банківській діяль-

ності. Інформатизація банківської діяльності передбачає створення системи розрахунків у реальному часі для виконання великих та термінових платежів, системи безготівкових розрахунків за товари і послуги, електронного реєстру застав майна, електронної системи Центрального депозитарію державних цінних паперів тощо.

Важливою складовою фінансової системи України є державний фінансово-економічний контроль. Для його інформаційного забезпечення передбачається створення єдиної автоматизованої системи державного контролю за виконанням Державного бюджету України, фінансуванням загальнодержавних програм, збереженням і використанням об'єктів прав державної власності, використанням кредитних ресурсів, діяльністю установ банківської системи. Базовим елементом такої системи є інформаційно-аналітична система Рахункової палати.

У галузі фінансів передбачається створення інформаційної системи, що дасть можливість перейти від використання традиційних платіжних інструментів до високонадійної системи міжбанківських розрахунків та паралельно — кредитних карток (електронних грошей).

Слід зазначити, що всі інформаційно-аналітичні системи забезпечення державного фінансового та податкового контролю за підприємницькою діяльністю юридичних та фізичних осіб створюються тільки відповідно до законодавства. Це зумовлює необхідність виділення в структурі інформаційного права та правової інформатики особливого інституту, який можна умовно визначити, як державне регулювання інформатизації фінансово-правових відносин.

Зазначені напрями інформатизації можна розглядати також як напрями правової інформатики, які умовно визначаються категорією «фінансово-правова інформатика». У складі фінансово-правової інформатики можна виділити такий її провідний напрям, як податкова інформатика. Умовне визначення податкової інформатики можна зробити таким чином.

Податкова інформатика — це комплексна наукова дисципліна кібернетичного циклу, яка досліджує можливості інформатизації соціальних процесів, що відносяться до податкових правовідносин.

Відповідно до законодавства України про Національну програму інформатизації для податкової адміністрації передбачається створити інформаційну систему, що забезпечить прогноз і контроль податкових зборів. Також визначено необхідність створення класифікаторів, уніфікованих систем документообігу, Державного реєстру фізичних та юридичних осіб — платників податків на основі єдиної бази даних населення України тощо. Зазначене можна розглядати як один з провідних напрямів наукового дослідження податкової інформатики.

Основним державним суб'єктом правовідносин у сфері оподаткування є державна податкова служба України. Особливість її діяль-

ності полягає у тому, що існує необхідність швидкого реагування на різні новації в економічній сфері. Це знаходить вираз у динамічних змінах публічно-правового простору щодо фінансів та активній участі господарюючих суб'єктів у правотворенні на рівні приватно-правових відносин як чинника самоорганізації та саморегулювання національної економіки.

Для того щоб швидко та адекватно реагувати, регулювати, вдосконалювати, аналізувати та приймати обґрунтовані правомірні рішення, необхідно володіти фінансово-правовою інформацією. Сьогодні швидкий пошук та систематизацію фінансово-правової інформації може забезпечити тільки інформатизація державної податкової служби України: створення вискоєфективної інтегрованої комп'ютеризованої галузевої інформаційної системи, яка повинна стати важливою складовою загальнодержавної автоматизованої системи України.

Нині під комп'ютеризованою галузевою інформаційною системою державної податкової служби (КГІС ДПСУ) розуміють комплекс комп'ютерних апаратно-програмних засобів, мереж телекомунікації, інформаційних ресурсів, баз даних та організаційних структур, які функціонують на основі автоматизованих робочих місць (АРМ).

Під автоматизованим робочим місцем (АРМ) в оподаткуванні розуміється система комп'ютерних програмно-технічних засобів та проблемно-орієнтованих комплексів, які використовуються з метою автоматизації процесу інформаційного забезпечення діяльності податківців для підвищення ефективності фіскальних функцій — формування Державного бюджету України та регулятивних функцій економіки.

Відповідно до положень соціальної кібернетики КГІС ДПСУ відноситься до великих складних систем, у яких циркулюють великі за обсягом потоки інформації. За сутністю вона відноситься також до ієрархічних розгалужених інформаційних систем з великою кількістю типів документів різної складності.

4.2. Історія становлення фінансово-правової інформатики у сфері оподаткування на основі комп'ютеризації та інформатизації державної податкової служби України

Історія становлення фінансово-правової інформатики у сфері оподаткування на основі комп'ютеризації та інформатизації державної податкової служби України починається з початку 90-х років ХХ століття.

У 1991 році в Державній податковій інспекції Міністерства фінансів України з'явилася перша версія автоматизованого робо-

чого місця (АРМ) на рівні податкового інспектора відділу обліку та звітності. Ця комп'ютеризована інформаційна система отримала назву «Держдоходи». За допомогою АРМ були усунуті деякі недоліки ручного паперового оперативного обліку податків і зборів: ведення великої кількості книг-журналів, формування звітів, реквізити яких арифметично і логічно повинні бути пов'язані.

До цього результати діяльності податкових інспекцій як основної ланки формування та обліку надходжень до Державного бюджету оцінювалися такими показниками: низька достовірність, висока несвоєчасність і великий обсяг трудовитрат.

З часом у системі управління ДПСУ з'явилися нові АРМ, в результаті інтеграції яких була створена галузева автоматизована інформаційна система податкової служби, яка отримала скорочену назву АІС «Податки».

АІС «Податки» поєднує між собою дані різних структурних підрозділів податкової служби. Основні функції АІС були визначені таким чином: автоматизація інформаційної діяльності щодо збору, накопичення, обробки даних про всіх платників податків; формування автоматизованого інформаційного масиву щодо осіб, які мають недоїмку за розрахунками з бюджетом; оперативне інформування органів місцевого управління про надходження податків і зборів у регіоні та дотримання податкового законодавства.

Архітектура цієї системи калькувала організаційну структуру та інформаційні потоки органів державної податкової служби України (рис 4.1).

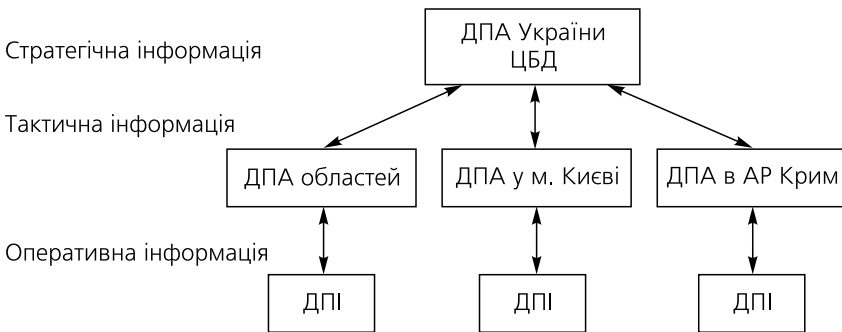

Рис 4.1. Ієрархія інформаційної структури державної податкової служби України

4.3. Організаційні засади формування комп'ютеризованої інформаційної системи Державної податкової служби України

Організаційно архітектура (структура) інформаційної системи державної податкової служби України побудована за трирівневою ієрархічною системою відповідно до адміністративно-територіального поділу в нашій країні: район, область (Автономна Республіка Крим, міста зі спеціальним статусом — Київ та Севастополь), центр. Враховуючи, що ДПС України є органом державної виконавчої влади, інформаційні ресурси та їх потоки формуються в ній за принципом ієрархічності. Вертикальна структура її базується на основі чітко визначених зворотних зв'язків відповідно до базових рівнів управління.

На районному рівні формується первинна (оперативна) інформація. Особливістю цієї інформації є те, що вона поновлюється досить динамічно. Оперативна інформація є основою формування інформаційних ресурсів на обласному рівні та прирівняних до них адміністративно-територіальних утворень відповідно до Конституції України. Обробка оперативної інформації фактично формує основу управлінських процесів в ДПС. Вона пов'язана зі збором, контролем і вторинною обробкою статистичних відомостей, формуванням нових документів, довідок, звітів. Враховуючи зазначене, найбільше інформаційне навантаження в діяльності податкових органів покладається на нижній рівень — районні державні податкові інспекції (ДПІ). Саме на цьому рівні виникає первинна статистична інформація щодо правозастосовної діяльності органів ДПС, безпосередніх правовідносин з платниками податків: юридичними та фізичними особами.

Нині автоматизація збору, зберігання та обробки даних на робочих місцях у ДПІ забезпечує більшу повноту, точність і актуальність відомчих інформаційних ресурсів, прискорює їх підготовку. Увага керівництва Державної податкової адміністрації України щодо формування спеціального комп'ютерного програмного забезпечення та підготовки кадрів на місцях у системі службової підготовки сприяє росту продуктивності праці податківців.

З ДПІ до обласної Державної податкової адміністрації (ДПА області) та прирівняних до них по статусу інших адміністративно-територіальних ДПА інформація направляється на рівні такої соціотехнічної організації, як у формі електронних файлів. Таким чином передається регламентована звітна інформація про платників, стан податкових платежів, виконання платіжної дисципліни тощо відповідно зі строками її надання, а також інформація щодо неформалізованих запитів.

На обласному рівні управління шляхом узагальнення оперативної інформації формується тактична інформація для аналізу та

відпрацювання різних варіантів рішень щодо надходження коштів до Державного бюджету. На цьому управлінському рівні накопичуються дані, які надходять із ДПП, компонується в цілому по регіону і передаються до ДПА України.

Стратегічна управлінська інформація формується на основі опрацювання в ДПА України оперативної і тактичної інформації. Вона містить зведення, звіти, прогнози. Після передавання інформації з відомства на її основі органи законодавчої та виконавчої влади мають змогу оцінювати виконання прибуткової частини Державного бюджету України і приймати відповідні рішення. На основі цієї інформації також робляться висновки про те, як виконується податкове законодавство за кожним із податків, та прогнози щодо загальнодержавних стратегічних рішень: для податкової політики, визначення шляхів і напрямів розвитку державної податкової служби України.

У зворотному напрямі — з рівня ДПА України до рівнів обласних ДПА та районних ДПП — направляються у паперовій формі традиційними засобами зв'язку та в електронній формі засобами електронної телекомунікаційної мережі необхідні законодавчі, підзаконні нормативно-правові акти, методичні документи, а також нові версії та засоби комп'ютерного програмного забезпечення тощо.

Забезпечення комп'ютерними технічними засобами у державній податковій службі відбувається з урахуванням трирівневої архітектури інформаційної технології збирання, зберігання і обробки даних та технологічної політики побудови корпоративної інформаційної мережі електронної телекомунікації з урахуванням фінансових ресурсів, які надаються з Держбюджету на розвиток ДПС.

Органи державної податкової служби України всіх рівнів управління нині обладнані комп'ютерними вузлами телекомунікацій, що працюють у режимі електронної пошти, комутованих каналів зв'язку з використанням персональних комп'ютерів та модемів. В перспективі передбачається здійснювати інформаційний зв'язок на основі галузевої волоконно-оптичної телекомунікаційної мережі.

Важливе місце в інформатизації ДПС України посідає модернізація архітектури інформаційного забезпечення галузі з урахуванням інформаційних зв'язків з іншими державними органами управління та платниками податків відповідно до концепції «електронного урядування» в Україні (Е-Україна).

Модернізація АІС податкової служби включає такий комплекс заходів:

- стандартизацію та уніфікацію форм вхідної і вихідної документації;
- формування єдиного формалізованого опису даних, нормативно-довідкової інформації (НДІ), яка є складовою системи класифікації й кодування, формування інструкцій, правил обробки інформації;

- типізацію ієрархічної розподіленої системи баз (сховищ) даних;
- формування системи інформаційної безпеки тощо.

Для забезпечення однозначності сприйняття змісту документів (кодування вхідної інформації), а також швидкісного введення інформації з цих документів та їх обробки були розроблені єдині загальнодержавні довідники (класифікатори). Вони стали основою нормативно-довідкової інформації автоматизованої системи управління в органах державної податкової служби.

Доктринально на галузевому рівні було визначено, що довідник або класифікатор — це юридико-технічний документ, що є систематизованим зібранням умовних кодів і найменувань об'єктів класифікації та їх угруповань. Основна нормативно-довідникова інформація в ДПСУ містить відомості про:

- розміри ставок та терміни сплати по кожному із видів податкових платежів;
- процентну ставку НБУ;
- бюджетну класифікацію податків та зборів;
- банківські установи, в яких перебувають розрахункові рахунки платників, бюджетні рахунки платників податків;
- установчі дані державних органів;
- іншу інформацію.

Стандартизація й уніфікація форм документів, єдина нормативно-довідкова інформація та єдині правила обробки інформації є основою для формування інформаційного простору Державної податкової служби України. Усі довідники розробляються і підтримуються в актуальному стані централізовано у ДПА України і разом з пакетами комп'ютерних прикладних програм передаються на обласні та районні рівні.

Використання загальнодержавних довідників надає можливість обміну інформацією в електронному вигляді між податковими органами, банками, митними органами, Казначейством, Держкомстатом, іншими органами виконавчої влади усіх рівнів. Міжвідомчий обмін інформацією зазначених державних органів дає можливість проведення широкомасштабного контролю за достовірністю (якістю) статистичної інформації про об'єкти оподаткування.

4.4. Взаємозв'язок податкової інформатики й інформаційного права

Одним із напрямів податкової інформатики є напрацювання відповідного нормативно-правового регулювання. У цьому аспекті податкова інформатика має тісний зв'язок з інформаційним правом. Це зумовлено тим, що зростає актуальність і потреба підготовки законодавчих та підзаконних нормативних актів для забезпечення інфор-

маційної взаємодії податкової адміністрації з різними державними органами влади та громадськістю. Правове регулювання інформаційних правовідносин у сфері оподаткування має відображати як питання отримання інформації ДПА (зокрема, податкових декларацій), так і надання певної інформації у відповідному обсязі податковими службами іншим державним організаціям влади, громадськості на основі концепції «електронного урядування».

4.5. Проблеми інтеграції правової інформатики та інформаційного права щодо інформаційної безпеки в ДПС України

Важливим напрямом правової інформатики та інформаційного права щодо податкової сфери є формування такого комплексного інституту, як інформаційна безпека. Серед проблематики інформаційної безпеки значне місце посідає створення організаційно-правових та організаційно-технічних положень щодо інформації з обмеженим доступом відповідно до чинного інформаційного законодавства України.

Забезпечення режиму доступу до інформації, її правової та технічної охорони та захисту, у тому числі від несанкціонованого доступу, є неодмінною умовою функціонування будь-якої державної автоматизованої інформаційної системи України, складовою якої є й галузева комп'ютеризована інформаційна система ДПС.

В умовах широкого застосування електронно-обчислювальної (комп'ютерної) техніки і засобів обміну комп'ютерною інформацією по електронних телекомунікаціях зростає загроза несанкціонованого доступу до такої інформації, у тому числі її несанкціонованої модифікації, змінення, копіювання, знищення та блокування роботи АІС. У зв'язку з цим кожному працівнику ДПС важливо мати знання та навички, напрацьовані на рівні науки, щодо організаційних, правових, технічних, програмних засобів, методів, які дозволяють вибрати дієву політику інформаційної безпеки.

У зв'язку з цим існує необхідність розробки у системі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для ДПС необхідних нормативно-методичних матеріалів для відповідного комплексного здобуття знань працівниками на принципі безперервного навчання щодо формування високого рівня інформаційної культури, тектології інформаційної безпеки, правової інформатики та інформаційного права. Зазначені проблеми пропонується вирішити шляхом створення комп'ютеризованого апаратно-програмного модуля системи дистанційної освіти працівників ДПСУ.

Нині в АІС ДПС України найпоширенішим методом у системі інформаційної безпеки є метод визначення режимів комп'ютерних

технологій програмно-технічного доступу на рівні паролів. Він простий у реалізації і дешевий з урахуванням обмеженого технічного доступу ззовні до відомчої мережі електронного зв'язку, що зумовлено наявністю виділених каналів телекомунікацій.

Організаційно-правове забезпечення галузевої АІС державної податкової служби ґрунтується на суворому дотриманні законодавства України. Важливим чинником є визначення якості організації роботи з кадрами у контексті інформаційної безпеки. Це залежить, у першу чергу, від організаційних здібностей керівників всіх рівнів управління в органах ДПС та компетентності працівників, які працюють з АІС, рівня їх комп'ютерної грамотності, інформаційно-правової культури, сформованих з урахуванням нових тенденцій інформаційного суспільства.

4.6. Вплив інформатики на модернізацію діяльності ДПС України

В системі організаційно-правових заходів щодо модернізації ДПСУ, як зазначалося, важливу роль відіграють різноманітні аспекти кадрового забезпечення. У комплексі кадрове забезпечення модернізації — це система заходів щодо формування якісного підбору, оцінки, навчання та виховання кваліфікованих фахівців, які повинні досконало володіти не тільки знаннями щодо оподаткування, але й здобутками податкової інформатики. Розвиток та масове впровадження інформаційних систем у податковій сфері потребує фахівців з відповідними новітніми знаннями та навичками. Зазначене визначено керівництвом ДПСУ провідним чинником модернізації через інформатизацію різного рівня органів податкової служби. Важливу роль у реалізації завдань модернізації повинна відводитися відомчому вищому навчальному закладу — Національній академії державної податкової служби України.

Наступною важливою складовою модернізації ДПСУ визначено інформатизацію як постійну розробку та впровадження ефективних інформаційних технологій, створення сучасної комунікаційної мережі, що забезпечує інформаційний обмін як всередині системи, так і з інформаційними системами відповідних служб та місцевих адміністрацій.

У результаті інформатизації повинен змінюватися, у першу чергу, зміст праці податкових інспекторів — він повинен стати більш інтелектуальним, звільняти від рутинних монотонних операцій, стати змістовнішим й цікавішим, давати нові можливості для вирішення актуальних завдань, що поставлені перед податковою службою державою.

Сучасна АІС «Податки» — це постійне використання на робочих місцях податківців персональних комп'ютерів, з'єднаних відом-

чими локальними мережами, що дає змогу організувати індивідуалізовану обробку інформації. Інформаційні потужності персоналізуються із збереженням централізованих баз даних, доповнених внутрішнім і зовнішнім електронним зв'язком.

4.7. Основні напрями формування податкової інформатики

Діяльність державної податкової служби важко уявити без інформатизації процесу адміністрування податків. Значне зростання кількості платників за останні роки у всіх без винятку регіонах України, ускладнення системи справляння обов'язкових платежів зумовлюють пошук можливостей модернізації самої галузевої автоматизованої інформаційної системи, у тому числі АІС «Податки».

Вона необхідна для вирішення таких проблем:

- підвищення рівня оперативності роботи і продуктивності праці податківців;
- підвищення рівня забезпечення достовірності даних обліку платників податків;
- удосконалення процесів оперативного одержання відомостей про надходження платежів у розрізі платників та видів податків;
- поглибленого аналізу динаміки надходження обов'язкових платежів і можливості прогнозування цієї динаміки;
- забезпечення повної і своєчасної інформованості податківців про фіскальне законодавство на певну календарну дату;
- скорочення обсягу паперового документообігу;
- удосконалення мобільності і якості прийнятих рішень щодо управління системою оподаткування.

Водночас у межах податкової інформатики повинні сформуватися також й інші її наукові галузеві інститути з питань удосконалення інформатизації діяльності органів податкової служби:

- наукове забезпечення формування державних реєстрів платників податків юридичних та фізичних осіб;
- наукове забезпечення удосконалення організації автоматизованого оперативного обліку нарахованих і сплачених податків, нарахування пені та обліку її сплати, визначення сум недоїмки та переоплат за кожним видом податків, обліку нарахованих адміністративних та фінансових санкцій та їх сплати, обліку та сплати реструктуризованих податків, проведення взаємозаліків, обліку наданих пільг тощо;
- наукового забезпечення організації швидкого автоматизованого оперативного пошуку інформації про платників в обсязі, визначеному законодавством України;
- наукового забезпечення автоматизації процесу формування загальнодержавного плану документальних перевірок;

- наукового забезпечення управлінською інформацією про надходження коштів до бюджету для усіх рівнів керівництва податкової служби, органів виконавчої та законодавчої влади;
- наукового забезпечення оптимізації щодо скорочення обсягу паперового документообігу;
- напрацювання науково-обґрунтованих нових методик аналізу та оцінки даних з подальшим прийняттям науково-обґрунтованих ефективних рішень.

Для організації якості реєстрації податкових звітів, контролю та аналізу зазначених вище функцій у ДПС концептуально визначені такі заходи:

- подача звітів у електронній формі;
- впровадження комп'ютерних програмних комплексів, які забезпечать оперативність щодо прийняття звітності;
- автоматизація обробки звітності через універсалізацію технологічного процесу комплексного використання даних із звітних документів платників податків;
- встановлення чіткого контролю за термінами подачі зведених даних по ієрархії управління в ДПС.

У майбутньому формування електронної звітності платниками податків передбачається здійснювати за допомогою використання спеціальних комп'ютерних програмних засобів. Ці засоби повинні мати дві провідні складові (частини) — клієнтську, за допомогою якої платник формує електронний звіт, та інспекторську, яка здійснює приймання наданого звіту, а також виконує необхідний контроль даних і передає їх на обробку до інших функціональних АРМ.

Як перший етап передбачається, що суб'єкти оподаткування передачу податкових звітів на паперових носіях інформації будуть здійснювати обов'язково у електронному вигляді (електронна звітність) до районної ДПП на дискеті.

Як другий етап — податковій звітності на паперових носіях буде передувати здавання її до податкових інспекцій через електронну пошту. Після інформаційного аудиту в податкових інспекціях зауваження будуть направлятися платнику податків, і після цього останній здійснює новий розсил електронних та паперових форм звітних документів.

Програмний комплекс клієнтської частини (у платника податків) повинен надавати йому такі можливості:

- генерувати і заповнювати в автоматизованому режимі звітні бухгалтерські форми відповідно до діючого законодавства;
- перевіряти в автоматизованому режимі заповнення звітних форм, фіксуючи помилки окремим протоколом;
- захищати дані, що передаються до податкових органів, від несанкціонованого доступу та коригування з використанням засобів «електронного підпису» електронного звіту платником;

- накопичувати і використовувати дані електронних звітів;
- друкувати форми електронних звітів — отримувати обов'язкові паперові копії звітних форм.

Щодо програмного комплексу інспекторської частини, то він повинен забезпечувати такі функції:

- оперативність приймання звітності;
- автоматизовану обробку звітності;
- універсалізацію технологічного процесу використання даних звітних документів платників податків;
- встановлення жорсткого контролю за термінами їх подачі.

На рівні діючої експериментальної моделі комп'ютерний програмний комплекс (АРМ «Звіт») вже випробовується і частково впроваджується в податкових інспекціях. З його допомогою реалізується визначене дерево цілей автоматизації операцій:

- реєстрація форм звітності платників податків;
- введення нарахованих сум податків щодо зареєстрованих форм звітності;
- введення даних за поданими формами звітності платників податків;
- контроль даних форми звітності на етапі їх вводу;
- пакетний контроль усіх поданих форм;
- ведення реєстрів поданих та неподаних документів;
- ведення реєстрів нарахованих сум податків;
- ведення реєстрів контролю форм звітності.

Результатом функціонування АРМ «Звіт» повинна бути автоматизована база даних усіх звітних показників, яка комплексно буде використовуватися при формуванні поточних звітів та проведенні аналізу звітної інформації. Інформація про нараховані суми податків після успішного завершення автоматизованого контролю повинна автоматично переноситися в картки особових рахунків платників, в оперативні, інформаційні файли баз даних.

Практика показує, що приймання звітності на електронних носіях дає можливість не тільки скоротити кількість робочих місць прийому звітності, зменшити час обробки та підвищити достовірність отриманої інформації, але й зменшити рівень корупційності в ДПС. Зменшення безпосередніх контактів платників податків з податковими інспекторами, зміна правового режиму правовідносин — один із чинників, що забезпечить зрозумілість «правил гри» у фінансовій сфері.

У картці особового рахунку платника за кожним видом платежів зазначається:

- вид проведеної операції;
- відображається інформація про нараховані, донараховані, реструктуризовані або відстрочені платежі, їх сплату;
- дані про суми пені у разі несвоєчасної сплати;

- дані про суми недоїмки або переоплати за нарахованими, донарахованими, реструктуризованими або відстроченими платежами;
- показники про суми платежів, повернених з бюджету тощо.

Сьогодні відомості у формі комп'ютерної інформації з карток мають можливість переглянути інспектори, які працюють в системі оподаткування юридичних осіб, завдяки використанню мережевого варіанта АРМ «Облік податків та платежів», який ще має назву «АРМ "ТАХ"» (у минулому — АРМ «Держдоходи»). Завдяки наявності комп'ютерної мережі список недоїмки платежів може одержати кожний відділ із супроводження конкретного податку, працюючи на АРМ «Облік податків та платежів».

Одним з головних завдань інспектора податкової служби є вжиття заходів щодо щоденного зменшення недоїмки, контроль за своєчасністю надходження грошей до бюджету. Зменшення недоїмки і є одним з основних функціональних обов'язків відділу примусового стягнення податків. Відділ використовує для досягнення цієї мети всі методи, які надані законодавством. Крім того, цей відділ разом з сектором по аналізу і прогнозуванню надходжень на підставі актуальної інформації баз даних шляхом узагальнення, зіставлення, а іноді й прямої телефонної розмови з платником, складає аналіз динаміки надходження грошей до бюджету в розрізі платників, видів платежів, видів діяльності тощо. За результатами цієї діяльності формуються пропозиції щодо прийняття рішень по зменшенню недоїмки до бюджету.

При виконанні робіт, пов'язаних з аналізом та прогнозуванням надходжень, інспектори широко застосовують такі стандартні комп'ютерні програмні засоби MS Office, як процесор електронних таблиць Excel, реляційну СУБД Access та текстовий процесор Word.

Відповідно до звітної документації платник через банк сплачує усі суми податків та відрахувань.

Інформація про сплату податків платниками з банків щодня по електронній пошті надходить у відділ обліку і звітності податкової інспекції, де за допомогою програмного комплексу «Банк» (він є складовою частиною АРМ «Облік податків та платежів») здійснюється автоматичне рознесення платежів до карток особових рахунків платників. При порушенні терміна сплати проводиться автоматизоване нараховування пені за відсотковою ставкою або ставкою НБУ, залежно від виду платежу, із відображенням цієї інформації в картці особового рахунку.

При здійсненні платником торгової діяльності та наявності в нього торговельного приміщення платник обов'язково реєструє у ДПІ касовий апарат. Облік усіх касових апаратів як юридичних, так і фізичних осіб здійснюється за допомогою АРМ «Касові апарати», і з його ж допомогою створюється актуальна база даних станів зареєстрованих касових апаратів на районному, обласному та центральному рівнях.

Якщо господарюючий суб'єкт здійснює оптову або роздрібну торгівлю, займається громадським харчуванням, обміном валют, гральним бізнесом або надає побутові послуги, то як платник податків він оформлює документи на придбання спеціального торгового патенту. За допомогою режиму «Торгові патенти» в АРМ «Облік податків та платежів» виконується реєстрація торгового патенту, нараховуються суми до сплати за кожен місяць. Таким чином створюється актуальна база даних усіх торгових патентів юридичних осіб.

4.8. Використання здобутків інформатики при здійсненні податкового контролю

Відповідно до чинного законодавства податковими інспекціями здійснюється формування загального річного плану перевірок юридичних осіб. Цей план затверджується ДПА України на основі загальнонаціонального річного плану перевірок служби податкової інспекції. Після цього податкові інспекції здійснюють документальну перевірку фінансової діяльності платників у терміни, які зазначені у плані. Перевірка може бути плановою, тематичною, зустрічною і, як правило, комплексною.

У результаті перевірки можуть бути виявлені порушення бухгалтерського обліку або податкового законодавства. За виявленими фактами порушень складається акт та приймається відповідне рішення у формі протоколу чи постанови про адміністративні й фінансові санкції та їх розміри. При виявленні порушень, що підпадають під дію Кримінального кодексу, до перевірок підключається податкова міліція. У разі, якщо в результаті перевірки порушень не виявлено, складається довідка про факт проведення перевірки.

Вивчення результатів перевірок (актів, рішень, протоколів, постанов, довідок), які проводяться управлінням документальних перевірок юридичних осіб, відділом валютного контролю у сфері зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) та відповідними підрозділами податкової міліції, здійснюється відповідними контрольними органами ДПА за допомогою АРМ «Аудит». За допомогою АРМ формується база даних донарахованих сум кожним платником податків за видом платежу. Ця інформація є основою для проведення аналізу роботи податкової інспекції та формування термінових, квартальних та загальних звітів. Інформація про донараховані суми податків із АРМ «Аудит» переноситься в картки особових рахунків платників АРМ «Облік податків та платежів».

4.9. Автоматизація міжвідомчих інформаційних зв'язків органів ДПС та Державної митної служби

Відповідно до чинного законодавства платники, які здійснюють валютні операції, знаходяться під контролем відділу контролю у сфері ЗЕД та підрозділів податкової міліції. Саме на них покладено здійснення перевірок валютних операцій. У своїй роботі ці підрозділи використовують дані АРМ «Облік податків та платежів» та АРМ «Митниця». Інформаційно-довідкове АРМ «Митниця» дозволяє переглянути файли з інформацією по імпортних, експортних і бартерних операціях, які здійснювались суб'єктами підприємницької діяльності відповідного регіону і були зафіксовані при перетині кордону за вантажно-митними деклараціями.

4.10. Автоматизація інформаційних зв'язків органів ДПС з іншими державними органами

Платники, що сплачують місцеві податки, знаходяться під контролем відділу місцевих податків і зборів. Для своєї роботи інформацію про стан платіжної дисципліни платника вони одержують за допомогою АРМ «Облік податків та платежів», а при адмініструванні податку з транспортних засобів використовують АРМ «АУТО», призначене для обробки одержаного від МВС (МРЕО) інформаційного файла про зареєстровані, перереєстровані, продані транспортні засоби у відповідному регіоні, та іншу необхідну інформацію.

Починаючи з 1996 року, для контролю за товарними та фінансовими потоками суб'єктів підприємницької діяльності в підрозділах податкової міліції впроваджено АРМ щодо здійснення контролю реалізованої продукції (АРМ — КРП). За його допомогою податкові органи районного рівня проводять збір інформації про реалізацію ліквідної продукції на визначених об'єктах. Ця інформація надходить до ДПА України.

Накопичені дані щодо сплати податків суб'єктом підприємницької діяльності (СПД) у систематизованому (відсортованому) вигляді за назвами, кількістю, вартістю придбаної продукції повертаються до податкової інспекції. Це надає можливість накопичувати інформацію про отриману продукцію щодо конкретного суб'єкта підприємницької діяльності, використовувати її під час комплексних документальних перевірок, а також прослідкувати під час перевірок взаєморозрахунки з поставальниками. Зазначена функція допомагає окремим суб'єктам підприємництва уникати можливих шахрайств щодо них та своєчасність надходження коштів на рахунок продавців. Тим самим органи ДПС виконують не тільки фіскальні функції, але й правоохоронні — гарантують добросовісність виконання господарських угод між окремими суб'єктами економічної діяльності.

4.11. Використання здобутків податкової інформатики у діяльності органів податкової міліції

У ході інформатизації ДПС України фахівцями розроблений алгоритм дій підрозділів податкової міліції при реалізації заходів щодо виявлення та припинення діяльності так званих фіктивних фірм. З допомогою АРМ «ФСПД» («Фіктивні суб'єкти підприємницької діяльності») в податковій службі організоване централізоване накопичення інформації щодо викритих і задокументованих фіктивних суб'єктів підприємницької діяльності та забезпечене розсилання по регіонах даних, наявність яких необхідна для організації перевірок їх легальних контрагентів.

З метою запобігання створенню фіктивних підприємницьких структур на втрачені, викрадені або підроблені паспорти, за паспортами людей непрацездатного похилого віку, інвалідів тощо в податковій службі введено в експлуатацію АРМ «Паспорт» для створення та використання єдиного банку даних втрачених та викрадених паспортів. База даних заповнюється щомісячно. При взятті на облік суб'єкта підприємницької діяльності проводиться пошук даних керівників та засновників у базі даних втрачених та викрадених паспортів.

Загальна модель архітектури системи інформаційно-аналітичного забезпечення органів ДПС України виглядає таким чином.

Підсумовуючи розгляд питання, пов'язаного з інформатизацією державної податкової служби України, слід зазначити, що існує

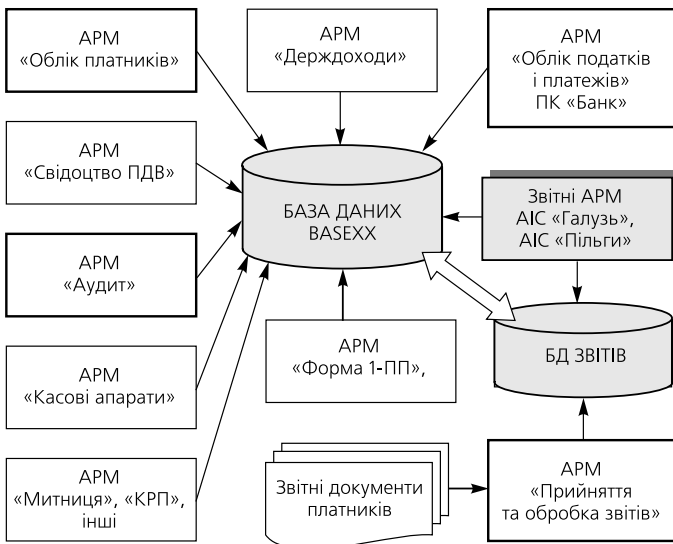

Рис. 4.2. Основні АРМ системи оподаткування юридичних осіб

дуже багато проблем щодо її інформаційного, правового, організаційного, технічного та програмно-математичного забезпечення. В одній праці розкрити їх неможливо. Проте можна визначити основні контури податкової інформатики — як наукової, так і навчальної дисципліни. У цілому ж, проблематика інформатизації ДПС України визначена як провідний об'єкт її модернізації, а отже, це спонукає до формування спеціального комплексного наукового напрямку як у межах правової інформатики (зокрема, фінансово-правової інформатики), так і у фінансовому та інформаційному праві.

Контрольні запитання

1. Визначте поняття й сутність фінансово-правової інформатики та податкової інформатики.
2. Визначте засади формування комп'ютеризованої інформаційної системи Державної податкової служби України.
3. Який взаємозв'язок податкової інформатики й інформаційного права?
4. Розкрийте проблеми інтеграції правової інформатики й інформаційного права щодо інформаційної безпеки в ДПС України.
5. В чому полягає вплив інформатики на модернізацію діяльності ДПС України?
6. Наведіть перелік і дайте характеристику основних напрямів формування податкової інформатики.
7. Як використовуються здобутки інформатики при здійсненні податкового контролю?
8. Сформулюйте засади автоматизації інформаційної взаємодії органів ДПС та інших державних органів.

Рекомендована література

1. Антонюк А. О. Основи захисту інформації в автоматизованих системах: Навч. пос. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2003. — 244 с.
2. Брижко В. М., Гавловський В. Д., Калюжний Р. А. та ін. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права: Монографія. — Ужгород: ІВА, 2003. — 240 с.
3. Брижко В. М., Гавловський В. Д., Калюжний Р. А. та ін. Інформатизація, право, управління (організаційно-правові питання): Монографія. — К.: НДЦ правової інформатики АПрНУ, 2002. — 191 с.
4. Калюжний Р. А., Шамрай В. О., Гавловський В. Д. та ін. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики: Монографія. — К.: АДПС України, 2002. — 296 с.
5. Гавловський В. Д., Гуцалюк М. В., Коваленко О. І. та ін. Інформатизація соціального управління: теорія і практика (організаційно-право-

- вий аспект): Посібник. — Київ: Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ, 2001. — 190 с.
6. *Гавловський В. Д., Калюжний Р. А., Цимбалюк В. С. та ін.* Інформатизація управління соціальними системами (організаційно-правові питання теорії і практики): Навч. посіб. — К.: МАУП, 2003, — 336 с.
 7. *Брижко В. М., Вознюк І. А., Гавловський В. Д. та ін.* Правова інформатика: системна інформатизація законотворчої, правозастосовсовної, правоохоронної, судочинної та правосвітньої діяльності в Україні: Монографія. — Ужгород: ІВА, 2003. — 168 с.
 8. *Росоловський В. М., Анкудович Г. Г., Катерноза К. О., Шевченко М. Ю.* Основи інформаційної безпеки автоматизованої інформаційної системи державної податкової служби України: Навч. посіб. — Ірпінь: АДПСУ, 2003. — 466 с.
 9. *Рогач І. Ф., Сендзюк М. А., Антонюк В. А.* Інформаційні системи у фінансово-кредитних установах: Навч. посіб. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2001. — 239 с.
 10. *Шавчук О. Б., Голобуцький О. П.* E-Ukraine. Інформаційне суспільство: бути чи не бути. — К.: ЗАТ «Атлант UMS», 2001. — 104 с.

СИСТЕМНА ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУДОЧИНСТВА

5.1. Визначення інформаційного процесу за стадіями провадження у кримінальних справах

Процесуальні кодекси України, визначаючи правила проваджень у судових справах, описують тим самим інформаційні процеси, пов'язані з розглядом судових справ, дають класифікацію інформації, правила її обробки, документування, передачі та зберігання; визначають суб'єкти інформаційного процесу та характер їх участі в ньому.

З метою дослідження всього обсягу інформації, інформаційних процедур та інформаційних відносин при розгляді кримінальних справ зробимо спробу описати ту частину інформаційного процесу, що пов'язана з рухом кримінальної справи, дамо класифікацію визначених законом суб'єктів цього процесу, опишемо характер їх участі в ньому, правила документування інформації та складання процесуальних документів.

Ч. 2 ст. 3 КПК України визначає основні стадії провадження в кримінальних справах:

- порушення кримінальної справи;
- дізнання;
- досудове слідство;
- судовий розгляд;
- виконання вироку, ухвали чи постанови суду.

Отже, слід розглядати й відповідні стадії інформаційного процесу.

5.1.1. Порушення кримінальної справи

Процедура подання заяви чи повідомлення про злочин. Згідно зі ст. 94 КПК приводом для порушення кримінальної **справи** є:

- заяви або повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян;
- повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину або з поличним;
- явка з повинною;
- повідомлення, опубліковані в пресі;

• безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину.

Отже, особами — заявниками про злочин можуть бути:

- підприємства;
- установи;
- організації;
- посадові особи;
- представники влади;
- представники громадськості;
- окремі громадяни.

За наявності обставин, зазначених у пп. 4, 5 ч. 1 ст. 94 КПК, особу, яку можна було б класифікувати як заявника, не визначено.

Згідно з положеннями статті 95 КПК заяви або повідомлення представників влади, громадськості чи окремих громадян про злочин можуть бути усними або письмовими.

Усні заяви заносяться до протоколу, який підписують заявник та посадова особа, що прийняла заяву. Письмова заява повинна бути підписана особою, від якої вона подається.

Повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб повинні бути викладені в письмовій формі.

Повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину або з поличним, можуть бути усними або письмовими.

У разі явки з повинною (ст. 96 КПК) теж допускається усна чи письмова заява. Усна заява заноситься до протоколу, в якому зазначаються відомості про особу заявника і викладений зміст заяви від першої особи. Протокол підписують заявник і посадова особа, яка склала протокол. Якщо усна заява про явку з повинною зроблена в судовому засіданні, то відомості про особу заявника і зміст його заяви заносяться до протоколу судового засідання і підписуються заявником. Головуючий протягом трьох днів надсилає витяг із протоколу судового засідання відповідному прокурору. Письмова заява про явку з повинною має бути підписана заявником і посадовою особою органу дізнання, дізнавачем, слідчим або прокурором, якими прийнята заява, із зазначенням на заяві дати її прийняття.

Отже, процедура надходження заяви чи повідомлення про злочин супроводжується такими документами:

- заявою, підписаною заявником;
- повідомленням, підписаним заявником;
- протоколом, підписаним заявником і собою, що прийняла заяву;
- розпискою заявника про те, що його попереджено про відповідальність за неправдивий донос.

Згідно зі статтями 95, 96 КПК обов'язково повинні бути зазначені:

- у протоколі, який складається за заявою заявника, — відмітка про те, що заявника попереджено про відповідальність за неправдивий донос;
- у протоколі, складеному за усною заявою у випадку явки з повинною, — відомості про особу заявника,
- викладено зміст заяви від першої особи;
- у письмовій заяві про явку з повинною — дата прийняття заяви.

І хоч закон явно не вимагає зазначення дати прийняття заяви чи повідомлення в усіх перелічених документах, мабуть, з огляду на положення ч. 2 ст. 97 КПК така інформація в цих документах повинна міститися.

Не визначає закон на цій стадії і переліку даних, що становлять «відомості про особу заявника». І тільки враховуючи особливості заявника у випадку явки з повинною, можна передбачати, що це мають бути дані, які визначаються вимогами до процесуальних документів, що приймаються в подальшому.

За заявою або повідомленням про злочин прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані не пізніше триденного строку прийняти одне з таких рішень:

1) порушити кримінальну справу; вноситься постанова про порушення кримінальної справи, в якій вказується:

- приводи до порушення справи;
- підстави до порушення справи;
- статтю кримінального закону, за ознаками якої порушується справа;
- призначається досудове слідство чи судовий розгляд;

2) відмовити в порушенні кримінальної справи; приймається постанова про відмову у порушенні кримінальної справи, про що повідомляють заінтересованих осіб і підприємства, установи, організації;

3) направити заяву або повідомлення за належністю.

Процедура оскарження рішення про відмову в порушенні кримінальної справи. Ст. 99¹ КПК визначає характер інформаційного процесу при оскарженні постанови про відмову у порушенні кримінальної справи.

Скарга подається: особою, інтересів якої вона стосується, або її представником.

Визначено також, кому можуть бути подані скарги:

- прокуророві;
- вищестоящому прокуророві;
- до суду;
- до апеляційного суду.

На підставі викладеного на рис. 5.1–5.3 представлено схеми інформаційного процесу на стадії порушення кримінальної справи.

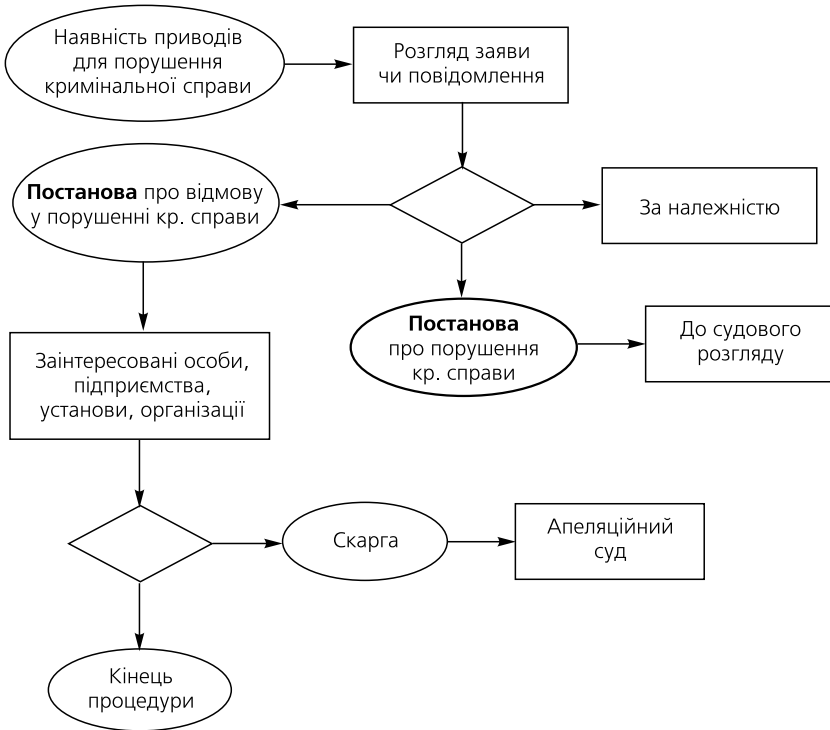

Рис. 5.1. Порушення кримінальної справи судом (ч. 1 ст. 27 КПК)

5.1.2. Інформаційний процес стадії дізнання

Інформаційний процес, пов'язаний із проведенням оперативно-розшукових заходів та дізнання — це складний насичений процес із значним числом учасників цього процесу (заінтересовані особи, органи дізнання, прокуратура, суд, адвокатура і т. д.). Детальна характеристика інформації, пов'язаної з цією стадією інформаційного процесу, джерел виникнення цієї інформації та способів її опрацювання представлена у розділі 2 даного підручника. У цьому ж розділі ми зосередимо увагу на інформації, що має своє відображення у процесуальних документах, а отже, потім використовується у процесі судового розгляду.

Процедура затримання підозрюваного у вчиненні злочину. Згідно з положеннями статті 106 КПК орган дізнання вправі затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, лише за наявності однієї з таких підстав:

- цю особу застали при вчиненні злочину;

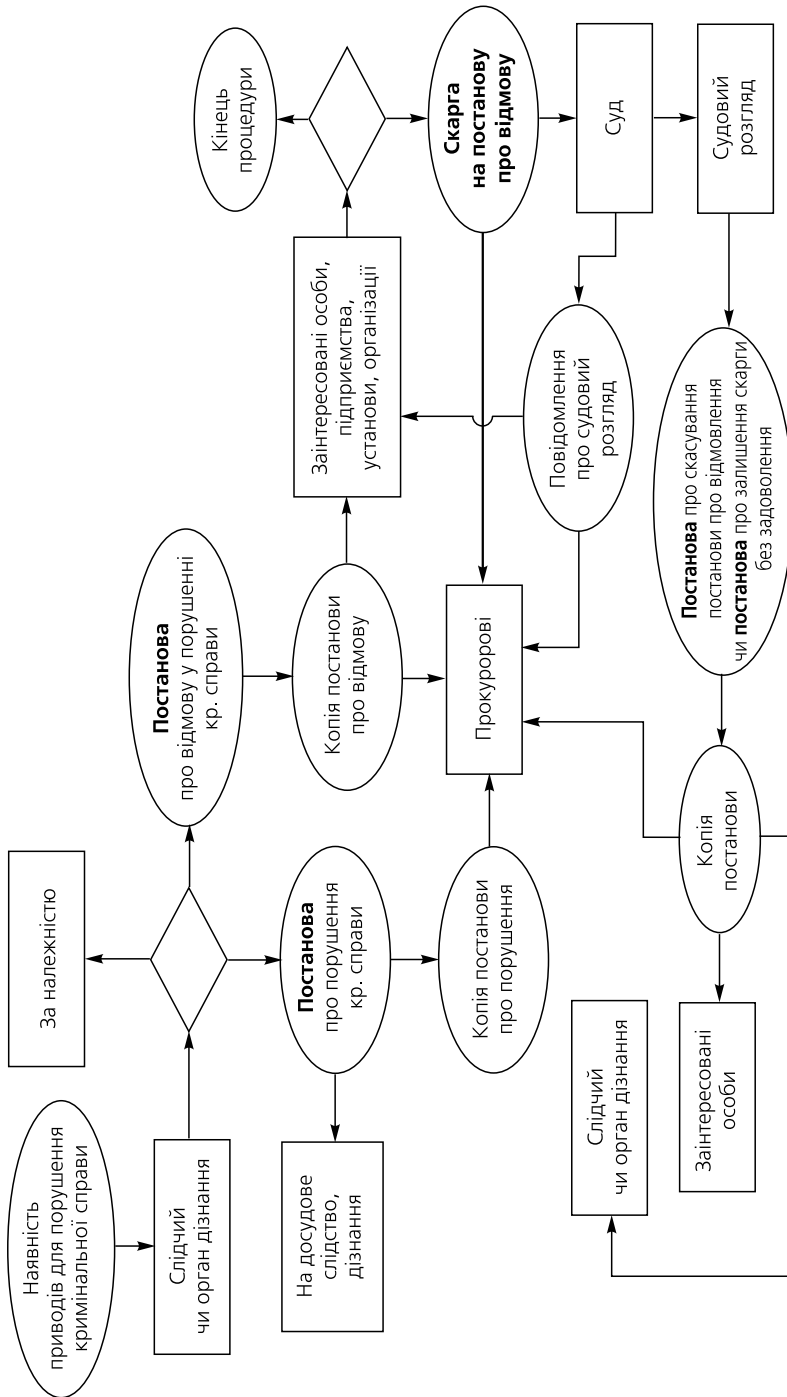

Рис. 5.2. Порушення кримінальної справи слідчими органами чи органами дізнання

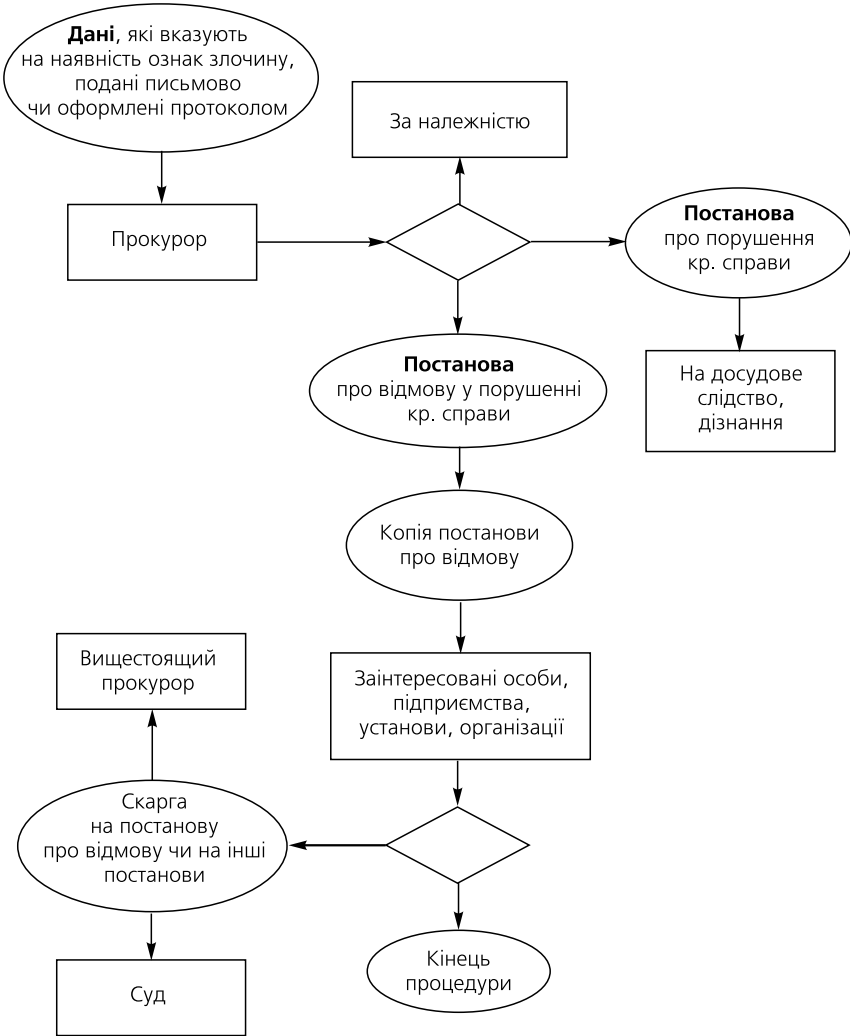

Рис. 5.3. Порушення кримінальної справи прокурором

- цю особу застали безпосередньо після вчинення злочину;
- очевидці, в тому числі й потерпілі, прямо вказують на дану особу, що саме вона вчинила злочин;
- на підозрюваному або на його одязі, при ньому або в його житлі виявлено явні сліди злочину;
- наявність інших даних, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину в тому разі, коли ця особа намагалася втекти або коли вона не має постійного місця проживання, або коли не встановлено особи підозрюваного.

З процедурою затримання підозрюваного у вчиненні злочину пов'язано складання двох документів: протоколу про роз'яснення підозрюваному права мати побачення із захисником з моменту затримання (копія протоколу з переліком прав та обов'язків негайно вручається затриманому і направляється прокурору) та протоколу затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, у якому повинні бути зазначені:

- 1) підстави;
- 2) мотиви;
- 3) день;
- 4) година;
- 5) рік;
- 6) місяць;
- 7) місце затримання;
- 8) пояснення затриманого;
- 9) час складання протоколу про роз'яснення підозрюваному в порядку, передбаченому частиною 2 статті 21 КПК, права мати побачення із захисником з моменту затримання.

Протокол підписується особою, яка його склала, і затриманим.

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, орган дізнання негайно повідомляє:

- одного з її родичів;
- відповідний розвідувальний орган (в разі затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним службових обов'язків).

Закінчення стадії дізнання залежить від ознак злочину (тяжкий, особливо тяжкий) і від деяких особливостей цієї стадії.

Дізнання у справі про злочин, що є тяжким або особливо тяжким мусить бути завершено не пізніше десяти днів з моменту порушення кримінальної справи (ч. 2 ст. 108 КПК).

Згідно з ч. 1 ст. 108 КПК «у справі про злочин, який не є тяжким або особливо тяжким, дізнання провадиться у строк не більше десяти днів, починаючи з моменту встановлення особи, яка його вчинила». Якщо таку особу не встановлено, дізнання зупиняється згідно з ч. 1 ст. 108, ст. 209, ч. 3 ст. 206 КПК.

Справу на стадії дізнання може бути закрито за відсутності події злочину або за відсутності в діянні складу злочину (ч. 2 ст. 109, ст. 6 КПК).

Якщо у процесі дізнання до підозрюваного було обрано запобіжні заходи, передбачені статтею 165² КПК, то стадія дізнання завершується у строк не більше 5 днів з моменту обрання запобіжного заходу.

З процедурою закінчення дізнання пов'язано складання таких документів:

- постанови про направлення справи для провадження досудового слідства, яка затверджується прокурором;

- за наявності обставин, передбачених статтею 6 КПК, орган дізнання складає мотивовану постанову про закриття справи, копію якої в добовий строк надсилає прокуророві;
- мотивованій постанові про зупинення провадження по справі, копія якої направляється прокуророві.

На рис. 5.4 подано схему інформаційного процесу на стадії дізнання.

5.1.3. Проведення досудового слідства

Прийняття кримінальної справи до свого провадження. Слідчий зобов'язаний негайно приступити до провадження слідства в порушеній ним чи переданій йому справі. Коли справа порушена слідчим і прийнята ним до свого провадження, то складається:

- постанова про порушення справи і прийняття її до свого провадження;
- постанову про прийняття справи до свого провадження (в разі прийняття до свого провадження раніше порушеної справи).

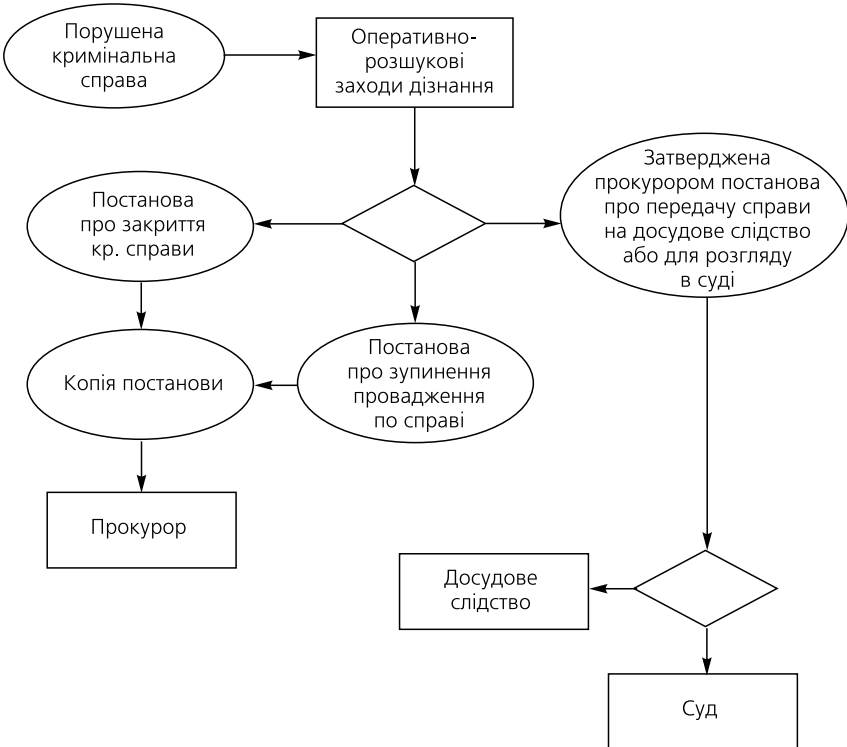

Рис. 5.4. Схема проходження кримінальної справи на стадії дізнання

Копію постанови про прийняття справи до свого провадження слідчий протягом доби надсилає прокуророві.

Глава 19 Кримінально-процесуального кодексу України визначає *процедуру зупинення досудового слідства* в кримінальній справі та, в разі потреби, його відновлення. Зупиняється досудове слідство мотивованою постановою про зупинення досудового слідства, копія якої направляється прокуророві. Підставами для зупинення слідства можуть бути випадки, коли:

- не відоме місцезнаходження обвинуваченого;
- психічне або інше тяжке захворювання обвинуваченого перешкоджає закінченню провадження в справі;
- не встановлено особу, яка вчинила злочин.

Процедура закінчення досудового слідства. Згідно зі ст. 212 КПК формами закінчення досудового слідства є складання й прийняття таких документів:

- обвинувального висновку;
- постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру;
- постанови про закриття справи.

Ст. 120 КПК визначає строки, в які повинно бути закінчено досудове слідство у кримінальних справах:

«Досудове слідство у кримінальних справах повинно бути закінчено протягом двох місяців. В цей строк включається час з моменту порушення справи до направлення її прокуророві з обвинувальним висновком чи постановою про передачу справи до суду для розгляду питання про застосування примусових заходів медичного характеру або до закриття чи зупинення провадження в справі. Цей строк може бути продовжено районним, міським прокурором, військовим прокурором армії, флотилії, з'єднання, гарнізону та прирівняним до них прокурором у разі неможливості закінчити розслідування — до трьох місяців. В особливо складних справах строк досудового слідства, встановлений частиною 1 цієї статті, може бути продовжено прокурором Автономної Республіки Крим, прокурором області, прокурором міста Києва, військовим прокурором округу, флоту і прирівняним до них прокурором або їх заступниками на підставі мотивованої постанови слідчого — до шести місяців. Далі продовжувати строк досудового слідства можуть лише у виняткових випадках Генеральний прокурор України або його заступники. При поверненні судом справи для провадження додаткового слідства, а також відновленні закритої справи строк додаткового слідства встановлюється прокурором, який здійснює нагляд за слідством, в межах одного місяця з моменту прийняття справи до провадження. Даліше продовження зазначеного строку провадиться на загальних підставах.

Правила, викладені в цій статті, не поширюються на справи, в яких не встановлено особу, що вчинила злочин. Перебіг строку

слідства в таких справах починається з дня встановлення особи, яка вчинила злочин».

Досудове слідство може бути закрите з таких підстав (ст. 213 КПК):

- відсутність події злочину;
- відсутність в діянні складу злочину;
- недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні злочину.

Згідно зі ст. 214 КПК слідчий закриває справу мотивованою постановою про закриття справи, в якій зазначаються дані:

1. Місце і час складання постанови;
2. Посада і прізвище особи, що виносить постанову;
3. Справа, в якій провадиться слідство;
4. Обґрунтування прийнятого рішення;
5. Стаття КПК, на підставі якої прийнято рішення;
6. Відомості про особу обвинуваченого;
7. Суть справи;
8. Підстави для закриття справи;
9. Рішення про скасування запобіжного заходу і заходів із забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна;
10. Рішення в питанні про речові докази, тобто про:
 - знаряддя злочину, що належать обвинуваченому;
 - речі, вилучені з обігу;
 - речі, які не мають цінності і не можуть бути використані;
 - гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом;
 - гроші, цінності та інші речі, які були об'єктом злочинних дій, відповідно до ст. 81 КПК.

Копія постанови про закриття справи надсилається:

- прокуророві;
- особі, що притягалася до кримінальної відповідальності;
- особі, за заявою якої була порушена справа;
- потерпілому;
- цивільному позивачеві.

У відповідності до ч. 1 ст. 215 КПК постанову слідчого про закриття справи може бути оскаржена прокуророві в семиденний строк з дня одержання письмового повідомлення або копії постанови про закриття справи.

В разі оскарження постанови слідчого про закриття справи прокурор знайомиться із справою і не пізніше тридцяти днів з дня надходження скарги скасовує постанову про закриття справи і відновлює досудове слідство або залишає скаргу без задоволення, про що повідомляє особі, яка подавала скаргу (ч. 4 ст. 215 КПК).

По закінченні досудового слідства, якщо буде встановлено неосудність або обмежену осудність особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, складається постанова про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру.

В постанові повинні бути викладені:

1. Усі обставини, які підтверджують вчинення цією особою суспільно небезпечного діяння;
2. Дані, які підтверджують, що ця особа захворіла на психічну хворобу.

Ця постанова разом із справою надсилається прокуророві (ч. 3 ст. 417 КПК).

Визнавши досудове слідство в справі, яка підлягає направленню для віддання обвинуваченого до суду, закінченим, слідчий повідомляє про це:

- потерпілого або його представника;
- цивільного позивача або його представника;
- цивільного відповідача або його представника;
- обвинуваченого.

Про те, що зазначеним особам оголошено про закінчення слідства і що їм пред'явлено матеріали справи для ознайомлення, зазначається в протоколі про оголошення про закінчення слідства і пред'явлення матеріалів справи для ознайомлення.

Ст. 85 КПК визначає правила складання протоколу про кожну слідчу дію. В ньому в загальному випадку повинні бути зазначені:

1. Місце;
2. Дата його складання;
3. Посади і прізвища осіб, що проводять дію;
4. Прізвища осіб, які брали участь у проведенні слідчої дії;
5. Адреси цих осіб;
6. Роз'яснення їх прав і обов'язків;
7. Зміст проведеної слідчої дії;
8. Час її початку і закінчення;
9. Всі істотні для справи обставини, виявлені при виконанні даної слідчої дії.

З метою нерозголошення даних про особу, щодо якої застосовані заходи безпеки, у протоколах слідчих дій, передбачених статтями 95, 96, 107, 145, 170, 171, 173 та 176 КПК, обмежуються відомості про цю особу в порядку, передбаченому статтею 52³ КПК.

Протокол зачитується всім особам, що брали участь у проведенні слідчої дії, при цьому їм роз'яснюється їх право робити зауваження. Зазначені особи можуть ознайомитися з протоколом особисто.

Вставки і поправки повинні бути застережені в протоколі перед підписами.

Протокол підписують:

- особа, яка провадила слідчу дію;
- допитана особа;
- перекладач;
- поняті, якщо вони були присутні;
- інші особи, які були присутні або брали участь у проведенні цієї дії.

Якщо хто-небудь з цих осіб через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то для підписання протоколу запрошується стороння особа. Коли особа, що брала участь в проведенні слідчої дії, відмовиться підписати протокол, то це зазначається в протоколі і стверджується підписом особи, яка провадила слідчу дію.

У розглядуваному випадку закінчення слідства й пред'явлення матеріалів справи для ознайомлення слідча дія (і відповідна їй інформаційна процедура) має назву «оголошення про закінчення слідства і пред'явлення матеріалів справи для ознайомлення». Вказана слідча дія має деякі особливості залежно від того, кого із заінтересованих осіб вона стосується: потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача чи обвинуваченого.

Відповідно до ст. 220 КПК про оголошення обвинуваченому про закінчення досудового слідства і про пред'явлення йому матеріалів справи для ознайомлення слідчий складає протокол про оголошення обвинуваченому про закінчення досудового слідства і про пред'явлення йому матеріалів справи для ознайомлення з додержанням описаних правил. Крім того, в протоколі зазначається:

1. Які саме матеріали (кількість томів і аркушів) були пред'явлені для ознайомлення;
2. Чи ознайомилися обвинувачений і захисник з матеріалами справи;
3. Протягом якого часу проходило ознайомлення із справою;
4. Які клопотання були заявлені обвинуваченим та його захисником.

Протокол пред'явлення обвинуваченому матеріалів досудового слідства підписують обвинувачений, слідчий і захисник, якщо він бере участь у справі.

У випадку повідомлення потерпілому, цивільному позивачу чи цивільному відповідачу про закінчення слідства протокол оформляється з додержанням правил ст. 220 і ст. 85, хоча згідно зі ст. 217 КПК протокол у даному випадку може бути замінений долученою до справи копією письмового повідомлення про закінчення слідства і про можливість ознайомлення з матеріалами справи.

Після закінчення слідства і виконання вимог статей 217–222 КПК слідчий складає *обвинувальний висновок*. Обвинувальний висновок складається з описової і резолютивної частини.

В *описовій частині* зазначаються:

1. Обставини справи, як їх встановлено на досудовому слідстві;
2. Місце злочину;
3. Час вчинення злочину;
4. Способи вчинення злочину;
5. Мотиви вчинення злочину;
6. Наслідки злочину, вчиненого кожним з обвинувачених;
7. Докази, які зібрано в справі;

8. Відомості про потерпілого;
9. Показання кожного з обвинувачених по суті пред'явленого йому обвинувачення;
10. Доводи, наведені обвинуваченим на свій захист;
11. Результати їх перевірки;
12. Наявність обставин, які обтяжують покарання;
13. Наявність обставин, які пом'якшують покарання.

При посиланні на докази обов'язково зазначаються аркуші справи.

В *резольютивній частині* наводяться:

1. Відомості про особу кожного з обвинувачених;
2. Коротко викладається суть пред'явленого обвинувачення з зазначенням статті кримінального закону, яка передбачає даний злочин.

Обвинувальний висновок підписує слідчий з зазначенням місця і часу його складання.

Якщо обвинувальний висновок складено мовою, якою не володіє обвинувачений, його має бути перекладено на рідну мову обвинуваченого або іншу мову, якою він володіє. Переклад обвинувального висновку приєднується до справи.

У відповідності зі ст. 224 КПК до обвинувального висновку додаються:

- список осіб, що підлягають виклику в судове засідання, з зазначенням їх адреси і аркушів справи, де викладені їх показання або висновки;
- довідка про рух справи;
- довідка про застосування запобіжного заходу з зазначенням часу і місця тримання під вартою кожного з обвинувачених, якщо вони заарештовані;
- довідки про речові докази,
- довідка про цивільний позов,
- довідка про заходи, вжиті до забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна;
- довідка про судові витрати в справі за час досудового слідства з посиланням на відповідні аркуші справи.

У списку осіб, які підлягають виклику в судове засідання, з метою нерозголошення відомостей про осіб, щодо яких у порядку, передбаченому статтями 52¹ та 52³ Кримінально-процесуального кодексу України, застосовані заходи безпеки, замість їх справжніх прізвищ, імен і по батькові зазначається псевдонім, а замість адреси — назва органу, який здійснює заходи безпеки, та його адреса.

Після закінчення досудового слідства справа з обвинувальним висновком та додатками до нього направляється прокуророві.

Специфіку інформаційних процесів дізнання та досудового слідства відзначено в ч. 3 і ч. 4 статті 114 КПК: «Слідчий по розслідуваних ним справах вправі давати органам дізнання доручен-

ня і вказівки про провадження розшукових та слідчих дій і вимагати від органів дізнання допомоги при провадженні окремих слідчих дій. Такі доручення і вказівки слідчого є для органів дізнання обов'язковими. В справах, в яких досудове слідство є обов'язковим, слідчий вправі в будь-який момент приступити до провадження досудового слідства, не чекаючи виконання органами дізнання дій, передбачених статтею 104 КПК». Це означає надзвичайно тісну взаємодію органів дізнання та досудового слідства в процесах одержання, обробки та передачі інформації.

Схему інформаційного процесу на стадії досудового слідства подано на рис. 5.5.

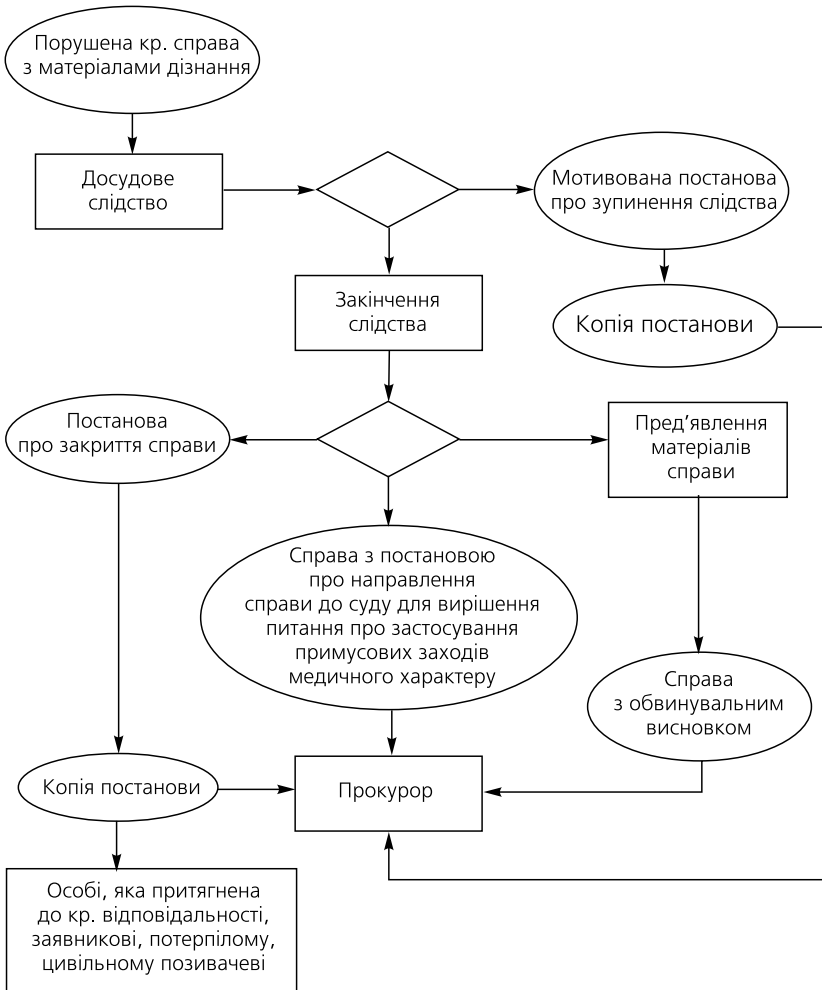

Рис. 5.5. Рух справи на стадії досудового слідства

5.1.4. Нагляд прокурора за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства

Виходячи з повноважень прокурора по здійсненню нагляду за виконанням законів органами дізнання та досудового слідства відповідно до ст. 227 КПК, зробимо спробу виділити основні інформаційні потоки прокурорського нагляду, їх джерела, маршрут руху, документовану інформацію, що супроводжує цей рух.

Як впливає з уже розглянутих характеристик попередніх стадій розгляду кримінальної справи, одним із джерел виникнення інформаційного процесу на стадії прокурорського нагляду є копії постанов органів дізнання та досудового слідства про порушення кримінальної справи. У відповідності зі ст. 100 КПК прокурор закриває справу, порушену без законних підстав. А коли в цій справі ще не проводились слідчі дії, скасовує постанову про порушення кримінальної справи.

У разі безпідставної відмови в порушенні справи прокурор своєю постановою скасовує постанову слідчого або органу дізнання і порушує кримінальну справу.

Ще одним джерелом інформації на стадії прокурорського нагляду є скарги на дії органів дізнання та досудового слідства.

Згідно з ч. 2 ст. 110 КПК в разі надходження скарги на дії і постанови органів дізнання «прокурор зобов'язаний розглянути її протягом десяти днів і рішення по скарзі повідомити скаржникові».

На стадії досудового слідства після одержання скарги на дії слідчого прокурор протягом трьох днів зобов'язаний розглянути її і повідомити про результати скаржника.

І нарешті, найвагомішою інформаційною процедурою на цій стадії є *розгляд прокурором кримінальної справи з обвинувальним висновком*.

Перевіривши у відповідності до ст. 228 КПК таку справу, прокурор або його заступник згідно з положеннями ст. 233 КПК протягом не більше п'яти днів приймає одне з таких рішень (ст. 229 КПК):

- 1) затверджує обвинувальний висновок або складає новий обвинувальний висновок;
- 2) повертає справу органам дізнання або слідчому із своїми письмовими вказівками для провадження додаткового розслідування;
- 3) закриває справу, склавши про це постанову.

Прокурор або його заступник вправі змінити складений слідчим список осіб, які підлягають виклику в судове засідання, а також скасувати чи змінити раніше обраний запобіжний захід або обрати запобіжний захід, якщо його не було обрано, чи поставити у випадках, передбачених цим Кодексом, перед судом питання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Прокурор або його заступник *закриває справу*, дотримуючись вимог статей 214 і 130 КПК, тобто приймає *мотивовану постанову про закриття справи*, у якій вказує:

1. Місце і час її складання;
2. Посаду особи, що виносить постанову, її прізвище;
3. Справу, стосовно якої приймається постанова;
4. Обґрунтування прийнятого рішення;
5. Статтю КПК, на підставі якої прийнято рішення;
6. Відомості про особу обвинуваченого
7. Суть справи;
8. Підстави для закриття справи;
9. Рішення про скасування запобіжного заходу;
10. Рішення про скасування заходів із забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна;
11. Відповідно до статті 81 КПК рішення в питанні про речові докази, тобто:
 - знаряддя злочину, що належать обвинуваченому;
 - речі, вилучені з обігу;
 - речі, які не мають цінності і не можуть бути використані;
 - гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом;
 - гроші, цінності та інші речі, які були об'єктом злочинних дій.

Якщо прокурор або його заступник не згоден з обвинувальним висновком, він вправі *скласти новий обвинувальний висновок*; при цьому раніше складений обвинувальний висновок із справи вилучається.

І нарешті, *процедура затвердження обвинувального висновку* відбувається стандартним для вітчизняного діловодства способом затвердження документів.

5.1.5. Інформаційні процеси під час провадження справ у суді першої інстанції

Упускаючи з розгляду процеси, пов'язані з діяльністю суду на стадіях досудового розгляду справи, зосередимо увагу лише на інформаційних процесах провадження справ,

- що надійшли до суду з обвинувальним висновком;
- що порушуються за скаргою потерпілого;
- що надійшли до суду в порядку, передбаченому статтею 418 КПК (в справах неосудних або обмежено осудних);
- про злочини неповнолітніх.

Аналізуючи положення розділів 3, 6, 8 КПК, можемо сказати, що провадження справи у суді першої інстанції складається з таких процедур:

- надходження справи (її реєстрація, призначення),
- попередній розгляд,
- судовий розгляд,

- подача апеляцій,
- звернення вироку до виконання.

Порядок обробки та передачі інформації під час виконання *процедури «надходження справи»* визначається Інструкцією з діловодства у судах першої інстанції. В рамках даного дослідження ми упускаємо це з предмету розгляду. З даною процедурою пов'язане цікаве завдання автоматизації функції реєстрації. Якщо справа надходить виключно на паперових носіях, а в суді впроваджена автоматизована система судового діловодства, то при виконанні функції реєстрації відбувається перетворення документованої на паперових носіях інформації в елементи даних автоматизованої системи. Ефективність роботи цієї системи суттєво залежить від обсягу інформації, яка підлягає такому перетворенню. З огляду на сказане актуальним звучить завдання створення інтегрованої інформаційної системи судочинства, в рамках якої необхідний потік інформації буде передаватися в електронному вигляді.

Ще однією цікавою з точки зору автоматизації є функція призначення справи на вивчення тому чи іншому судді (за аналогією з організаційно-розпорядничим діловодством — це розгляд документа керівником і призначення його до виконання). Створення експертної системи, що дозволяє проаналізувати завантаженість суддів, складність справи і на основі такого аналізу запропонувати призначення, — це теж важливе і цікаве завдання.

Попередній розгляд справи повинен відбуватися не пізніше десяти діб, а в разі складності справи — не пізніше тридцяти діб з дня надходження її до суду (ст. 241 КПК). Про день попереднього розгляду справи обов'язково повинні бути повідомлені прокурор та інші учасники процесу (ст. 240 КПК). Стаття 244 КПК визначає, що результатами попереднього розгляду справи може бути одне з таких рішень:

- 1) призначення справи до судового розгляду;
- 2) зупинення провадження в справі;
- 3) повернення справи прокуророві;
- 4) направлення справи за підсудністю;
- 5) закриття справи;
- 6) повернення справи на додаткове розслідування.

У *постанові судді про призначення справи до судового розгляду* (ст. 245 КПК) повинні бути зазначені:

- місце і дата її винесення;
- посада і прізвище судді;
- прізвище, ім'я та по батькові обвинуваченого;
- підстави призначення справи до розгляду;
- стаття Кримінального кодексу, за якою пред'явлено обвинувачення;
- рішення з інших питань, пов'язаних з підготовкою справи до розгляду, тобто (у відповідності до ст. 253 КПК):

- ✓ про призначення захисника у випадках, коли його участь у справі є обов'язковою;
- ✓ про зміну, скасування або обрання запобіжного заходу;
- ✓ про визнання особи законним представником обвинуваченого, потерпілого, відповідачем, представником потерпілого, позивача, відповідача, якщо рішення про це не було прийняте під час розслідування справи;
- ✓ про визнання потерпілого цивільним позивачем, якщо позов не був заявлений під час розслідування справи;
- ✓ про список осіб, які підлягають виклику в судове засідання, та витребування додаткових доказів;
- ✓ про заходи щодо забезпечення цивільного позову;
- ✓ про виклик у необхідних випадках перекладача;
- ✓ про розгляд справи у відкритому чи закритому судовому засіданні;
- ✓ про день і місце судового розгляду справи;
- ✓ всі інші питання, які стосуються підготовчих до суду дій.

У постанові про повернення справи на додаткове розслідування (ст. 246 КПК) зазначаються:

- підстави повернення;
- можуть вказуватися слідчі дії, які повинні бути проведені при додатковому розслідуванні.
- результати вирішення питання про запобіжний захід щодо обвинуваченого.

Копія постанови протягом трьох діб після її винесення надсилається сторонам.

За наявності на це обставин суддя своєю *мотивованою постановою закриває справу* (ст. 248 КПК), скасовує запобіжні заходи, заходи забезпечення цивільного позову і конфіскації майна, а також вирішує питання про речові докази, зокрема про гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом.

Копія постанови протягом трьох діб після її винесення надсилається сторонам.

За інших результатів попереднього розгляду (зупинення справи, направлення за підсудністю, повернення прокурору) теж виносяться постанови. Відносно цих рішень Кримінально-процесуальний кодекс не зобов'язує суд надсилати копії постанов учасникам процесу.

Джерелом виникнення інформаційного потоку у **справах, які порушуються за скаргою потерпілого** (див. рис. 5.1), є скарга потерпілого, яка повинна відповідати вимогам, які встановлені щодо обвинувального висновку (статті 223 і 224 КПК).

Попередній розгляд у цьому випадку полягає в розгляді такої скарги та винесенні одного з рішень (ч. 2 ст. 251 КПК):

- 1) залишити скаргу без розгляду;
- 2) за наявності на те підстав відмовити в порушенні кримінальної справи;

3) за наявності достатніх даних порушити кримінальну справу та призначити її до розгляду.

Згідно з ч. 1 ст. 419 справи, що надійшли до суду від прокурора в порядку, передбаченому статтею 418 КПК, суддя або голова суду в разі згоди з рішенням слідчого чи прокурора вносить безпосередньо в судові засідання, тобто в даному випадку відсутня процедура попереднього розгляду. Відсутня вона також і в справах, що надійшли від прокурора в порядку, передбаченому ст. 7³ чи ст. 9 КПК.

У відповідності до ст. 256 КПК кримінальна справа повинна бути призначена до *розгляду в суді* не пізніше десяти діб, а у випадках складності справи — не пізніше двадцяти діб з дня попереднього її розгляду.

Підсудному не пізніше як за три доби до дня слухання справи, яка порушена за скаргою потерпілого, повинні бути вручені документи:

- копія скарги потерпілого;
- копія постанови судді про порушення кримінальної справи;
- повістка про виклик його в судові засідання (ч. 3 ст. 251 КПК).

При розгляді справ з обвинувальним висновком не пізніше як за три доби до дня розгляду справи в суді всі учасники процесу та інші особи, які підлягають виклику в судові засідання, повідомляються про день розгляду справи в суді. Свідки, експерти, перекладачі викликаються до суду повісткою. Особи, щодо яких були застосовані заходи безпеки, викликаються в судові засідання виключно через орган, який здійснює ці заходи (ст. 254 КПК).

Підсудному під розписку в зазначений строк вручаються:

- повістка про виклик до суду;
- копія обвинувального висновку;
- копії додатків до нього (зазначені копії не повинні містити адреси осіб, які викликаються в судові засідання).

Після призначення справи до судового розгляду прокурор, підсудний, його захисник, потерпілий і його представник, цивільний позивач і його представник можуть ознайомитися з матеріалами справи (ст. 255 КПК). Цивільний відповідач і його представник можуть ознайомитися з матеріалами, що стосуються цивільного позову.

Матеріали про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, для ознайомлення не пред'являються.

Упускаючи весь складний інформаційний процес, пов'язаний із судовим розглядом, зробимо аналіз результатів цього процесу.

За наявності тих чи інших підстав розгляд справи може бути відкладений чи зупинений відносно когось із підсудних, справа може бути повернена на додаткове розслідування, закрита, по справі постановлено вирок.

Згідно з нормами Кримінально-процесуального кодексу України вирок може бути обвинувальний або виправдувальний і складається з трьох частин: вступної, мотивувальної та резолютивної.

У вступній частині вироку вказується (ст. 333 КПК), що він постановлений ім'ям України, й зазначається:

1. Назва суду, який виносить вирок;
2. Місце і час постановлення вироку;
3. Склад суду;
4. Секретар судового засідання;
5. Учасники судового розгляду;
6. Перекладач, якщо він брав участь у судовому засіданні;
7. Прізвище, ім'я та по батькові підсудного;
8. Рік, місяць і день його народження;
9. Місце народження;
10. Місце проживання;
11. Його заняття;
12. Освіта;
13. Сімейний стан;
14. Інші відомості про особу підсудного, що мають значення для справи;
15. Кримінальний закон, що передбачає злочин, у вчиненні якого обвинувачується підсудний.

Мотивувальна частина обвинувального вироку повинна містити (ст. 334 КПК) формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням:

1. Місця;
2. Часу;
3. Способу вчинення злочину;
4. Наслідків злочину;
5. Форми вини;
6. Мотивів злочину;
7. Обставини, які визначають ступінь тяжкості вчиненого злочину;
8. Докази, на яких ґрунтується висновок суду щодо кожного підсудного, з зазначенням:
 - мотивів, з яких суд відкидає інші докази;
 - обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання;
 - мотивів зміни обвинувачення;
 - у разі визнання частини обвинувачення необґрунтованою — підстави для цього;
9. Мотивів призначення покарання у виді позбавлення волі, якщо санкція кримінального закону передбачає й інші покарання, не зв'язані з позбавленням волі;
10. Мотивів звільнення від відбування покарання з випробуванням;

11. Мотивів призначення покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті Особливої частини Кримінального кодексу України;
12. Мотивів переходу до іншого більш м'якого основного виду покарання, не зазначеного в санкції статті за цей злочин;
13. Мотивів звільнення від відбування покарання;
14. Мотивів застосування до підсудного примусового лікування.

Мотивувальна частина виправдувального вироку повинна містити:

1. Формулювання обвинувачення, яке пред'явлене підсудному і визнане судом недоведеним;
2. Підстави для виправдання підсудного з зазначенням мотивів, з яких суд відкидає докази обвинувачення.

Не допускається включення у вирок формулювань, які ставлять під сумнів невинність виправданого.

У мотивувальній частині вироку викладаються також

- підстави для задоволення або відхилення цивільного позову;
- підстави для відшкодування матеріальних збитків у випадках, передбачених частиною 3 статті 29 цього Кодексу.

В резолютивній частині обвинувального вироку повинні бути зазначені:

1. Прізвище, ім'я та по батькові підсудного;
2. Кримінальний закон, за яким підсудного визнано винним;
3. Покарання, призначене підсудному по кожному з обвинувачень, що визнані судом доведеними;
4. Остаточна міра покарання, обрана судом;
5. Початок строку відбуття покарання;
6. Тривалість іспитового строку, якщо застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням;
7. Рішення про цивільний позов;
8. Рішення про речові докази і судові витрати;
9. Рішення про залік попереднього ув'язнення;
10. Рішення про запобіжний захід до набрання вироком законної сили;
11. Вказівка про порядок і строк оскарження вироку.

У випадках, передбачених статтею 54 Кримінального кодексу України, у резолютивній частині обвинувального вироку викладається також:

12. Рішення про звернення з поданням до відповідних державних органів про позбавлення засудженого військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

У випадках, передбачених статтею 96 Кримінального кодексу України, у резолютивній частині обвинувального вироку зазначається:

13. Рішення суду застосувати до підсудного примусове лікування.

Якщо підсудному було пред'явлено декілька обвинувачень і деякі з них не були доведені, то у резолютивній частині обвинувального вироку повинно бути зазначено:

14. По яких обвинуваченнях підсудний виправданий, а по яких — засуджений.
15. Якщо підсудний визнається винним, але звільняється від відбування покарання, суд зазначає це в резолютивній частині вироку.
16. Посилання на статтю 69 Кримінального кодексу України і зазначається обрана судом міра покарання (коли признається покарання нижче від найнижчої межі, передбаченої законом за даний злочин).

У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням відповідно до статей 75–79 і 104 Кримінального кодексу України у резолютивній частині вироку зазначаються:

17. Тривалість іспитового строку;
18. Обов'язки, покладені на засудженого;
19. Трудовий колектив або особа, на які, за їх згодою або на їх прохання, суд покладає обов'язок по нагляду за засудженим і проведенню з ним виховної роботи.

В резолютивній частині виправдувального вироку зазначається:

1. Прізвище, ім'я та по батькові виправданого;
2. Вказується, що підсудний в пред'явленому обвинуваченні визнаний невинним і по суду виправданим;
3. Вказується про скасування запобіжного заходу;
4. Про скасування заходів до забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна, про речові докази;
5. Судові витрати;
6. Порядок та строк оскарження вироку.

У вироку в справі про злочини неповнолітніх повинно бути зазначено:

- у мотивувальній частині:
 - підстави, з яких суд вважає за необхідне призначення громадського вихователя;
- у резолютивній частині:
 - про необхідність призначення громадського вихователя у випадках застосування покарання, не зв'язаного з позбавленням волі;
 - про звільнення від покарання з випробуванням відповідно до статті 104 Кримінального кодексу України.

Вирок підписують усі судді чи один суддя, коли справа розглядалась ним одноособово.

Суддя, який залишився в меншості, має право викласти письмово свою окрему думку, яка приєднується до справи, але оголошенню не підлягає (ст. 339 КПК).

У відповідності зі ст. 344 КПК копія вироку вручається засудженому або виправданому в триденний строк після проголошення вироку.

У справах, що надійшли до суду від прокурора в порядку, передбаченому статтею 418 цього Кодексу, суд приймає ухвалу, а суддя постанову про:

- 1) закриття справи;
- 2) направлення на досудове розслідування;
- 3) застосування примусових заходів медичного характеру (із зазначенням, яких саме).

Подача апеляцій. Відповідно до розділу четвертого Кримінально-процесуального кодексу України подамо схему інформаційного потоку, його наповнення, випишемо норми інформаційних відносин, пов'язаних з поданням та розглядом апеляцій.

Апеляція може бути подана:

згідно з ч. 1 ст. 347

- на вироки, які не набрали законної сили, ухвалені місцевими судами;
- на постанови про застосування чи незастосування примусових заходів виховного і медичного характеру, ухвалені місцевими судами;

згідно з ч. 2 ст. 347

- на ухвали (постанови), ухвалені місцевим судом, про закриття справи або направлення справи на додаткове розслідування;
- на окремі ухвали (постанови), ухвалені місцевим судом;
- на інші постанови місцевих судів у випадках, передбачених цим Кодексом.

Особи, які мають право подати апеляцію:

- засуджений, законний представник засудженого, законний захисник засудженого;
- виправданий, законний представник виправданого, законний захисник виправданого;
- неповнолітній, законний представник неповнолітнього, законний захисник неповнолітнього;
- законний представник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусового заходу медичного характеру;
- законний захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусового заходу медичного характеру;
- обвинувачений, законний представник обвинуваченого, законний захисник обвинуваченого;
- цивільний відповідач, представник цивільного відповідача;
- прокурор;
- потерпілий, законний представник потерпілого;

- цивільний позивач, законний представник цивільного позивача;
- особа, щодо якої винесено окрему ухвалу (постанову) суду;
- інші особи у випадках, передбачених Кримінально-процесуальним кодексом України.

Згідно з ч. 3 ст. 349 КПК апеляція на вирок, ухвалу чи постанову суду першої інстанції, якщо інше не передбачено КПК, може бути подана протягом п'ятнадцяти діб з моменту їх проголошення, а засудженим, який перебуває під вартою, — в той же строк з моменту вручення йому копії вироку. Деяко відмінна процедура подачі апеляцій передбачається статтями 52⁵, 165², 165³, 177, 205 КПК. Її буде враховано під час характеристики інформаційного процесу розгляду апеляцій.

Стаття 350 КПК визначає зміст апеляції.

В апеляції зазначаються:

1. Назва суду, якому адресується апеляція;
2. Особа, яка подає апеляцію;
3. Вирок, ухвала чи постанова, на які подається апеляція, і назва суду, який їх постановив;
4. Вказівка на те, в чому полягає незаконність вироку, ухвали, постанови;
5. Доводи на її обґрунтування;
6. Прохання особи, яка подає апеляцію;
7. Перелік документів, які додаються до апеляції.

При обґрунтуванні прокурором та захисником необхідності зміни чи скасування вироку, ухвали, постанови апеляція повинна містити посилання на відповідні аркуші справи.

У ст. 351 КПК визначається характер інформаційних відносин у зв'язку з надходженням апеляції. Про надходження апеляції суд першої інстанції оповіщає

- прокурора,
- інших зазначених у статті 348 цього Кодексу осіб, інтересів яких стосується апеляція.

Повідомлення про надходження апеляції здійснюється шляхом:

- направлення відповідних повідомлень;
- поміщення оголошення на дошці об'яв суду.

Протягом п'яти діб з часу поміщення оголошення зазначені особи мають право одержати в суді копію апеляції або ознайомитися з нею в суді.

Ще протягом п'яти діб з часу вручення копії або ознайомлення з нею зазначені особи мають право подати свої заперечення на апеляцію.

Згідно з ч. 2 ст. 354 КПК протягом семи діб з часу закінчення вказаних вище строків (тобто 17 діб з дня оголошення про апеляцію) справа разом з апеляцією та запереченнями на неї направляється до апеляційного суду.

Оскільки дату розгляду справи апеляційним судом визначає суд першої інстанції, то про дату призначення справи до апеляційного розгляду суд першої інстанції оповіщає заінтересованих осіб:

- направленням відповідних повідомлень;
- шляхом поміщення оголошення на дошці об'яв суду.

Засудженому, що утримується під вартою, про призначення справи до апеляційного розгляду повідомляється через начальника відповідної установи.

Виконання вироку. Вирок місцевого суду набирає законної сили:

- після закінчення строку на подання апеляцій (тобто через 15 діб з моменту його проголошення);
- після розгляду справи апеляційною інстанцією і закінчення строку на подання касаційної скарги чи внесення касаційного подання;
- в день проголошення рішення касаційного суду (якщо вирок не скасовано; в разі скасування вироку справа може повернутися до місцевого суду в загальному порядку на новий судовий розгляд).

Не пізніше як через три доби з дня набрання вироком законної сили або повернення справи з апеляційної чи касаційної інстанції вирок звертається до виконання.

Розпорядження про виконання обвинувального вироку і копія вироку надсилається органу, на який покладено обов'язок виконання вироку.

З метою забезпечення виховного впливу вироку суд надсилає його копію в необхідних випадках підприємству, установі, організації за місцем роботи засудженого.

Відповідно до положень ч. 4 та ч. 5 ст. 404 копія вироку надсилається:

- органу виконання покарань за місцем проживання засудженого;
- службі у справах неповнолітніх;
- командирам військових частин;
- відповідним органам для повернення вилучених документів, цінностей та інших предметів, для зняття арешту з майна.

З огляду на вищесказане, на рис. 5.6 подано схему інформаційного потоку в суді першої інстанції.

5.1.6. Розгляд справи за апеляцією (глава 30 КПК)

Рух справи на стадії апеляційного розгляду (див. рис. 5.7) складається з таких основних процедур:

- надходження апеляційної скарги чи справи з апеляційною скаргою, реєстрація, призначення;
- попередній розгляд справи апеляційним судом;
- апеляційний розгляд;
- надходження касаційної скарги чи касаційного подання;

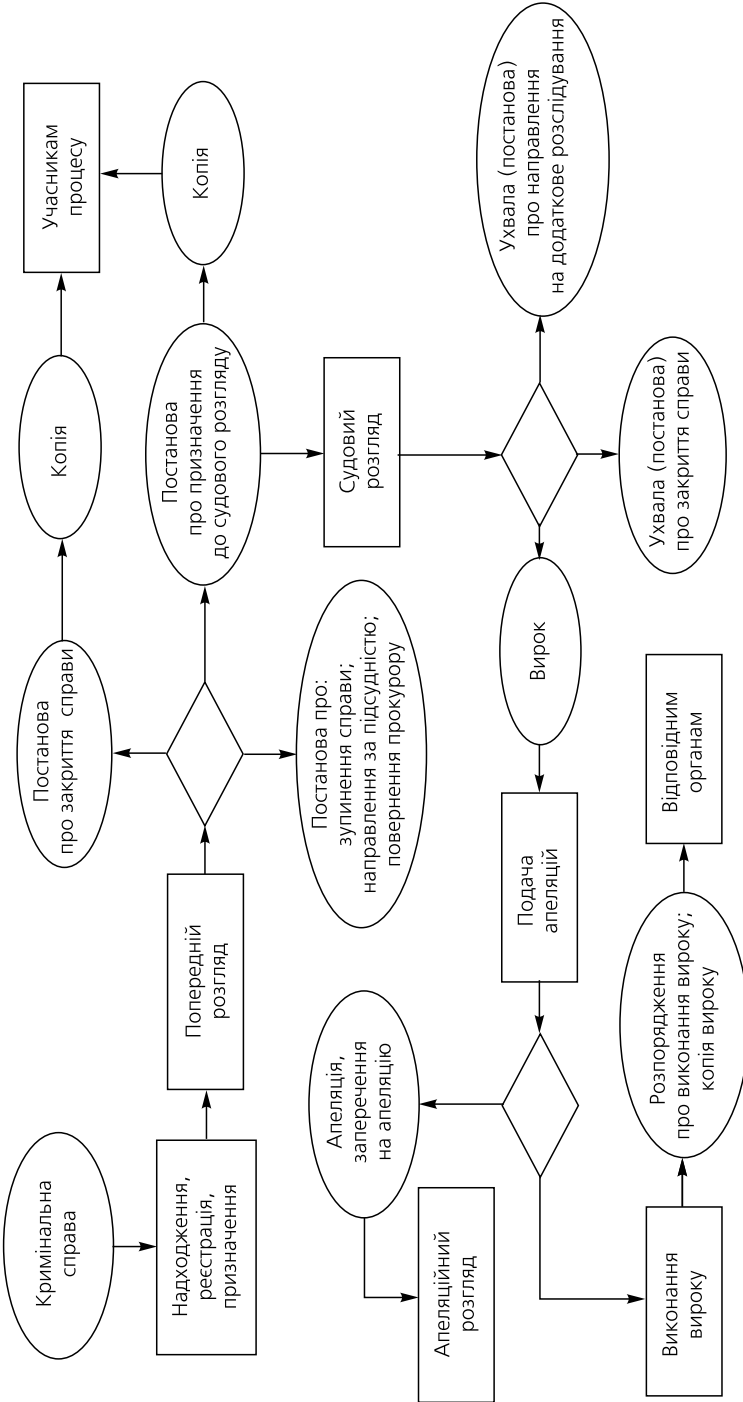

Рис. 5.6. Схеми інформаційного потоку в суді першої інстанції

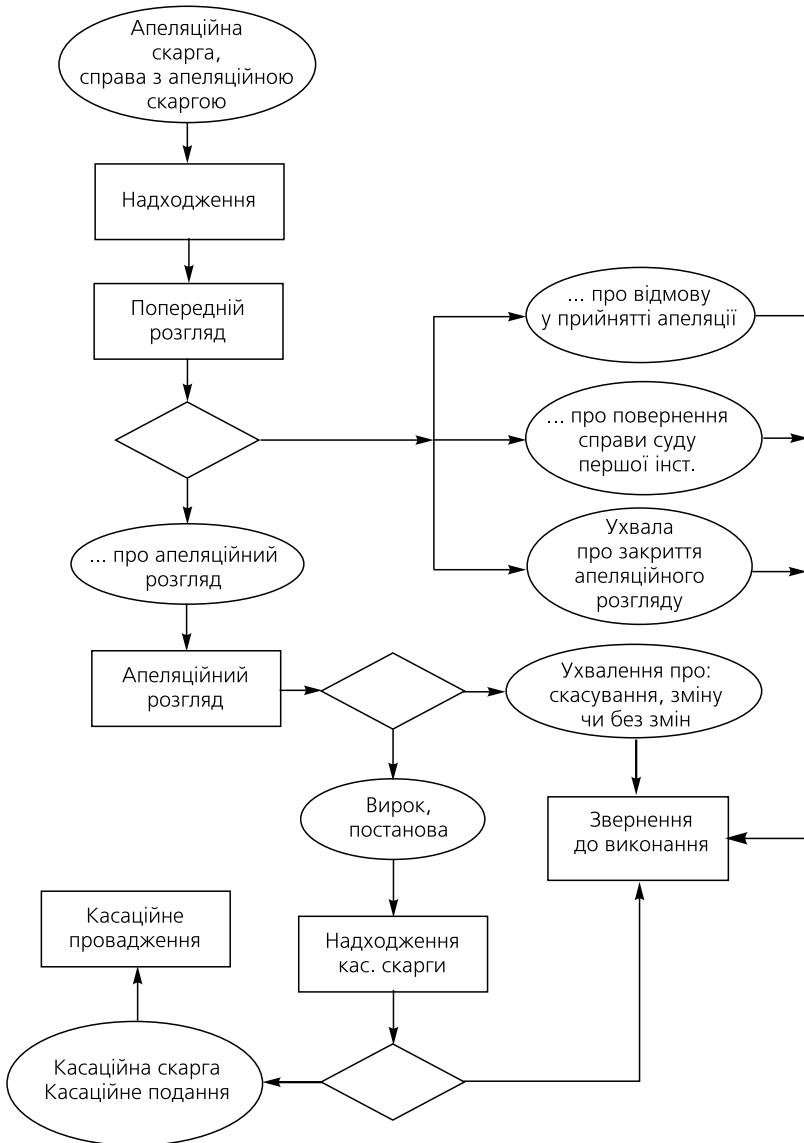

Рис. 5.7. Рух справи при апеляційному розгляді

- звернення до виконання ухвали, вироку, постанови апеляційного суду.

Особливість процедури надходження матеріалів у даному випадку полягає в тому, що згідно з положеннями ст. 349 КПК апеляційне оскарження рішень суду першої інстанції може відбува-

тися через суд, який постановив вирок, ухвалу чи постанову, або безпосередньо до суду апеляційної інстанції. У першому випадку до суду апеляційної інстанції надходять (згідно з ч. 2 ст. 354):

- кримінальна справа;
- апеляція;
- заперечення на неї;
- визначена судом першої інстанції дата розгляду справи апеляційним судом.

У другому випадку одержану апеляцію суд апеляційної інстанції надсилає до суду першої інстанції для виконання процедури «подача апеляцій».

Апеляційний суд у разі необхідності може провести *попередній розгляд справи*, при якому може бути прийняте одне з таких рішень:

- 1) про питання, пов'язані з підготовкою справи до апеляційного розгляду, тобто:
 - про необхідність проведення судового слідства та його обсяг;
 - про витребування у необхідних випадках додаткових доказів;
 - про список осіб, які підлягають виклику в судове засідання;
 - про доручення суду першої інстанції;
 - про зміну, скасування або обрання запобіжного заходу;
 - про виклик у необхідних випадках перекладача;
 - про розгляд справи у відкритому чи закритому судовому засіданні;
 - про день і місце розгляду справи;
 - всі інші питання, які стосуються підготовчих дій до розгляду справи;
- 2) про відмову в прийнятті апеляції до свого розгляду (якщо апеляція подана особою, яка не має на це права);
- 3) про зупинення провадження в справі (у разі захворювання підсудного, участь якого при апеляційному розгляді справи визнано обов'язковою);
- 4) про повернення справи суду першої інстанції у таких випадках:
 - протокол судового засідання не підписаний головуючим чи секретарем судового засідання — для виконання вимог, передбачених частиною 2 статті 87 КПК;
 - суд першої інстанції не розглянув зауваження на протокол судового засідання чи не надав передбачену статтею 349 КПК можливість ознайомлення з матеріалами справи — для виконання вимог, передбачених статтями 88 і 349 КПК;
 - засудженому, виправданому не було вручено копію вироку — для виконання вимог, передбачених статтею 344 КПК;

- суд першої інстанції прийняв апеляцію, яка не відповідає вимогам частини першої статті 350, статей 351 чи 352 КПК, — для виконання вимог, передбачених статтями 353 чи 354 КПК;
 - судом першої інстанції не виконано вимоги, передбачених статтею 353 КПК, — для виконання цих вимог);
- 5) про закриття апеляційного розгляду справи (у разі відмови апелянта від своїх апеляційних вимог і відсутності апеляцій інших учасників процесу).

Апеляційний суд повинен *розглянути справу* у день, визначений судом першої інстанції. У випадках, коли при попередньому або апеляційному розгляді справи апеляційний суд визнав необхідним провести судове слідство, витребувати додаткові докази, викликати в судове засідання певних осіб, зробити доручення суду першої інстанції, а також у разі особливої складності справи він може перенести розгляд справи не більш як на тридцять днів (ч. 1 та ч. 4 ст. 360 КПК).

Згідно з ч. 2 ст. 360 не пізніше як за три дні апеляційний суд оповіщає заінтересованих осіб шляхом поміщення оголошення на дошці об'яв суду про час і місце розгляду справи. Одночасно про це повідомляються всі учасники процесу та інші особи, які підлягають виклику в судове засідання. Свідки, експерти, перекладачі викликаються до суду повісткою. Особи, щодо яких були застосовані заходи безпеки, викликаються в судове засідання виключно через орган, який здійснює ці заходи (ст. 361, ст. 254 КПК).

Підсудному під розписку в зазначений строк вручаються:

- повістка про виклик до суду;
- копія обвинувального висновку;
- копії додатків до нього (зазначені копії не повинні містити адреси осіб, які викликаються в судове засідання).

У результаті розгляду апеляцій на рішення, зазначені в ч. 1 ст. 347 КПК, тобто на

- на вироки, які не набрали законної сили, ухвалені місцевими судами;
- на постанови про застосування чи незастосування примусових заходів виховного і медичного характеру, ухвалені місцевими судами апеляційний суд приймає одне з рішень, структурне представлення яких дається в табл. 5.1.

Згідно з положеннями кримінально-процесуального кодексу України дізнання, досудове чи судове слідство визнається однобічним або неповним у випадках, коли:

- не були допитані певні особи;
- не були витребувані і досліджені документи, речові та інші докази для підтвердження чи спростування обставин, які мають істотне значення для правильного вирішення справи;

Таблиця 5.1

Структура рішень суду апеляційної інстанції

Ухвала	про залишення вироку чи постанови без зміни, а апеляції — без задоволення
Ухвала	<p>про скасування вироку чи постанови</p> <p><i>Підстави:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • коли під час дізнання чи досудового слідства були допущені такі істотні порушення кримінально-процесуального закону, які виключали можливість постановлення вироку чи постанови; • якщо є підстави для застосування кримінального закону про більш тяжкий злочин, обвинувачення у вчиненні якого засудженому не пред'являлось, якщо з цих підстав була подана апеляція прокурора чи потерпілого або його представника; • якщо є підстави для застосування кримінального закону, який передбачає більш тяжке на відміну від встановленого досудовим слідством суспільно небезпечне діяння, у справах про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; • якщо при апеляційному розгляді справи встановлено таку односторонню дізнання чи досудового слідства, які не можуть бути усунені в судовому засіданні <p>• з поверненням справи прокуророві на додаткове розслідування;</p>
	<p><i>Підстави:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • вирок винесено незаконним складом суду; • порушено право обвинуваченого на захист; • порушено право обвинуваченого користуватися рідною мовою чи мовою, якою він володіє, і допомогого перекладача; • справу розглянуто у відсутності підсудного, за винятком випадку, передбаченого частиною другого статті 262 цього Кодексу; • порушено правила підсудності; • порушено тасмницю наради суддів; • вирок (постанову) не підписано будь-ким із суддів;

Продовження табл. 5.1

<ul style="list-style-type: none"> • у справі відсутній протокол судового засідання або перебіг судового процесу у передбачених цим Кодексом випадках не фіксувався технічними засобами; • порушено вимоги статей цього Кодексу, які встановлюють незмінність складу суду, надання підсудному права виступити в дебатах і з останнім словом 	<ul style="list-style-type: none"> • із закриттям справи
<i>Підстави:</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • обставини, передбачені статтями 6, 7, 7¹, 7², 8, 9, 10, 11¹ КПК 	<ul style="list-style-type: none"> • за необхідності застосування закону про більш тяжкий злочин; • збільшення обсягу обвинувачення; • за необхідності застосування більш суворого покарання; • при скасуванні необґрунтованого виправдувального вироку суду першої інстанції; • у випадку неправильного звільнення засудженого від відбуття покарання
<p>Вирок</p> <p>Постанова про скасування повністю чи частково вироку суду першої інстанції</p>	<ul style="list-style-type: none"> • за необхідності кваліфікації суспільно небезпечного діяння як більш тяжкого; • для застосування більш суворого виду примусових заходів виховного чи медичного характеру; • для скасування необґрунтованої постанови суду про закриття справи щодо неосудного або неповнолітнього з тих мотивів, що вони не вчинили суспільно небезпечного діяння
<p>Ухвала про зміну вироку</p>	<ul style="list-style-type: none"> • з пом'якшенням покарання; • зі зміною кваліфікації і застосування кр. закону про менш тяжкий злочин; • зі зменшенням сум, які підлягають стягненню, або збільшення цих сум, якщо таке збільшення не впливає на обсяг обвинувачення і кваліфікацію злочину;

Закінчення табл. 5.1

		<ul style="list-style-type: none"> • в інших випадках, коли зміна вироку не погіршує становище засудженого
Ухвала	про зміну постанови	<ul style="list-style-type: none"> • зі зміною кваліфікації суспільно небезпечного діяння і застосуванням статті Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за менш тяжкий злочин; • з пом'якшенням виду примусового заходу виховного чи медичного характеру
		<p><i>Підставами для скасування або зміни вироку чи постанови в цих випадках є:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>однобічність або неповнота дізнання, досудового чи судового слідства;</i> • <i>невідповідність висновків суду, викладених у вироку (постанові), фактичним обставинам справи;</i> • <i>істотне порушення кримінально-процесуального закону;</i> • <i>неправильне застосування кримінального закону;</i> • <i>невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого</i>

- не були досліджені обставини, зазначені в ухвалі суду, який повернув справу на додаткове розслідування або на новий судовий розгляд, за винятком випадків, коли дослідити їх було неможливо;
- коли необхідність дослідження тієї чи іншої обставини випливає з нових даних, встановлених при розгляді справи в апеляційному суді;
- не були з'ясовані з достатньою повнотою дані про особу засудженого чи виправданого;
- залишилися недослідженими інші обставини, з'ясування яких може мати істотне значення для правильного вирішення справи.

Вирок чи постанова вважаються такими, що не відповідають фактичним обставинам справи, коли:

- висновки суду не підтверджуються доказами, дослідженими в судовому засіданні;
- суд не взяв до уваги докази, які могли істотно вплинути на його висновки;
- за наявності суперечливих доказів, які мають істотне значення для висновків суду, у вирокі (постанові) не зазначено, чому суд взяв до уваги одні докази і відкинув інші;
- висновки суду, викладені у вирокі (постанові), містять істотні суперечності.

Істотним порушенням кримінально-процесуального закону вважаються випадки, коли:

- за наявності підстав для закриття справи її не було закрито;
- вирок винесено незаконним складом суду;
- порушено право обвинуваченого на захист;
- порушено право обвинуваченого користуватися рідною мовою чи мовою, якою він володіє, і допомогою перекладача;
- розслідування справи провадила особа, яка підлягала відводу;
- справу розглянуто у відсутності підсудного, за винятком випадку, передбаченого частиною 2 статті 262 цього Кодексу;
- порушено правила підсудності;
- порушено таємницю наради суддів;
- вирок (постанову) не підписано будь-ким із суддів;
- у справі відсутній протокол судового засідання або перебіг судового процесу у передбачених цим Кодексом випадках не фіксувався технічними засобами;
- порушено вимоги статей цього Кодексу про обов'язковість пред'явлення обвинувачення і матеріалів розслідування для ознайомлення;
- обвинувальний висновок не затверджений прокурором чи він не був вручений обвинуваченому;
- порушено вимоги статей цього Кодексу, які встановлюють незмінність складу суду, надання підсудному права виступити в дебатах і з останнім словом;

- інші порушення вимог кримінально-процесуального закону, які перешкодили чи могли перешкодити суду повно та всебічно розглянути справу і постановити законний, обґрунтований і справедливий вирок чи постанову.

Неправильним застосуванням кримінального закону є:

- незастосування судом кримінального закону, який підлягає застосуванню;
- застосування кримінального закону, який не підлягає застосуванню;
- неправильне тлумачення закону, яке суперечить його точному змісту.

Покаранням, невідповідним тяжкості злочину та особі засудженого, є таке покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею Кримінального кодексу, але за своїм видом чи розміром є явно несправедливим як внаслідок м'якості, так і суворості.

При розгляді апеляцій на рішення, зазначені в ч. 2 ст. 347 КПК, тобто на:

- ухвали (постанови), ухвалені місцевим судом, про закриття справи або направлення справи на додаткове розслідування;
- окремі ухвали (постанови), ухвалені місцевим судом;
- інші постанови місцевих судів у випадках, передбачених кримінально-процесуальним кодексом України апеляційний суд виносить ухвалу:
 - про залишення ухвали чи постанови без зміни, а апеляції без задоволення;
 - про скасування окремої ухвали чи постанови;
 - скасовуючи повністю чи частково увалу чи постанову суду першої інст.;
 - про зміну ухвали чи постанови.

Ст. 377 КПК визначає зміст ухвали апеляційного суду.

Ухвала апеляційного суду складається із вступної, описово-мотивувальної та резолютивної частин, у яких має бути зазначено:

1. Місце постановлення ухвали;
2. Час постановлення ухвали;
3. Назва суду;
4. Склад суду;
5. Особи, які брали участь у розгляді справи в засіданні апеляційної інстанції;
6. Зміст вироку (постанови);
7. Особа, яка подала апеляцію;
8. Суть апеляції;
9. Короткий виклад пояснень осіб, які брали участь у засіданні;
10. Аналіз доказів, досліджених під час повного або часткового судового слідства, проведеного апеляційним судом;

11. Докладні мотиви прийнятого рішення;

12. Результати розгляду справи.

При залишенні апеляції без задоволення в ухвалі апеляційного суду мають бути зазначені підстави, через які апеляцію визнано необґрунтованою.

При скасуванні або зміні вироку (постанови) в ухвалі повинно бути зазначено, які статті закону порушено та в чому саме полягають ці порушення або необґрунтованість вироку (постанови).

Повертаючи справу на додаткове розслідування або на новий судовий розгляд, апеляційний суд повинен зазначити в ухвалі обставини, які належить з'ясувати. Одночасно суд може вказати, які слідчі дії для з'ясування цих обставин необхідно виконати.

У відповідності з положеннями ч. 3 ст. 378 КПК *вирок апеляційного суду* повинен відповідати вимогам, зазначеним у статтях 332–335, 339 КПК (див. розділ 3.1.5), крім того, в ньому зазначається:

1. Зміст вироку суду першої інстанції;
2. Суть апеляції;
3. Мотиви прийнятого рішення.

Постанова апеляційного суду про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру повинна відповідати вимогам статей 420 і 448 КПК. Крім того, зазначається:

1. Зміст постанови суду першої інстанції;
2. Суть апеляції;
3. Мотиви прийнятого рішення.

Подальший рух судової справи (після прийняття рішення апеляційним судом) визначається таким чином.

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 383 КПК вирок і постанови апеляційного суду, постановлені ним в апеляційному порядку, а також вирок, ухвали і постанови апеляційного суду, постановлені ним як судом першої інстанції, протягом одного місяця з моменту проголошення рішення апеляційного суду (чи вручення засудженому копії вироку, постанови) можуть бути *оскаржені в касаційному порядку* (ч. 1 ст. 383 КПК).

Касаційні скарги на зазначені судові рішення мають право подати (ч. 1, 3 ст. 384 КПК):

- особи, коло яких визначено у статті 348 КПК;
- прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої чи апеляційної інстанції;
- прокурор, який затвердив обвинувальний висновок.

Подаються такі скарги і подання через суд, який постановив вирок чи виніс ухвалу або постанову.

Зміст касаційної скарги і подання повинен відповідати вимогам статті 350 КПК (див. розділ 3.1.5 «Подача апеляцій»).

Процедуру «надходження касаційної скарги чи подання» виконує суд, який постановив оскаржуване рішення, з додержанням вимог статті 351 КПК.

Якщо протягом одного місяця з моменту проголошення рішення апеляційного суду не надійшло касаційної скарги чи касаційного подання, то таке рішення вступає в законну силу. Для виконання процедури «звернення до виконання рішення апеляційного суду» не пізніше 3 дів після набрання вироком чи постановою законної сили справа надсилається до суду першої інстанції. Частина 1 ст. 381 КПК визначає, що справа разом з ухвалою апеляційного суду надсилається до суду першої інстанції не пізніше 3 дів після її розгляду (а у випадках, зазначених у ч. 2 ст. 379 КПК — не пізніше 3 дів після оголошення повного тексту ухвали).

У касаційному порядку також можуть бути перевірені (ч. 2 ст. 383 КПК) вироки та постанови районного (міського), міжрайонного (окружного) судів, військових судів гарнізонів, ухвали апеляційного суду, постановлені щодо цих вироків та постанов.

У відповідності з ч. 2 ст. 386 КПК «касаційні скарги і подання на судові рішення, зазначені у частині 2 статті 383 КПК, можуть бути подані протягом шести місяців з моменту набрання ними законної сили».

Касаційні скарги на ці рішення мають право подати (ч. 2, 4 ст. 384 КПК):

- засуджений, законний представник засудженого, законний захисник засудженого;
- виправданий, законний представник виправданого, законний захисник виправданого;
- позивач, представник позивача;
- відповідач, представник відповідача;
- потерпілий, представник потерпілого;
- прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої чи апеляційної інстанції,
- Генеральний прокурор України, заступники Генерального прокурора України;
- прокурор Автономної Республіки Крим,
- прокурор області, прокурор міста Києва, прокурор міста Севастополя;
- прирівняні до них прокурори, заступники прокурорів.

Касаційні скарги і подання на рішення, зазначені у ч. 2 ст. 383 КПК, подаються безпосередньо до касаційного суду.

5.1.7. Касаційне провадження (глава 31 КПК)

Інформаційний процес, пов'язаний з розглядом касаційних скарг на судові рішення, зазначені в ч. 1 ст. 383 КПК, суттєво відрізняється від процесу, пов'язаного з розглядом скарг на рішення, зазначені в ч. 2 ст. 383 КПК.

Касаційний розгляд справ за касаційними скаргами, касаційними поданнями на судові рішення, зазначені у ч. 1 ст. 383 КПК (див. рис. 5.8), відбувається у день, визначений судом апеляційної

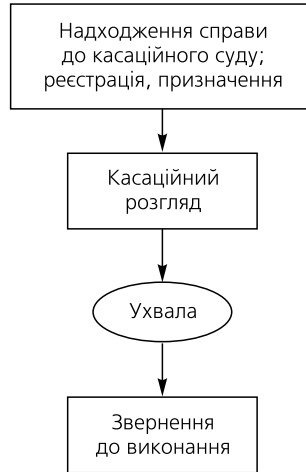

Рис. 5.8. Рух справи за касаційними скаргами і поданнями на судові рішення, зазначені у ч. 1 ст. 383 КПК

інстанції (не пізніше двох місяців з дня направлення матеріалів до касаційного суду; ч. 1 ст. 392 КПК).

Не пізніше як за три дні до розгляду справи в приміщенні касаційного суду має бути вивішено оголошення про час і місце розгляду справи. Крім того, справа розглядається з обов'язковим повідомленням прокурора та осіб, зазначених у статті 384 КПК.

В необхідних випадках за ухвалою касаційного суду розгляд справи може бути перенесено, про що заздалегідь повідомляються особи, які беруть участь у справі (ч. 2, ч. 3 ст. 392 КПК).

У результаті *касаційного розгляду справи* суд приймає одне з таких рішень (ст. 396 КПК):

виносить ухвалу

- якою залишає вирок, постанову чи ухвалу без зміни, а касаційні скарги чи подання — без задоволення;
- якою скасовує вирок, постанову чи ухвалу і
 - направляє справу на нове розслідування;
 - направляє справу на новий судовий розгляд;
 - направляє справу на новий апеляційний розгляд;
 - закриває справу;
- якою змінює вирок, постанову чи ухвалу про закриття касаційного провадження.

Підставами для скасування або зміни вироку, ухвали, постанови судом касаційної інстанції є:

- істотне порушення кримінально-процесуального закону;
- неправильне застосування кримінального закону;

- невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого.

Вирок апеляційного суду, постановлений ним як судом першої інстанції, може бути скасований або змінений і у зв'язку з:

- однобічністю, неповнотою дізнання, досудового чи судового слідства;
- невідповідністю висновків суду, викладених у вирокі, фактичним обставинам справи.

При винесенні рішень, виходячи із зазначених підстав, касаційний суд керується переліками, вказаними в статтях 368–372 КПК, аналогічно рішенням апеляційного суду.

Підставами для скасування обвинувального вироку чи постанови й закриття справи, як і на стадії апеляційного розгляду, є обставини, передбачені статтями 6, 7, 7¹, 7², 8, 9, 10, 11¹ КПК.

Ухвала касаційного суду складається і оголошується з дотриманням вимог, передбачених Кримінально-процесуальним кодексом відносно ухвали апеляційного суду. Одночасно з винесенням ухвали касаційний суд може здійснити описану вже процедуру винесення окремої ухвали.

Суттєво відмінний рух справи за касаційними скаргами і поданнями на судові рішення, що зазначені в ч. 2 ст. 383 КПК (див. рис. 5.9). Такі скарги і подання після здійснення *процедури надходження і реєстрації* передаються на розгляд судді касаційного суду (ч. 2 ст. 388 КПК) — процедура «розгляд скарги суддею касаційного суду». Суддя протягом 15 діб вирішує питання про:

- 1) витребування справи;
- 2) відмову у витребуванні справи.

Про прийняте рішення суддя виносить *постанову*, копія якої надсилається прокуророві чи особі, яка подала скаргу. Після надходження витребуваної справи знову здійснюється процедура надходження справи до касаційного суду, її реєстрація й призначення до вивчення. Протягом тридцяти діб після надходження справа з касаційними скаргами і поданнями розглядається касаційним судом у складі трьох суддів за участю прокурора (*процедура «перший розгляд справи»*). Результатом виконання цієї процедури є ухвала про відмову у задоволенні скарги чи подання або ухвала про призначення справи до касаційного розгляду (буде здійснена *процедура касаційного розгляду з обов'язковим повідомленням прокурора та осіб, зазначених у статті 384 КПК*).

Звернення до виконання ухвали касаційного суду. Не пізніше п'яти діб після касаційного розгляду справа надсилається до суду першої інстанції для виконання. У випадках, передбачених ч. 2 ст. 379 КПК справа надсилається до суду першої інстанції протягом цього ж строку після складання й оголошення мотивованої ухвали.

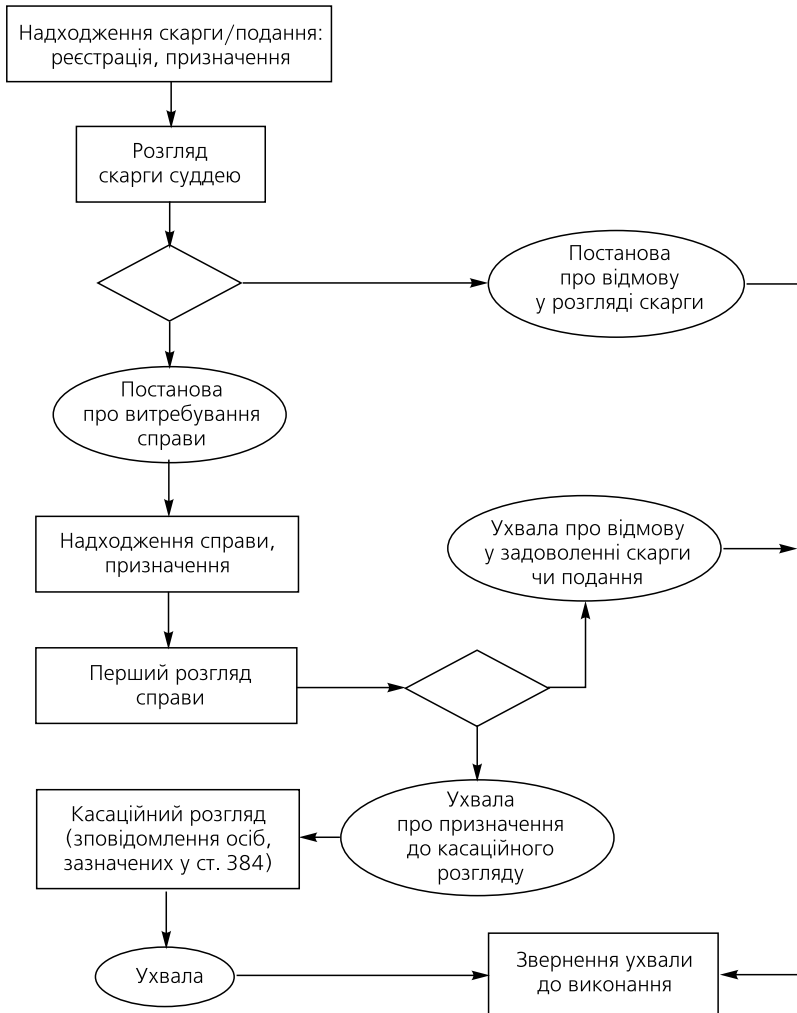

Рис. 5.9. Рух справи за касаційними скаргами і поданнями на судові рішення, зазначені у ч. 2 ст. 383 КПК України

5.2. Інформаційні системи та технології в судочинстві

5.2.1. Інформаційне забезпечення судочинства

Судовий розгляд як діяльність, пов'язана з аналізом і правовою оцінкою доказів по справі, може визначатися як інформаційний процес, що спирається на особливі види інформації: докази по

справі з одного боку та законодавче, нормативно-правове поле України — з іншого. Впровадження сучасних інформаційних технологій у зазначену діяльність потребує створення такого предметного інформаційного середовища, яке забезпечить суддю необхідними даними, мінімізує його затрати на виконання технічної роботи, що, в результаті, сприятиме якості й оперативності прийняття суддею рішень.

Інформаційне забезпечення судочинства має на меті надати судді у відповідному режимі роботи структуровану систему даних і знань стосовно кожної конкретної судової справи:

- законодавчі та відомчі нормативні акти;
- статистичні дані про розгляд справ у судах;
- матеріали узагальнення судової практики;
- інформаційні ресурси центральних органів державної влади;
- інформаційні ресурси органів внутрішніх справ України, прокуратури, інших інституцій, що беруть участь у процесі судочинства;
- інформацію, що стосується міжнародного права.

Враховуючи й такий аспект судочинства, як його відкритість та прозорість, забезпечуючи право громадян України на інформацію, слід особливу увагу звернути на створення інформаційно-пошукових систем матеріалів судової практики. Створення таких систем, як і взагалі доступ до правосуддя, неодноразово визначалося в документах Ради Європи як одна з найважливіших умов справедливого застосування закону. Подамо деякі приклади вирішення цього питання в Україні. Частина документів, які становлять судову практику, містяться в базі даних «Законодавство». База даних «Рішення Верховного Суду України» накопичується з 1998 року і містить понад 10 000 документів — рішень Верховного Суду України.

Для ведення цієї бази даних у Верховному Суді України впроваджено інформаційно-пошукову систему «Мультитека». Внесення кожного судового рішення в базу даних цієї системи здійснюється за допомогою екранної форми «Реєстрація документа» (див. рис. 5.10).

Кожне судове рішення характеризується певним набором параметрів, які задаються при реєстрації документа в системі.

Вид документів:

- постанови Пленуму Верховного Суду України;
- рішення з цивільних справ;
- рішення з кримінальних справ;
- рішення з господарських справ.

Номер справи — номер провадження у Верховному Суді України. *Дата реєстрації* — дата реєстрації документа в базі даних. *Назва документа* — постанова, рішення чи ухвала.

Орган — назва органу, який виніс рішення: палата (чи спільне засідання палат) Верховного Суду України, Пленум Верховного Суду України, палата апеляційного суду, суд першої інстанції.

Регістрація документа

Вид документа: Номер (дано): Держатель д.т.: Дата р.д.:

Назва документа:

Орган: Місце: Дата:

Тема:

Анотація:

Поле	Значення
Область (П)	Хмельницька
Доповдан по справі (П)	змінено П.
Результати розгляду (П)	змінено, скасовано
Статті кодексів	215x2,111x2

Buttons: OK, Завантажити..., Електроний..., Зв'язь, Відновити

Рис. 5.10

Місце — Верховний Суд України, апеляційний суд, місцевий суд.

Дата — дата прийняття рішення.

Теми — під темами розуміються назви з класифікації документів. Можливе існування кількох класифікаторів. Кожен документ може бути віднесений до однієї чи кількох систем класифікації. Як свідчить практика роботи з масивами матеріалів судової практики, найефективнішим є пошук документів згідно зі словником ключових слів — тезаурусом.

До поля «Анотація» може бути занесено довільний текст. Доцільно в цьому полі подавати правові позиції, які мають велике значення при формуванні судової практики. В зазначених полях можна здійснювати контекстний пошук.

Задаючи значення цих основних полів, можна здійснювати пошук документів (див. рис. 5.11).

Результати такого пошуку зображені на рис. 5.12.

Існує можливість занесення характеристик документа в додаткові поля: статті кодексів, результат розгляду (залишено без змін, змінено, скасовано), чинний / втратив чинність з

Враховуючи вагу, яку мають рішення Верховного Суду України у справі формування єдиної практики застосування закону, вкрай важливо, щоб доступ до цієї бази мали всі судді України, інші учасники судового процесу, право доступу яких до цих ма-

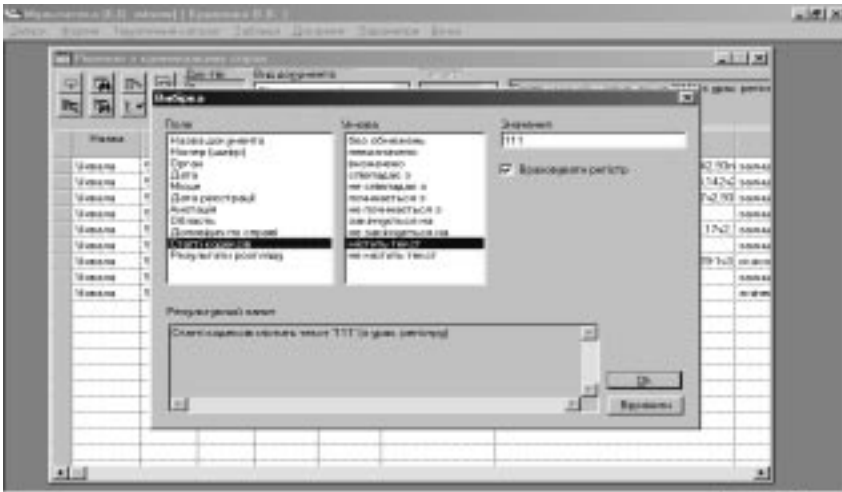

Рис. 5.11

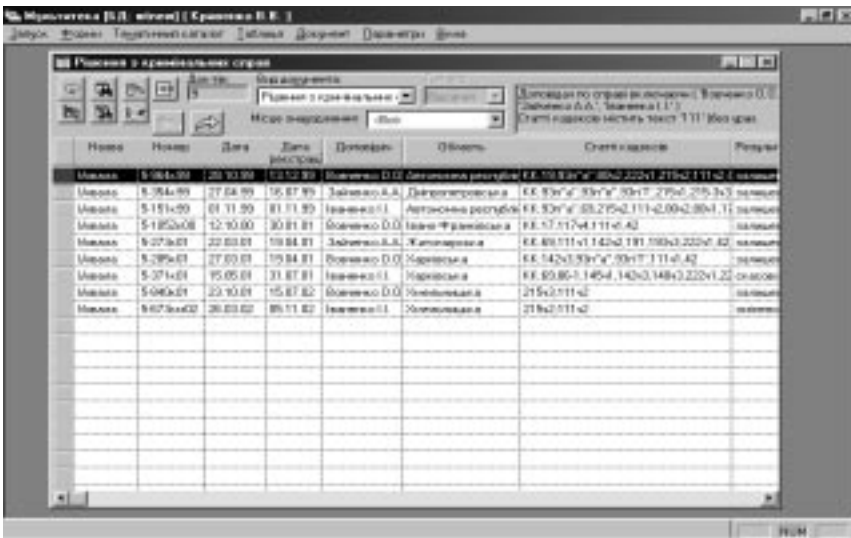

Рис. 5.12

теріалів визначено законом. Водночас слід зазначити, що кожен суд повинен мати повну базу даних своїх рішень, а за умови функціонування інтегрованої системи судочинства можна передбачати накопичення бази даних «Рішення судів України». При створенні такої системи слід розробити принципи відбору судових рішень та правила доступу до цих документів.

Як зазначається в додатку I до рекомендації № R (95) 11 Ради Європи від 11 вересня 1995 року, перед автоматизованими системами судової практики постають такі основні завдання:

- полегшити роботу юристів шляхом швидкого їх забезпечення повною та актуальною інформацією;
- надати інформацію всім особам, які мають пряме чи опосередковане відношення до судової практики;
- якомога швидше розповсюджувати інформацію про нові судові рішення, особливо в нових галузях права;
- сприяти єдності судової практики без привнесення до неї елементів відсталості та зашкарублості;
- надати можливість законодавцям аналізувати практику застосування законів;
- сприяти науковим дослідженням в галузі судової практики;
- в певних випадках надати інформацію для статистичного аналізу.

Іншим важливим аспектом інформаційного забезпечення судочинства є доступ суддів до інформаційних ресурсів установ судової експертизи: їх територіального розміщення, поштової та електронної адрес, службових телефонів, даних про керівників судово-експертних установ та судових експертів, про повний перелік (класифікацію) виконуваних у них експертиз та вирішуваних у межах цих експертиз питань. Важливе значення мають дані про експертні спеціальності, за якими присвоєна експертна кваліфікація, термін атестації експертів.

Вирішуючи питання інформаційного забезпечення судді в рамках інтегрованої інформаційної системи судочинства, слід зазначити важливість доступу до інформаційних ресурсів ОВС України, зокрема, інформації щодо попередньої судимості.

Очевидно, що використання інформаційних технологій, створення розподілених банків даних та забезпечення санкціонованого доступу до них може суттєво скоротити строки розгляду справ та прийняття судових рішень.

5.2.2. Інформатизація судового діловодства

Визначаючи систему документації, що застосовується в судочинстві, як і в будь-якій іншій сфері діяльності, як сукупність взаємопов'язаних документів можна стверджувати, що з діяльністю суду пов'язані дві незалежні одна від одної системи. Перша — пов'язана з процесуальною діяльністю з розгляду судових справ. Основні правила цієї системи закладені процесуальними кодексами України, інструкціями з діловодства в судах. Друга — властива всім підприємствам і установам організаційно-розпорядницька система документації, визначена прийнятими в державі стандартами і доповнена в кожній установі її внутрішніми інструкціями.

Проблеми впровадження електронного документообігу пов'язані зі змістом деяких документів. Розглянемо для прикладу протокол допиту свідка (підозрюваного, затриманого). Цей документ мусять підписати слідчий і особа, що дає свідчення. Отже, як документ він може існувати тільки в паперовій формі. І хоч ідея електронної судової справи видається дуже привабливою, але при роботі з судовою справою, приміром, у сотню томів виникає питання: що ж робити з таким обсягом електронної інформації? Проте задача допомоги судді в роботі над судовою справою є центральною і дуже актуальною. Зазначимо, що тут крім потреби в інструментальних засобах створення текстів судових рішень виникає цікава задача розробки інформаційної технології підтримки прийняття судового рішення як структурованої системи представлення матеріалів справи, встановлення взаємозв'язку між фактами, документами, що їх підтверджують, та висновками обвинувачення.

Спираючись на засади системного підходу до справи інформатизації судочинства, слід з позицій інформаційних технологій розглядати комплексно всю систему діловодства, пов'язаного з надходженням та розглядом судової справи.

5.2.3. Автоматизовані робочі місця в судочинстві

Виходячи з норм законодавства, що регламентують правила проходження справ у судах, на підставі інструкцій з діловодства в судах визначимо перелік АРМів судів загальної юрисдикції. Враховуючи специфічні риси діловодства, загальні для судів усіх інстанцій, повинні бути розроблені такі АРМи:

- 1) судді, голови суду, заступника голови суду;
- 2) завідувача канцелярії;
- 3) секретаря суду;
- 4) секретаря судового засідання;
- 5) спеціаліста з генерації запитів користувачів до БД (в тому числі й з питань формування статистичної звітності);
- 6) секретаря експедиції;
- 7) секретаря архіву.

Аналізуючи функціональні обов'язки працівників судів, можна сформулювати перелік завдань, на автоматизацію яких повинна бути націлена автоматизована система судового діловодства. До таких завдань належать:

- реєстрація та облік справ;
- підготовка листів, повісток тощо;
- виклик учасників процесу і свідків у судові засідання;
- зазначення в повістках часу перебування їх у суді;
- складання переліків справ, призначених до розгляду в судовому засіданні;
- ведення протоколів судових засідань;

- підготовка та видача копій судових рішень та інших документів по судових справах;
- оформлення документів по зверненню до виконання вироків;
- виписування виконавчих листів у справах, по яких судом допущене негайне виконання рішень;
- підготовка і передача до архіву закінчених провадженням справ;
- ведення судової статистики, складання звітів, підготовка даних судової статистики та інших матеріалів для розгляду керівництвом суду;
- ведення архіву, видача копій судових документів по справах, що знаходяться в архіві;
- облік архівних справ.

Як приклад автоматизації діяльності суддів та працівників судів розглянемо інформаційну систему Верховного Суду України КАРС 4.5, яка на засадах безпаперових технологій автоматизує провадження при розгляді судових справ у суді касаційної інстанції.

З огляду на інформаційний процес, описаний у розділі 3.1, ще раз визначимо ділові процедури, характерні для судового діловодства.

Надходження звернень, їх реєстрація та призначення до розгляду. Звернення, що надходять з експедиції в канцелярії судових палат, можна поділити на первинні і вторинні. До первинних відносять звернення (скарги), в яких вперше оскаржується рішення суду попередньої інстанції. Всі інші звернення (скарги), які стосуються такої судової справи, провадження з якої уже ведеться (або велось) у Верховному Суді України, — є вторинними.

На цьому етапі відповідальні фахівці канцелярії виконують такі основні комплекси технологічних операцій.

Приймання та реєстрація звернень (скарг), розмітка (з'ясування факту первинності скарги).

Виконання цих операцій здійснюється за допомогою екранної форми «Розмітка» (див. рис. 5.13). Параметрами, які однозначно визначають провадження в суді касаційної інстанції є: прізвище, ім'я, по батькові засудженого/назва сторони; назва суду, рішення якого оскаржується; дата винесення цього рішення. Якщо задати повністю значення цих параметрів, то система однозначно дасть відповідь або про відсутність провадження в такій справі у Верховному Суді (скарга первинна), або (скарга вторинна) у формі «Розмітка» з'являться результати пошуку (див. рис. 5.14).

У разі відсутності повних даних для розмітки можна здійснити пошук за будь-якою частиною значень параметрів пошуку.

Наприклад, при заданні тільки частини прізвища система видає перелік проваджень, для яких список засуджених чи сторін містить вказану частину прізвища (див. рис. 5.15).

Рис. 5.13

Рис. 5.14

Заведення/перезаведення. У разі надходження первинної скарги виконується комплекс операцій, пов'язаних з оформленням провадження по ній. Операція перезаведення полягає в оформленні нового провадження та встановлення зв'язку з попереднім (у відповідних полях обох проваджень вказуються потрібні номери).

По кожній справі, використовуючи форму «Переведення» (див. рис. 5.16), здійснюється введення даних:

Сортувати прізвища | Пошук незалежний від регістру | Розмітка

Прізвище, ім'я та по батькові: Ярови%

Суд: Святошинський районний суд | Рік: 02 | Дата:

№ переведення	Прізвище
5-4737 с 99	Яровий Олексій Іванович
5-1374 с 97	Яровий Роман Анатолійович
6-9097 в 99	Яровий С. І.
6-6550 с 01	Яровий С. П.
6-6550 с 01	Яровий С. П.
6-8051 кс 02	Яровий С. І.
5-695 с 99	Яровий Серпій Вікторович
6-6348 с 97	Яровий Ю. М.
6-6348 с 97	Яровий Ю. М.
6-6171 с 97	Яровий Ю. Ф.
6-6171 с 97	Яровий Ю. Ф.
5-3619 с 00	Яровий Юрій Миколайович

Record: 42/?

Рис. 5.15

Переведення

Призначення № | Призначений ел. № | Ел. №

Заведено: 02 / | №: 8051 | Індекс | кс (selected) | Суд першої інстанції

Рішення | Головуючий засідання першої інстанції

А-т одиниця | Дата | Рішення | Виконавець

Категорія спр. | Дата розгляду | Відп-ний/суддя | Стан розгляду

Виконавець | Тех.стан

№ | Короткий зніст

Record: 1/1

Рис. 5.16

- поле «Номер переведення» — заповнюється автоматично;
- поле «Дата заведення» — автоматично встановлюється поточна дата, яку можна в разі потреби змінити;
- відомості про суд першої інстанції — з класифікаторів екранної форми «Суди» (див. рис. 5.17) обираються потрібні позиції;

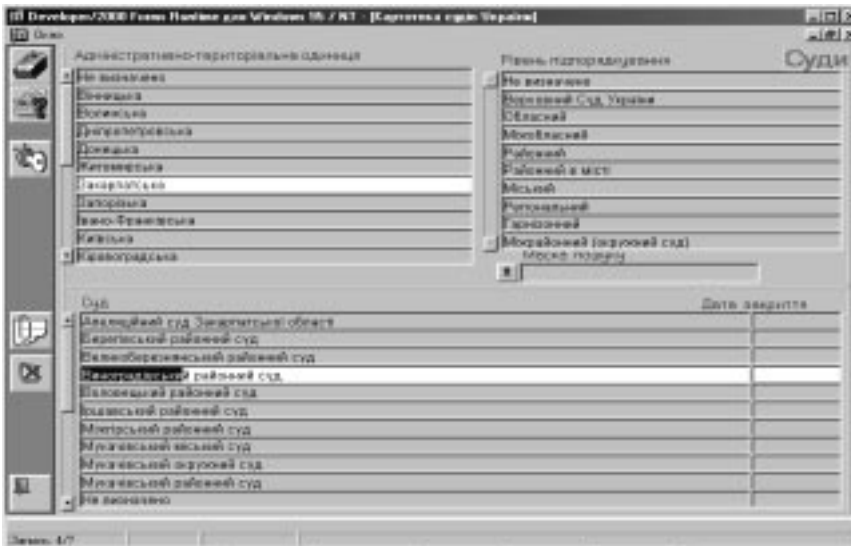

Рис. 5.17

- в поле «Головуючий засідання першої інстанції» є можливість ввести прізвище судді, який розглядав справу по першій інстанції;
- відомості про справу — в формі «Переведення» занести дані про: кількість осіб, що проходять по справі, томів, сторінок у вироку; якщо справа розглядається в спецвідділі, то в полі «спец. стан» можна зробити про це позначку);
- дані про засуджених фіксуються у формі «Засуджені» (див. рис. 5.18), в поля якої вносяться прізвище, ім'я та по батькові засуджених, статті;
- вид злочину вибирається у формі «Категорія справи» (див. рис. 5.19);
- для неповнолітніх засуджених вноситься дата народження.

Призначення справи для вивчення. Зазначені операції виконуються з використанням форми «СКМ» («стандартна карта моніторингу», див. рис. 5.20), де з класифікатора вибирається прізвище судді — доповідача по справі.

Введених даних достатньо для автоматичного формування переліку справ, призначених до розгляду (табл. 5.2).

Касаційний розгляд. Це робота суддів, помічників суддів та консультантів, пов'язана з:

- розглядом скарги та матеріалів справи;
- прийняттям рішення/відповіді;
- поверненням провадження разом із прийнятим і належним чином оформленим рішенням у канцелярію.

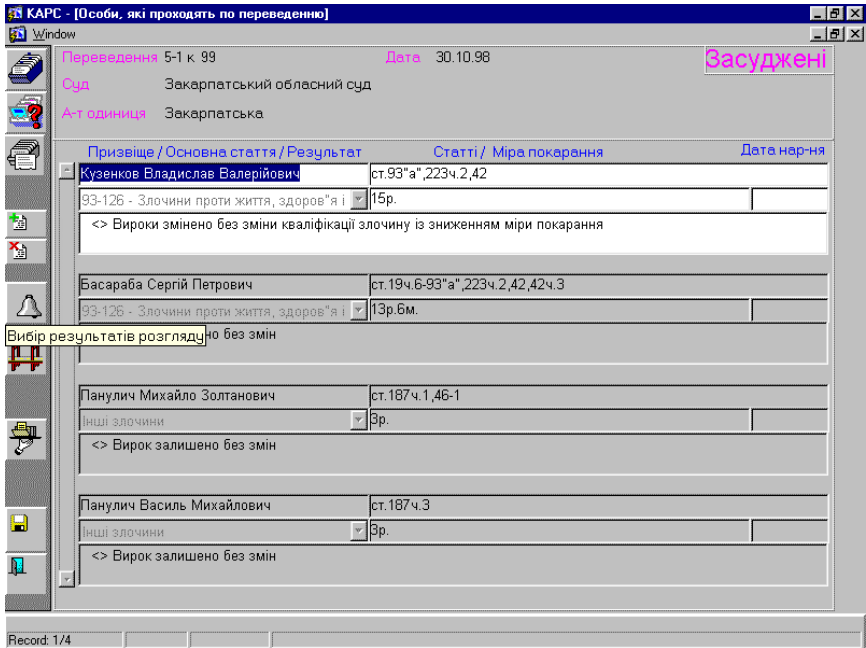

Рис. 5.18

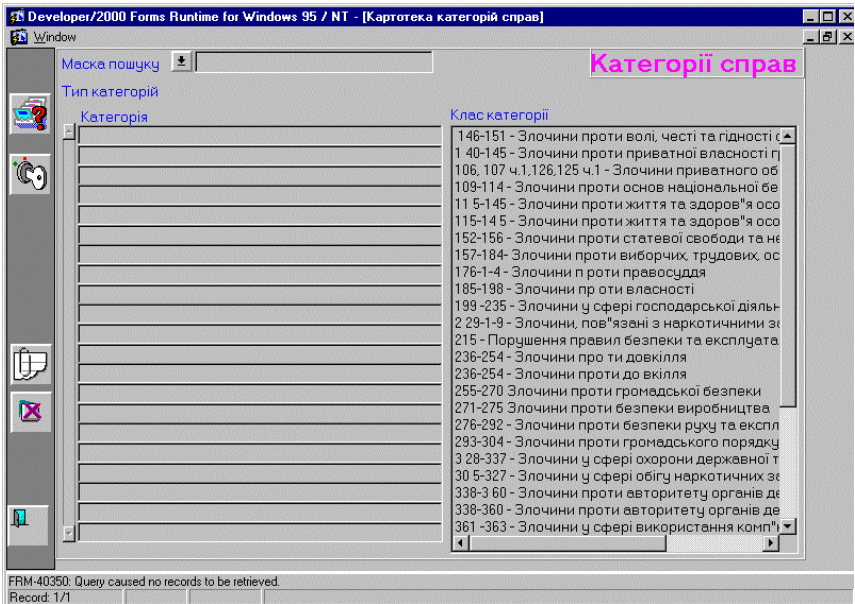

Рис. 5.19

Параметр	Стан/Коментар	Дата зміни
Перевірка з №		
Передн надходження	надійшла справа за касаційної скарги	02.01.2003
Розгляд в апеляційному порядку	Справа розглядалася в апеляційному порядку	02.01.2003
Оскаржене рішення	Рішення касаційного суду	02.01.2003
Угода, яка оскаржується		
Діагноз до розгляду	Справа призначена для вирішення питання про передачу на розгляд судової палати	02.01.2003
Передача	Передача справи	17.02.2003
Результат договору		
Дата розгляду	Справу призначено до розгляду судовою палатою	
Дата перепису	21.08.2002-10:00	17.02.2003
Стан розгляду		
Результат розгляду		

Рис. 5.20

Таблиця 5.2

ПЕРЕЛІК
справ, призначених до розгляду в касаційній інстанції
Судовою палатою у кримінальних справах
Верховного Суду України

09.03.2004

№ з/п	Прізвище, ім'я, по батькові; статті Кримінального кодексу України	Суд, який постановив рішення
1	2	3
<i>Справи за касаційними скаргами (поданнями) на вироки апеляційного суду по першій інстанції</i>		
1	Холоша Дмитро Михайлович п. «а» ст. 93	Апеляційний суд Полтавської області
2	Бакурський Ігор Миколайович пункти «ж», «з» ст. 93	Апеляційний суд Донецької області
<i>Справи за касаційними скаргами (поданнями) на вироки місцевих судів (з повідомленням сторін)</i>		
3	Мироянов Руслан Романович ч. 3 ст. 186	Ніжинський міський суд Чернігівської області
4	Петрук Алла Миколаївна ч. 5 ст. 191	Петровський районний суд м. Донецька

Закінчення табл. 5.2

1	2	3
5	Стецьків Зіновія Львівна ч. 2 ст. 367	Перечинський районний суд Закарпатської області
6	Панкратов Микола Олександрович ч. 1 ст. 115, ч. 2 ст. 123	Станично-Луганський районний суд Луганської області
7	Суковатий Сергій Вікторович ч. 1 ст. 296	Шахтарський районний суд Донецької області
<i>Справи за касаційними скаргами (поданнями) на вироки місцевих судів (перший розгляд)</i>		
8	Лаптев Роман Юрійович ч. 2 ст. 86	Львівська область, Миколаївський районний суд
9	Стоянець Олександр Вікторович ч. 3 ст. 185	Сумська область, Сумський районний суд
10	Любимцева Ольга Євгенівна ч. 3 ст. 140	Деснянський районний суд м. Києва
11	Волгін Сергій Миколайович ч. 2 ст. 189	Красноперекопський міський суд АРК
Відповідальний секретар		Янковська Н.О.

Виконання рішення. На цьому етапі фіксується резолютивна частина рішення (суть відповіді) по скарзі, здійснюється відправка документів та передача проваджень в архів.

В поле «Результати розгляду» екранної форми «СКМ» вноситься результат розгляду скарги у Верховному Суді України згідно з розділом 5.1.7.

В базу даних заноситься також електронна копія ухвали.

Якщо при розгляді справи була винесена окрема ухвала, то її можна занести в базу даних, використовуючи поле «Окрема ухвала»:

- з класифікатора вибрати адрес;
- занести окрему ухвалу в базу, натиснувши на кнопку вибору файла з ухвалою.

Система КАРС 4.5 містить підсистему «Електронні журнали та форми статистичної звітності», яка дозволяє одержувати як стандартні форми статистичної звітності, так і здійснювати поточний статистичний аналіз процесу розгляду справ у суді. На основі даних, що накопичуються в базі даних системи КАРС, можна отримувати таку інформацію:

- завантаження суддів, помічників суддів та консультантів;
- переліки судових справ, які надійшли за визначений термін;
- переліки справ, допущених до розгляду судовою палатою;
- загальну інформацію про справи та скарги, що надійшли до судової палати.

Формування запитів до бази здійснюється з використанням екранної форми «Реєстр форм системи КАРС» (див. рис. 5.21).

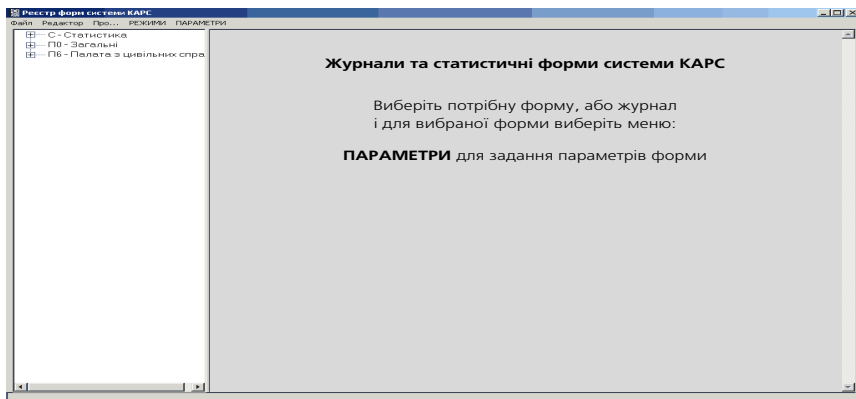

Рис. 5.21

На рис. 5.22 представлено перелік форм судової палати у цивільних справах Верховного Суду України.

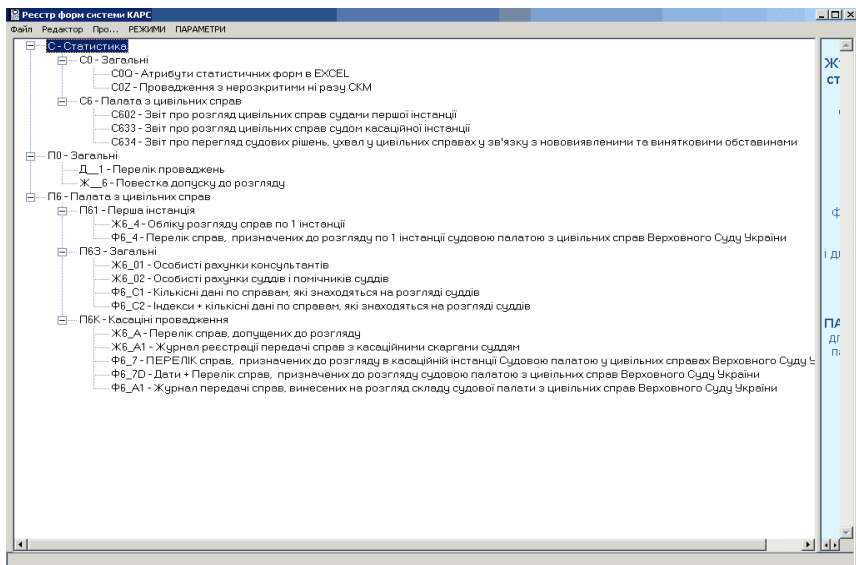

Рис. 5.22

Зауваження. У вікні «Реєстр форм системи КАРС» подається перелік тільки тих форм, які стосуються діяльності певної палати, що визначається кодом доступу при входженні в систему.

Особливий інтерес становлять форми «Перелік справ, призначених до розгляду ...». Зазначені форми для всіх палат Верховного Суду України регулярно розміщуються на Web-сайті Верховного Суду України : www.scourt.gov.ua.

В табл. 5.3 дається інформаційний зміст всіх електронних журналів (що використовуються в судовій палаті у цивільних справах Верховного Суду України), перелік яких подається у вікні реєстру форм системи.

Таблиця 5.3

<i>Назва електронного журналу на екрані</i>	<i>Інформаційний зміст</i>	<i>Група журналів</i>
1	2	3
Особисті рахунки консультантів	Перелік скарг, які знаходяться на розгляді у консультантів	Журнали і довідки загального призначення Судової палати в цивільних справах
Особисті рахунки суддів і помічників суддів	Перелік справ, які знаходяться на розгляді у суддів і їх помічників	—”—
Кількісні дані по справах, які знаходяться на розгляді у суддів	Завантаженість суддів. Містить інформацію про кількість справ: 1) переданих на розгляд; 2) не розглянутих; 3) переданих на розгляд складу палати, але не призначених; 4) призначених на розгляд складу палати; 5) розглянутих складом палати, але не зданих до канцелярії	—”—
Журнал обліку розгляду справ по першій інстанції	По кожному номеру провадження можна одержати таку інформацію: 1) назву сторони; 2) ПІБ доповідача; 3) дату призначення розгляду; 4) дату надходження справи; 5) позначку про передачу провадження судді; 6) результат розгляду; 7) дату повернення провадження до канцелярії	Журнали і довідки, які стосуються проваджень по першій інстанції Судової палати в цивільних справах

Продовження табл. 5.3

1	2	3
Перелік справ, призначених до розгляду по першій інстанції судовою палатою у цивільних справах Верховного Суду України	Перелік справ по першій інстанції, призначених на конкретну дату	—”—
Перелік справ допущених до розгляду	Дані по касаційних провадженнях, які допущені до розгляду судовою палатою: 1) номер провадження; 2) дата винесення рішення; 3) доповідач; 4) область	Журнали і довідки, які стосуються касаційних проваджень Судової палати в цивільних справах
Журнал реєстрації передачі справ з касаційними скаргами суддям	Інформація про всі справи, які надійшли до судової палати. По кожному провадженню міститься така інформація: 1) ПІБ осіб, які звернулися з касаційними скаргами або касаційним поданням; 2) ПІБ судді; 3) результат допуску до розгляду; 4) дата винесення рішення	—”—
Перелік справ, призначених до розгляду в касаційній інстанції Судовою палатою в цивільних справах Верховного Суду України	Перелік справ в касаційній інстанції, призначених на конкретну дату	—”—
Дати + перелік справ, призначених до розгляду Судовою палатою в цивільних справах ВСУ	Перелік справ, який містить дату розгляду	—”—
Журнал передачі справ, винесених на розгляд складу судової палати у цивільних справах ВСУ	Перелік справ, винесених на розгляд, містить: 1) дату винесення ухвал про передачу справи на розгляд складу судової палати; 2) ПІБ осіб, які звернулися з касаційною скаргою або за касаційним поданням;	—”—

Закінчення табл. 5.3

1	2	3
	3) дату розгляду справи судовою палатою; 4) результати розгляду; 5) дату результату розгляду	
Перелік проваджень	Перелік справ, які надійшли до судової палати. По номеру провадження міститься така інформація: 1) ПІБ доповідача; 2) дата реєстрації; 3) дата суду; 4) результат; 5) кількість томів, учасників; 6) назва сторін; 7) область	Загальні журнали і довідки Судової палати в цивільних справах
Звіт про розгляд цивільних справ судами першої інстанції	Статистична форма № 2	Статистика Судової палати в цивільних справах
Звіт про розгляд цивільних справ судом касаційної інстанції	Статистична форма № 33	—”—
Звіт про перегляд судових рішень, ухвал у цивільних справах у зв'язку з нововиявленими та винятковими обставинами	Статистична форма № 34	—”—

На рис. 5.23 представлено результат запиту про перелік справ, які були на розгляді у консультанта в період з 01.08.2002 до 05.08.2002.

Перелік автоматизованих робочих місць ІПС КАРС 4.5 в технологічному ланцюжку провадження за справами і скаргами в рамках однієї палати Верховного Суду України подано в табл. 5.4.

В рамках системи КАРС розроблено автоматизоване робоче місце адміністратора системи, яке призначене для надання можливості системному адміністратору виконувати настройку системи та її робочих місць, регламентні роботи та супроводження системи КАРС.

За допомогою засобів АРМ «Адміністратор» можна проводити:

- реєстр користувачів системи;
- визначення кодів доступу для зареєстрованих користувачів;
- визначення для них ролей (сукупності прав та функціональних можливостей робочих місць), редагувати зміст усіх довідників та класификаторів.

Рис. 5.23

Таблиця 5.4

№ з/п	Назва АРМу	Перелік функціональних можливостей
1	2	3
1	«Розмітка»	Ідентифікація справ та скарг, які надходять до ВСУ. За прізвищем засудженого (сторони) по справі та назві суду, який розглядав справу по першій інстанції, виконується пошук провадження у ВСУ. В разі існування такого провадження скарга вважається поданою повторно і їй присвоюється номер первинної скарги
2	«Прийом громадян»	При зверненні громадян здійснюється пошук провадження в базі даних, інформації про його рух у ВСУ. Перегляд переліку документів, які знаходяться у провадженні та (за наявності) текстів їх електронних копій
3	«Заведення проваджень»	Реєстрація справ, які надійшли до ВСУ. Перелік даних, які фіксуються по справі при її надходженні. <i>I. Характеристика справи</i> 1. Номер справи. 2. Дата реєстрації (надходження). 3. Суд першої інстанції, який винесив рішення. 4. Прізвище головуючого засідання по першій інстанції. 5. Дата винесення рішення по першій інстанції. 6. Дані про характеристику справи: кількість осіб по справі, томів, сторінок у вироку. <i>II. Дані про засуджених</i> 1. ІПБ засудженого. 2. Статті та кодекс, за якими було винесено вирок.

Закінчення табл. 5.4

1	2	3
		3. Вид злочину (категорія). 4. Відмітка про вік — для неповнолітніх. 5. Відмітка про тяжкість злочину. <i>III. Для цивільних справ реєструються сторони по справі</i> <i>IV. Характеристика скарги</i> 1. Порядок надходження скарги. 2. Оскаржене рішення. Генерація переліків справ, які розглядаються у ВСУ (на конкретну дату)
4	«Підбірка»	Реєстрація всіх документів, які містить дане провадження. Реєструється номер документа, його тип, назва, дата надходження. Долучаються електронні копії всіх рішень, які приймаються у ВСУ по даній справі (за наявності чи можливості одержання електронних копій зовнішніх документів вони теж можуть бути записані в базу даних)
5	«Передача в доповідь»	Передача справ та скарг на розгляд. Виконується розподіл справ та скарг на розгляд, реєструється прізвище судді (помічника судді, консультанта), який розглядає звернення та дата передачі на розгляд. Ведеться контроль термінів розгляду звернень, підготовка статистичних даних по завантаженості суддів, помічників, консультантів
6	«Відправка»	Підготовка справи до передачі її в суд першої інстанції. По кожному з засуджених, які проходять по справі, відмічаються результати розгляду. Робиться відмітка про відправку справи до суду першої інстанції
7	«Статистика»	Формування піврічних та річних звітів про роботу ВСУ (41 звітна форма). Виконується контроль БД на наявність помилок, усуваються всі помилки, вводяться всі недостатні по провадженнях дані
8	«Архів»	Облік проваджень, які зберігаються в архіві, ведення електронного журналу взаємодії з судовими палатами з передачі проваджень, підготовка річних звітів по роботі архіву
9	«Начальник відділу»	Моніторинг розгляду звернень, надання довідок про розгляд справ та скарг. Підготовка звітів про стан їх розгляду

Таким чином, засобами АРМ «Адміністратор» можна динамічно створювати те чи інше автоматизоване робоче місце, наділяючи його певними конкретними повноваженнями та функціональними обов'язками.

На рис. 5.24 представлена екранна форма, за допомогою якої певному АРМ встановлюється його регламент роботи з архівом.

Рис. 5.24

5.2.4. Повне фіксування судового процесу технічними засобами

Для технічної фіксації судового процесу в 2001 році була розроблена і впроваджена в експлуатацію система «SRS Феміда».

Результатом роботи цієї системи є фонограма, розмічена відповідно до подій судового процесу, і звіт (прототип протоколу судового засідання), у якому відображаються в хронологічній послідовності: час початку події, назва події, учасники судового процесу, коментарі, інформація про склад суду, номер справи, номер компакт-диска, на який здійснюється запис, і т. п.

Фонограма з нерозривно зв'язаним звітом зберігаються у вигляді електронного документа на жорсткому диску комп'ютера і на компакт-диску одноразового чи багаторазового запису. Програма створення звіту містить перелік всіх основних дій, що можуть відбуватися під час слухання справи, і перелік учасників судового процесу. Ці переліки, за бажанням, можна редагувати чи поповнювати.

Прислуховування отриманих фонограм з компакт-диску здійснюється на звичайному комп'ютері по обраній в звіті події судового процесу.

При першому запуску програми автоматично з'явиться вікно вибору мови (див. рис. 5.25). Необхідно вибрати мову, якою буде

заповнюватися звіт. При наступних запусках мова буде вибиратися автоматично і вікно з'являтися не буде.

Рис. 5.25

Після цього на екрані з'явиться діалогове вікно для вибору потрібного режиму роботи (див. рис. 5.26). Для запису нового засідання слід вибрати «Нове засідання».

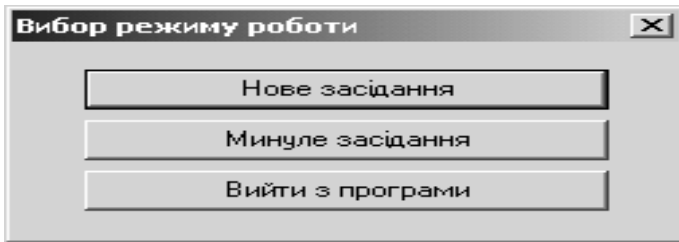

Рис. 5.26

У цьому випадку на екрані з'явиться діалог для внесення основних відомостей по справі (див. рис. 5.27). Потрібно заповнити дату засідання, номер справи, назву справи за обвинуваченням чи за позовом і серійний номер компакт-диску, на який здійснюєть-

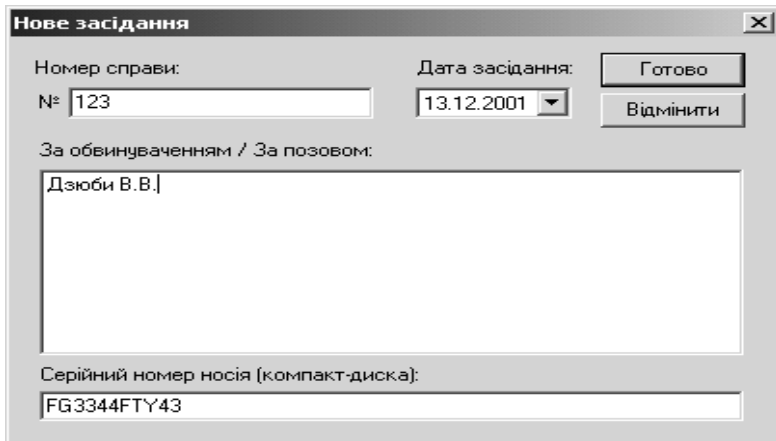

Рис. 5.27

ся запис. Після занесення потрібної інформації — натиснути кнопку «Готово».

Примітка: Поля «За обвинуваченням/За позовом» і «Серійний номер компакт-диска» заповнювати не обов'язково.

Після виконання описаних дій на екрані з'явиться основне вікно, за допомогою якого буде створюватися звіт судового засідання (див. рис. 5.28).

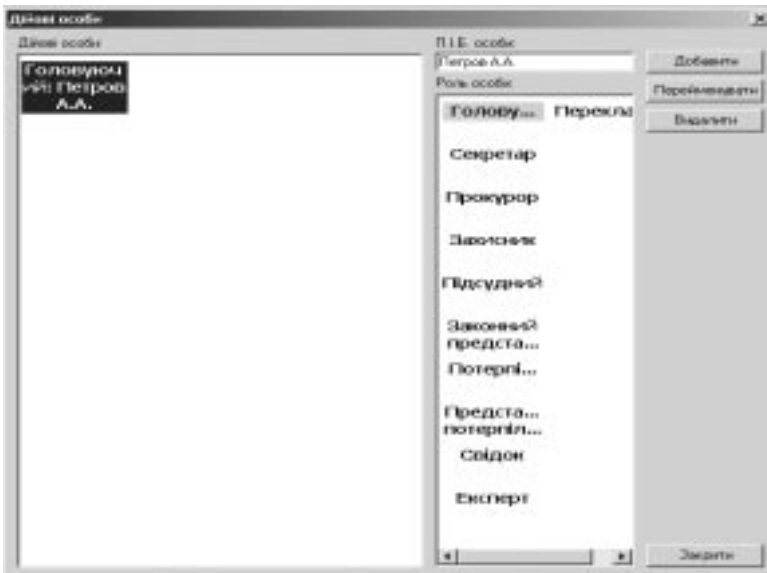

Рис. 5.28

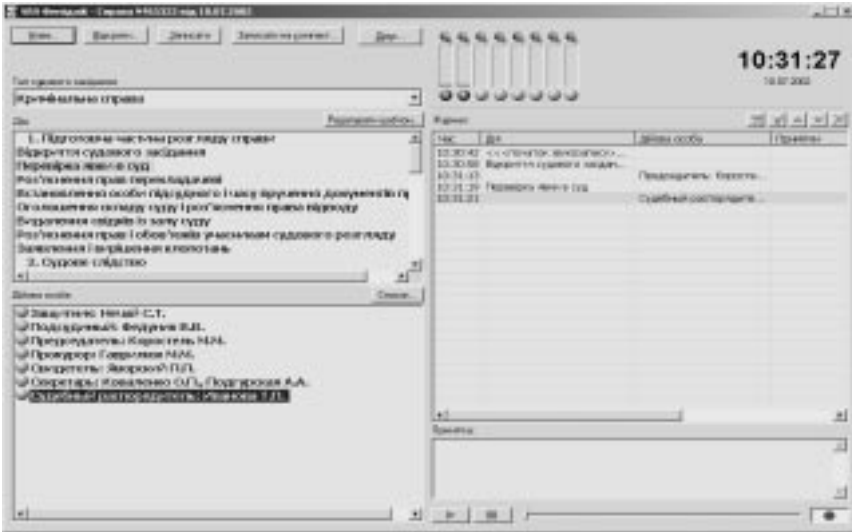

Рис. 5.30

Наприкінці засідання необхідно обов'язково встановити мітку <<<кінець>>> і натиснути повторно клавішу для припинення звукозапису.

Якщо включений режим автоматичного збереження, то поточний звіт буде зберігатися періодично в тимчасовому файлі.

Наприкінці засідання можна сформувати кінцевий звіт.

Для збереження фонограми судового засідання разом із звітом на компакт-диск необхідно:

- натиснути клавішу;
- вказати серійний номер компакт-диска (номер, нанесений на прозору частину в центрі диска). Цей параметр не обов'язковий;
- вставити в привід компакт-дисків відформатований компакт-диск, натиснути клавішу «Готово» (див. рис. 5.31).

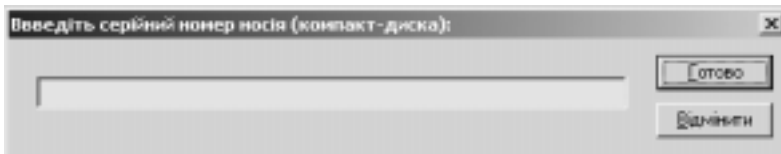

Рис. 5.31

Примітка: для використання CD-R чи CD-RW дисків потрібно їх попередньо відформатувати в UDF формат за допомогою програм DirectCD, PacketCD чи будь-якої іншої.

Для відображення і друку звіту судового засідання слід натиснути кнопку «Друк...» у головному вікні програми. Відкриється текстовий редактор, у якому відображено текст звіту. За допомогою кнопки його можна роздрукувати.

Для повернення в головне вікно редактор необхідно закрити.

5.3. Системи підтримки прийняття рішень в судочинстві

Незважаючи на сучасні науково-технічні досягнення, з усього ланцюжка певного технологічного процесу сучасна наука і технологія не дозволяє автоматизувати лише процес прийняття рішення, формування управлінського впливу, оскільки ці процеси великою мірою залежать від волі конкретної людини, яка приймає рішення. І питання полягає не тільки і не стільки в технічній, скільки в правовій площині, оскільки прийняті рішення передбачають юридичну відповідальність, яку не можна перекласти на комп'ютер.

Функціонування системи судочинства пов'язане зі значною кількістю інформації як внутрішньої (матеріали справи), так і зовнішньої (законодавство, економічні, соціальні фактори і т. ін.). В кібернетичі такі системи дістали назву складних систем. Результати їх роботи повинні бути спрямовані на прийняття обґрунтованих і максимально виважених рішень.

Протягом 60-х — на початку 70-х років минулого століття була поширена концепція побудови інформаційних систем, спрямована на задоволення інформаційних потреб керівництва тієї чи іншої установи. Згодом одержали розвиток системи підтримки прийняття рішень, які являють собою об'єднання суто інформаційних систем з певними інструментальними засобами керівника (чи іншої особи, що приймає рішення). Системи підтримки прийняття рішень призначені для того, щоб прийняття того чи іншого рішення могло здійснюватися шляхом використання загальних інформаційних ресурсів даної установи, власних баз даних без допомоги спеціалістів з розробки інформаційних систем.

В процесі аналізу будь-якої сфери діяльності ми стикаємося з проблемою надзвичайної складності явища, процесу чи об'єкта, стосовно якого буде прийматися рішення. Вивчення предмета неможливе без його аналізу, виявлення найбільш важливих характеристик даного об'єкта чи явища. Виявлені характеристики представляються тією чи іншою моделлю предметної області. Дослідження цієї моделі дає можливість робити певні висновки стосовно самої предметної області. Підкреслюючи неможливість побудови повної моделі складної соціальної системи (в тому числі й системи судочинства), дослідники висувують концепцію макромодельовання, яка полягає в тому, що вирішення генеральної задачі підміняється вирішенням часткової задачі: з усього надзвичайно складного механізм

му системи виділяються лише деякі зв'язки та відношення. Виявлені в процесі дослідження моделі властивості переносяться на саме явище, що дозволяє в процесі його вивчення уточнювати модель, одержуючи нові, точніші знання стосовно предмета дослідження.

Розробка інформаційних моделей судочинства є справою окремих глибоких досліджень.

Виходячи, для прикладу, з повноважень Верховного Суду України (гл. 8 Закону України «Про судоустрій України»), можна сказати, що з діяльністю Верховного Суду України пов'язане вирішення таких інформаційних задач:

- діловодства та документообігу при розгляді судових справ;
- інформаційної підтримки прийняття судових рішень;
- аналізу судової статистики;
- узагальнення судової практики;
- управління діяльністю палати, суду в цілому.

Перелічені задачі утворюють комплекс взаємопов'язаних процесів, які мають під собою єдину основу — в тому чи іншому вигляді інформацію стосовно кожної окремої справи і процесів судового розгляду в цілому. Взаємопов'язаність полягає в тому, що жодна з них не може вирішуватися окремо: для здійснення аналізу судової статистики потрібні дані, одержані в результаті виконання робіт з діловодства та документообігу, водночас узагальнення судової практики чи управління діяльністю палати здійснюється з використанням даних статистичної звітності.

Розглядаючи матеріали кримінальних справ, можна передбачати, що інформаційна модель кримінального судочинства складається з двох частин: матеріальної моделі (характеристики злочину, суб'єкта злочину, міри вини, видів покарань і т. ін.) і процесуальної моделі (дати надходження справи в суд, дати попереднього розгляду, причин перенесень судових засідань, результатів розгляду, дати вступу рішення в законну силу і т. д.).

На основі вивчення та аналізу цих даних можна розглядати три класи систем підтримки прийняття рішень в судочинстві.

Система підтримки прийняття судового рішення, що базується на інформаційній моделі судової справи, формалізації операцій, що здійснює суддя в процесі аналізу та оцінки судових доказів. Важливим завданням в цьому напрямі є структуризація процесуальних документів, представлення їх у єдиних форматах, що забезпечить можливості їх подальшої автоматизованої обробки. З орієнтацією на найперспективніші стандарти представлення документів і відповідні засоби їх опрацювання та відображення вже розпочато роботи зі створення схем документів судової практики у форматі XML. Це дозволяє уже найближчим часом ставити і розв'язувати більш складні завдання аналітичного характеру.

Інформаційна підтримка узагальнення судової практики, що здійснюється на основі аналізу судової статистики, вивчення прак-

тики розгляду справ певної категорії, рішень, що приймаються судами в цих справах.

Підтримка діяльності керівництва суду, спрямованої на організацію діяльності суду, що повинна спиратися на різноманітні довідки, статистичні дані, що стосуються розгляду справ у суді, завантаження суддів, складності та класифікації справ тощо.

Системи підтримки прийняття рішень в судочинстві не претендують на роль штучного інтелекту і не призначені для підміни судді, вони виконують роль його електронного помічника і радника в процесі прийняття ним рішення. Головне завдання цих систем — підсилити велич людського інтелекту, обґрунтованість його рішень шляхом надання широкої фактографічної бази, зручного та швидкого оперування даними та наочного представлення інформації.

Контрольні запитання

1. Які основні стадії інформаційного процесу у кримінальному судочинстві?
2. Опишіть інформаційні процедури у кримінальному судочинстві відповідно до його стадій.
3. Наведіть перелік і опишіть структуру основних процесуальних документів у кримінальному судочинстві.
4. В чому полягає інформаційне забезпечення судочинства?
5. Сформулюйте основні засади інформатизації судового діловодства.
6. Які автоматизовані робочі місця входять до складу інформаційно-аналітичної системи КАРС?
7. В чому полягає вирішення проблеми повного фіксування судового процесу технічними засобами?
8. Визначте концептуальні засади побудови систем підтримки прийняття рішень у судочинстві.

Рекомендована література

1. Стефанюк В. С., Клімашевська Ю. А. Інформаційні технології в діяльності Верховного Суду України // Вісник Верховного Суду України. — 2001. — № 4.
2. Богданов Л. В. Комп'ютерна система арбітражних судів як один із чинників захисту прав сторін у судовому процесі // Вісник арбітражного судочинства. — 2002. — № 2.
3. Сегай М. Я. Концептуальні засади інформатизації судочинства // Вісник Академії правових наук України. — 2000. — № 4 (23).
4. Стефанюк В., Лукашкова Н. Гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами // Вісник Верховного Суду України. — 2001. — № 2.

5. *Остень О., Кисельов М.* Електронні документи і стандартизація // «Право України». — 1998. — № 3.
6. *Бринцев В., Захаренко В.* Електронно-технічне забезпечення діяльності судової влади // «Право України». — 2000. — № 4.
7. *Сегай М. Я., Клімашевська Ю. А.* Нагальні проблеми інформатизації судової діяльності // Збірник праць XI Міжнародної наукової конференції «Інформатизація та інформаційна безпека правоохоронних органів». — М.: 2002.
8. *Клімашевська Ю., Саницький В., Швець М.* Проблеми системної інформатизації судочинства в Україні // Науково-технічна інформація. — 2002. — № 4.
9. *Клімашевська Ю., Саницький В., Швець М.* Сучасні проблеми інформатизації судочинства // Вісник Академії правових наук України. — 2002. — № 4 (31).

ОГЛЯД ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЇ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

З 1991 року Україна долає важкий шлях від тоталітаризму та закритості до високорозвиненого правового суспільства, яке базується на принципах демократії та відкритості інформації. За роки незалежності в нашій країні сформовано практично нове законодавство у сфері інформації та інформатизації.

Законодавчі норми у цій сфері суттєво впливають на законодавче врегулювання відносин між громадянами і державою, між громадянами і комерційними структурами тощо, тобто інформаційні відносини є, з одного боку, зовнішнім проявом будь-яких відносин у житті країни та її громадян, з іншого — основою, на якій вибудовується законодавство в інших сферах.

У свою чергу процеси розвитку інформації та інформатизації настільки тісно пов'язані між собою, що неможливо уявити загальну картину інформаційного суспільства без відповідного рівня інформатизації.

З огляду на тісні зв'язки інформаційних та інформатизаційних відносин досить важко структурувати законодавство у цій сфері. Вбачається доцільним виділити:

- базове законодавство у сфері інформації та інформатизації, до якого віднесені: концептуальний закон — про інформацію; закони, що регулюють окремі аспекти відносин і характерні для всіх видів інформації; інформатизаційні закони;
- видове законодавство, до якого відносяться законодавчі акти, що регулюють інформаційні відносини певного виду (у науково-технічній сфері, у засобах масової інформації тощо).

6.1. Базові закони у сфері інформації та інформатизації

Закон України від 28 жовтня 1989 року № 8312-XI «Про мови в Українській РСР» забезпечує українській мові статус державної з метою сприяння всебічному розвитку духовних творчих сил українського народу, гарантування його суверенної національно-державної майбутності.

Держава створює необхідні умови для розвитку і використання мов інших національностей в Україні та встановлює право громадян користуватися будь-якою мовою.

Відповідно до цього Закону акти найвищих органів державної влади та управління України приймаються українською мовою і публікуються українською і російською мовами, а мовою роботи, діловодства і документації, а також взаємовідносин державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій є українська мова.

У Законі визначається мова:

- технічної і проектної документації;
- документів, які посвідчують статус громадянина України;
- з'їздів, конференцій та інших форумів;
- документів про вибори народних депутатів;
- у сфері обслуговування;
- судочинства;
- провадження у справах про адміністративні правопорушення;
- нотаріального діловодства тощо.

Закон проголошує сприяння національно-культурному розвитку українців, які проживають за межами України.

Закон України від 2 жовтня 1999 року № 2657-ХІІ «Про інформацію» закріплює право громадян України на інформацію, закладає правові основи інформаційної діяльності і визначає правові форми міжнародного співробітництва в галузі інформації.

Головними напрямками і способами державної інформаційної політики відповідно до цього Закону є:

- забезпечення доступу громадян до інформації;
- створення національних систем і мереж інформації;
- зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності;
- забезпечення ефективного використання інформації;
- сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберіганню національних інформаційних ресурсів;
- створення загальної системи охорони інформації;
- сприяння міжнародному співробітництву в галузі інформації і гарантування інформаційного суверенітету України.

Право на інформацію забезпечується:

- обов'язком органів державної влади, а також органів місцевого і регіонального самоврядування інформувати про свою діяльність та прийняті рішення;
- створенням у державних органах спеціальних інформаційних служб або систем, що забезпечували б у встановленому порядку доступ до інформації;
- вільним доступом суб'єктів інформаційних відносин до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів; обмеження цього доступу зумовлюються лише специфікою

цінностей та особливими умовами їх схоронності, що визначаються законодавством;

- створенням механізму здійснення права на інформацію;
- здійсненням державного контролю за додержанням законодавства про інформацію;
- встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

Закон встановлює основні види інформації:

- статистична інформація;
- адміністративна інформація (дані);
- масова інформація;
- інформація про діяльність державних органів влади та органів місцевого і регіонального самоврядування;
- правова інформація;
- інформація про особу;
- інформація довідково-енциклопедичного характеру;
- соціологічна інформація.

Закон закріплює право громадян на доступ до інформації про них, визначає права і обов'язки власника інформації (у тому числі організацій, держави), учасників інформаційних відносин, визначає порядок ціноутворення в цій галузі.

Закон України від 23 грудня 1993 року № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права» спрямований на охорону особистих немайнових прав і майнових прав авторів та їх правонаступників, пов'язаних із створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва — авторське право, і прав виконавців, виробників фонограм і відеогам та організацій мовлення — суміжні права.

Закон передбачає створення установи у сфері охорони авторського права і суміжних прав, яка забезпечує реалізацію державної політики у сфері охорони авторського права і суміжних прав, здійснює свої повноваження у межах, що передбачені законом. У Законі встановлюються суб'єкти та об'єкти авторського права та суміжних прав, виникнення і здійснення цих прав, майнові та немайнові права суб'єктів цих прав, способи управління майновими правами суб'єктів та захист авторського права і суміжних прав.

Економічна доцільність широкого використання української мови. Порівняємо тексти статті 10 Конституції України мовою оригіналу та у перекладі російською мовою (табл. 6.1).

Розмістимо наведені тексти ущільнено в прямокутники по 30 знаків у рядку і підрахуємо кількість букв українською та російською мовами (рис. 6.1).

При рівній кількості слів у текстах кількість букв відрізняється на 13,8%. Це спостерігається також при порівнянні будь-яких текстів українською та російською мовами.

Наведений приклад ілюструє, що українські тексти стисліші, середня довжина слова, тобто кількість букв у ньому, менша

Таблиця 6.1

Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова.	Статья 10. Государственным языком в Украине является украинский язык.
Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.	Государство обеспечивает всестороннее развитие и функционирование украинского языка во всех сферах общественной жизни на всей территории Украины.
В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.	В Украине гарантируется свободное развитие, использование и защита русского, других языков национальных меньшинств Украины.
Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.	Государство способствует изучению языков международного общения.
Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом.	Применение языков в Украине гарантируется Конституцией Украины и определяется законом.

<p>100% ↓</p> <p>Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом.</p>	<p>113,8% ↓</p> <p>Статья 10. Государственным языком в Украине является украинский язык. Государство обеспечивает всестороннее развитие и функционирование украинского языка во всех сферах общественной жизни на всей территории Украины. В Украине гарантируется свободное развитие, использование и защита русского, других языков национальных меньшинств Украины. Государство способствует изучению языков международного общения. Применение языков в Украине гарантируется Конституцией Украины и определяется законом.</p>
---	--

Український текст — 374 знаки

Російський текст — 426 знаків

Рис. 6.1

і, відповідно, це потребує меншої пам'яті та носіїв інформації, а тому швидше збирається і обробляється, приймається та передається як людиною, так і технічними засобами.

Отже, використання української мови в порівнянні з російською дає економію живої і матеріалізованої праці, зменшується завантаженість друкарки, операторів комп'ютерного набору, каналів зв'язку, потреба в носіях для документів, справ, книг.

Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-ХІІ «Про державну таємницю» регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України.

Цей Закон встановлює компетенцію органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у сфері охорони державної таємниці та визначає, що спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері забезпечення охорони державної таємниці є Служба безпеки України.

Визначається порядок здійснення права власності на секретну інформацію та її матеріальні носії, джерела фінансування витрат на здійснення діяльності, пов'язаної з державною таємницею.

У Законі встановлюється правовий статус інформації, що віднесена до державної таємниці.

До державної таємниці відносяться деякі види інформації у таких сферах:

- оборона;
- економіка, наука і техніка;
- зовнішні відносини;
- державна безпека та охорона правопорядку.

Крім того, визначається інформація, щодо якої існує заборона віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей, якщо цим будуть звужуватися зміст і обсяг конституційних прав та свобод людини і громадянина, завдаватиметься шкода здоров'ю та безпеці населення.

Не відноситься до державної таємниці інформація:

- про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту;
- про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян;
- про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;
- про факти порушень прав і свобод людини і громадянина;
- про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб;
- інша інформація, яка відповідно до законів та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не може бути засекречена.

Закон регламентує роботу державних експертів з питань таємниць, їх права, обов'язки та відповідальність; визначає:

- порядок віднесення інформації до державної таємниці;

- механізм засекречування та розсекречування матеріальних носіїв інформації;
- основні організаційно-правові заходи щодо охорони державної таємниці;
- форми допуску громадян до державної таємниці;
- обов'язки громадянина щодо збереження державної таємниці.
- обмеження прав у зв'язку з допуском та доступом до державної таємниці;
- порядок компенсації громадянам у зв'язку з виконанням робіт, які передбачають доступ до державної таємниці;
- обмеження на оприлюднення секретної інформації тощо.

Закон встановлює форми контролю за забезпеченням охорони державної таємниці та відповідальність за порушення законодавства про державну таємницю.

Закон України від 5 липня 1994 року № 80/94-ВР «Про захист інформації в автоматизованих системах» регулює правові відносини щодо захисту інформації в автоматизованих системах.

Закон встановлює право власності на інформацію під час її обробки, гарантії юридичного захисту прав власності, доступ до інформації, а також визначає взаємовідносини між суб'єктами відносин, пов'язаних з обробкою інформації в АС, якими є:

- власники інформації чи уповноважені ними особи;
- власники АС чи уповноважені ними особи;
- користувачі інформації;
- користувачі АС.

Окрема глава Закону присвячена питанням захисту інформації, зокрема встановленню вимог і правил щодо захисту інформації, умов обробки інформації, визначає місце державного управління захистом інформації в АС. Крім того, в Законі встановлюється міра відповідальності за порушення порядку і правил захисту інформації та висвітлюється міжнародний аспект діяльності в питаннях захисту інформації в АС.

Закон України від 9 квітня 1999 року № 595-XIV «Про обов'язковий примірник документів» визначає правові засади функціонування системи обов'язкового примірника документів та регулює інформаційні відносини, пов'язані з поповненням національного інформаційного фонду України.

Цей Закон визначає загальні принципи державної політики у сфері поповнення національного інформаційного фонду України обов'язковим примірником документів, регулює інформаційні відносини, пов'язані із функціонуванням системи обов'язкового примірника документів; встановлює обов'язки і права виробників та одержувачів документів.

До обов'язкового примірника документів належать такі їх види:

- видання текстові, нотні, картографічні, образотворчі;
- видання електронні;

- видання, аудіопродукція та інші документи для сліпих;
- аудіо-, візуальна, аудіовізуальна продукція (кіно-, відео-, фото-, фонодокументи);
- нормативно-правові акти у сфері стандартизації, метрології та сертифікації;
- патентні документи.

Одержувачами обов'язкового безоплатного примірника документів є: Книжкова палата України, національні, у тому числі спеціалізовані, всеукраїнські, універсальні, всеукраїнські галузеві бібліотеки, Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, органи виконавчої влади у галузі інформації, на які покладена функція державної реєстрації засобів масової інформації та ведення Державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції; Державний центр науково-технічної та економічної інформації, Державний фонд фільмів при центральному органі виконавчої влади в галузі кінематографії; Центральний державний кінофотофоноархів України; Національний автоматизований інформаційний фонд стандартів, спеціально уповноважений орган з питань ліцензування.

Базовим законом у сфері інформатизації на сьогодні є **Закон України від 4 лютого 1998 року № 74/98-ВР «Про Національну програму інформатизації»**.

Національна програма інформатизації визначає стратегію розв'язання проблеми забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки соціально-економічної, екологічної, науково-технічної, оборонної, національно-культурної та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення.

Національна програма інформатизації спрямована на створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави.

Національна програма інформатизації включає:

- Концепцію Національної програми інформатизації;
- сукупність державних програм з інформатизації;
- галузеві програми та проекти інформатизації;
- регіональні програми та проекти інформатизації;
- програми та проекти інформатизації органів місцевого самоврядування.

Завданням законодавства про Національну програму інформатизації є: створення правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних та гуманітарних засад регулювання процесу формування та виконання цієї Програми та окремих її завдань (проектів).

Закон також встановлює основні функції органів державної влади у процесі інформатизації, зокрема:

- захист авторського права на бази даних і програми, створені для потреб інформатизації та особистої інформації;
- встановлення стандартів, норм і правил використання засобів інформатизації;
- забезпечення доступу громадян та їх об'єднань до інформації органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до інших джерел інформації;
- визначення пріоритетних напрямів інформатизації з метою подальшої її підтримки шляхом державного фінансування та пільгового оподаткування;
- інформатизація науки, освіти, культури, охорони довкілля та здоров'я людини, державного управління, національної безпеки та оборони держави, пріоритетних галузей економіки;
- підтримка вітчизняного виробництва програмних і технічних засобів інформатизації;
- підтримка фундаментальних наукових досліджень для розроблення швидкісних математичних і технічних засобів обробки інформації;
- забезпечення підготовки спеціалістів з питань інформатизації та інформаційних технологій;
- організація сертифікації програмних і технічних засобів інформатизації;
- державне регулювання цін і тарифів на використання телекомунікаційних та комп'ютерних мереж для потреб інформатизації у бюджетній сфері;
- забезпечення інформаційної безпеки держави.

У Законі визначено етапи формування і виконання, порядок здійснення експертизи, механізм контролю Національної програми інформатизації, замовників, науково-технічну раду та виконавців програми, їх права та обов'язки.

Закон визначає джерела фінансування всіх етапів здійснення Національної програми інформатизації:

- кошти державного бюджету (з обов'язковим внесенням до Державного бюджету України видатків, необхідних для реалізації Національної програми інформатизації);
- кошти місцевих бюджетів;
- інші джерела, не заборонені законодавством України.

Закон України від 4 лютого 1998 року № 75/98-ВР «Про Концепцію Національної програми інформатизації» закріплює принципи державної політики у сфері інформатизації, визначає основні завдання, напрями, порядок формування та виконання основних етапів програми, очікувані результати.

Цим Законом визначено такі основні напрями інформатизації:

- розроблення політики та організаційно-правове забезпечення інформатизації;

- формування національної інфраструктури інформатизації, яка включає: міжнародні та міжміські телекомунікаційні і комп'ютерні мережі; систему інформаційно-аналітичних центрів різного рівня; інформаційні ресурси; інформаційні технології; систему науково-дослідних установ з проблем інформатизації; виробництво та обслуговування технічних засобів інформатизації;
- створення системи підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері інформатизації;
- інформатизація стратегічних напрямів розвитку державності, безпеки та оборони (із забезпеченням інформаційної безпеки);
- інформатизація процесів соціально-економічного розвитку;
- інформатизація пріоритетних галузей економіки;
- інформатизація фінансової та грошової системи, державного фінансово-економічного контролю;
- інформатизація соціальної сфери;
- інформатизація в галузі екології та використання природних ресурсів;
- інформатизація науки, освіти і культури.

Постанова Верховної Ради України від 6 липня 2000 року № 1851-III «Про затвердження Завдань Національної програми інформатизації на 2000 — 2002 роки» містить перелік конкретних завдань Національної програми інформатизації на 2000–2002 роки, виконавців та очікувані результати. Зокрема, йдеться про необхідність розробки концепції створення нормативно-правової бази у сфері інформатизації та проектів законодавчих та нормативно-правових актів (з питань національних інформаційних ресурсів; інформаційного простору України; діяльності у сфері інформатизації; захисту персональних даних; створення програмних технопарків в Україні тощо); розробки та впровадження систем державної стандартизації та сертифікації засобів інформатизації та інформаційно-телекомунікаційних систем; формування національної інфраструктури інформатизації; інформатизацію стратегічних напрямів розвитку державності, безпеки та оборони, процесів соціально-економічного розвитку, науки, освіти та культури тощо.

Аналіз базового законодавства у сфері інформації та інформатизації дозволяє зафіксувати необхідність розробки та затвердження концепції розвитку законодавства в цій сфері, законодавчого врегулювання окремих питань (зокрема, пов'язаних з власністю на інформаційні продукти), питань щодо участі України у міжнародному інформаційному обміні. Хоча Закон України «Про інформацію» декларує можливість експорту та імпорту інформаційних продуктів, водночас недостатньо врегульованими залишаються особливості здійснення таких операцій (зокрема експорту та імпорту інформаційних ресурсів, так чи інакше пов'язаних з державною власністю).

Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV «Про електронні документи та електронний документообіг» встановлює основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів.

Зазначається, що дія цього Закону поширюється на відносини, які виникають в процесі створення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, оброблення, використання та знищення електронних документів.

Встановлено, що державне регулювання електронного документообігу в Україні здійснюється Кабінетом Міністрів України та іншими органами виконавчої влади, які реалізують державну політику електронного документообігу, та спрямовано на:

- реалізацію єдиної державної політики електронного документообігу;
- забезпечення прав і законних інтересів суб'єктів електронного документообігу;
- нормативно-правове забезпечення технології створення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, оброблення та використання електронних документів;
- забезпечення захисту інформації при її створенні, обробці, зберіганні, передаванні і одержанні.

Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для сприймання його змісту людиною.

Склад та порядок розміщення обов'язкових реквізитів електронних документів визначається законодавством.

Законопроект врегульовує й питання електронного цифрового підпису, який є обов'язковим реквізитом електронного документа, який формується автором під час створення електронного документа і перевіряється з метою підтвердження цілісності документа та ідентифікації автора іншими суб'єктами електронного документообігу.

Визнається, що у разі надсилання електронного документа кільком адресатам або його зберігання на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа. Якщо автором створюються ідентичні за вмістом та реквізитами електронний документ та документ на папері, кожен з документів є оригіналом і має однакову юридичну силу.

У законопроекті встановлюється правовий статус електронного документа та його паперової копії, які мають однакову юридичну силу.

У разі коли законом передбачається вимога нотаріального посвідчення цивільно-правової угоди, така угода, оформлена шляхом створення електронного документа (електронних документів), повинна бути засвідчена нотаріусом, у порядку, встановленому законом.

В законі врегульовуються засади електронного документообігу на стадіях передавання, одержання, перевірки цілісності, зберігання електронних документів, встановлюються вимоги до організації електронного документообігу, в тому числі електронних документів, що містять інформацію з обмеженим доступом, а також вимоги до програмно-технічних засобів, що застосовуються для організації електронного документообігу.

Визначаються також права та обов'язки суб'єктів електронного документообігу, принципи вирішення спорів між ними, відповідальність за порушення у сфері електронного документообігу.

Запровадження цього закону дозволить на концептуально іншому рівні використовувати державні інформаційні ресурси України, що є значним кроком на шляху створення «електронного суспільства». Впровадження в повсякденну практику електронного документообігу та цифрового підпису дозволить також активно розвивати електронну торгівлю.

Закон України від 22 травня 2003 року № 852-IV «Про електронний цифровий підпис» визначає правовий статус електронного цифрового підпису та регулює відносини, що виникають при використанні електронного цифрового підпису.

Суб'єктами правових відносин у сфері послуг електронного цифрового підпису є:

- підписувач;
- користувач;
- центр сертифікації ключів;
- акредитований центр сертифікації ключів;
- центральний засвідчувальний орган;
- засвідчувальний центр;
- контролюючий орган.

За певних умов, визначених у законі, електронний цифровий підпис за правовим статусом прирівнюється до власноручного підпису (печатки).

Електронний підпис не може бути визнаний недійсним лише через те, що він має електронну форму або не ґрунтується на посиленому сертифікаті ключа.

Електронний цифровий підпис призначений для забезпечення діяльності фізичних та юридичних осіб, яка здійснюється з використанням електронних документів, та використовується фізичними та юридичними особами — суб'єктами електронного документообігу.

Нотаріальні дії із засвідчення справжності електронного цифрового підпису на електронних документах вчиняються відповідно до порядку, встановленого законом.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації державної форми власності для засвідчення чинності відкритого ключа використовують лише посилений сертифікат ключа.

Інші юридичні та фізичні особи можуть на договірних засадах засвідчувати чинність відкритого ключа сертифікатом ключа, сформованим центром сертифікації ключів, а також використовувати електронний цифровий підпис без сертифіката ключа.

У випадках, коли відповідно до законодавства необхідне засвідчення дійсності підпису на документах та відповідності копій документів оригіналам печаткою, на електронний документ накладається ще один електронний цифровий підпис юридичної особи, спеціально призначений для таких цілей.

Закон містить положення щодо порядку застосування електронного цифрового підпису органами державної влади, органами місцевого самоврядування тощо.

Закон визначає вимоги до сертифіката ключа, права та обов'язки підписувача, а також врегульовує питання функціонування Центру сертифікації ключів, яким є юридична особа незалежно від форми власності або фізична особа, що надає послуги електронного цифрового підпису та засвідчила свій відкритий ключ у центральному засвідчувальному органі або засвідчувальному центрі.

Встановлюється договірна форма відносин при обслуговуванні фізичних та юридичних осіб центром сертифікації ключів, визначаються права центру сертифікації ключів та його обов'язки.

Визначається порядок акредитації центру сертифікації ключів, права і обов'язки такого акредитованого центру.

Відповідно до закону Кабінет Міністрів України за необхідності визначає засвідчувальний центр центрального органу виконавчої влади для забезпечення реєстрації, засвідчення чинності відкритих ключів та акредитації групи центрів сертифікації ключів.

При цьому засвідчувальний центр по відношенню до групи центрів сертифікації ключів має ті ж функції і повноваження, що й центральний засвідчувальний орган стосовно центрів сертифікації ключів.

Створюється також Центральний засвідчувальний орган, який

- формує і видає посилені сертифікати ключів засвідчувальним центрам та центрам сертифікації ключів;
- блокує, скасовує та поновлює посилені сертифікати ключів;
- веде електронні реєстри чинних, блокованих та скасованих посилених сертифікатів ключів засвідчувальних центрів та центрів сертифікації ключів;
- веде акредитацію центрів сертифікації ключів, отримує та перевіряє інформацію, необхідну для їх акредитації;
- виконує інші функції.

Контролюючий орган, функції якого здійснює спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері криптографічного захисту інформації, перевіряє дотримання вимог цього Закону центральним засвідчувальним органом, засвідчувальними центрами та центрами сертифікації ключів.

У Законі також визначаються відповідальність за порушення законодавства про електронний цифровий підпис та порядок визнання іноземних сертифікатів ключів.

6.2. Закони, що регулюють питання створення та використання окремого інформаційного продукту

Закон України від 17 вересня 1992 року № 2614-ХІІ «Про державну статистику» регулює правові відносини в галузі державної статистики, визначає права і функції органів державної статистики, організаційні засади здійснення державної статистичної діяльності з метою отримання всебічної та об'єктивної статистичної інформації щодо економічної, соціальної, демографічної та екологічної ситуації в Україні та її регіонах і забезпечення нею держави та суспільства.

Суб'єктами, на яких поширюється дія цього Закону, є:

- органи державної статистики та працівники, які від імені цих органів на постійній або тимчасовій основі беруть участь у проведенні статистичних спостережень;
- респонденти, до яких віднесено юридичних та фізичних осіб;
- користувачі даних статистичних спостережень.

Джерелами статистичної інформації відповідно до цього Закону є:

- первинні та статистичні дані щодо респондентів, які підлягають статистичним спостереженням;
- адміністративні дані органів державної влади (за винятком органів державної статистики), органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб;
- дані банківської і фінансової статистики, статистики платіжного балансу тощо;
- статистична інформація міжнародних організацій та статистичних служб інших країн тощо;
- оцінки та розрахунки, що здійснюються на основі зазначених вище даних.

Закон визначає вимоги до статистичної методології, статистичних спостережень, встановлює порядок формування та функціонування Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України, окреслює основні завдання, права та обов'язки органів державної статистики, основні права, обов'язки та відповідальність працівників органів державної статистики та тимчасових працівників, які залучаються до проведення статистичних спостережень, а також основні права і обов'язки респондентів та користувачів даних статистичних спостережень. Закон передбачає гарантії органів державної статистики щодо забезпечення

конфіденційності статистичної інформації, врегульовує право власності на статистичну інформацію, порядок та умови доступу до неї.

Закон України від 16 листопада 1992 року № 2782-ХІІ «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» створює правові основи діяльності друкованих засобів масової інформації (преси) в Україні, встановлює державні гарантії їх свободи.

Закон декларує свободу слова і вільне вираження у друкованій формі поглядів і переконань, які гарантуються Конституцією України і означають право кожного громадянина вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації.

Закон встановлює неприпустимість зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації, визначає мову друкованих засобів масової інформації.

Закон містить норми щодо організації діяльності друкованих засобів масової інформації, зокрема:

- визначає суб'єкти діяльності друкованих засобів масової інформації (до яких належать засновник (співзасновники) друкованого засобу масової інформації, його редактор (головний редактор), редакційна колегія, редакція, трудовий колектив редакції, журналістський колектив (журналіст, автор, видавець, розповсюджувач), право на заснування друкованого засобу масової інформації;
- декларує право громадян України, громадян інших держав та осіб без громадянства на заснування друкованого засобу масової інформації;
- визначає відносини між співзасновниками друкованого засобу масової інформації на підставі установчого договору, надає гарантії від монополізації друкованих засобів масової інформації (фізична або юридична особа не може бути засновником (співзасновником) чи контролювати більше 5 відсотків таких видань);
- визначає механізм державної реєстрації друкованого засобу масової інформації та стягнення реєстраційного збору за видачу свідоцтва про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації;
- встановлює норми щодо статуту редакції друкованого засобу масової інформації та організації її діяльності, функції, права та обов'язки редактора (головного редактора), журналіста, видавця, розповсюджувача продукції друкованого засобу масової інформації, статус редакційної колегії видання, перелік вихідних даних видання.

У Законі зазначається, що виробничі, майнові та фінансові відносини засновника (співзасновників), редакції, видавця, розповсю-

дзювача друкованого засобу масової інформації будуються на основі договору, яким визначаються:

- кошти на утримання редакції;
- частини доходу (прибутку) від діяльності, що розподіляються і надходять у розпорядження засновника (співзасновників), редакції, видавця та розповсюджувача;
- зобов'язання засновника і видавця щодо забезпечення виробничих та соціально-побутових умов життя та праці співробітників редакції відповідно до вимог, передбачених чинним законодавством;
- інші положення.

Закон України від 25 червня 1993 року № 3322-ХІІ «Про науково-технічну інформацію» визначає основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, порядок її формування і реалізації в інтересах науково-технічного, економічного і соціального прогресу країни.

Законом регулюються правові й економічні відносини громадян, юридичних осіб, держави, що виникають при створенні, одержанні, використанні та поширенні науково-технічної інформації, а також визначаються правові форми міжнародного співробітництва в цій галузі.

Об'єктом відносин у сфері науково-технічної інформації є документована на будь-яких носіях або публічно оголошувана вітчизняна і зарубіжна науково-технічна інформація.

Науково-технічна інформація охоплює отримувані в процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності результати, зафіксовані у формі, яка забезпечує їх відтворення, використання та поширення.

Науково-технічна інформація, що є продуктом інтелектуальної творчої праці, становить об'єкт права інтелектуальної власності, а відносини щодо її придбання, зберігання, переробки, використання і поширення регулюються чинним законодавством.

Суб'єктами відносин, що регулюються цим Законом, є державні органи, органи місцевого і регіонального самоврядування, юридичні особи та громадяни України, міжнародні організації, іноземні юридичні особи і громадяни та особи без громадянства.

Закон встановлює для усіх громадян України, юридичних осіб, державних органів, органів місцевого і регіонального самоврядування право на відкриту науково-технічну інформацію, яке передбачає можливість вільного її одержання, зберігання, використання і поширення під час здійснення наукової, науково-дослідної, виробничої, громадської та іншої діяльності, яка не забороняється чинним законодавством.

Закон визначає, що науково-технічна інформація є об'єктом права власності. Підставою виникнення права власності на науково-технічну інформацію є створення науково-технічної інформації свої-

ми силами і за власні кошти; виконання договору про створення науково-технічної інформації; виконання будь-якого договору, що містить умови переходу права власності на інформацію до іншої особи.

Закон встановлює норми стосовно права власності на науково-технічну інформацію щодо всіх суб'єктів, а також визначає відносини між власниками науково-технічної інформації, її споживачами і посередниками.

Закон встановлює склад національної системи науково-технічної інформації:

- спеціалізовані державні підприємства, установи, організації, державні органи науково-технічної інформації, наукові і науково-технічні бібліотеки, об'єднані загальносистемними зв'язками та обов'язками;
- підприємства будь-яких організаційно-правових форм, засновані на приватній чи колективній власності, предметом діяльності яких є інформаційне забезпечення народного господарства і громадян України.

Закон передбачає державну реєстрацію результатів науково-технічної діяльності, а також регулює їх облік і використання.

У Законі встановлено механізм організації надходження та використання зарубіжної науково-технічної інформації.

Закон встановлює, що інформаційна продукція та послуги органів науково-технічної інформації, а також підприємств, установ, організацій, окремих громадян, які здійснюють науково-інформаційну діяльність, можуть бути об'єктами товарних відносин, що регулюються чинним законодавством. Ціни на інформаційну продукцію та послуги встановлюються договорами, за винятком випадків, передбачених цим Законом.

Відносини між державними органами і службами науково-технічної інформації, підприємствами, установами і організаціями будь-яких форм власності, які здійснюють науково-інформаційну діяльність, і споживачами інформації будуються на основі контрактів (договорів) та на інших формах угод, передбачених чинним законодавством. Контракт (договір) є основним документом, що регламентує відносини між виробником і споживачем інформації.

На контрактній (договірній) основі можуть також здійснюватись інформаційне забезпечення, наукові дослідження і розробки для органів державної влади, крім випадків, коли діючими законами передбачено безоплатне надання інформації цим органам.

Розрахунки із зарубіжними партнерами здійснюються на довірчих умовах і в порядку, встановленому законодавством.

Закон визначає засади державної політики у сфері науково-технічної інформації, зокрема щодо:

- створення державних мереж первинного збирання, обробки та зберігання усіх видів науково-технічної інформації;

- проведення заходів для поширення і підвищення якісного рівня інформаційної продукції та послуг;
- надання фінансової підтримки надходженню науково-технічної інформації до державних органів і служб науково-технічної інформації, наукових і науково-технічних бібліотек, створенню їх мереж і відповідного технічного забезпечення тощо.

Закон України від 21 грудня 1993 року № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення» регулює діяльність телерадіоорганізацій на території України, визначає правові, економічні, соціальні, організаційні умови їх функціонування, спрямовані на реалізацію свободи слова, прав громадян на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, на відкрите і вільне обговорення суспільних питань.

Згідно із Законом Верховна Рада України і Президент України визначають державну політику щодо телебачення і радіомовлення, законодавчі основи її реалізації, гарантії соціального і правового захисту працівників цієї сфери. Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію державної політики щодо телебачення і радіомовлення, координує діяльність міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади у цій сфері. Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань телебачення і радіомовлення забезпечує реалізацію інформаційної політики держави.

З метою реалізації та додержання законодавства в галузі телебачення і радіомовлення та інших нормативних актів створена Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення.

Закон прямо забороняє втручання державних органів, органів місцевого, регіонального самоврядування, їх посадових осіб, об'єднань громадян, окремих громадян у творчу діяльність телерадіоорганізацій, а також цензуру як контроль за ідеологічним змістом передач. Контролюється лише зміст інформації, яка охороняється законом.

Закон встановлює антимонопольні обмеження, забезпечує захист інтересів національного телерадіовиробництва (не менше 50 відсотків від загального обсягу мовлення кожної телерадіоорганізації мають становити передачі (фільми), виготовлені безпосередньо даною телерадіоорганізацією або іншими юридичними особами, які діють в Україні) тощо.

Структура національного телебачення і радіомовлення України відповідно до цього Закону включає державні, недержавні (приватні) та громадські телерадіоорганізації, засновані юридичними та/або фізичними особами згідно з чинним законодавством України, а також систему Суспільного телебачення і радіомовлення.

У Законі визначаються:

- порядок заснування телерадіоорганізацій та ліцензування каналів мовлення;

- організація телерадіомовлення (право та порядок використання каналів мовлення, застосування системи супутникового телерадіомовлення, мережі кабельного (проводового) телерадіомовлення, порядок розповсюдження офіційних повідомлень та іншої обов'язкової інформації, використання телебачення і радіомовлення у виборчих кампаніях, надання ефірного часу для офіційних виступів і заяв, порядок розміщення реклами, участь спонсорів у створенні телерадіопередач тощо);
- права і обов'язки телерадіоорганізацій та їх працівників (авторське право телерадіоорганізацій, обов'язки телерадіоорганізації, права та обов'язки творчих працівників телерадіоорганізацій);
- права телеглядачів та радіослухачів.

У Законі встановлюються джерела фінансування телерадіоорганізацій, до яких, зокрема, віднесені бюджетні асигнування, абонементна плата, кошти, отримані від виробництва і трансляції реклами, видання газет, журналів, інформаційних бюлетенів, книг, відеогазет, створення телерадіопрограм на замовлення; продажу газетам, журналам, інформаційним агентствам права на публікацію програм своїх телерадіопередач та інші джерела.

Закон України від 28 лютого 1995 року № 74/95-ВР «Про інформаційні агентства» закріплює правові основи діяльності в Україні інформаційних агентств та їх міжнародного співробітництва.

Закон декларує гарантії свободи діяльності інформаційних агентств, встановлює, що інформаційні агентства поширюють свою продукцію державною, а також іншими мовами, дотримуючись загально визнаних етично-моральних норм слововживання.

У Законі визначаються зміст інформаційної діяльності, статус і статут інформаційного агентства, порядок заснування, державної реєстрації та припинення діяльності цих утворень, статус суб'єктів діяльності інформаційних агентств (керівника інформаційного агентства, журналіста, спеціаліста у галузі засобів комунікації, видавця (виробника), розповсюджувача, споживача продукції інформаційного агентства).

Закон встановлює порядок розповсюдження продукції інформаційного агентства та основні види продукції інформаційних агентств (електронна, друкована, фото-, кіно-, аудіо- та відеопродукція).

Закон передбачає відповідальність за порушення законодавства про інформаційні агентства, зокрема, при незаконному використанні чи вилученні продукції інформаційного агентства; порушенні прав та зловживанні правами журналіста чи спеціаліста в галузі комунікації; здійсненні інших порушень.

Закон містить норми стосовно здійснення міжнародної діяльності інформаційних агентств України, діяльності в Україні представництв іноземних інформаційних агентств.

Закон України від 5 червня 1997 року № 318/97-ВР «Про видавничу справу» визначає загальні засади видавничої справи, регулює порядок організації та провадження видавничої діяльності, розповсюдження видавничої продукції, умови взаємовідносин і функціонування суб'єктів видавничої справи.

До складових частин видавничої справи закон відносить:

- видавничу діяльність — сукупність організаційних, творчих, виробничих заходів, спрямованих на підготовку і випуск у світ видавничої продукції;
- виготовлення видавничої продукції — виробничо-технологічний процес відтворення визначеним тиражем видавничого оригіналу поліграфічними чи іншими технічними засобами;
- розповсюдження видавничої продукції — доведення видавничої продукції до споживача як через торговельну мережу, так і іншими способами.

Закон встановлює, що приватизація книжкових, газетно-журнальних видавництв, підприємств поліграфії та книгорозповсюдження загальнодержавного значення, що мають на своєму балансі приміщення і/або високі технологічні лінії для випуску високоякісної друкованої продукції та її поширення, може здійснюватися шляхом акціонування в такому порядку: 51 відсоток акцій залишається за державою; 25 відсотків акцій передається акціонованим поліграфічним та книготорговельним підприємствам; 24 відсотки акцій передається юридичним особам — видавцям, які випускають продукцію на даному поліграфічному підприємстві або розповсюджують її через дане підприємство оптового книгорозповсюдження, що перетворені в акціонерні товариства відкритого типу або є такими. Пакети акцій між ними розподіляються пропорційно обсягам продукції, що друкується і розповсюджується.

До суб'єктів видавничої справи законом відносяться видавці, виготовлювачі та розповсюджувачі видавничої продукції, якими можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, юридичні особи України та інших держав. Відносини між суб'єктами видавничої справи регулюються окремими угодами, укладеними згідно із законодавством.

Законом передбачається ведення Державного реєстру України видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції.

Законом визначаються права та обов'язки замовника, видавця, виготовлювача, розповсюджувача видавничої продукції, а також організаційні засади та гарантії діяльності видавництв, видавничих організацій.

Закон визначає об'єкт видавничої справи як видавничу продукцію, що розрізняється відповідно до державних стандартів за:

- цільовим призначенням видань — офіційні, наукові, науково-популярні, науково-виробничі, науково-методичні, вироб-

ничо-практичні, нормативні з виробничо-практичних питань, виробничо-практичні для аматорів, навчальні, навчально-методичні, громадсько-політичні, довідкові, рекламні, літературно-художні видання, видання для організації дозвілля та відпочинку;

- аналітико-синтетичною переробкою інформації — інформаційні, бібліографічні, реферативні, оглядові видання, дайджести;
- інформаційними знаками — текстові, нотні, картографічні, образотворчі видання;
- матеріальною конструкцією видань — книжкові, аркушеві видання, буклети, плакати, поштові картки, комплектні видання, карткові видання, книжки-іграшки;
- обсягом видань — книги, брошури, листівки;
- складом основного тексту — моновидання, збірники;
- періодичністю видань — неперіодичні, серійні, періодичні видання, видання, що продовжуються;
- структурою видань — серії видань, однотомні, багатотомні видання, зібрання творів, вибрані твори.

Зазначається, що кожний примірник видання повинен містити вихідні відомості, мають існувати обов'язкові примірники видань, регулюється механізм розповсюдження видавничої продукції.

Закон висвітлює питання діяльності Книжкової палати України.

6.3. Перелік деяких законодавчих актів у сфері інформації та інформатизації

Закон УРСР від 23.05.91 р. № 1060-ХІІ «Про освіту»;

Закони України:

№ 160/95-ВР від 16.05.95 р. «Про зв'язок»;

№ 538/97-ВР від 23.09.97 р. «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення»;

№ 540/97-ВР від 23.09.97 р. «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»;

№ 539/97-ВР від 23.09.97 р. «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації»;

№ 651-ХІV від 13.05.99 р. «Про загальну середню освіту»;

№ 687-ХІV від 20.05.99 р. «Про архітектурну діяльність»;

№ 1768-ІІІ від 01.06.2000 р. «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»;

№ 1841-ІІІ від 22.06.2000 р. «Про позашкільну освіту»;

№ 2058-ІІІ від 19.10.2000 р. «Про Всеукраїнський перепис населення»;

№ 2064-III від 19.10.2000 р. «Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання»;

№ 2331-III від 22.03.2001 р. «Про розвідувальні органи України»;

№ 2919-III від 10.01.2002 р. «Про Національну систему конфіденційного зв'язку»;

№ 2953-III від 17.01.2002 р. «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування»;

№ 40-IV від 04.07.2002 р. «Про інноваційну діяльність».

Постанови Верховної Ради України:

№ 82/96-ВР від 06.03.96 р. «Про Статут редакції журналу Верховної Ради України «Віче»;

№ 667/97-ВР від 21.11.97 р. «Про створення телерадіоорганізації Суспільного мовлення України»;

№ 77/98-ВР від 04.02.98 р. «Про Консультативну раду з питань інформатизації при Верховній Раді України»;

№ 705-XIV від 02.06.99 р. «Про підсумки парламентських слухань «Інформаційна політика України: стан і перспективи»;

№ 1153-XIV від 12.10.99 р. «Про постанову Кабінету Міністрів України від 21 квітня 1999 року № 650 «Про створення Національної системи мобільного конфіденційного радіозв'язку»;

№ 2966-III від 10.01.2002 р. «Про процедуру ротації членів Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення з частини її складу, призначеної Верховною Радою України».

Розпорядження Голови Верховної Ради України від 24.05.2001 р. № 462 «Про затвердження Положення про Web-сайт Верховної Ради України у глобальній інформаційній мережі Інтернет».

Звернення Верховної Ради України від 15.06.99 р. № 5а/99-ВР «Звернення Верховної Ради України до Ради Європи, Організації по безпеці та співробітництву в Європі, міжнародних парламентських організацій, парламентів і урядів європейських країн з приводу тривожної ситуації в інформаційному просторі України».

Укази Президента України:

№ 420/94 від 01.08.94 р. «Про Укази Президента України від 25 квітня 1994 року № 186 та від 3 червня 1994 року № 280»;

№ 936/96 від 11.10.96 р. «Про Положення про Фонд Президента України»;

№ 663/97 від 21.07.97 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 червня 1997 року «Про невідкладні заходи щодо впорядкування системи здійснення державної інформаційної політики та удосконалення державного регулювання інформаційних відносин»;

№ 1249/97 від 06.11.97 р. «Про Положення про Державний комітет статистики України»;

№ 148/98 від 24.02.98 р. «Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими співтовариствами (Європейським Союзом) і вдосконалення механізму співробітництва з Європейськими співтовариствами (Європейським Союзом)»;

№ 64/2000 від 14.01.2000 р. «Про Статут Київського національного університету імені Тараса Шевченка»;

№ 1072/2000 від 14.09.2000 р. «Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу»;

№ 1144/2000 від 18.10.2000 р. «Про посадових осіб органів державної влади, на яких покладається виконання функцій державного експерта з питань таємниць»;

№ 258/2002 від 15.03.2002 р. «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя»;

№ 1193/2001 від 06.12.2001 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 року «Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України»;

№ 640/2002 від 15.07.2002 р. «Про першочергові заходи щодо підтримки розвитку соціальної сфери села»;

№ 683/2002 від 01.08.2002 р. «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади»;

Розпорядження Президента України від 05.10.98 р. № 514/98-рп «Про додаткові заходи щодо поліпшення інформаційної діяльності».

Постанови Кабінету Міністрів України:

№ 326 від 04.05.93 р. «Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики»;

№ 269 від 25.03.97 р. «Про затвердження Положення про порядок розпорядження картографічною інформацією»;

№ 749 від 15.07.97 р. «Про затвердження Статуту та інші питання Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ»;

№ 1126 від 08.10.97 р. «Про затвердження Концепції технічного захисту інформації в Україні»;

№ 1287 від 17.11.97 р. «Про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації, інформаційних агентств та розміри реєстраційних зборів»;

№ 794 від 04.06.98 р. «Про затвердження Положення про організацію персоніфікованого обліку відомостей у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування»;

№ 1352 від 31.08.98 р. «Про затвердження Положення про формування та виконання Національної програми інформатизації»;

№ 1540 від 28.09.98 р. «Про Державний реєстр видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції»;

№ 431 від 22.03.99 р. «Про затвердження переліку державних замовників завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 1999 рік»;

№ 969 від 04.06.99 р. «Про перелік платних послуг, які можуть надаватися установами і організаціями телебачення і радіомовлення, заснованими на державній формі власності»;

№ 1354 від 26.07.99 р. «Про затвердження Положення про порядок передачі резидентам окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації у сфері національної безпеки та оборони держави»;

№ 1377 від 29.07.99 р. «Про генерального державного замовника і керівника Національної програми інформатизації»;

№ 1919 від 18.10.99 р. «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України»;

№ 2137 від 25.11.99 р. «Про затвердження Порядку проведення архітектурних та містобудівних конкурсів»;

№ 644 від 12.04.2000 р. «Про затвердження Порядку формування та виконання регіональної програми і проекту інформатизації»;

№ 1213 від 03.08.2000 р. «Про затвердження переліку державних замовників завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 2000 рік»;

№ 1460 від 27.09.2000 р. «Про затвердження статуту Національної акціонерної компанії «Надра України»;

№ 1721 від 20.11.2000 р. «Деякі питання Національного університету «Острозька академія»;

№ 354 від 11.04.2001 р. «Про утворення Національної акціонерної компанії «Укragenrolіzing»;

№ 1252 від 26.09.2001 р. «Про затвердження Тимчасового положення про мінімальні ставки гонорару та авторської винагороди за фільми, що створюються за державним замовленням на кіностудіях України»;

№ 1756 від 27.12.2001 р. «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір»;

№ 281 від 13.03.2002 р. «Про деякі питання захисту інформації, охорона якої забезпечується державою»;

№ 569 від 26.04.2002 р. «Про затвердження Статуту редакції газети «Урядовий кур'єр»;

№ 674 від 17.05.2002 р. «Про затвердження Положення про державного інспектора з питань інтелектуальної власності Державного департаменту інтелектуальної власності»;

№ 764 від 04.06.2002 р. «Деякі питання Національної телекомпанії України»;

№ 1048 від 25.07.2002 р. «Про затвердження Порядку проведення експертизи Національної програми інформатизації та окремих її завдань (проектів)»;

№ 1521 від 11.10.2002 р. «Про реалізацію Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку».

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.12.2001 р. № 571-р «Про керівника Національної програми інформатизації».

Можна констатувати певні успіхи на шляху формування законодавства у сфері інформації та інформатизації. Проте слід відмітити, що певні аспекти цієї діяльності залишилися нерегульованими на законодавчому рівні. Зокрема, слід відзначити необхідність продовження цієї роботи у напрямках:

- захисту права громадян на доступ до інформації, у першу чергу, до баз даних правової інформації, на всіх рівнях. Це необхідно зробити шляхом закріплення на законодавчому рівні чіткого і однозначного порядку отримання громадянами інформації в органах державної влади і місцевого самоврядування, в інших державних і недержавних юридичних осіб, законодавчого забезпечення прямого доступу до державних та недержавних інформаційних ресурсів, доступу до державних реєстрів, забезпечення можливості участі в судових процесах через Інтернет тощо;
- закріплення обов'язків та відповідальності органів та посадових осіб державної влади і місцевого самоврядування за інформування громадян, за надання ним інформаційних послуг, за накопичення, зберігання і використання державних інформаційних ресурсів;
- встановлення відповідальності за ненадання і приховування інформації, за розповсюдження недостовірної інформації, за порушення порядку і умов використання інформації обмеженого доступу, такої як персональні дані, комерційна, службова тощо;
- створення єдиної системи нормативно-правового та організаційного регулювання суспільних інформаційних відносин у сфері захисту персональних даних, яка відповідає положенням європейських стандартів;
- законодавчого забезпечення електронного документообігу;
- законодавчого визначення правил і умов функціонування національного ринку інформаційної продукції та його інтеграції у світовий інформаційний ринок.

Важливим і актуальним напрямом роботи залишається об'єднання державних і недержавних інформаційних ресурсів, мереж і систем в єдину загальнодержавну систему національних інформаційних ресурсів, у тому числі формування державної системи правової інформації як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях.

Слід відзначити й необхідність розробки цілісної системи інформаційного та інформатизаційного законодавства — Інформаційного кодексу України з урахуванням особливостей сучасного со-

ціально-економічного та духовного розвитку країни. Інформаційне та інформатизаційне законодавство має формуватися як система взаємопов'язаних правових норм, що базується на конституційних положеннях, розмежуванні повноважень у цій сфері між гілками влади та державними органами, узгоджуватися з українським законодавством в інших сферах права.

Контрольні запитання:

1. Наведіть перелік базових законів у сфері інформації.
2. Наведіть перелік базових законів у сфері інформатизації.
3. Наведіть характеристику законодавчого забезпечення створення та використання окремого інформаційного продукту.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ТА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

7.1. Інформаційні ресурси

7.1.1. Поняття інформаційних ресурсів

Інформаційні ресурси — це організована сукупність інформації, інформаційних продуктів і інформаційних технологій, призначених для забезпечення визначених економічних, екологічних, фінансових, інформаційних та інших потреб людини, суспільства і держави.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації» 1998 р. *інформаційні ресурси* — це сукупність документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних та ін.).

Можна сказати і так, що *інформаційні ресурси* — це сукупність інформаційних продуктів одного або декількох тематичних напрямів, що згруповані за змістом.

Інформаційні ресурси можна визначити й у такий спосіб — це організовані в базах і банках даних інформаційні продукти, що мають ретроспективний характер, необхідні для задоволення інформаційних потреб людини, суспільства і держави.

Інформаційний продукт — це документована інформація, що підготовлена і призначається для задоволення потреб користувача.

Або інакше: *інформаційний продукт* — це об'єктивно закріплена на носії інформація, підготовлена для споживання, автоматизованої обробки і поширення за допомогою мереж передачі даних.

Ще визначення: *інформаційний продукт* — це результат інформаційної діяльності, процес матеріальної реалізації якої надає продукцію.

У тій же статті Закону є визначення, що *інформаційні технології* — це цілеспрямовано організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечує високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розміщення даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їхнього розміщення.

Можна сказати простіше: *інформаційні технології* — це цілеспрямовано організована сукупність інформаційних процесів

з використанням засобів автоматизованих пошуку, одержання, обробки і передачі даних, до яких пристосована інформація або інформаційний продукт.

Або інакше: *інформаційна технологія* — це комплекс методів, способів і засобів пошуку, збору (придбання), реєстрації, нагромадження, схоронності, поширення (реалізації), захисту і відображення інформації за допомогою автоматизованих систем і мереж передачі даних.

7.1.2. Національні інформаційні ресурси

Національні інформаційні ресурси призначені для забезпечення національних інтересів України, захисту інформаційних прав людини й основних свобод, інтересів суспільства, органів державної влади й органів місцевого самоврядування, юридичних осіб усіх форм власності.

Національні інформаційні ресурси є основою для забезпечення суверенітету й інформаційної безпеки держави, служать вирішенню задач суб'єктів української економіки, виробництва, науки, культури й інших сфер діяльності.

Складовими частинами національних інформаційних ресурсів є інформаційні ресурси різної приналежності і форми власності.

Національні інформаційні ресурси формують з інформаційних продуктів і інформаційних технологій різних форм власності (далі — *інформаційний продукт*).

Включення інформаційних продуктів до складу національних інформаційних ресурсів здійснюють на підставі експертизи відповідності їх властивостей вимогам задоволення потреб забезпечення національних інтересів України. Принципи і критерії визначення властивостей продуктів і технологій, порядок їх використання, а також порядок проведення експертизи затверджуються Кабінетом Міністрів України.

До складу національних інформаційних ресурсів включають:

- в обов'язковому порядку — інформаційні продукти, створені органами державної влади й органами місцевого самоврядування в порядку здійснення основної діяльності цих органів;
- на умовах державного замовлення — після завершення виконання такого замовлення або відповідного його етапу;
- як похідний результат інших робіт, що виконують із залученням державного бюджету, — після завершення виконання таких робіт або їх окремих етапів;
- на основі угоди з власником або виробником — інформаційні продукти, створені за рахунок позабюджетних коштів їх власників або виробників. Включення цих продуктів до складу національних інформаційних ресурсів не призводить до зміни їх власника, якщо інше не передбачене законом або умовами угоди;

- на основі відповідних міждержавних або міжнародних угод — міждержавні і міжнародні інформаційні продукти.

Інформаційні продукти, що надані в електронному вигляді, розміщують в електронному депозитарії (депозитаріях). Включення інформаційних продуктів до складу національних інформаційних ресурсів фіксується шляхом обов'язкового внесення їх реквізитів у національний електронний реєстр інформаційних ресурсів України. З цього моменту вони вважаються складовими частинами національних інформаційних ресурсів.

Інформаційні продукти вилучають зі складу національних інформаційних ресурсів у тому випадку, коли вони перестають відповідати існуючим вимогам щодо якісних характеристик, засобів доступу або коли в них зникає потреба. Складання переліку інформаційних продуктів, що підлягають вилученню зі складу національних інформаційних ресурсів, здійснюється на підставі експертизи відповідності цих інформаційних продуктів зазначеним вимогам. Принципи і критерії визначення відповідності, а також порядок проведення експертизи затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Вилучення інформаційних продуктів зі складу національних інформаційних ресурсів фіксується шляхом обов'язкового вилучення їх реквізитів з електронних реєстрів. З цього моменту вони перестають бути складовими частинами національних інформаційних ресурсів.

Бази національних інформаційних ресурсів формують:

- інформаційні ресурси Верховної Ради України, Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, Верховного Суду України, Національного банку України;
- інформаційні ресурси органів державної влади й органів місцевого самоврядування, державних організацій і підприємств;
- інформаційні ресурси національної системи науково-технічної інформації;
- Національний архівний фонд;
- Музейний фонд України;
- Національний електронний реєстр інформаційних ресурсів України;
- інші організовані сукупності інформаційних продуктів, що мають національний статус, визначений чинним законодавством.

7.1.3. Електронні інформаційні ресурси

Електронні інформаційні ресурси — це інформаційні ресурси, що розміщені в електронних базах або банках даних, у комп'ютерних системах, системах автоматизованої обробки і передачі даних.

Web-ресурси — це інформаційні ресурси у вигляді одного або декількох Web-сайтів.

Web-ресурси можуть бути об'єктами всіх форм власності, договірних відносин, відповідно до цивільного законодавства і законодавства про інтелектуальну власність.

Web-ресурси можуть використовуватися їх власниками або іншими уповноваженими особами (власниками) з будь-якими цілями, що не заборонені законом.

Web-сайт загального інформаційного змісту не повинен містити персональні дані або інформацію, що становить державну таємницю, і іншу інформацію, що обмежена в поширенні, відповідно до закону.

Інформаційні продукти з обмеженим доступом можуть утримуватися на Web-сайті чи іншому інформаційному ресурсі лише за згодою відповідних державних органів або зацікавлених осіб чи їх законних представників.

7.1.4. Право власності на інформаційні ресурси

Інформаційні ресурси можуть бути власністю громадян України, іноземних громадян і осіб без громадянства, органів державної влади й органів місцевого самоврядування, організацій і об'єднань громадян. Право власності на інформаційні ресурси регулюється законодавством України з питань власності, інтелектуальної власності і захисту персональних даних.

Фізичні і юридичні особи, що надають в обов'язковому порядку документовану інформацію в органи державної влади, не втрачають своїх прав на цю інформацію.

Інформаційні ресурси можуть відноситися до різних форм власності, виступати як товар і бути об'єктами товарних відносин, що регулюються чинним законодавством, за винятком випадків, передбачених законодавством України і відповідними міжнародними договорами України.

Фізичні і юридичні особи усіх форм власності, а також органи державної влади й органи місцевого самоврядування як суб'єкти діяльності у сфері інформатизації набувають права власності на інформаційні ресурси у межах, що встановлені законодавством, за рахунок їх коштів, придбання на законних підставах, отримання внаслідок дарування або спадкування. Власники інформаційних ресурсів мають усі передбачені чинним законодавством повноваження, у тому числі вони мають право:

- призначати особу, що здійснює керування відповідними інформаційними ресурсами відповідно до наданих йому повноважень;
- встановлювати у межах своїх повноважень режим і правила обробки й захисту інформаційних ресурсів;
- визначати умови розпорядження документованою інформацією при її копіюванні і поширенні.

Право власності (у тому числі часткової власності) на інформаційні ресурси, що придбані суб'єктом в іншого власника або

створені ним з використанням інформаційних ресурсів інших власників, набувається лише на підставі ліцензійних договорів з цими власниками.

Особа, що створила відповідний інформаційний ресурс, визнається його автором і одержує немайнові невідчужувані права (право авторства) відповідно до законодавства про інтелектуальну власність.

Особа, що створила відповідний інформаційний ресурс, а також реалізувала його у матеріальній продукції і за свій рахунок, визнається його власником і дістає майнові права згідно із законодавством про власність.

Особа, що створила інформаційний ресурс у результаті здійснення своїх трудових функцій або на підставі договору про виконання робіт, а також особа, авторство якої неможливо довести, не вважається власником. Власником інформаційного ресурсу вважається роботодавець або замовник.

Наявність в особі права власності на матеріальний об'єкт, що є носієм тієї або іншої інформації, не є підставою для виникнення у зазначеної особи права власності на сам інформаційний продукт.

Право власності на засоби обробки і захисту даних не створює права власності на інформаційні ресурси, що обробляють за допомогою цих засобів. Належність і режим використання похідної продукції, що створюється за допомогою зазначених засобів, визначається угодою між власником ресурсу і суб'єктами діяльності у сфері інформатизації.

Складові частини, або компоненти інформаційних ресурсів можуть відноситися до різних форм власності і виступати як товар, за винятком випадків, передбачених чинним законодавством України.

Суб'єкти діяльності у сфері інформатизації є власниками тих складових частин або компонентів об'єктів, що були створені ними, за рахунок їхніх коштів або придбані на законних підставах.

Майнові права на інформаційні ресурси можуть відчужуватися на загальних підставах, передбачених законодавством України про власність.

7.1.5. Обробка і доступ до інформаційних ресурсів

Інформаційні ресурси в Україні обробляються відповідно до Конституції України, законів України «Про інформацію», «Про державну таємницю», «Про науково-технічну інформацію» та інших законодавчих актів України.

Порядок обробки інформаційних ресурсів різних видів регламентується відповідними нормативно-правовими актами в порядку, обумовленому Кабінетом Міністрів України.

Органи державної влади обробляють інформаційні ресурси згідно зі своїми повноваженнями.

Громадяни, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, організації й об'єднання громадян зобов'язані надавати документовану інформацію органам і організаціям, відповідальним за формування державних інформаційних ресурсів відповідно до діючого законодавства. Переліки документованої інформації, що надають в обов'язковому порядку, а також переліки органів і організацій, відповідальних за обробку і захист державних інформаційних ресурсів, затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Порядок надання (одержання) інформації, віднесеної до державної таємниці, персональних даних й іншої конфіденційної інформації установлюється відповідно до законодавства про ці категорії даних.

Доступ до інформаційних ресурсів здійснюється за згодою власника інформаційних ресурсів на підставі укладеної угоди або закону.

Доступ до даних, інформація яких становить державну таємницю, є обмеженим. Він може здійснюватися лише за згодою відповідних державних органів і згідно з нормами закону.

Особливості доступу до інформаційних продуктів, що входять до складу національних інформаційних ресурсів. Громадяни, органи державної влади й органи місцевого самоврядування, організації й об'єднання громадян мають рівні права доступу до інформаційних продуктів, що входять до складу національних інформаційних ресурсів. Виключення становлять інформаційні продукти, що містять інформацію, віднесenu законом до категорії з обмеженим доступом.

Порядок обробки і доступу до інформаційних ресурсів, що входять до складу національних інформаційних ресурсів, визначає адміністратор системи національних інформаційних ресурсів (центра інформаційних ресурсів).

Переліки видів інформації і послуг з інформаційного забезпечення, відомості про порядок і умови доступу до інформаційних продуктів системи національних інформаційних ресурсів надаються безкоштовно або за плату.

Для інформаційних продуктів, створених на кошти державного бюджету, встановлюється такий режим доступу:

- *відкритий публічний доступ* — якщо вони містять відкритую інформацію, доступ до якої гарантується чинним законодавством кожній юридичній або фізичній особі;
- *платний доступ* — у порядку, встановленому чинним законодавством;
- *комбінований доступ* — у випадку, якщо для надання безкоштовної інформації спочатку необхідно здійснити витрати на її пошук і виготовлення відповідних форм представлення.

Порядок доступу до інформаційних продуктів, що входять до складу національних інформаційних ресурсів і містять документо-

вану інформацію, віднесену до категорії обмеженого доступу, регламентується відповідно до діючого законодавства.

Доступ до інформаційних продуктів, що входять до складу національних інформаційних ресурсів, інформація в яких може стосуватися законних прав і інтересів громадян, здійснюють з дозволу цих громадян або їхніх законних представників.

Зазначене обмеження не поширюється на письмові запити судів, правоохоронних органів, органів виконавчої влади, на які покладені повноваження щодо контрольних-ревізійних функцій, а також у випадках, передбачених чинним законодавством.

Порядок доступу до інформаційних продуктів, розроблених за межами України, повинен відповідати нормам міжнародного права, ратифікованих Україною міжнародних договорів і угод, а також умовам ліцензійних угод із власником, положення яких повинні виконуватися незалежно від джерела коштів на придбання інформаційних продуктів.

Відомості, отримані на законних підставах з національних інформаційних ресурсів громадянами й організаціями, можуть використовуватися ними для створення похідного інформаційного продукту з метою його комерційного поширення (реалізації) з обов'язковим посиланням на джерело.

Особливості доступу до Web-ресурсу. Доступ до Web-ресурсу є вільним. Це передбачає можливість копіювання, використання на свій розсуд і поширення інформаційного ресурсу, але з обов'язковим урахуванням права власності, авторських, патентних прав і інтересів третіх осіб, за винятком умов, визначених чинним законодавством.

Інформація, що не підлягає розміщенню на Web-ресурсі. Власник Web-ресурсу або уповноважена ним особа (власник) має право розміщати на ньому будь-яку інформацію, що відповідає вимогам закону і моралі.

При розміщенні інформації на Web-ресурсі власник повинен:

- не розміщувати на своєму Web-ресурсі інформацію насильницького, фашистського або іншого антилюдського змісту;
- поважати релігійні, національні, культурні, політичні, професійні, соціальні та інші права громадян і не поширювати інформацію, що може спровокувати національну або релігійну ворожнечу;
- не поширювати інформацію, що може зашкодити честі, достоїнству або діловій репутації окремих осіб;
- не поширювати персональні дані без згоди суб'єкта даних, а також іншу конфіденційну інформацію;
- дотримуватись норм культури і моралі;
- не поширювати заклики до усунення влади, насильницької зміни конституційного порядку або територіальної цілісності України;

- не пропагувати війну, насильство і жорстокість;
- не поширювати відверто неправдиву, перекручену й іншу неякісну інформацію;
- не поширювати порнографію;
- не вживати лайливих і брутальних слів при викладі інформації;
- не поширювати інформацію, що знаходиться у власності іншої особи, без її письмової згоди.

Забороняється використання Web-ресурсу для:

- втручання в особисте та сімейне життя громадян;
- розміщення персональних даних у складі бази даних загального інформаційного змісту і створення єдиної бази даних інформаційних ресурсів;
- поширення відверто помилкової, перекрученої тощо інформації.

Власник або володільник ресурсу у випадку завдання йому моральної або матеріальної шкоди в результаті поширення Web-ресурсу має право на повне відшкодування шкоди відповідно до діючого законодавства України на підставі судового рішення.

Web-ресурси як засіб масової інформації. Власник Web-ресурсу або інша уповноважена особа може зареєструвати належний йому інформаційний ресурс як засіб масової інформації.

Право на встановлення мережного засобу масової інформації мають:

- громадяни України, громадяни інших держав і особи без громадянства;
- юридичні особи України й інших держав;
- трудові колективи організацій і підприємств при відповідному рішенні загальних зборів (конференції).

Суб'єкт, що здійснює реєстрацію засобу масової інформації, визнається його засновником і власником.

Засіб масової інформації у зв'язку з використанням телекомунікаційних мереж підлягає обов'язковому державному облікові і реєстрації відповідно до порядку, встановленого Кабінетом Міністрів України для друкованих засобів масової інформації.

Процедура реєстрації включає в себе надання заяви про реєстрацію до державного органу реєстрації, сплату реєстраційного збору й одержання свідоцтва про реєстрацію.

Web-сайт персональних даних. Більшість закордонних законів сфери захисту персональних даних мають типову назву — закон про захист даних.

Стаття 1 Конвенції № 108 Ради Європи «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою інформації»: «Метою цієї Конвенції є забезпечення на території кожної Сторони для кожної особи, незалежно від її громадянства або місця проживання, поваги до його прав і основних свобод і зокрема права на особисте жит-

тя у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, що його стосуються («захист даних»).

Під захистом даних (*data protection*) розуміють будь-який правовий, організаційний, технічний (технологічний, криптографічний, програмний) захист інформації персонального змісту. Усі закони з зазначеною назвою забезпечують захист персональних даних. Для комплексного захисту даних на міжнародному рівні використовується термін «забезпечення безпеки даних» (*data security*), тобто в даному випадку мова йде про інформаційну безпеку.

Для уникнення термінологічної плутанини поняття «захист даних» варто тлумачити лише у тому сенсі, що встановлено статтею 1 Конвенції № 108 Ради Європи.

Вимоги до Web-сайту персональних даних установлюються національним законодавством про захист персональних даних.

Головні вимоги згідно з нормами міжнародних стандартів:

- забороняється об'єднання Web-сайту персональних даних з Web-сайтами будь-яких інших даних загального інформаційного змісту без письмової згоди власника персональних даних;
- не допускається обробка і використання персональних даних у Web-сайтах персональних даних без письмової згоди власника персональних даних, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту і прав людини;
- відповідальним за поширення відомостей з Web-сайту персональних даних через службу зв'язку або електронну пошту вважається та особа, що відправляє дані. Провайдер послуг відповідає за додаткову обробку персональних даних, що необхідна йому для здійснення поширення;
- кожна фізична особа зобов'язана не розголошувати персональні дані, що стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків і після закінчення службових обов'язків в органах державної влади й органах місцевого самоврядування, організаціях, установах і підприємствах усіх форм власності.

7.2. Державна політика у сфері інформатизації

7.2.1. Поняття державної політики у сфері інформатизації

Державна політика інформатизації передбачає упорядкування суспільних інформаційних відносин щодо діяльності особи, суспільства і держави у будь-якій галузі господарства стосовно інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів та інформаційних послуг за допомогою інформаційних систем і телекомунікаційних мереж.

Державна політика інформатизації України визначається двома базовими законами:

- Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 4 лютого 1998 року № 74/98;
- Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 4 лютого 1998 року № 75/98.

Коротка історія прийняття цих законів така.

У 1993 році Кібернетичний центр Академії наук України вийшов з пропозицією до Адміністрації Президента України і запропонував проект Указу Президента «Про державну політику інформатизації України». І вже 31 травня Указ був підписаний Президентом Л. Кравчуком. У ньому Кібернетичний центр визначався головною державною організацією з проблем інформатизації, зобов'язаною здійснювати функції міжвідомчої координації. До 1 січня пропонувалося затвердити Концепцію Національної програми й основні її напрями.

Через рік, 13 березня 1995 р., Президентом України був підписаний Указ «Про створення Національного агентства з питань інформатизації при Президентові України». Головною державною організацією з проблем інформатизації стало зазначене агентство.

Після тривалих погоджень у 1998 році Верховна Рада України прийняла зазначені вище закони, а також Закон України «Про затвердження «Завдань Національної програми інформатизації на 1998–2000 р.».

Національна програма інформатизації являє собою:

- сукупність державних програм міністерств і відомств з інформатизації;
- галузеві державні програми і проекти інформатизації;
- регіональні програми і проекти;
- програми і проекти інформатизації органів місцевого самоврядування.

З 1999 р. задачі і функції щодо здійснення програми інформатизації перейшли до Державного комітету зв'язку й інформатизації України.

Згідно зі статтею 1 Закону «Про Національну програму інформатизації» *інформатизація — це сукупність взаємозалежних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів і інформаційних технологій, створених на базі застосування сучасної обчислювальної і комунікаційної техніки.*

Виходячи зі сказаного, поняття інформатизації має два аспекти:

- по-перше, сукупність процесів задоволення інформаційних потреб і забезпечення прав людини, а також інтересів суспільства і держави;

- по-друге (головне), *задоволення інформаційних потреб, прав і інтересів здійснюється за допомогою використання засобів і систем автоматизованої обробки і передачі даних.*

Будь-які інформаційні відносини мають багатогранний характер різних прав і інтересів. Для нормального функціонування держави реалізація прав і інтересів різних суб'єктів вимагає правового регулювання, тобто упорядкування суспільних відносин у нормативно-правових актах. Саме на це і спрямовано державну політику, зокрема у сфері інформатизації.

7.2.2. Принципи державної політики інформатизації

Державна політика інформатизації охоплює всі ділянки життєдіяльності людини, суспільства і держави: організаційно-правову, економічну, фінансову, адміністративну, науково-технічну, промислово, соціальну, освітню, міжнародну й інформаційної безпеки. Вона визначає основи усіх видів суспільних відносин, що виникають у процесі побудови і розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Основними видами діяльності держави у сфері інформатизації є:

- забезпечення інформаційних прав людини й основних свобод;
- забезпечення балансу інформаційних прав людини, суспільства і держави;
- створення, збереження, використання і поширення інформаційних ресурсів економічного, екологічного, фінансового, інформаційного й іншого призначення;
- охорона і захист інформаційних ресурсів і інформаційних послуг;
- підтримка інформаційної безпеки держави;
- експертиза проектів інформаційних систем і мереж;
- наукові дослідження і конструкторські розробки у сфері інформатизації;
- підготовка і підвищення кваліфікації кадрів для сфери інформатизації;
- освітня робота у сфері інформатизації.

Державна політика інформатизації є складовою частиною соціально-економічної політики держави в цілому та передбачає:

- відкритість і загальнодоступність інформаційних ресурсів у межах конституційних прав і свобод, що в свою чергу передбачає:
 - а) надання права кожному громадянину ознайомлюватися в органах державної влади й органах місцевого самоврядування, установах і організаціях усіх форм власності з відомостями, що не є державною або іншою захищеною законом таємницею;
 - б) дотримання конституційного права кожної людини вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір;

- забезпечення охорони і захисту права власності на інформаційні ресурси;
- забезпечення охорони і захисту авторського, патентного й іншого прав на засоби інформаційного, лінгвістичного, програмного, науково-методичного й іншого видів забезпечення сфери інформатизації як об'єктів інтелектуальної власності;
- розвиток сумлінної конкуренції і забезпечення рівних прав усіх суб'єктів інформаційного ринку;
- вирішення задач інформаційної безпеки держави;
- гармонізацію національного законодавства із законодавством інших країн і міжнародним правом у сфері інформатизації.

При цьому вкрай важливе значення має розвиток процесів інформатизації за умов збереження навколишнього середовища і раціонального природокористування.

7.2.3. Мета та стратегічні завдання державної політики інформатизації

Метою державної політики інформатизації є створення сучасної інформаційної інфраструктури для раціонального використання науково-технічного і промислового потенціалу, матеріально-технічних і фінансових ресурсів, сприяння економічному і соціальному розвитку держави, забезпечення повноправної участі України в міжнародних програмах розвитку.

Стратегічні завдання державної політики інформатизації — *це сукупність способів вирішення задач, що розглядаються предметом інформатизації на даному історичному етапі.*

До стратегічних завдань інформатизації відносяться:

- *формування і розвиток інформаційних ресурсів* (тобто інформаційних продуктів, інформаційних технологій і інформаційних послуг);
- *формування інформаційної інфраструктури*, що в свою чергу передбачає:
 - максимального повне задоволення інформаційних потреб громадян, суспільства і держави у всіх сферах діяльності;
 - забезпечення систематичного наповнення, надійного збереження і захисту інформаційних ресурсів;
 - ефективне використання інформаційних ресурсів у діяльності органів державної влади і державних підприємств;
 - підтримку інформаційної безпеки і суверенітету України;
- *створення індустрії інформації*;
- *захист інформації і даних* (підтримка інформаційної безпеки);
- *нормативно-правове й організаційне забезпечення виконання стратегічних задач.*

7.2.4. Упорядкування суспільних відносин у сфері інформатизації

Державне упорядкування суспільних інформаційних відносин у сфері інформатизації здійснюється шляхом реалізації таких функцій:

- *нормативно-правового забезпечення суспільних інформаційних відносин, установаження норм і правил діяльності у сфері інформатизації;*
- *розробки концептуальних основ і механізмів реалізації державної політики інформатизації;*
- *перманентного формування і виконання програм і проектів Національної програми інформатизації;*
- *державної координації діяльності центральних, місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, організацій і підприємств у сфері інформатизації;*
- *державної експертизи проектів інформаційних систем органів державної влади і місцевого самоврядування і контролю сумісності їхнього використання в інформаційному просторі України;*
- *стандартизації систем і засобів інформатизації;*
- *сертифікації засобів технічного захисту у сфері інформатизації;*
- *ліцензування окремих видів підприємницької діяльності у сфері інформатизації;*
- *проведення заходів щодо захисту вітчизняного виробника засобів інформаційних технологій;*
- *розробки і реалізації єдиної стратегії взаємовигідного міжнародного співробітництва у сфері інформатизації;*
- *підтримки інформаційної безпеки і суверенітету України.*

Законом України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 04.02.98 р. законодавець позначив державну політику у сфері інформатизації, здійснивши досить глибокий аналіз процесу інформатизації в Україні. Державна політика інформатизації розглядається «як складова частина соціально-економічної політики держави в цілому і спрямована на раціональне використання промислового і науково-технічного потенціалу, матеріально-технічних і фінансових ресурсів для створення сучасної інформаційної інфраструктури в інтересах вирішення комплексу поточних і перспективних задач розвитку України як незалежної демократичної держави з ринковою економікою».

До загальних принципів політики Закон відносить принципи «централізації і децентралізації, саморозвитку, самофінансування і самооплатності, державної підтримки через систему пільг, кредитів, прямого бюджетного фінансування».

Навряд чи можна з повною впевненістю стверджувати, що з розробкою і прийняттям згаданих законів держава цілком визначилася у своїй політиці інформатизації. Цього не може бути через

динамічність і активність удосконалення інформаційно-комп'ютерних технологій і телекомунікаційних мереж. Настає момент переосмислення концептуальних підходів і необхідності вироблення більш ефективних принципів державного регулювання не тільки у сфері інформатизації, але й у всій сфері інформаційних відносин, що вимагає гармонійності в інформаційно-правовому регулюванні і єдності інформаційного права в національному масштабі. Іншими словами, Національна програма інформатизації — це вже не перелік проектів і програм, а складова частина інформаційної політики держави, розроблена з метою упорядкування процесів в інформаційному просторі України. Одна з головних її задач — «стикування» різних інформаційних систем і засобів для створення зручного й ефективного для всіх інформаційного середовища на базі «відкритих систем».

Концепція «відкритих систем» зводиться до стандартизації, але не в директивній, а в індикативній (рекомендаційній) формі: *хочеш — виходь із загальноприйнятих стандартів, не хочеш — роби по-своєму; будеш робити по-своєму — «випадеш» з єдиного інформаційного середовища.*

Крім зазначеного, настав час, коли політика інформатизації повинна передбачати забезпечення ефективного контролю за витратою бюджетних коштів, що на неї виділяються, незалежно від відомчої приналежності. На це спрямовано дію Закону України від 12 вересня 2001 року № 2684-III «Про внесення змін до Закону України «Про Національну програму інформатизації».

7.2.5. Послуги у сфері інформатизації

Згідно зі статтею 41 Закону України «Про інформацію» *інформаційна послуга — це здійснення у визначеній законом формі інформаційної діяльності по доведенню інформаційної продукції до споживачів з метою задоволення їхніх інформаційних потреб.*

Інше визначення згідно зі статтею 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації»: *інформаційна послуга — здійснення у встановленій законом формі інформаційної діяльності по наданню інформаційних продуктів з метою задоволення інформаційних потреб.*

Власник інформаційного ресурсу має право визначати зміст послуг, що надаються за допомогою його ресурсів, а також установлювати розмір плати за такі послуги і порядок її внесення.

Послуги у сфері інформатизації можуть бути платними, безоплатними і комбінованими.

Види інформаційних ресурсів, що можуть надаватися за плату, і порядок використання отриманих коштів визначає Кабінет Міністрів України.

Надання довідок про інформаційні продукти й інформаційні технології, що входять до складу національних інформаційних

ресурсів, а також виготовлення довідок і копій за письмовими запитам судів, державних, правоохоронних, контрольно-ревізійних органів, органів місцевого самоврядування здійснюють безоплатно.

Надання інформаційних ресурсів державним і недержавним установам, що надалі будуть використовувати їх для надання платних послуг, здійснюється на договірних засадах.

Договірні основи надання інформаційних послуг. Інформаційні послуги можуть надаватися юридичними або фізичними особами, що мають право надавати такі послуги відповідно до законодавства, у разовому або іншому порядку.

Систематичні послуги надаються фізичними особами — суб'єктами підприємницької діяльності і юридичними особами на підставі угоди, що може укладатися в усній або письмовій формі. Анулювання угоди або зміна її умов здійснюється в результаті згоди сторін, кожна з яких повинна попереджувати іншу про такі зміни.

Особа, винна в невиконанні або неналежному виконанні договору, несе відповідальність на підставах діючого законодавства про договори.

Право споживачів інформаційних ресурсів на відшкодування збитків. Споживач має право використовувати інформаційний ресурс у межах тих прав, що установлені відповідним договором і законодавством.

Споживач має право на відшкодування збитків, що були заподіяні внаслідок недостовірної, неповної або помилкової інформації, якщо заздалегідь про це не було застереження від постачальника. Збитки відшкодовуються тим суб'єктом, що безпосередньо надав недостовірну, неповну, помилкову інформацію.

Обов'язки суб'єктів щодо якості інформаційних ресурсів. Власник, володілець і споживач інформаційного ресурсу зобов'язані:

- захищати інформаційні ресурси (особлива увага повинна приділятися захисту персональних даних);
- здійснювати розпорядження інформаційними ресурсами, що містять конфіденційну інформацію або державну таємницю, за погодженням відповідних державних органів, зацікавлених осіб або їхніх законних представників;
- сповіщати споживачів ресурсів про наявність в інформаційному продукті (ресурсі) недостовірної, неповної, помилкової інформації;
- забезпечувати такий режим супроводу інформаційного ресурсу, що гарантує збереження, цілісність, повноту і захист даних.

Споживач зобов'язаний використовувати наданий інформаційний ресурс у відповідності з положеннями угоди з власником або володільцем цього інформаційного ресурсу, а також згідно з вимогами законодавства.

7.2.6. Підтримка інформаційної безпеки

Підтримка інформаційної безпеки — одна з найважливіших функцій держави. Система забезпечення інформаційної безпеки є складовою частиною забезпечення національної безпеки держави.

Інформаційна безпека — це стан захищеності людини, суспільства і держави, за якого забезпечуються охорона і захист інформаційних ресурсів, мінімізація шкоди від негативних інформаційних впливів, небажаних наслідків використання інформаційних продуктів і інформаційних технологій.

Об'єктами інформаційної безпеки є інформаційні права людини й основні свободи, національні інформаційні ресурси, інформаційна інфраструктура в політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній й інших сферах діяльності суспільства.

Держава створює необхідні умови і здійснює правові, організаційні, соціально-економічні, науково-технічні й інші заходи, спрямовані на підтримку інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека системи національних інформаційних ресурсів. Інформаційна безпека національних інформаційних ресурсів забезпечується системою заходів правового, організаційного і техніко-технологічного змісту щодо нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз, що передбачає:

- розвитку нормативно-правового забезпечення;
- застосування інформаційних технологій, безпечних для інформаційних ресурсів;
- забезпечення цілісності інформаційних продуктів і інформаційних технологій;
- забезпечення охорони і захисту інформаційних продуктів і інформаційних технологій від несанкціонованого доступу, модифікації, блокування або знищення;
- забезпечення постійної актуалізації резервних копій інформаційних продуктів і інформаційних технологій;
- здійснення моніторингу стану інформаційної безпеки.

Безпечні інформаційні технології. В усіх складових частинах системи національних інформаційних ресурсів повинні застосовуватися безпечні інформаційні технології, за допомогою яких обробляють дані. Ці технології обов'язково повинні мати відповідний атестат.

В усіх без винятку складових частинах системи національних інформаційних ресурсів повинна функціонувати система заходів, що забезпечує цілісність і схоронність інформаційних продуктів.

Здійснення відповідних заходів щодо забезпечення цілісності інформаційних продуктів покладають на адміністратора організації, що визначає систему доступу до ресурсів, на основі нормативно-правових актів організації.

Захист інформаційних продуктів. Електронні депозитарії й автоматизовані системи обробки даних, що містять відомості, які ста-

новлять передбачену законом тасмницю і розголошення якої може завдати шкоди людині, суспільству або державі, обов'язково повинні мати систему технічного захисту від несанкціонованих доступу, модифікації, блокування або знищення інформаційних продуктів.

Відповідність електронних депозитаріїв і автоматизованих систем вимогам захисту даних і забезпечення цілісності ресурсів повинна бути підтверджена сертифікатом центрального державного органа у сфері технічного захисту інформації.

Контроль за дотриманням вимог з інформаційної безпеки здійснює адміністратор системи національних інформаційних ресурсів, а також адміністратори центральних органів державної влади, органів місцевого самоврядування у межах, визначених законом.

7.2.7. Відповідальність суб'єктів у сфері інформатизації

Порушення законодавства України у сфері інформатизації передбачає дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність відповідно до законодавства України.

Відповідальність настає за будь-які дії щодо інформаційних, у тому числі комп'ютерних мереж і систем, технічних і програмних засобів, а також щодо інформації, даних і інформаційних продуктів, технологій і ресурсів, якщо такі дії завдають матеріальної або моральної шкоди іншим особам, а також унаслідок порушення положень законодавства.

Провайдери, а також постачальники доступу і послуг мережі Інтернет не несуть відповідальності за зміст контенту (зміст відомостей), доступ до якого вони забезпечують, але вони несуть відповідальність за якість наданих інформаційних послуг, тобто за трафік — інтенсивність потоку й обсяг переданих відомостей.

7.2.8. До питання політики у сфері інформатизації у зв'язку із систематизацією інформаційних відносин в Україні

Політика інформатизації є складовою частиною інформаційної політики держави.

Базис інформаційної політики, як і політики взагалі, становлять сукупність норм права і механізми їх реалізації. У контексті державної інформаційної політики мова йде про права громадян, юридичних осіб і держави на вільне одержання, поширення і використання інформаційних ресурсів, захист конфіденційної інформації й інтелектуальної власності.

Основні положення державної інформаційної політики можна сформулювати в такий спосіб:

- держава виходить із принципу безумовної правової рівності всіх учасників процесу інформаційної взаємодії незалежно від їх політичного, соціального й економічного статусу;
- держава удосконалює існуючу і розробляє нову нормативно-правову базу інформаційних відносин у суспільстві, а також

здійснює контроль за безумовним виконанням законодавства України;

- обмеження доступу до інформації є виключенням із загального принципу відкритості інформації і здійснюється тільки на основі законодавства;
- відповідальність за схоронність інформації, її засекречування і розсекречення персоніфікується;
- держава законними засобами забезпечує захист суспільства від помилкової, перекрученої і недостовірної інформації у сфері засобів масової інформації;
- держава забезпечує надання громадянам універсальної суспільної інформаційної послуги щодо електронно-інформаційного середовища, сприяє доступу до світових інформаційних ресурсів, глобальних інформаційних мереж.

Державна інформаційна політика України забезпечується Конституцією України (1996 р.), законами України — «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1991 р.), «Про інформацію» (1992 р.), «Про науково-технічну інформацію» (1993 р.), «Про захист інформації в автоматизованих системах» (1994 р.), «Про друковані засоби масової інформації» (1992 р.), «Про авторське право та суміжні права» (1993 р.), «Про національний архівний фонд і архівні установи» (1993 р.), «Про телебачення і радіомовлення» (1995 р.), «Про Концепцію Національної програми інформатизації» (1998 р.) та «Про Національну програму інформатизації» (1998 р.).

Зазначені закони є базовими для формування на їхній основі інших нормативних актів в окремих напрямках правового регулювання інформаційних відносин у суспільстві, що і реалізуються на практиці. При цьому удосконалюються і самі названі базові закони. Під окремими напрямами розуміються галузі народного господарства.

Сьогодні державне (публічне) право України має значний масив нормативних актів (законів і підзаконних), що визначають порядок інформаційних відносин. За даними дослідження, проведеного у 2001 році Міжвідомчим науково-дослідним центром по боротьбі з організованою злочинністю при Координаційному комітеті по боротьбі з корупцією й організованою злочинністю при Президенті України разом з Науково-дослідним центром правової інформатики Академії правових наук України, це:

- 257 законів, 290 постанов Верховної Ради (нормативного змісту);
- 368 указів і 87 розпоряджень Президента України;
- 1149 постанов і 206 розпоряджень Кабінету Міністрів України;
- 1095 нормативних актів міністерств і відомств.

Усього — понад 3450 документів. Можна вважати, що в країні вже створено інформаційно-правову базу.

Проте дослідження зазначеної бази виявило низку серйозних недоліків, зокрема:

- має місце розбіжність щодо розуміння структури і складу системи правових норм у сфері інформаційних відносин. В окремій закони включаються норми, що носять підзаконний нормативно-правовий характер. Відсутність легальної чіткості, ієрархічної єдності законів викликає суперечливе трактування і застосування норм на практиці, створює колізію й ігнорування норм закону на користь норм підзаконного акта. Крім того, продовжують мати місце марні дискусії щодо підходів до формування єдиної структури і складу системи правових норм інформаційного законодавства;
- діючі нормативно-правові акти у сфері суспільних інформаційних відносин не повною мірою взаємопов'язані й недостатньо мірою гармонізовані з європейськими стандартами. Нові правові акти нерідко не узгоджені концептуально з раніше прийнятими, що призводить до правового хаосу;
- різні закони і підзаконні акти, що регулюють суспільні відносини, об'єктом яких є інформація, приймалися в різний час. Вони містять низку термінів, що не цілком коректні, не викликають відповідної інформаційної рефлексії або взагалі не мають чіткого гносеологічного наповнення. Наприклад, «інформація» і «дані», «документ» і «документована інформація», «використання», «таємна інформація», «майно», «власність», «володіння», «автоматизована система» і багато іншого. Юридичні визначення нових термінів, наприклад, «сайт», «Web-сайт», «Web-сторінка», «портал», «Web-сервер» і т. д. відсутні. Термінологічні неточності, різне трактування однакових за назвою і формою категорій, відсутність нових понять призводять до їх неоднозначного розуміння і застосування на практиці;
- мають місце застарілі й неефективні норми, а також норми суперечливого або помилкового змісту. Потребують переосмислення підходи до законодавчого врегулювання питань захисту прав на інформацію і застосування грифів «Для службового користування», «Не для друку», що законодавчо не визначені, але застосовуються на практиці;
- з огляду на наявність проблеми інтелектуальної свободи, тобто свободи створювати і поширювати нову інформацію, відсутні поняття «нова інформація» і відповідне регулювання суспільних інформаційних відносин;
- вимагають законодавчого врегулювання й удосконалення норми права власності на інформаційні продукти, інформаційні ресурси, інформаційні технології й інформаційні послуги;
- потребують подальшого осмислення й удосконалення норми авторського і патентного права для е-середовища;
- норми права, що визначають захист персональних даних, вимагають гармонізації з положеннями відповідних

європейських стандартів, а також розробки і введення правових механізмів реалізації людиною її права власності на персональні дані;

- практично відсутнє спеціальне законодавче регулювання питань, пов'язаних з використанням мережі Інтернет і наданням відповідних послуг. Зазначена обставина істотно підвищує інвестиційний ризик, провокує відставання від темпів розвитку мережної економіки в інших країнах і звужує можливості участі громадян і організацій у формуванні світового інформаційного простору;
- велика кількість законів і підзаконних актів в інформаційній сфері ускладнює їх пошук та правову експертизу.

У середовищі фахівців сформувалася думка, що сукупність правових норм у сфері суспільних інформаційних відносин, визначених у законах і підзаконних актах, дозріла за кількістю до критичної маси. Це обумовлює можливість і необхідність виділення їх в окремий автономний міжгалузевий інститут права — інформаційне право і відповідну легальну систематизацію на рівні самостійної наукової дисципліни і законодавства.

Інформаційне право — це комплексна система соціальних норм і відносин суб'єктів в інформаційній сфері, що виникає у процесі створення, збирання, збереження, використання і поширення інформації, інформаційних продуктів та інформаційних ресурсів, що охороняються та захищаються державою. Схематично інформаційне право можна представити у вигляді трьох підсистем: *інформації* (область ЗМІ); *інформатики* (область науки й освіти) і *інформатизації* (область автоматизованих систем, мереж, інформаційних ресурсів, що створюються на базі комп'ютерної і комунікаційної техніки).

Аналіз правового регулювання інформаційних відносин в Україні і міжнародній практиці дозволяє відзначити ряд основних методологічних, принципівих положень інформаційного законодавства, що виступає публічно-правовою основою такої юридичної інституції, як інформаційне право:

- предмет правового регулювання — суспільні інформаційні відносини;
- об'єкти інформаційних відносин — інформація (знання, відомості) і дані;
- метод правового регулювання — системне комплексне застосування методів конституційного, цивільного, адміністративного, трудового і кримінального права (що визначає міжгалузевий характер публічно-правового регулювання) і методів приватно-правового регулювання (на рівні угод, звичаїв, традицій, норм суспільної моралі, професійної, ділової етики).

Через предмет правового регулювання інформаційне право має зв'язок з іншими міжгалузевими інститутами права — матеріаль-

ної власності, інтелектуальної власності тощо — і створює з ними складну, велику, агреговану гіперсистему права.

Серед основних сфер правового регулювання інформаційних відносин можна виділити такі:

- визначення і правове закріплення напрямів державної інформаційної політики, виходячи із загальнолюдських принципів поваги і гуманного ставлення до людини, її честі, достоїнства, репутації;
- забезпечення правового режиму формування і використання національних інформаційних ресурсів, збору, обробки, нагромадження, збереження, пошуку, поширення і надання споживачам інформації;
- забезпечення умов для розвитку і захисту всіх форм власності на інформацію, інформаційні продукти, інформаційні ресурси, інформаційні технології й інформаційні послуги;
- державно-правове сприяння формуванню ринку інформаційних продуктів, інформаційних ресурсів, інформаційно-комп'ютерних технологій, телекомунікаційних мереж і інформаційних послуг із пріоритетами для вітчизняних виробників;
- організація і керування створенням і розвитком державних регіональних інформаційно-комп'ютерних систем і мереж, забезпечення їх сумісності і взаємодії в єдиному інформаційному просторі України;
- створення реальних умов для якісного й ефективного забезпечення необхідною інформацією громадян, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних та недержавних організацій;
- забезпечення балансу прав і обов'язків людини, суспільства і держави з урахуванням інтересів національної безпеки, невід'ємною складовою якої є інформаційна безпека;
- законодавче забезпечення реалізації конституційних прав осіб на режим доступу до своїх персональних даних — інформації про громадян і об'єднання (організації), в умовах розвитку процесів інформатизації в органах державної влади;
- державне стимулювання удосконалення механізму залучення інвестицій, розробки і реалізації проектів Національної програми інформатизації і локальних програм інформатизації (міністерств, відомств, установ, підприємств, організацій усіх форм власності);
- правове забезпечення розроблення і використання в Україні новітніх інформаційно-комп'ютерних технологій і телекомунікаційних мереж;
- створення реальних правових бар'єрів для недопущення свавілля посадових осіб державних і недержавних структур щодо примусу надання їм громадянами відомостей, не передбачених законодавством.

Пріоритетні області розвитку інформаційного законодавства. У сучасній законодавчій практиці європейських країн спостерігається єдність поглядів на пріоритетні області розвитку інформаційного законодавства. Інший аспект характеризується появою й активним розвитком новітніх інформаційно-комп'ютерних технологій і телекомунікаційних мереж.

Коротко розглянемо області інформаційного законодавства, в яких можливі найбільш радикальні зміни у зв'язку з появою новітніх інформаційно-комп'ютерних технологій і телекомунікаційних мереж.

1. *Охорона та захист персональних даних.* Закони цієї сфери, головними цілями яких є забезпечення невтручання в особисте життя людини і врегулювання експорту-імпорту персональних даних, приймалися з кінця 60-х років минулого століття. У зв'язку з різним рівнем національного захисту персональних даних і з метою уніфікації норм права в 1981 році Радою Європи була прийнята Конвенція № 108 «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних».

З метою подальшої деталізації і уніфікації національних законодавств Комітет експертів Ради Європи застосував секторний (галузевий) підхід до вирішення питань захисту персональних даних. Вісім рекомендацій, затверджених Комітетом Міністрів Ради Європи, охоплюють різні напрями захисту персональних даних, а саме: рекомендація № R(81)1 — автоматизовані бази медичних даних; № R(83)10 — наукові дослідження і статистика; № R(85)20 — прямий маркетинг; № R(86)1 — соціальна безпека; № R(87)15 — поліція; № R(89)2 — працевлаштування; № R(90)19 — виплата заробітної плати і пов'язаних з цим операцій; № R(99)5 — захист прав людини в мережах Інтернет.

Виходячи з економічних інтересів забезпечення вільної трансграничної передачі персональних даних Європейський Союз ухвалив Директиву 95/46/ЄС «Про захист осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і вільним обігом цих даних», а потім — Директиву 97/66/ЄС «Про обробку персональних даних і захист прав осіб у телекомунікаційному секторі».

Ці документи-стандарти, крім зобов'язань щодо обмеження поширення персональних даних усередині країни, вводять обмеження на передачу персональних даних як між країнами Європи, так і з Європи в країни, в яких не прийняті закони з адекватним рівнем захисту. Зазначені міжнародні стандарти гарантують для країн, що підтримують європейський режим захисту персональних даних, вільний обмін такими даними.

У липні 2000 року прийнято Хартію глобального інформаційного суспільства, в якій встановлені основні принципи входження держав і країн в таке суспільство. Стосовно використання можливостей e-технологій Хартія визначає необхідність «розвитку ефективного та значимого механізму захисту особистого життя».

у зв'язку з обробкою персональних даних та забезпечення вільного обігу цих даних».

З 1997 р. в Україні розроблявся й узгоджувався проект Закону «Про захист персональних даних». Основні достоїнства проекту в тому, що в ньому чітко визначені та структуровані дії з даними і кожній людині надано право власності на її персональні дані.

Юридичне закріплення за кожною людиною права володіння, користування і розпорядження своїми персональними даними не тільки сприяє розвитку прав людини та основних свобод. Право власності будь-якої особи на свої персональні дані надає додаткові гарантії від несанкціонованих операцій над ними. Зараз інформація згідно із законодавством є товаром і об'єктом права власності. Персональні дані можуть мати економічний аспект і бути об'єктом збирання у базах даних, а також бути об'єктом купівлі/продажу. Сьогодні одержує поширення торгівля персональними даними, що розміщуються на компакт-дисках, пропонуються різні бази даних, зокрема, щодо адреси, житла, нерухомості, довідників про фахівців окремих професій і т. п. Збирання, обробка та поширення персональних даних за кордоном перетворились на прибутковий бізнес.

До кінця 2000 р. законопроект пройшов кількаразову правову експертизу юридичних служб, був офіційно погоджений із зацікавленими міністерствами, державними комітетами та відомствами і направлений до Кабінету Міністрів України (лист Держкомзв'язку України від 20.12.2000 р. № 9141/17-02-09) для подальшої реєстрації і розгляду у Верховній Раді України.

У червні 2001 р. у Верховній Раді України був зареєстрований інший, альтернативний законопроект під назвою «Про інформацію персонального характеру» (від 25.06.2001 р. № 7432), який пізніше був перероблений і перереєстрований (від 12.11.2001 р. № 7432) у секторі реєстрації проектів. У листопаді 2002 р. зазначений законопроект був розглянутий і відхилений комітетом Верховної Ради з питань свободи слова та інформаційної політики як такий, що не у повному обсязі відповідає стандартам міжнародного права.

На другому скликанні Верховної Ради України сесії IV проект Закону України «Про захист персональних даних» був зареєстрований за № 2618 від 10.01.2003 р. суб'єктами законодавчої ініціативи — народними депутатами України.

2. Права людини та основні свободи. Законодавче забезпечення прав людини та основних свобод орієнтується на принципи Європейської конвенції «Про захист прав людини та основних свобод» (Рим, 04.11.1950 р.). Вперше у світі ця конвенція гарантувала захист прав та основних свобод Європейським судом з прав людини.

Поява глобальних телекомунікаційних мереж вимагає перегляду традиційних правових норм, ефективних для друкованих і інших традиційних медіазасобів. Концепція «віщання», що припускає наявність географічного центра такого віщання, не придатна для

комп'ютерних телекомунікаційних мереж, де немає географічних кордонів. Будь-хто може бути як «читачем/глядачем», так і «видавцем/станцією». В багатьох країнах сьогодні йде активна дискусія на цю тему, зокрема, про питання рівня державної регуляції. В США в 1996 році прийняли нове законодавство, що передбачало мінімальну цензуру Інтернет, через два роки її скасували, але після терористичних актів поновили.

З появою інформаційно-комп'ютерних технологій та телекомунікаційних мереж стало складно контролювати поширення порнографії, інформації, яка містить наклеп, що розпалює національну ворожнечу тощо. Сучасні способи, що запропоновані для захисту дітей від аморальної інформації — це посилення батьківського контролю і використання спеціальних комп'ютерних програм, які не дозволяють звертання до будь-якої інформації без введення пароля: батьки вводять пароль, і діти не можуть одержати доступ до порнографії, завдяки такій програмі. Вважається, що перехід до самооборони сьогодні ефективніший, ніж централізована заборона на доступ до окремої інформації.

3. *Авторське право.* Традиційні закони про «копірайт» (закони про інтелектуальну власність) зараз вже не виконують свого призначення через появу таких «дивних» об'єктів, як Web-сторінки, Web-сайти (бази даних), програмне забезпечення, користувальницькі інтерфейси тощо. У США ця сфера суспільних відносин в основному закривається положеннями норм законів про свободу інформації, про охорону особистої таємниці, про висвітлення діяльності уряду і великою кількістю судових прецедентів. Особливу проблему становлять випадки, де «копірайт» не може працювати — це урядова і інша публічна інформація. Наприклад, у США за законом федеральна інформація не має «копірайтної» охорони для того, щоб полегшити її поширення.

В європейських країнах і Всесвітній організації інтелектуальної власності (ВОІВ) розробляють свої версії законів щодо цієї проблематики. Хоча єдиної конвенції з інтелектуальної власності, як відомо, не існує; документи ВОІВ носять рекомендаційний характер.

В Україні зазначені питання інтелектуальної власності обговорюються. Тривають спроби переносу традиційних юридичних підходів до е-середовища, за яких можливості доказу протиправних дій дуже обмежені.

Вже зрозуміло, що е-середовище змінило уявлення про можливість копіювання та зміни творів. Техніка їх комбінування на електронних носіях досягла такого рівня, що все більш розпорошеною стає межа між творчістю та інтерпретацією вже існуючих даних, між твором та його копією. Без необхідних інструментів захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності розвиток інформаційного суспільства буде стримуватися. Легке та безкоштовне копіювання та практично миттєве розповсюдження результатів

творчості робить їх створення економічно неефективним для авторів інформаційних продуктів. Тому ключові поняття авторського права (такі як право на відтворення, публічне виконання, сповіщення, показ, використання цитат, відтворення твору в особистих цілях, бібліотеками та архівами, відтворення примірників твору для навчання) мають знайти нову інтерпретацію для комп'ютерно-інформаційних технологій та телекомунікаційних мереж.

З вищезазначеного випливає необхідність визначення спеціального державного органу, який відповідатиме за інтеграційні процеси, моніторинг та забезпечення захисту прав людини, суспільства і держави у різних галузях господарства щодо е-середовища України.

4. *Розкриття (доступ) інформації.* Це загальна проблема для міністерств, державних комітетів та відомств, що сьогодні не достатньою мірою усвідомлюють спільність та необхідність більшої узгодженості у вирішенні усіх проблем щодо інформатизації. Деякі види відомостей повинні «розкриватися» для широкої публіки. У тому числі, повинна розкриватися як державна інформація (бази даних, реєстри, архіви, законодавство тощо), так і приватна інформація (розкриття інформації на фінансових ринках). В США і Європі видані нормативні акти, що наказують державним органам повністю розкрити через Інтернет усю публічну (нетаємну) інформацію про свою діяльність. На фінансових ринках створюються електронні системи розкриття інформації. Особливо важливе правове регулювання для систем розкриття інформації щодо посередників, які додають їй грошову вартість. Зазначимо, що звичайна публікація інформації ніякого відношення до розкриття не має. Система розкриття інформації визначається як умови, порядок і процедури взаємодії державних органів, які розкривають інформацію, і інших організацій, що мають за мету забезпечення можливості знаходження конкретної інформації, яка розкривається, а також публічного і вільного доступу до неї в регламентований час. В Україні відомі ініціативи щодо розкриття інформації: розкриття законодавчої інформації, коротке інформування на окремих Web-сайтах про міністерства та державні комітети.

5. *Лібералізація телекомунікаційного ринку.* Закони в цій області дуже важливі з точки зору забезпечення розвитку е-комерції.

З появою цифрової обробки сигналів (збирання, обробка, поширення тощо даних у цифровій формі) виникла концепція конвергенції — необхідного технологічного об'єднання телефонного, телевізійного, поштового, комп'ютерного, пейдженгового, радіо- та іншого інформаційного сервісу. Поява нових підходів у регулюванні, що повною мірою відповідає всесвітньому переходу на цифрову обробку сигналів, украй важлива, тому що стара нормативна база, що розділяє телефонний, телевізійний, комп'ютерний і інші види інформаційного бізнесу, перешкоджає впровадженню інформаційно-

комп'ютерних технологій передачі даних (наприклад, доставки телевізійного зображення по звичайному телефонному проводу чи навпаки — доступ до Інтернет-ресурсів по телевізійному кабелю). В США нове законодавство прийнято ще в 1996 р., в Європі передбачалося прийняти в повному обсязі до 1998 р. В Росії йде становлення законодавства в цій області, що, на думку експертів, відтворює стару законодавчу конструкцію, яка виникла в доцифрову еру.

В Україні протягом двох років законодавець розглядав кілька варіантів законопроекту «Про телекомунікації», але всі варіанти були відхилені. Окремі фахівці пропонують — нехай буде прийнятий будь-який закон «Про телекомунікації», аби швидше. Це пов'язують насамперед із триваючою приватизацією Укртелекому і пошуком надійного інвестора. Будь-якому інвестору необхідні прозорі правила роботи на ринку і мінімальне втручання адміністративних структур, від цього залежить тактика і стратегія його поведіння.

Фахівці зазначають, що приватизація нашого домінуючого оператора здійснюється не стільки з метою поповнення державного бюджету, скільки з метою забезпечення приходу ефективного власника, здатного здійснити його технологічний і маркетинговий прорив, що дозволить перевести всю телекомунікаційну галузь на сучасний технологічний рівень. Але цей перехід вимагає багато ресурсів: значних і швидких інвестицій, сучасного менеджменту, нової корпоративної маркетингової політики, кваліфікованого персоналу, який пройшов (як прийнято за кордоном) сертифікаційну оцінку.

Світовий досвід показує, що розвиток телекомунікацій залежить не тільки від забезпечення ринкової стійкості домінуючого оператора як запоруки стабільності всієї телекомунікаційної системи країни, а й від інших операторів, здатних скласти йому гідну конкуренцію в різних сегментах надання е-послуг. Це важливо з огляду на особливості місцевих умов, в яких природно доповнюються і розвиваються можливості домінуючого оператора. А коли починає формуватися телекомунікаційний ринок, збільшується кількість його учасників, розширюється перелік наданих е-послуг, збільшується кількість користувачів, росте значення телекомунікації в економіці як окремого підприємства, так і в цілому країні. У цих умовах значимість нормативно-правового забезпечення зростає. Тому поява закону «Про телекомунікації» є необхідною умовою прогресу всієї телекомунікаційної системи України.

6. *Електронні документи (е-документи) і електронний підпис (е-підпис)*. Існує модельний закон ООН про е-документи. Цей закон призначений для закріплення функціонально-еквівалентного підходу до е-документів (тобто такого підходу, коли виявляються функції паперового документа і до кожної функції підбирається еквівалентний за функціональністю механізм у сфері інформаційно-комп'ютерних технологій). Ці модельні норми далі повинні уточню-

ватися національними законодавствами. Останній варіант модельного закону ООН виданий у 1996 р. Наступним у цій серії буде модельний закон про особливості використання е-документообігу в морській торгівлі.

До середини 2001 р. згідно з положеннями відповідної Директиви Європарламенту європейські держави повинні були прийняти закони про е-підпис. Надання цифровому підпису юридичної чинності, властивої звичайному рукописному підпису, дозволить вирішити частину юридичних проблем з е-комерцією.

Як зазначалося раніше, перший у світі закон про е-підпис був прийнятий у США в 1995 р.; він стосується сфери трансакцій у міжштатному і міжнародному комерційному обороті. Зараз у США діє Закон «Про електронні підписи в міжнародному і національному комерційному обігу», що набрав чинності 01.10.2000 р. Закони про цифровий підпис Німеччини від 01.08.1997 р. і Австрії від 01.01.2000 р. поширюються переважно на трансакції всередині країн.

Прийняття зазначених законів відображає виникнення нових інститутів регулювання. Наприклад, е-документи, е-підпис, криптографічний захист у єдності вимагають введення інституту зберігачів ключів (електронних нотаріатів) і відповідного законодавчого визначення поділу ризиків між сторонами. Для е-документів, які повинні існувати в єдиному екземплярі, необхідні облікові інститути держателів реєстрів та депозитаріїв. Це регулювання важливе для обліку запису різних даних, що засвідчують будь-які права, у тому числі права власності.

Сьогодні в Україні повноцінна легальна е-комерція і повноцінні легальні електронні фінансові ринки не визначені на законодавчому рівні, хоча цілком можливі технологічно.

7. *Системи грошових розрахунків* передбачають нові способи анонімною організації грошових розрахунків (різні види е-гаманців). На відміну від електронних перерахувань безготівкових грошей, технологія е-гаманців істотно відрізняється від технологій кредитних і дебетних карток. Сьогодні йде активна дискусія західних законодавців — добре це чи погано. Проекти анонімних електронних грошових розрахунків існують тільки 2–3 роки, тому ніякої законодавчої практики на цей рахунок немає. В Україні ці проекти практично невідомі.

8. *Системи «електронного уряду» (е-уряду)*. Щодо зазначеної системи в США її пріоритетом є створення системи електронного голосування (е-голосування). Введенням загальнонаціональної системи е-голосування займається Федеральна комісія зв'язку. Виникає велика кількість питань щодо законодавчого забезпечення і легітимності результатів таких голосувань, але й стосовно законодавчого забезпечення наслідків прийняття таких технологій. Коли витрати щодо проведення національних референдумів чи зібрання паритрійки мільйонів підписів будуть близькі до нуля, то це означає

істотну зміну політичної організації суспільства — репрезентативна демократія буде набагато ближче до прямої демократії. В такому світі люди ще не жили, законодавче забезпечення такого ще не відпрацьовано.

9. *Системи криптографічного захисту.* Зараз законодавство, що обмежно регулює використання шифрування і кодування, почало серйозно заважати розвитку внутрішньої і міжнародної торгівлі. Насамперед це стосується електронних систем «постачальник-клієнт», що підключені до Інтернет. Під тиском нових технологій і вимог громадськості картина почала змінюватися. Наприкінці 1996 р. в США з'явився правовий прецедент, що тлумачить обмеження на публікацію алгоритмів криптографічного захисту як обмеження на свободу слова.

В Україні на ці правові питання не звертають уваги. Дешеві (іноді навіть безкоштовні) і надійні засоби захисту даних практично імпортуються. Відомостей про теоретичні роботи в цій сфері права не виявлено.

10. *Визначення міжнародної юрисдикції.* У е-середовищі правові норми, що визначають юрисдикцію конкретної країни, законодавство якої необхідно використовувати, практично перестали працювати. З іншого боку, з'являються нові приватно-правові концепції (наприклад, «договірна юрисдикція провайдерів») і підходи (наприклад, опублікована Декларація незалежності кіберпростору).

Комп'ютерна комунікація реалізована так, що може функціонувати навіть у випадку атомної війни, і у всякому разі правозастосування в будь-якій країні можна легко обійти, використовуючи різні можливості доступу до національної мережі з інших країн. Часто дуже складно визначити злочинця — е-середовище припускає інші способи — такі як напад, блокування, знищення даних з використанням сучасних і ще мало відомих технологій. Концепція сполучення організаційної і технологічної самооборони і страхування у випадку прориву цієї самооборони набагато більш прийнятна для цифрових інформаційних технологій, ніж система з централізованою інформаційною поліцією, якщо така з'явиться. Законодавчі підходи до цих проблем у світі тільки починають обговорюватися, в основному у формі навчання законодавців реаліям віртуального світу і обговорення виниклих судових прецедентів. В Україні (судячи, наприклад, з норм авторського права) поки що мало бажаючих глибше вникати в ці питання.

11. *Загальні питання інформаційної політики.* Найважливішим аспектом політики будь-якої держави є створення і регулювання ринку інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів, інформаційних технологій і інформаційних послуг, включаючи вплив технологічного прогресу, інноваційних та інвестиційних процесів. Державне регулювання цього ринку також пов'язане із забезпеченням конкуренції, боротьби з монополізмом окремих виробників.

Держава прагне обмежувати монополістичну діяльність, забороняючи створення картелів, які цілком чи значною мірою контролюють інформаційний ринок. З іншого боку, концентрація власності дозволяє збільшувати економічну могутність підприємств. Тому в державному регулюванні виходять з пошуку збалансованості інтегресів усіх суб'єктів ринку.

Зазначене підтверджується досвідом США. Взаємопроникнення технологій призводить до об'єднання компаній, що викликає виникнення нових фірм, які починають працювати на ще не освоєних ринках: доступ до Інтернет, програмне забезпечення для телефонних комп'ютерних систем і інші новітні технології. Вважається, що об'єднання різних компаній на національному і міждержавному рівнях повинно відбуватися під контролем відповідних державних органів, які визначають, чи не призведе об'єднання до виникнення монополії, що згодом знизить якість і розмаїтість послуг. Великі американські корпорації, такі як *AT&T*, *Microsoft*, *IBM*, телевізійні компанії, які зараз шукають партнерів на своїх і чужих ринках, знаходяться під пильною увагою відповідних державних органів — Федеральної комісії зв'язку і Міністерства юстиції США.

Тільки за останні десять років Конгресом США було прийнято 250 актів щодо телекомунікацій, радіомовлення, супутникового віщання, міжнародної комунікаційної й інформаційної політики, бібліотечної і архівної справи, боротьби з комп'ютерною злочинністю, страхування, інтелектуальної власності, інформаційних аспектів утворення і модернізації виробництва, керування федеральними інформаційними ресурсами та урядовими інформаційними системами.

Велика кількість інформаційних продуктів, послуг і новітніх інформаційно-комп'ютерних технологій призводить до необхідності постійного пристосування існуючих інститутів до інновацій. У 1985–1986 роках Конгресом США було розглянуто, уточнено, скасовано та ін. 500 біллів, резолюцій і іншого роду директивних документів щодо різних інформаційних проблем. В даний час законодавчо забезпечені такі інформаційні системи:

- охорона здоров'я — алкоголізм і наркоманія, паління, психічні захворювання, інвалідність і можливості реабілітації;
- освіта — освіта дітей з уродженими дефектами, дитяча дефектологія, професійна технічна освіта, підготовка фахівців високотехнологічних спеціальностей, освіта споживача;
- навколишнє середовище — розвиток водяних і енергетичних ресурсів, попередження забруднення навколишнього середовища і контроль, полярні дослідження, дослідження корисних копалин.

До цих систем можна віднести також програми з проблем порушення прав людини, з документації, що становить історичну цінність, комп'ютерної безпеки.

Таким чином, держави, що прагнуть займати передові позиції у світовому співтоваристві, повинні розробляти і реалізовувати ефективну національну інформаційну політику і розглядати її як пріоритетне завдання державного керування з метою забезпечення переходу до інформаційного суспільства демократичного типу.

Можна вважати, що і в Україні настав час переосмислення діяльності структур, що забезпечують розвиток інформаційної сфери державної влади. Якщо раніше головним завданням було забезпечення державних органів зв'язком, комп'ютерами, інформацією, то нині увагу необхідно перенести на формування національної інформаційної інфраструктури і інформаційних ресурсів, якими органи державної влади і місцевого самоврядування користалися б нарівні з іншими суб'єктами суспільства. При цьому виникає небезпека зростаючого втручання держави в сферу персональних даних і шифрування. Державний контроль за інформацією і технологіями її шифрування не повинен зачіпати права громадян на особисту, сімейну і комерційну таємницю, якщо це чітко не визначено законом.

Необхідно висловити думку про те, які проекти нормативно-правових актів можуть заслуговувати на увагу з точки зору їхньої пріоритетності. Такими можна визнати законопроекти, розробка яких проводиться в даний час за планами вищих органів державної влади, що володіють правом законодавчої ініціативи. До них відносяться:

- «Про захист персональних даних». Правові норми цього базового (рамкового) закону України повинні одержати розвиток у галузевих законопроектах, що відповідає секторному підходу Ради Європи з питань правового регулювання суспільних інформаційних відносин у сфері захисту персональних даних. Є необхідним приєднання України до Конвенції № 108 Ради Європи та створення у країні дійового правового механізму захисту персональних даних;
- «Про діяльність в сфері інформатизації». Закон має передбачати забезпечення організаційно-правових умов регулювання діяльності щодо державних інформаційних ресурсів;
- «Про телекомунікації». Закон має прийти на зміну Закону України «Про зв'язок»;
- «Про інформаційну взаємодію органів державної влади»;
- «Про міжнародний інформаційний обмін»;
- «Про контроль за станом безпеки в мережах передачі даних»;
- «Концепція державної інформаційної політики».

До наступних за пріоритетністю можна віднести закони:

- «Про інтелектуальну свободу». Закон має сенс, якщо він буде спрямований на детальне організаційно-правове регулювання захисту свободи думки та слова;

- «Про право на інформацію». Закон має створити систему детального організаційно-правового регулювання доступу до інформації та регулювання суспільних відносин щодо права власності на інформаційні продукти і інформаційні ресурси;
- «Про інформаційні послуги». Закон покликаний створити умови організаційно-правового регулювання суспільних відносин щодо створення і функціонування баз і банків даних, забезпечення умов надання інформаційних послуг;
- «Кодекс інформаційного права». Зміст та структура Кодексу — особливе питання, більш детальна розмова про нього далі. Практика застосування правових норм в інформаційній сфері свідчить, що вони далекі від досконалості і вимагають коректування. Багато норм застаріли, помилкові, не мають юридичної точності. Основний об'єкт, на який спрямоване правове регулювання, — «інформація» нерідко отожднюється з поняттям «дані», що не відповідає потребам чіткого регулювання суспільних інформаційних відносин різних суб'єктів в е-середовищі.

Одночасно з розробкою Кодексу інформаційного права існує необхідність кодифікації інформаційного законодавства. Цю роботу варто проводити у подальшому постійно силами галузевих фахівців при координації органу державної виконавчої влади, відповідального за розвиток процесів інформатизації. Повинна проводитися робота з гармонізації вітчизняного законодавства з положеннями міжнародних угод, директив та інших стандартів в інформаційній сфері;

- «Про доповнення до Бюджетного Кодексу». Мета документа — концентрація фінансових засобів і формування видаткової частини бюджету країни по цільовій статті «Інформація, інформатика, інформатизація» в інтересах координації зусиль всіх органів державної влади, дії яких повинні бути спрямовані не тільки на вирішення проблем інформатизації в підвідомчих їм сферах суспільного життя, але й на вирішення завдань забезпечення розвитку інформатизації в державі.

Законотворча діяльність повинна здійснюватися на таких засадах:

- системний і комплексний підхід до вирішення проблем правотворчості;
- фундаментальне і прикладне теоретичне обґрунтування новацій у правовій сфері (деталізація понять, категорій, обґрунтування правових структур, правових формул тощо);
- залучення вітчизняних фахівців різних областей знань.

Фахівці, що залучаються до розробки проектів законодавчих актів, повинні володіти знаннями в галузі права, інформації, інформатики і інформатизації. Вони повинні знати не тільки досвід країн світу, але й мати своє, оригінальне, новаторське бачення вирі-

шення проблем, виходячи із сучасних соціально-економічних реалій. Практика свідчить про недоцільність необґрунтованого копіювання і автоматичного переносу норм закордонного права в невідповідне соціально-економічне середовище. При правотворчості особлива увага повинна приділятися проблемам профілактики злочинів у зв'язку з використанням інформаційно-комп'ютерних технологій та телекомунікаційних мереж, а також боротьби з кіберзлочинністю в будь-якій формі її прояву.

Виходячи зі сказаного, базовим нормативно-правовим документом, що структурує, визначає і упорядковує усі відносини в інформаційному просторі України, повинен бути кодифікований документ, що може бути виділений окремим розділом права в загальній системі законодавства України. Область відповідальності, окреслена кодифікованим документом, повинна розглядатися як окрема галузь загального права України і мати назву «Інформаційне право», а сам документ — Кодекс інформаційного права.

Кодифікація інформаційних відносин. Кодифікація інформаційних відносин — це систематизація правових актів шляхом зведення окремих основних норм права, що регулюють відносини в інформаційній сфері, в один комплексний акт — Кодекс («збірник законів»).

У процесі кодифікації інформаційних відносин переглядають і виключають застарілі норми, вносять виправлення й усувають протиріччя, заповнюють пропуски в правовому регулюванні, створюють нові правові формули і конструкції, що враховують соціальні, політичні і техніко-технологічні тенденції. Кодифікація надає можливість оцінити необхідність і намітити нові області правового регулювання в обсязі законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів.

Можна помітити, що єдиних правил структурування змісту нормативно-правового акта не існує. Це зумовлюється особливостями предмета, безліччю супутніх факторів і підходом до правового регулювання.

Початок роботи із систематизації інформаційного законодавства — створення Кодексу інформаційного права і формування інформаційного права в Україні, з урахуванням рішення проблем регуляції відносин в е-середовищі — можна віднести до 1997 р.

З метою упорядкування роботи і створення концепції реформування законодавства України у сфері інформаційних відносин рішенням Урядової комісії з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади (Протокол № 7 від 06.10.2000 р.) проект відповідної Концепції був затверджений. Визначний внесок у її створення зробили співробітники Київського інституту МВС України і Міжгалузевого науково-дослідного центру Координаційного комітету по боротьбі з корупцією й організованою злочинністю при Президентові України разом з Центром правової інформатики АПРН України та ін.

За підсумками робіт було розроблено низку пропозицій щодо кодифікації інформаційного законодавства, зокрема, проект структури Кодексу інформаційного права.

У чому суть цієї роботи?

Кодекс інформаційного права має об'єднати і розвивати принципи та норми суспільних відносин, що визначені в Конституції України, враховувати ратифіковані Україною нормативні акти (угоди, конвенції) міжнародного права, легалізувати позитивні звичаї у сфері інформаційних відносин і норми суспільної моралі, загальнолюдські цінності визначені документами ООН, Декларацією прав людини і громадянина й іншими загальноприйнятими міждержавними документами, що сьогодні виступають у ролі стандартів, які визначають цивілізованість не тільки окремої країни, але й світового співтовариства в цілому.

Методологічною базою при створенні Кодексу повинна стати юридична доктрина умовного визначення інформаційного права України як визначеного юридичного інституту в складі загальної системи законодавства України на основі такої принципової моделі:

- основа — конституційне право;
- його положення знаходять рівнобіжний розвиток (відповідно до методів правового регулювання і захисту прав) в адміністративному, цивільному, кримінальному праві й інших підсистемах національного права України, у яких інформація виступає як додатковий (факультативний) предмет регулювання;
- кодекс — нормативний акт, що відображає комплексний характер інформаційних відносин, велика частина правових норм якого має загально-системний характер.

Технологічно розробка проекту Кодексу повинна проводитися методом агрегації: удосконалення окремих правових норм або створення нових міжгалузевих правових інститутів повинно не порушувати цілісність і призначення Кодексу, а поліпшувати, удосконалювати його дієвість у цілому, створювати нову системну якість, не властиву окремим його складовим.

Ціль Кодексу визначається відповідно до теорії системи цілей. Вона передбачає правове регулювання суспільних відносин між їхніми суб'єктами щодо інформації в різних формах її об'єктивного вираження (здобутках, результатах інтелектуальної діяльності) незалежно від сфери (або галузі) суспільних відносин, матеріальних носіїв інформації (паперових, електронних і т. п.) і технології фіксації (букви, знаки, образи, цифри, сигнали, структури).

Напрями, цілі й завдання Кодексу повинні чітко формуватися відповідно до теорії системи підцілей («дерева цілей»).

Визначальними функціями Кодексу повинні бути:

- регулятивна — визначення прав і обов'язків суб'єктів;
- нормативна — визначення норм, правил поведінки суб'єктів інформаційних відносин;

- охоронна — визначення гарантій і меж правомірного поведіння, за яких діяння створюють правопорушення (делікти) і відповідальність за них відповідно до норм цивільного, адміністративного, трудового, кримінального права;
- інтеграційна — системне сполучення комплексу визначених юридичних норм, що регулюють інформаційні відносини в Україні, тобто Кодекс має стати об'єднувальною ланкою між провідними традиційними галузями права щодо застосування їхніх методів у сфері інформаційних відносин;
- комунікативна — посилення в окремих статтях на існуючі законодавчі акти, необхідність у яких може виникнути, що системоутворює різні інститути права.

Серед найголовніших завдань Кодексу можна вказати такі:

- визначення консенсусу (згоди) у суспільних відносинах, погодженості розуміння і застосування юридичних норм, правомірного поведіння учасників інформаційних відносин в інформаційній сфері;
- визначення правомірного поведіння учасників інформаційних відносин в Україні;
- захист інформації від несанкціонованого доступу, правопорушень (знищення, модифікація, перекручування і т. д.);
- забезпечення інформаційної безпеки громадян, їхніх об'єднань, суспільства і держави як складової національної безпеки України.

До основних категорій правового регулювання можна віднести:

предмет правового регулювання — це суспільні інформаційні відносини, що виникають при реалізації і забезпеченні процесів інформаційної діяльності особистості, суспільства і держави. *Інформаційна діяльність* — це сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб;

суб'єкти інформаційних відносин — це фізичні і юридичні особи, об'єднання громадян, органи державної влади, інші держави і міжнародні організації.

У мережах виділяють три групи суб'єктів інформаційних відносин:

- *перша група* — особи, що створюють програмно-технічну частину інформаційної інфраструктури, включаючи засоби зв'язку і телекомунікації, забезпечують її експлуатацію, розширення і розвиток. Це розроблювачі транскордонних мереж, у тому числі їхніх технічних засобів (комп'ютерів), засобів зв'язку і телекомунікацій, програмних засобів різного рівня і призначення, іншого устаткування, що становить інформаційну інфраструктуру;
- *друга група* — суб'єкти, що виробляють і поширюють інформацію в мережах, надають інформаційні послуги по підключенню до них. У число суб'єктів другої групи входять фахівці,

що виробляють вихідну інформацію, формують інформаційні ресурси, наповняють інформацією бази даних і надають інформацію з цих ресурсів споживачам або надають можливості споживачам підключитися до мереж і користуватися їх можливостями самостійно;

- *третья група* — споживачі інформації, тобто безліч суб'єктів, що підключаються до мереж для одержання необхідної їм інформації і використовують її у власній діяльності;

об'єкти інформаційних відносин — це інформація і дані, нова інформація, інформаційний продукт, інформаційний ресурс, інформаційна технологія, інформаційна послуга. Визначення цих категорій ми розглядали на самому початку, у частині 2 «Інформаційні ресурси»;

суб'єкти права власності на інформацію, інформаційний продукт, інформаційний ресурс, інформаційну технологію, надання інформаційної послуги — це їхні власники, власники (розпорядники);

суб'єкти права власності — це власники на майно, носії інформації, доменні імена, а також власники (розпорядники);

суб'єкти авторського права (немайнові права) — це автор (співавтор), якому належить право авторства і виключне право використання результатів творчості, а також особи, яким належить право використання об'єктів інтелектуальної власності;

види інформаційної діяльності — пошук, одержання, розробка, систематизація, обробка, нагромадження, збереження, споживання, поширення, реалізація, охорона і захист прав на інформацію і дані, нову інформацію, інформаційний продукт, інформаційний ресурс, інформаційну технологію, інформаційну послугу;

області правового регулювання — культурна (духовна), фінансово-економічна, політична, наукова, науково-технічна, науково-технологічна, екологічна, статистична, міжнародна, захисту інформаційних інтересів держави та ін.

При аналізі структурованості і цілісності правового регулювання в сфері інформаційних відносин варто враховувати те, що його правові норми пронизують усю законодавчу систему України як по вертикалі (по видах нормативно-правових актів), так і по горизонталі (по галузях суспільних відносин).

«Вертикальна» структура правового регулювання створюється виходячи з принципу ієрархії законів: норми вищого по ієрархії акта мають більшу юридичну чинність і є визначальними для відповідних норм нижчих актів. Необхідність ієрархії актів обумовлюється тим, що на практиці реалізація правових норм законодавства нерідко вимагає прийняття оперативних правових актів Президента України, інших нижчих по ієрархії актів. Ця система доповнюється актами органів виконавчої влади з метою виконання норм вищих актів у конкретних умовах їхньої діяльності.

«Горизонтальна» структура законодавства створюється виходячи з того, що вона містить у собі не тільки норми, що входять до блоку спеціальних законодавчих та нормативно-правових актів, але й норми інших галузей законодавства України.

Повноту правового регулювання можна мати тільки в тому випадку, коли безліч інформаційно-правових норм «перекриє» усю безліч приведених у матриці відносин, що підлягають правовому регулюванню в інформаційній сфері.

Відзначимо, що деякі аспекти інформаційного права продовжують носити спірний характер. Запропонована нами теза: *інформаційне право — це окрема галузь законодавства в складі загального законодавства України* зараз поки не зустрічає повної підтримки в середовищі юристів. У кращому випадку підтримку має поняття *«міжгалузевий характер інформаційного права»*. Є думка, що це не повною мірою буде відповідати інтересам активного розвитку процесів інформатизації в країні, перегляду в суспільстві досить розповсюдженого відношення до інформації як до субстанції, що не є об'єктом права власності, і підготовці якісно нових фахівців в області інформаційно-комп'ютерних технологій і телекомунікаційних мереж.

Інформація сьогодні вже є не тільки засобом забезпечення інформаційних потреб. Вона стає самостійним ресурсом економіки і всього громадського життя та вимагає більш суворого до себе ставлення з боку відомих інститутів права власності. Це додасть їй вагомості, а значить, можливості більш ефективного (справедливого) регулювання суспільних відносин. Сказане ґрунтується на тому, що в інформаційному суспільстві інформаційний ресурс — головний засіб задоволення життєвих потреб людини, життєдіяльності суспільства і держави.

Для нової суспільної формації потрібна самостійність функціонування нової наукової дисципліни — «Інформаційного права», що уже зараз починає проглядатися і формуватися на стику різних наук.

У цьому плані 21 травня 2003 року Постановою ВАК України № 26–11/5 затверджений паспорт нової спеціальності № 12.00.07 — теорія керування, адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право. Галузь науки, по якій присуджуються наукові ступені, — юридичні науки.

7.3. Міжнародна діяльність у сфері інформатизації

Під інформаційним простором України розуміють весь простір, на який поширюється її юрисдикція.

Взаємини і взаємодія України у світовому інформаційному просторі базуються на законодавстві і визнаних Україною міжнарод-

них актах. Ця взаємодія здійснюється з урахуванням національних інтересів і економічної доцільності, забезпечення належного рівня інформаційної безпеки і захисту екології.

Україна підтримує міжнародні ініціативи, що спрямовані на розвиток і ефективне використання світової інформаційної інфраструктури, проведення погодженої науково-технічної політики, раціональне використання природних ресурсів і збереження навколишнього середовища.

7.3.1. Інтеграція України у світовий інформаційний простір

У сучасному суспільстві інформаційні ресурси, які є основою майже всіх управлінських, економічних та соціальних процесів, набувають домінуючого значення. Постає завдання практичного створення та впровадження реальних механізмів міждержавної координації і кооперації, комплексу заходів раціонального впровадження сучасних інформаційних технологій, систем та побудови на їх основі міждержавної взаємодії у світовому інформаційному просторі.

Для забезпечення рівноправного та скоординованого включення України до світового інформаційного простору необхідно визначити головні принципи міжнародної взаємодії у цій сфері, до яких можна віднести:

- використання світового досвіду з інтеграції правового, організаційного і технічно-технологічного змісту;
- створення нормативно-правової бази інформатизації різних суб'єктів на основі системи дво- і багатобічних міжнародних договорів і угод;
- правове і технологічне забезпечення доступу різних суб'єктів до закордонних інформаційних ресурсів;
- впровадження міжнародних стандартів для забезпечення пошуку, збору, збереження і використання інформації;
- активне використання закордонних інформаційних продуктів для формування власних інформаційних ресурсів України;
- придбання ліцензій, створення спільних підприємств у сфері інформатизації;
- забезпечення експорту інформаційних ресурсів України і збільшення національної присутності у світовому інформаційному просторі;
- забезпечення участі України як повноправного члена міжнародних програм і проектів у зв'язку з формуванням світового інформаційного простору, створенням нових інформаційних технологій;
- моніторинг форм і методів впливу міжнародних засобів комунікацій на процеси формування суспільної свідомості в Україні.

Необхідно забезпечити реальну участь України в міжнародних органах з питань формування та використання світового інформа-

ційного простору. Особливу увагу треба звернути на участь України в міжнародних організаціях, що відповідають за розробку відкритих стандартів у сферах інформатизації та телекомунікацій.

Інформаційний простір України повинен формуватись як органічна складова світового та європейського інформаційних просторів з урахуванням національних інтересів України та забезпечення її інформаційної безпеки.

7.3.2. Взаємодія в інформаційному просторі Співдружності Незалежних Держав

Головною метою формування інформаційного простору держав — учасниць Співдружності Незалежних Держав є забезпечення взаємодії на взаємовигідній основі в погоджених сферах діяльності.

Основними напрямками співробітництва можуть бути:

- створення механізму постійного інформаційного обміну;
- інформаційне забезпечення органів міждержавного співробітництва;
- сприяння поглибленню і зміцненню інтеграційних процесів у погоджених сферах діяльності, розвиток взаємодії в соціально-гуманітарній і екологічній сферах;
- сприяння забезпеченню єдиних підходів до регулювання ціноутворення, оподаткування і стягнення мита на інформаційні і телекомунікаційні послуги;
- стандартизація й уніфікація міждержавного електронного документообігу на основі відповідних міжнародних стандартів;
- правове, організаційне і технологічне забезпечення використання багатомовного середовища Співдружності.

Доцільною є розробка нормативних документів щодо реалізації діяльності в таких сферах:

- спільне виробництво засобів обчислювальної техніки, телекомунікацій та інших засобів інформатизації;
- розроблення і впровадження засобів захисту інформації і даних, систем кодування і спеціальних технічних засобів;
- планування і реалізація довгострокових науково-технічних програм досліджень в області нових інформаційних технологій.

Контрольні запитання:

1. Яка мета й у чому полягають завдання державної політики інформатизації?
2. Визначте принципи й базис державної політики інформатизації.
3. Визначте поняття інформації та інформаційних ресурсів.
4. Подайте загальні відомості про Web-ресурси.
5. Яка інформація не може включатися до складу Web-ресурсів?

6. Охарактеризуйте Web-ресурси як засіб масової інформації.
7. Сформулюйте принципи обробки й доступу до інформаційних ресурсів.
8. Що таке послуги у сфері інформатизації?
9. В чому полягає підтримка інформаційної безпеки?
10. Дайте визначення відповідальності суб'єктів у сфері інформатизації.
11. Які засади інтеграції України у світовий інформаційний простір?
12. Опишіть взаємодію в інформаційному просторі СНД і ЄС.

Рекомендована література

1. *Програма інтеграції України до Європейського Союзу і Указ Президента України від 14.09.2000 р. № 1072/2000* (<http://www.rada.kiev.ua/zak1.htm>).
2. *Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР.*
3. *Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» від 31.07.2000 р. № 928/2000.*
4. *Копылов В. А. Информационное право: Учебник. — М.: Юристъ, 2002.*
5. *Бачило И. Л. О праве собственности на информационные ресурсы // Информационные ресурсы России. — 1997. — № 4.*
6. *Международное право: Учебник. / Отв. ред. Ю. М. Колосов, В. И. Кузнецов. — М.: Международные отношения, 1995.*
7. *Брыжко В. М., Цимбалюк В. С., Орехов А. А., Гальченко О. Н. Е-будущее и информационное право / Под ред. д-ра юр. наук, проф. Р. А. Калюжного, д-ра экон. наук, проф. Н. Я. Швеца. — К.: Интеграл, 2002. — 263 с.*
8. *Брыжко В. М., Гальченко О. М., Цимбалюк В. С. та ін. Інформаційне суспільство. Дефініції: людина, права, інформація, інформатика, інформатизація, телекомунікації, інтелектуальна власність, ліцензування, сертифікація, економіка, ринок, юриспруденція / За ред. д-ра юр. наук, проф. Р. А. Калюжного, д-ра экон. наук, проф. М. Я. Швеца. — К.: Интеграл, 2002. — 219 с.*
9. *Конвенція Совета Европы о предупреждении киберпреступлений (Draft Convention on Cyber-crime), Страсбург, 27.04.2000 г. (<http://conventions.coe.int/treaty/en/projects/cybercrime.htm>).*
10. *Конвенція № 108 Ради Європи «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних» (Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data; Amendment to Convention ETS No.108 allowing the European Communities to accede), Страсбург, 28.01.1981 р. Серія «Європейські угоди», № 108. (<http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/108.htm>). Офіційний переклад здійснено у ДКЗІ України, засвідчено МЗС України від 01.07.2002 р.*
11. *Директива 95/46/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу «Про захист осіб у зв'язку з обробкою персональних даних*

- і вільним обігом цих даних» від 24.10.1995 р. (<http://evropa.eu.int/ISPO/legal/en/dataprot/directiv/directiv.html>).
12. *Хартія* Глобального інформаційного общества (Окинава) / Дипломатический вестник. — М.: 2000, — № 8. — С. 51–56.
 13. *Доктрина* інформаціологічного розвитку людства в ХХІ столітті // Міжнародне право. — М.: 2001. — С. 400–424.
 14. *Європа* на шляху до інформаційного суспільства. Матеріали Європейської комісії 1994–1995 рр. — К.: ДКЗІ, 2000. — 176 с.
 15. *Брижко В. М., Базанов Ю. К., Харченко Л. С.* Ліцензування прав на інформаційні ресурси. — К.: Національне агентство з питань інформатизації при Президенті України, 1997. — 132 с.
 16. *Баранов А. А., Брижко В. М., Базанов Ю. К.* Права людини і захист персональних даних. — Харків: ХІПГ-Фолио, 2000. — 280 с.
 17. *Брижко В. М.* Про приєднання України до Конвенції № 108 Ради Європи // Право України. — 2003. — № 1. — С. 34–37.
 18. *Брижко В. М.* Інформаційне суспільство: свобода інформації та захист персональних даних. // Дк-Зв'язок. — 2000. — 10 жовтня.

СИСТЕМНА ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ПРАВООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

8.1. Законодавство України у сфері правоосвітньої діяльності

Право кожного громадянина України на освіту гарантується Конституцією України (ст. 53) [1].

Закон України «Про Національну програму інформатизації» визначає інформатизацію як сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки [2].

У Концепції Національної програми інформатизації значну увагу приділено інформатизації науки, освіти та культури. Так, інформатизація освіти спрямовуватиметься на формування та розвиток інтелектуального потенціалу нації, удосконалення форм і змісту навчального процесу, впровадження комп'ютерних методів навчання та тестування, що дасть можливість вирішувати проблеми освіти на вищому рівні з урахуванням світових вимог.

Серед таких проблем виділяються: індивідуалізація навчання, організація систематичного контролю знань, можливість враховувати психофізіологічні особливості кожної особи. Результатами інформатизації освіти мають бути:

- розвиток інформаційної культури людини (комп'ютерної освіченості);
- розвиток змісту, методів і засобів навчання до рівня світових стандартів;
- скорочення терміну та підвищення якості навчання і тренування на всіх рівнях підготовки кадрів;
- інтеграція навчальної, дослідницької та виробничої діяльності;
- удосконалення управління освітою;
- кадрове забезпечення усіх напрямів інформатизації України шляхом спеціалізації та інтенсифікації підготовки відповідних фахівців.

Першочерговим завданням є створення глобальної комп'ютерної мережі освіти та науки.

Передбачено також організацію державних і приватних центрів масового навчання населення новим спеціальностям з урахуванням вимог міжнародних стандартів для кадрового забезпечення усіх напрямів інформатизації як за рахунок інтенсифікації підготовки відповідних фахівців, так і шляхом створення навчального середовища на їх комп'ютеризованих робочих місцях; розвиток системи індивідуального безперервного навчання на основі автоматизованих навчальних курсів та систем, інтелектуальних комп'ютерних і дистанційних технологій навчання.

Інформатизація наукової діяльності сприятиме підвищенню ефективності наукових досліджень, створенню потужної системи науково-технічної інформації та її використанню на всіх етапах наукової діяльності за умови активізації всіх її форм. Повинні бути створені умови для широкої комп'ютеризації та математизації природничих і гуманітарних наук, входження у світову інформаційну мережу баз даних та знань, формування в майбутньому «об'єднаного» чи «колективного» інтелекту. Інформатизація вітчизняної науки дасть змогу підвищити її практичну віддачу, прискорити інтеграцію у світову науку.

У результаті — підвищення якості навчання на всіх рівнях освіти і підготовки та перепідготовки кадрів за рахунок впровадження автоматизованих систем масового поширення інформації у вищих закладах освіти, школах на основі спеціальних телевізійних каналів, налагодження випуску навчальної літератури в електронній формі, впровадження методик і програмно-технічних засобів дистанційного навчання.

Крім того, планується підвищити рівень ефективності боротьби з правопорушеннями, корупцією, організованою злочинністю на основі створення першої черги інтегрованої інформаційно-аналітичної системи правоохоронних органів України та міжвідомчого інформаційно-аналітичного комплексу аналізу і прогнозування рівня злочинності та правопорушень [3].

8.2. Проблеми та перспективи створення системи дистанційного навчання юридичної спрямованості

Під гнучким дистанційним навчанням розуміють комплекс освітніх послуг, які надаються шляхом впровадження телекомунікаційного інформаційно-навчального середовища, з використанням методології, спрямованої на індивідуальну, незалежну від місця та часу роботу студентів із структурованим навчальним матеріалом, з різним ступенем спілкування з віддаленими викладачами та студентами.

Комп'ютерна технологія дистанційного навчання — це процедури (правила, рекомендації) ефективного використання телекомунікаційних технологій із застосуванням педагогічних підходів та методів дистанційного навчання, що спрямовані на досягнення цілі навчання.

При проектуванні дистанційних навчальних програм треба враховувати не тільки особливості телекомунікацій, а й методологічні аспекти проведення дистанційного навчання, зокрема, сучасні педагогічні методики. Сьогодні ще іноді вважається, що для створення системи дистанційного навчання на базі комп'ютерних комунікацій достатньо розмістити якийсь навчальний матеріал на сервері навчального закладу чи установи. Однак фактично така форма навчання є традиційною заочною, змінюється лише спосіб доставки навчального матеріалу до користувача, а всі переваги комп'ютерних комунікацій використовуються не повною мірою.

Слід зазначити, що впровадження вискоєфективної системи дистанційної освіти потребує зокрема:

- розробки методик впровадження та використання системи дистанційного навчання з урахуванням зарубіжного позитивного досвіду, а також національних особливостей та освітніх традицій;
- організації навчання науково-педагогічних працівників відповідно до сучасного рівня розвитку комп'ютерних та телекомунікаційних технологій;
- розробки навчально-методичної літератури з організації та використання системи дистанційного навчання;
- створення єдиної інфраструктури дистанційного навчання тощо.

Враховуючи загальну тенденцію до глобалізації, проблеми інтеграції знань у навчанні стають усе більш актуальними. Освіта повинна перетворитися на безперервний процес, призначення якого — не стільки у надбанні знань, скільки в розширенні свідомості. Отже, акцент у придбанні знань переноситься із засвоєння розрізаних фактів з окремих дисциплін на удосконалення людських відносин.

Мета навчання може змінюватися в процесі життя під впливом різних ситуацій. Людина зростає на своєму фундаменті, стриженем же виступає особиста орієнтація у навчанні, тим самим інтеграція знань забезпечує їх повноту. Тобто сучасні можливості дозволяють моделювати різноманіття світу за допомогою таких засобів, як комп'ютерні навчальні середовища (у тому числі навчально-ігрові).

Останнім часом поняття «удосконалене інтерактивне навчання» (*advanced interactive education — AIED*) отримало нову інтерпретацію, яка відображає сучасну тенденцію зміщення парадигми освіти. Система освіти у всьому світі під впливом розвитку інформаційних технологій нині активно трансформується. Особливо це стосується засобів телекомунікацій, інформаційних баз даних і мультимедиа [4]. Освіта стає відкритою і дистанційною, один з головних засобів її

отримання — глобальна мережа Інтернет. У недалекому майбутньому студент зможе дистанційно скласти особистий план навчання (в тому числі, не виходячи з дому). В таких умовах навчальні курси, розроблені невеликими групами професіоналів з використанням сучасних освітніх технологій, зможуть конкурувати з курсами визнаних «гігантів» сучасної освіти. Тут перевагу отримує той, хто забезпечує найкращу якість навчання. Для досягнення цієї мети існує два способи. Перший полягає в утриманні колективу висококласних педагогів. Тоді новітні технології впливають тільки на спосіб і форму доставки матеріалів, однак задача інтелектуальної взаємодії з тим, кого навчають, все ж покладається на людину. Інший спосіб полягає у використанні інтелектуальних навчальних систем (ІНС). Цей шлях є більш перспективним: знижується навантаження на викладача, підвищується економічна ефективність і т. д.

Отже, розробка ІНС для відкритої освіти сьогодні набуває все більшої актуальності. Нині більшості існуючих навчальних додатків для Web бракує інтерактивності й адаптивності. У цьому плані високі показники мають ІНС. Водночас переваги Web загальновідомі: незалежність від часу і місця доступу, необмежена аудиторія та ін. Ідея об'єднання переваг цих технологій неодноразово висловлювалася останнім часом багатьма вченими [5, 6].

Інтенсивний розвиток комп'ютерних технологій дозволяє повному підійти до проблеми інтелектуалізації навчання. Один з можливих шляхів її вирішення полягає у створенні автоматизованих систем інтелектуалізації навчання. Відомі такі концепції (моделі) навчання:

1. *Когнітивна модель навчання Нормана*, яка полягає в тому, що знання студента являють собою «семантичну мережу», взаємопов'язану павутину ідей і понять. Надбання нового знання відбувається тоді, коли студент інтегрує нову інформацію в свою існуючу структуру знань. Ця модель заснована на принципі: «*Для того, щоб зрозуміти щось, з цим треба щось робити, взаємодіяти з ним*». Успіх вивчення залежить більшою мірою від кількості взаємодій з матеріалом та із середовищем навчання (місце, час, викладач, інші студенти тощо) [7].

2. *Модель гнучкого навчання (flexible learning)* звільняє студента від парадигми «класної кімнати» і дає більше можливостей керувати місцем, часом і швидкістю навчання. Тут провідна, активна роль в процесі навчання належить студенту, який звертається до викладача у міру необхідності. Тому «гнучке навчання» перетворює процес вивчення на дослідницьку діяльність [8].

3. *Алго-евристична теорія навчання Л. Ланди* передбачає, що вся пізнавальна діяльність може бути проаналізована в термінах операцій алгоритмічної, напівалгоритмічної, евристичної чи напівевристичної природи. Виявлені один раз, ці операції є основою для розробки стратегій і методів навчання. Теорія стверджує, що сту-

денти повинні навчатися не тільки знанням, а й алгоритмам і експертним евристикам їх отримання. Особлива увага звертається на навчання пізнавальним операціям, алгоритмам і евристикам, які утворюють загальні методи інтелектуальної діяльності [9].

4. *Гіпертекстова модель* заснована на гіпотезі, що переробка і генерація ідей мозком відбувається асоціативно. Надана в явному гіпертекстовому вигляді структура ідей (думок, термінів, фрагментів) викладача (на відміну від традиційних книг, фільмів, мови) дає студенту прямий доступ до цієї структури. Ефективність навчання і адекватність сприйняття матеріалу студентом суттєво зростають за рахунок виключення проміжної трансформації матеріалу. Більше того, ця мережа ідей викладача може бути ефективно трансформована студентом у свою власну мережу з урахуванням як сутності інформації, так і його індивідуальних психофізіологічних особливостей [10].

Броузинг стимулює творче мислення, у цьому випадку може виникати ефект «творчого осяяння». Згідно з гіпотезою Д. Енгельбарта, можливість маніпулювати зовнішніми символами породжує ефект розширення (підсилення) інтелекту користувача [11].

Стрімке впровадження інформаційних технологій зумовлює перегляд поняття безперервної освіти, яка має стати націленою на постійний розвиток окремих особистостей за рахунок зняття вікових, соціальних та організаційних обмежень, тобто «навчанням через усе життя». Мета безперервної освіти — надання кожному проблемної області та сфери діяльності, потрібних для розвитку ініціативи та самостійного мислення.

Дистанційне навчання (ДН) є сукупністю найякісніших і прогресивніших досягнень педагогічних технологій. Воно ґрунтується на принципах відкритого навчання, широко використовує комп'ютерні навчальні програми різноманітного призначення й сучасні телекомунікації для доставки навчального матеріалу та організації навчання як процесу спілкування в інформаційному освітньому просторі.

Комп'ютерні технології вже давно стали неоціненним засобом обробки інформації, звичним інструментом для розрахунків та опрацювання експериментів. Проте їх використання як інструменту ДН пов'язано з виконанням нових функцій, що потребує, зокрема, змін у свідомості викладачів. Крім того, об'єктивний процес глобалізації зумовлює велику міжнародну мобільність знань, впровадження якісних навчальних продуктів. Зростають вимоги не тільки до змісту знань, а й до технології їх подання.

Викладачі в ДН не тільки подають деяку інформацію, але й пояснюють, як її вивчити. Дистанційне навчання визначається високою професійністю викладача, прагненням до співпраці з колегами та студентами на шляху досягнення якісних результатів освіти, самоствердженням і високим рівнем обміну досвідом, комунікацією з різними освітніми структурами.

Сьогодні є всі підстави вести мову про формування нової інформаційної культури, що може стати вагомим внеском у загальну культуру людства. Її основою стануть знання про інформаційне середовище, закони його функціонування, вміння орієнтуватися в інформаційних потоках і готовність до постійної взаємодії з інформацією та взаємообміну між членами суспільства.

Слід відмітити, що забезпечення всіх переваг дистанційної освіти та її впровадження у вищому навчальному закладі потребують розв'язання численних проблем, серед яких насамперед можна назвати такі:

- наявність викладачів, які спроможні розробляти дистанційні курси та проводити дистанційні заняття;
- уміння студентів учитися дистанційно;
- сформованість інформаційного освітнього простору;
- розвинене матеріально-технічне забезпечення;
- організація міжвузівської кооперації та професійного спілкування;
- вирішення психологічних і педагогічних питань дистанційного навчання разом з пошуком ефективних розробок традиційного навчання, адаптованих до дистанційних курсів [12].

8.3. Шляхи інформатизації правоосвітньої діяльності

Інформатизація освіти протягом значного часу розумілася як просте оснащення комп'ютерною технікою та впровадження окремих автоматизованих засобів навчання. Однак вже сьогодні у багатьох вищих юридичних навчальних закладах можна спостерігати багато позитивних зрушень щодо комплексного впровадження сучасних інформаційних технологій, які охоплюють викладання багатьох дисциплін та всі форми навчальних занять і науково-дослідну роботу. Поширюється застосування мультимедіа, баз даних навчального та науково-педагогічного призначення, інформаційної підтримки у прийнятті управлінських рішень, комп'ютерного моделювання діяльності окремих підрозділів правоохоронних органів, інформаційно-довідкових гіпертекстових систем, комп'ютерних бібліотечних каталогів та ін.

Так, на виконання Закону України «Про Національну програму інформатизації», Наказу МВС України «Про концепцію розвитку системи інформаційного забезпечення ОВС України», «Програми інформатизації органів внутрішніх справ України», «Концепції розвитку органів внутрішніх справ України в XXI столітті» в Національній академії внутрішніх справ України здійснено низку заходів. Було впроваджено у навчальний процес мультимедійні комп'ютерні класи нового покоління «HiClass II», які перетворюють стандартну комп'ютерну мережу на ефективний інструмент викладання, знач-

но підвищують рівень навчання, забезпечують викладача набором потужних функцій для вивчення матеріалу за допомогою різноманітних технічних засобів (CD-ROM, відеомагнітофон, телебачення, Інтернет тощо), здійснено підключення комп'ютерних класів до глобальної мережі Інтернет.

Розроблена клієнт-серверна програма для навчання та автоматизованої перевірки знань з таких дисциплін: конституційне право, цивільне право, трудове право, історія держави та права, адміністративне право, управління ОВС в особливих умовах, юридична соціологія, теорія держави та права, кримінальне право, криміналістика, основи інформатики та обчислювальної техніки, юридична психологія, юридичне документоведення, адміністративна діяльність, фінансове право, кримінологія, судова медицина, інформаційне право тощо.

Важливим елементом впровадження новітніх інформаційних технологій є розробка мультимедійних електронних підручників. Електронні видання мають низку переваг порівняно із звичайними, а саме: можливість використання комп'ютерної графіки, відеофрагментів та звукового супроводження. Вони поєднують дидактичні, методичні та інформаційно-довідкові матеріали, а також програмне забезпечення, що дозволяє використовувати їх для самостійного отримання і контролю знань. Такі підручники в разі необхідності можуть бути застосовані для організації дистанційного навчання.

Відпрацьована технологія створення електронних посібників та підручників за допомогою Інтернет-технологій. Розроблено мультимедійні електронні підручники: «Судова медицина», «Вогнева підготовка», «Криміналістичне дослідження слідів рук», «Комп'ютерні технології в діяльності правоохоронних органів», «Курс інформатизації управління в ОВС», «Криміналістична інформатика» та ін., які розміщені на внутрішньому сервері.

Разом з Інститутом передових технологій були проведені роботи із застосування нового напрямку в обробці інформації — географічних інформаційних систем (ГІС). Розроблено цифрову карту Солом'янського району; програму статистичної обробки бази даних районного рівня для підключення їх до цифрової карти району.

З урахуванням сучасних вимог розроблено мережний варіант проекту комплексної автоматизації бібліотечної справи. Для створення інформаційної системи управління бібліографічними процесами впроваджено програму «УФД/ Бібліотека», яка забезпечує, зокрема: каталогізацію видань; реєстрацію читачів та організацій МБА; пошук та сортування документів за заданими параметрами; ведення інформації про читачів та ін. Створені локальні мережі загальних бібліотек та робочі місця в навчально-наукових інститутах та на юридичному факультеті академії, триває робота з введення бібліографічних описів в електронний каталог.

На базі навчального райвідділу внутрішніх справ створено програмно-апаратний комплекс (мережний варіант), на сервері встановлено інформаційну систему (25 підсистем) ГУ МВС України в Київській області, створено вузол електронної пошти для поповнення баз даних. Разом з Науково-дослідним центром правової інформатики Академії правових наук України постійно відслідковуються проблеми дистанційного навчання в Центрі ЮНЕСКО Інституту кібернетики ім. М. Глушкова.

На виконання рішень Вченої ради НАВСУ, де розглядалися питання щодо можливості організації підготовки фахівців по боротьбі зі злочинністю в комп'ютерній сфері, розроблені відповідні тематичні плани для підвищення кваліфікації слідчих та оперативних працівників в НАВСУ.

До програм перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників ОВС включено вивчення інформаційних підсистем для практичного використання у службовій діяльності. Разом з ДІТ МВС України створено модель системи комп'ютеризованого інформаційного забезпечення ОВС України з використанням реальної бази даних — автоматизованого банку даних (АБД «Центр»). З метою подальшого підвищення практичної спрямованості навчальних занять заплановано здійснити науковий експеримент — організацію віддаленого зв'язку і доступу до Інтегрованого банку даних МВС України з використанням Ethernet.

У навчально-наукових інститутах академії впроваджені у навчальний процес спеціалізовані автоматизовані робочі місця працівника карного розшуку, слідчого, чергового чергової частини тощо. Вивчаються системи «Ліга-Закон», «Правник» і т. п.

Одним із шляхів інформатизації правоосвітньої діяльності є впровадження у навчальний процес спеціалізованих навчальних курсів. Так, кафедрою інформаційних технологій останнім часом було впроваджено низку нових дисциплін, зокрема таких, як:

1. Інформатизація управління в ОВС.
2. Інформаційна безпека правоохоронних органів.
3. Сучасні технології в науково-педагогічній діяльності (для магістрів правознавства).
4. Комп'ютерні технології в управлінській діяльності (для магістрів управління).
5. Криміналістична інформатика.
6. Сучасні інформаційні системи та засоби спецтехніки боротьби зі злочинністю.
7. Інформаційне право.

На нашу думку, завдання, зміст та структуру деяких з них треба розглянути детальніше.

Навчальна дисципліна «Інформатизація управління в ОВС» [13].

Людство неминуче вступає в інформаційну епоху. Фахівці вважають, що у світі розпочалося сторіччя інформатизації. Не стоїть

осторонь цього процесу й наша держава, де останніми роками питанням інформатизації суспільства приділяється особлива увага.

Загальновідомий вислів «Хто володіє інформацією, той володіє світом» значною мірою стосується правоохоронних органів, де процеси збирання, обробки, аналізу та зберігання інформації, на основі якої приймаються управлінські рішення, відіграють вирішальну роль.

Сучасний стан застосування інформаційних технологій у всіх галузях потребує розширення їх впровадження в діяльність правоохоронних органів. Керівник, орієнтований на результат, діє не на основі своїх припущень і чуток, а приймає управлінські рішення на базі достовірної та повної інформації. Тому володіти інформацією, обсяги якої в органах внутрішніх справ невинно зростають, — одна з головних проблем сьогодення для керівника. При цьому треба враховувати, що інформація повинна надходити і оброблятися своєчасно. Ці проблеми можна та необхідно вирішувати за допомогою сучасних інформаційних технологій. Тому слухачі повинні у повному обсязі оволодіти навичками використання сучасних інформаційних технологій в практичній діяльності ОВС.

Керівнику треба усвідомлювати, що оволодіння новітніми комп'ютерними технологіями, участь у процесі комп'ютеризації підрозділу повинні стати факторами, які впливають на задоволеність роботою і мотивацію як самого керівника, так і його підлеглих.

Основні цілі та завдання спеціалізованого курсу:

- надати слухачам комплекс знань про предмет інформатизації управління, основні етапи розвитку, сучасний стан та проблеми інформатизації правоохоронних органів;
- розглянути законодавство України у сфері суспільних інформаційних відносин, нормативно-правове забезпечення інформатизації управлінської діяльності правоохоронних органів;
- вивчити систему інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ України, набути навичок роботи з деякими інформаційними підсистемами ОВС України та правовими інформаційно-пошуковими системами;
- вивчити питання інформаційної безпеки правоохоронних органів, мати уявлення про правопорушення у галузі інформаційних технологій;
- ознайомитися з можливостями локальних та глобальних комп'ютерних мереж (в тому числі мережі Інтернет) для обміну інформацією, в тому числі управлінською, системою електронної пошти та її використанням на різних рівнях управління ОВС;
- ознайомитися з базами та банками даних ОВС, Інтегрованим банком даних ОВС України та Національним банком даних АМТ;

- набути навичок щодо використання табличних процесорів та систем управління базами даних, комп'ютеризованих робочих місць працівників ОВС;
- ознайомитися з можливостями автоматизації документообігу керівного складу;
- ознайомитися з основами моделювання та з використанням експертних систем та систем підтримки прийняття рішень у боротьбі зі злочинністю;
- відпрацювати навички роботи з прикладними програмами та інструментарієм для підготовки і подання графічної та мультимедійної інформації, розробки презентацій;
- оволодіти методикою комплексного використання засобів автоматизації в управлінській діяльності;
- набути уявлення про світові тенденції та перспективи розвитку інформаційних технологій в правоохоронній діяльності [14, 15, 16].

Навчальна дисципліна «Криміналістична інформатика».

Розширення останнім часом сфери застосування методів математики, кібернетики та інформатики, їх проникнення у сферу криміналістики вимагають вирішення питань щодо ролі цих методів у процесі пізнання та їхньої реалізації в практичній діяльності правоохоронних органів.

Практика боротьби зі злочинністю свідчить, що ефективність роботи цих органів суттєво залежить від вміння використати сучасних досягнень науково-технічного прогресу. Зокрема, в органах внутрішніх справ накопичений чималий досвід застосування нових інформаційних технологій та обчислювальної техніки при розкритті й розслідуванні злочинів, проведенні слідчих дій, судових експертиз, вирішенні інших криміналістичних завдань.

Про необхідність викладання в юридичних вузах подібної дисципліни вчені та фахівці вели мову вже давно. Ще у 1968 р. на юридичному факультеті Київського державного університету ім. Т. Шевченка як факультатив була запроваджена дисципліна «Використання кібернетики у праві». У 1973 р. була прийнята рекомендація про доцільність вивчення подібного курсу в усіх юридичних вищих навчальних закладах країни.

Багаторічний досвід викладання у Національній академії внутрішніх справ дисципліни «Основи інформатики та обчислювальної техніки» свідчить про те, що курсанти отримують певний обсяг знань щодо основних понять цієї науки, оволодівають прийомами та навичками роботи на персональних комп'ютерах, знайомляться з основними автоматизованими системами, що функціонують в органах внутрішніх справ. Однак специфіка криміналістичних об'єктів та завдань їхнього дослідження вимагають, відповідно, специфічних, спеціально розроблених методів, методик, алгоритмів та комп'ютерних програм. Крім того, якщо в курсі «Основи інформатики

та обчислювальної техніки» вести мову, зокрема, про автоматизацію криміналістичних досліджень — це буде порушенням методологічної послідовності викладення навчального матеріалу. Тому викладання спеціалізованого курсу «Криміналістична інформатика» можливе лише на базі основ інформатики та обчислювальної техніки, а також курсів криміналістики, кримінального права та процесу, судових експертиз й інших юридичних дисциплін.

Головні завдання спеціалізованого курсу:

- отримати комплекс теоретичних знань щодо основних положень криміналістичної інформатики;
- навчитися використовувати персональний комп'ютер при вирішенні інформаційно-пошукових завдань слідства й криміналістики;
- набуття навичок з використання автоматизованих систем для багатоаспектної обробки криміналістичної інформації;
- навчитися використовувати комп'ютер при проведенні певних видів судових криміналістичних експертиз;
- майбутнім слідчим та експертам-криміналістам дістати уявлення про правопорушення у галузі інформатики, навчитися прийомам розкриття, розслідування та попередження комп'ютерних злочинів.

Спеціалізований навчальний курс «Криміналістична інформатика» складається з двох частин: загальної та особливої, що об'єднують вісім тем:

Частина загальна

1. Предмет та природа криміналістичної інформатики. Завдання і структура спеціалізованого навчального курсу.

2. Криміналістична інформатика та інформаційні процеси як об'єкт автоматизації.

3. Проблеми алгоритмізації та автоматизації у слідчо-експертній практиці.

4. Експертні системи, проблеми їх використання для вирішення криміналістичних завдань.

Частина особлива

5. Основи моделювання. Системний підхід до розслідування злочинів.

6. Єдина Система інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ України. Автоматизовані криміналістичні обліки.

7. Використання засобів та методів інформатики для вирішення завдань судово-криміналістичних експертиз.

8. Правопорушення в галузі інформатики. Основи розкриття, розслідування та попередження злочинів, пов'язаних з використанням комп'ютерних технологій.

У навчальний процес дисципліну «Криміналістична інформатика» впроваджено у 1996 році (на слідчо-криміналістичному факультеті НАВС України), а з 2000 року — в Інституті управління НАВС

України. Крім того, дисципліну «Криміналістична інформатика» впроваджено у навчальний процес Національного технічного університету України «КПІ» та на юридичному факультеті Міжнародного інституту лінгвістики і права.

Навчально-методичне забезпечення дисципліни, крім навчальної програми [17], складається: з курсу лекцій [18]; навчально-практичних посібників, інструктивно-методичних матеріалів [19, 20, 21] та навчально-методичних комплексів [22] з дисципліни для різних категорій слухачів і курсантів.

Специфіка навчальної дисципліни «Криміналістична інформатика» полягає в тому, що її викладання потребує, крім навчально-методичного забезпечення, ще й відповідного технічного та програмного забезпечення.

Щодо технічного забезпечення, навчально-методичні кабінети (комп'ютерні класи) повинні бути оснащені сучасними потужними мультимедійними персональними комп'ютерами, які дають змогу задіяти весь спектр спеціалізованого програмного забезпечення дисципліни. У кожному такому навчально-методичному кабінеті треба організувати локальні мережі з головним комп'ютером — сервером. Крім того, з метою створення сприятливого навчального середовища при викладанні дисципліни доцільно використовувати систему «Hi-Class».

Програмне забезпечення (ПЗ) дисципліни «Криміналістична інформатика» складається зі стандартного ПЗ (операційні системи, системи управління базами даних, текстові та графічні редактори, електронні таблиці та ін.) та прикладного ПЗ, специфічного для криміналістичної діяльності.

На наш погляд, прикладне програмне забезпечення, що використовується при викладанні дисципліни «Криміналістична інформатика», можна класифікувати таким чином:

- комп'ютерні програми, що впроваджені та застосовуються у практичній діяльності правоохоронних органів: бази та банки даних оперативного-розшукового, статистичного та іншого призначення; криміналістичні обліки; автоматизовані робочі місця працівників галузевих підрозділів; інформаційно-аналітичні та експертні системи; системи підтримки прийняття рішень тощо;
- навчальні та контролюючі програми, що використовуються в процесі криміналістичної підготовки та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів;
- комп'ютерні імітаційні ділові ігри для відпрацювання тактики і методики розкриття та розслідування злочинів.

Розроблено та видано анований каталог програмного забезпечення для використання у криміналістичній підготовці слухачів і курсантів НАВСУ, де описано всі категорії наведених комп'ютерних програм.

Програмне забезпечення першої категорії, яке використовується або пропонується до використання у практичній діяльності правоохоронних органів різних відомств і рівнів при розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів, активно застосовується при викладанні дисципліни.

Так, на практичних заняттях з теми «Експертні системи, проблеми їх використання для вирішення криміналістичних завдань» застосовується спеціально розроблена комп'ютерна програма — система підтримки прийняття рішень «Маньяк». Це реально діюча система, що призначена для використання при розкритті та розслідуванні серійних вбивств, скоєних на сексуальному підґрунті (див. рис. 8.1).

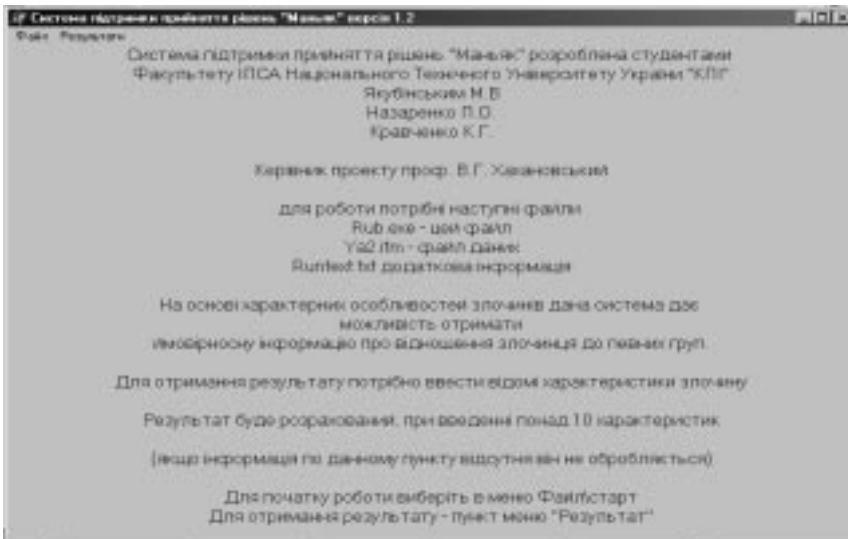

Рис. 8.1. Система підтримки прийняття рішень «Маньяк»

В процесі роботи із системою користувач відповідає на запитання (особливості злочинних дій, район діяльності злочинця, прийоми та способи заманювання жертви, стать потерпілих, як вони характеризуються — позитивно чи негативно, причина смерті та ін.), які можна розглядати як своєрідну базу знань системи. У свою чергу, відповідаючи на запитання системи, користувач заповнює її базу даних. При цьому треба відповісти не менше ніж на десять запитань для того, щоб отримати результат — відповідь системи (див. рис. 8.2).

На основі заповнення запропонованої бази даних система підтримки прийняття рішень видає рекомендації щодо належності злочинця до певної категорії (рецидивіст, з відхиленням у статевому плані, з наявністю психічних відхилень, атиповий злочинець, неповнолітній) у відсотках та графічній формі (див. рис. 8.3).

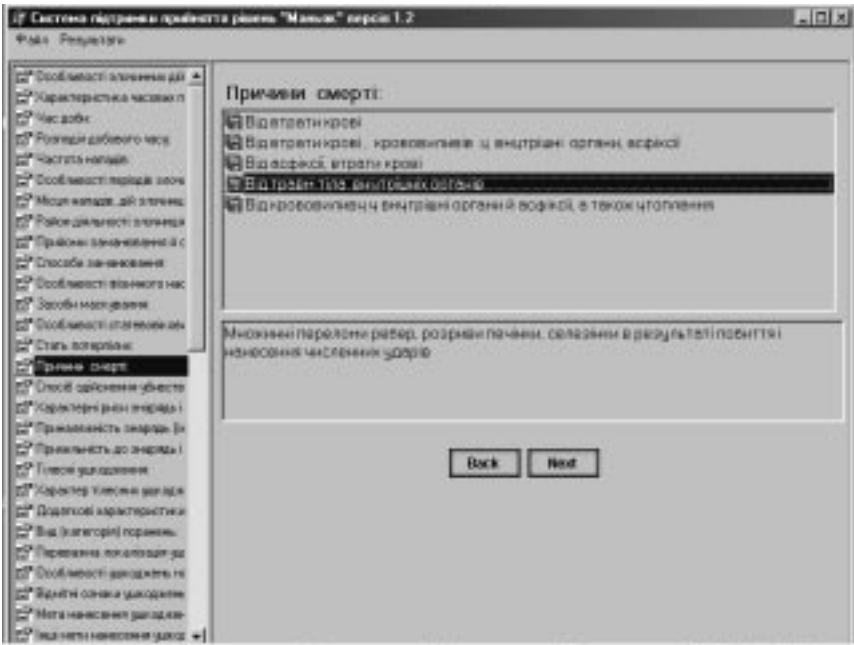

Рис. 8.2. Заповнення бази даних системи

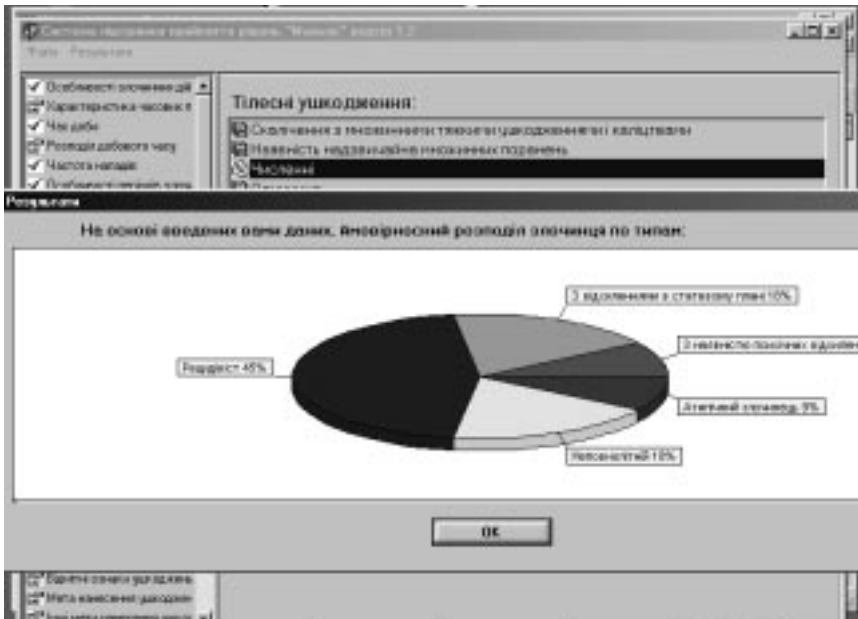

Рис. 8.3. Результати роботи з системою підтримки прийняття рішень «Маньяк»

Рекомендації, що надає система (орієнтуюча інформація), можуть використовуватись при розкритті та розслідуванні злочинів, зокрема, для висування певних версій у кримінальній справі. Система має зручний інтерфейс, функціонує у середовищі *Microsoft Windows*.

Слід відмітити, що одним з найважливіших завдань оперативно-розшукової діяльності є розшук осіб, що сховалися від слідства, суду і відбування покарання, безвісти зниклих; упізнання трупів невідомих громадян і встановлення особистості хворих (перш за все — душевнохворих), які не можуть надати про себе відомості. Практика свідчить, що багато з розшукуваних осіб стали жертвами злочинів, загинули в результаті нещасних випадків, самогубств, хвороб, потрапили без документів, що засвідчують особистість, в психіатричні та інші лікувальні заклади.

Отже, особливого значення набувають питання фіксації ознак зовнішності розшукуваних осіб. Чим точніше описані ознаки зовнішності особи, тим легше можна встановити розшукуваного. Однак через різну здатність сприйняття, неоднаковий рівень освіти як заявника, так і співробітників правоохоронних органів та інше часто допускаються грубі помилки у визначенні, назвах і фіксації ознак зовнішності.

Сьогодні не викликає сумнівів, що одним із шляхів суттєвого підвищення ефективності навчального процесу є комплексне використання технічних засобів навчання і насамперед комп'ютерної техніки. Комп'ютерна програма-тренажер «Очевидець» призначена для відпрацювання навичок описання зовнішності людей, надає можливість вивчити методику складання словесного портрета. Проводиться аналіз заданих значень ознак зовнішності і виставляється оцінка.

У програмі «Очевидець» ознаки зовнішності наведені у тій послідовності, в якій їх рекомендовано описувати при складанні словесного портрета. Ознаки задаються за допомогою структурованої системи меню, пункти кожного меню можуть відповідати:

- назвам елементів зовнішності (волосся, чоло, брови і т. д.);
- назвам ознак зовнішності (наприклад, при виборі елемента зовнішності «Чоло» з'явиться підменю: «Чоло за шириною», «Чоло за висотою»);
- значенням ознак зовнішності (при виборі ознаки «Чоло за висотою» підменю має пункти: «Не знаю», «Низьке», «Середнє», «Високе»).

У режимі «навчання і виконання контрольного завдання» вводиться особиста реєстраційна інформація і номер варіанта. Для навчання можна використовувати 50 портретів, згрупованих у 10 варіантів. В процесі навчання використовується довідкова графічна інформація про типові ознаки зовнішності. Для кожного складеного портрета проводиться аналіз заданих значень ознак зовнішності і виставляється оцінка.

Програма містить такі основні антропологічні типи населення країн СНД:

- європейський тип населення центральної частини СНД (росіяни, українці, білоруси, прибалтійські національності);
- кавказький (європейський південний) тип (грузини, вірмени, азербайджанці та ін.);
- монгольський тип населення Центральної і Середньої Азії (середньоазіати);
- монгольський тип населення Центрального Сибіру (якути, буряти, чукчі, коряки).

Відомо, що в курсі криміналістики послідовно вивчаються основи тактики проведення окремих слідчих дій, а потім — методики розслідування окремих видів злочинів. Тактика окремих слідчих дій складається із сукупності тактичних прийомів розслідування, сутність яких полягає у лінії поведінки слідчого, в оптимальній послідовності дій, у виборі найкращих умов для виконання цих дій тощо. Вироблені у студентів уявлення про окремі тактичні прийоми проведення слідчих дій забезпечують можливість формування більш широких уявлень про методику розслідування окремих видів злочинів.

Обсяг навчальних годин курсу криміналістики не дозволяє достатньо глибоко засвоїти всі криміналістичні поняття. Крім того, при традиційному підході до вивчення криміналістики неможливо забезпечити надбання навичок використання сукупності отриманих знань в конкретній слідчій ситуації, вирішення якої потребує не тільки послідовності певних слідчих дій, але й значного обсягу дій і рішень, пов'язаних з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, кримінально-правової, процесуальної та іншої оцінки сукупності інформації у справі. В умовах обмеженого часу досить ефективно використання комп'ютерної техніки з відповідним програмним забезпеченням — так званих комп'ютерних криміналістичних ділових ігор (ККДІ).

Виявилось можливим виділити із сукупності простих тактичних прийомів розслідування елементи (криміналістичні знання), що менш за все змінюються у різних слідчих ситуаціях. Так, на різних етапах розслідування характерні слідчі дії, оперативні та організаційні заходи (допит, обшук, огляд, впізнання, очна ставка тощо), прийоми проведення і забезпечення яких досить типові, тому вони можуть бути формалізовані в комп'ютерних системах.

За допомогою ККДІ можливо формування професійних умінь і навичок прийняття тактичних рішень у складних ситуаціях при розслідуванні різних категорій злочинів. Програмне забезпечення ККДІ побудовано таким чином, що дозволяє удосконалювати існуючі ігри, а також розробляти нові для засвоєння методик розслідування інших категорій злочинів. Усі ігри розроблені на базі реальних кримінальних справ.

Робота всіх подібних програм починається з вивчення вихідної інформації про вчинення того чи іншого злочину. Далі з'являється меню слідчих дій, процесуальних рішень, оперативно-розшукових та інших заходів, які вибираються в першу чергу в певній слідчій ситуації, потім здійснюється вибір фігурантів (осіб, предметів, подій та ін.), за участю яких цей захід треба проводити. Після цього система повідомляє про результати проведення заходів.

Можна вільно вибирати послідовність проведення тих або інших заходів, однак система здійснює контроль за відповідністю порядку проведення заходів вимогам кримінально-процесуального законодавства. Так, фіксуються випадки проведення слідчих дій до порушення кримінальної справи та ін. Результати проведених заходів фіксуються і можуть проглядатися слухачами.

Комп'ютерні імітаційні ділові ігри являють собою систему ролевих функцій, установок для певної професійної діяльності. В них об'єднуються можливості сучасних комп'ютерних технологій та ігрові моменти, що забезпечує оптимальне включення особи у процес діяльності, дозволяє значно спростити проблеми, пов'язані з необхідністю врахування індивідуальних особливостей тих, хто навчається.

При створенні таких комп'ютерних програм на основі реальних кримінальних справ розробники, як правило, враховують, що вони повинні мати розвинуту систему підказок, бути простими у керуванні, захоплюючими (модельовані ситуації повинні містити елементи новизни), забезпечувати вирішення практичних завдань, а також оцінювання дій тих, хто навчається.

З відомого сьогодні програмного забезпечення в галузі криміналістичної підготовки заслуговують на увагу такі комп'ютерні програми: «Розбій», «Слідчий», «Вбивство», «Дізнання», «Пошук зниклого», «Крадіжка» і т. п. Кожна з цих програм має свої особливості.

Так, комп'ютерна імітаційна ділова гра (тактична задача) «Розбій» моделює процес розкриття і розслідування розбійного нападу. Задача носить інтегрований, міждисциплінарний характер і потребує використання знань таких наук, як кримінальне право, кримінальний процес, криміналістика, ОРД тощо. При цьому знання та навички у галузі інформатики потрібні мінімальні [23, с. 36–38].

На основі цієї фабули кафедрою інформаційних технологій Національної академії внутрішніх справ України разом з Інститутом прикладного системного аналізу НТУУ «КПІ» та Науково-дослідним центром правової інформатики Академії правових наук України у 2004 році розроблена принципово нова комп'ютерна програма, особливості якої висвітлюються в цій роботі нижче.

Програма «Слідчий» (автор сценарію д-р юр. наук С. І. Цветков) — одна з перших навчальних систем з криміналістики, призначена для навчання з методики розслідування крадіжок, грабежів, розбоїв, викрадань автотранспорту, які вчиняються стійкою злочинною

групою. Програма має десять фабул про вчинення різних злочинів, за результатами роботи слухачі повинні встановити всіх учасників групи і всі епізоди вчинення злочину.

Крім того, програма дозволяє відпрацьовувати додаткові навчальні питання, пов'язані з взаємодією слідчих один з одним та з оперативними працівниками. При цьому різні ігрові колективи можуть працювати паралельно за різними фабулами, координуючи спільну роботу. Це, зокрема, дозволяє відпрацьовувати навички управління діяльністю з розкриття і розслідування злочинів. Гра завершується прийняттям рішення про притягнення винних осіб як обвинувачених з різних епізодів злочинної діяльності. Вона заснована на базі знань, побудованій за принципом діагностичних експертних систем. При розробці програми були використані матеріали 12-ти кримінальних справ.

У програмі «Слідчий» можна за бажанням вибрати одне з 11 завдань (див. рис. 8.4).

Особливістю програми є розмежування бази даних і математичного забезпечення, що дозволяє корегувати систему чи створюва-

Комплексная имитационная обучающая программа «СЛЕДОВАТЕЛЬ»	
укажите номер Вашего варианта	
Расследование краж из квартир (прошлых лет)	1
Расследование грабежей (прошлых лет)	2
Расследование грабежей	3
Расследование разбоев с целью завладения государственным или общественным имуществом	4
Расследование краж из квартир, совершенных группой лиц	5
Расследование хищений государственного или общественного имущества, совершенное путем грабежа	6
Расследование разбоев с целью завладения государственным или общественным имуществом, совершенных группой лиц	7
Расследование разбоев с целью завладения автотранспортом	8
Расследование разбоев (нападение с целью завладения личным имуществом граждан), совершенных группой лиц	9
Расследование угонов автотранспортных средств	10
Комплексное криминалистическое учение	11

Рис. 8.4. Комплексна імітаційна ділова гра «Слідчий»

ти абсолютно нову імітаційну ділову гру без володіння навичками програмування.

На базі такої самої оболонки побудована також комп'ютерна програма «Убивство», яка призначена для відпрацювання навичок розслідування побутових вбивств.

Особливістю цієї програми є моделювання ситуацій, коли слідчому доводиться оцінювати всю сукупність зібраних доказів для прийняття таких рішень, як затримання підозрюваних, залучення як обвинувачених, обрання запобіжних заходів. На процесуальні помилки система адекватно реагує.

Програма «Рекет» орієнтована на формування навичок розслідування справ, вчинених організованими угрупованнями. Вихідна інформація пов'язана із заявою потерпілої особи про факт кваліфікованого вимагання. В процесі розслідування треба викрити членів злочинного формування, а також вийти на інші епізоди злочинної діяльності (інші вимагання, розбійний напад).

В системі особливу увагу приділено відпрацюванню навичок виявлення як виконавців злочинів, так і встановленню інших членів злочинних угруповань (організатор, навідник, приховувач).

Програма «Міраж» може використовуватися для відпрацювання навчальних питань, пов'язаних з комплексним використанням сил і засобів при розкритті тяжких злочинів (розбійні напади, бандитизм). Тут також виникає завдання виявлення членів злочинного угруповання і їх викриття. В цій системі більше уваги приділено питанням оперативно-розшукової діяльності. Заснована на матеріалах реальної кримінальної справи і результатах відповідного дисертаційного дослідження.

Програма «Розслідування зґвалтувань» призначена для формування навичок розслідування статевих злочинів, особливо пов'язаних з призначенням експертизи. Значну увагу приділено питанням реагування на заяви та повідомлення про злочини, що надходять, встановленню особи, яка вчинила злочин.

Окремо слід виділити комп'ютерну програму — ділову гру «Дізнання», яка призначена для навчання і контролю знань з методики розкриття і розслідування злочинів проти власності, у сфері економіки, розкрадання наркотиків, а також тактики і особливостей виконання окремих слідчих дій у справах цих категорій. Фабулу імітаційної ділової гри «Дізнання» представлено на рис. 8.5.

З'являється меню, де вибирається той чи інший захід (деякі заходи знаходяться всередині представлених на рис. 8.6 пунктів меню).

Так, при вході до меню «Робота з картотеками» можна продивитись облік раніше засуджених за прізвиськами, за обліком паспортних служб, за відбитками пальців рук, вилучених з місць нерозкритих злочинів тощо. Якщо, зокрема, потрібно порушити кримінальну справу, це можна зробити шляхом входження в меню «Прийняття рішення по матеріалу чи у справі» і т. д.

ВВОДНАЯ

10 декабря в 19–20 по телефону в дежурную часть ГОВД поступило сообщение от гр. Быстровой Л. И., что 10–12 мин. назад неизвестный ворвался в квартиру, силой затолкал ее в ванную и запер, после чего разбил дорожную посуду, ряд других предметов и скрылся.

Адрес заявителя: ул. Маркса, 12, кв.19.

В Вашем распоряжении имеются:

служебная автомашина

табельное оружие

средства связи

укомплектованный следственный чемодан

дополнительные техкримсредства

Дежурная опергруппа задействована на раскрытии тяжкого преступления.

Приступайте к решению задачи самостоятельно.

ЖЕЛАЕМ УСПЕХА!

ДЛЯ ПРОДОЛЖЕНИЯ НАЖМИТЕ КЛАВИШУ <ПРОБЕЛ>

Рис. 8.5. Фабула імітаційної ділової гри «Дізнання»

**ДЛЯ РЕШЕНИЯ ЗАДАЧИ ВЫ МОЖЕТЕ ВЫПОЛНИТЬ
СЛЕДУЮЩИЕ МЕРОПРИЯТИЯ:**

1. Изучение материалов по ЕКУП ГОВД
2. Работа с картотеками
3. Следственный осмотр места происшествия
4. Взять объяснение (принять заявление)
5. Поквартирный обход
6. Проверка лица оперативным путем
7. Допрос
8. Очная ставка
9. Оpozнание
10. Предъявление доказательств
11. Выемка
12. Обыск
13. Изъятие образцов для сравнительного исследования
14. Назначение экспертизы
15. Наложение ареста на имущество
16. Обращение к прокурору (уведомление, получение санкции)
17. Избрание меры пресечения
18. Принятие решения по материалу или по делу

**ДЛЯ ПРОВЕДЕНИЯ МЕРОПРИЯТИЯ НАБЕРИТЕ ЕГО КОД
И НАЖМИТЕ КЛАВИШУ <ПУСК>**

Рис. 8.6. Головне меню програми «Дізнання»

При огляді місця події програма пропонує здійснити загальний огляд, де у графічній формі відображені окремі об'єкти (див. рис. 8.7).

Рис. 8.7. Загальний огляд місця події в програмі «Дізнання»

При виборі огляду окремого об'єкта (наприклад, дверей) на екрані з'являється його графічне зображення (див. рис. 8.8), що є досить позитивним на відміну від розглянутих вище програм.

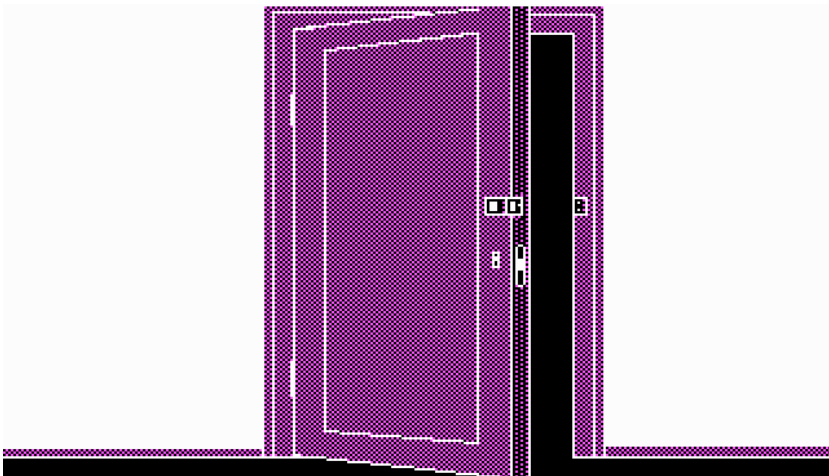

Рис. 8.8. Огляд окремих об'єктів в програмі «Дізнання»

Крім того, пропонується вибрати спеціальні технічні та криміналістичні засоби в ході детального огляду об'єктів (див. рис. 8.9), що свідчить про комплексність програми «Дізнання».

<p style="text-align: center;">ДЕТАЛЬНЫЙ ОСМОТР ОБЪЕКТА</p> <p style="text-align: center;">Укажите техкримсредства, которые должен использовать эксперт в ходе детального осмотра объекта:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Магнитный искатель-подъемник2. Дактонабор используется3. Фотоаппарат используется4. Измерительные средства используется5. Набор для биоследов используется6. Металлоискатель «Гамма» нецелесообразно7. Металлоискатель «ИМП»8. Одорологический комплект9. Спецхимвещества10. Средства сбора и упаковки микрочастиц используется11. Закончить выбор техкримсредств <p style="text-align: center;">Наберите необходимый код и нажмите клавишу <ПУСК></p>

Рис. 8.9. Вибір спеціальних та криміналістичних засобів

Особливостями комп'ютерної програми «Дізнання» є також те, що при порушенні кримінальної справи у разі неправильної кваліфікації злочину фіксується помилка, на екран видається відповідне попередження, а загальна оцінка за виконання завдання знижується. При цьому після порушення справи з'являється повідомлення про те, що справу поставлено на контроль і про результати її розслідування необхідно доповісти протягом 10-ти діб. Потім на екрані монітора спалахує і постійно присутнє повідомлення «До закінчення контрольного терміну залишилось X діб», де X через кожні декілька хвилин зменшується на одиницю.

Після прийняття одного з рішень у справі (направити кримінальну справу за підслідністю прокурору, в слідче відділення міськрайвідділу, прокурору для затвердження обвинувального висновку, виділити кримінальну справу в окреме провадження, звернутися з проханням звільнити від розслідування тощо) клавіатура комп'ютера блокується, на екран виводиться відповідне по-

відомлення, перехід до підведення підсумків виконання завдання може здійснити викладач шляхом введення відомого лише йому пароля.

Програма виставляє оцінку за п'ятибальною системою, детально аналізує результати виконання завдання: вказує на неправильні та невиконані під час роботи заходи.

Отже, на нашу думку, комп'ютерна імітаційна ділова гра «Дізнання» за своїми комплексними параметрами (принципами побудови, дизайном, ефективними навчальними та контролюючими функціями та ін.) вигідно відрізняється від інших розглядуваних програм.

Комп'ютерна імітаційна ділова гра «Мак» призначена для навчання і контролю знань з методики розкриття злочинів, пов'язаних з розкраданням наркотиків, а також тактики і особливостей проведення оперативних заходів і здійснення окремих слідчих дій у справах цих категорій.

Слід відмітити комп'ютерні програми «Пошук зниклого» і «Крадіжка» (автор сценаріїв — д-р юр. наук, проф. В. П. Бахін), особливістю яких є те, що після появи фабули кримінальної справи на екрані дисплея не відображається перелік можливих оперативних заходів і слідчих дій (на відміну від інших подібних програм). Слухачу (курсанту) необхідно самостійно (за допомогою клавіатури) вказати свої версії з конкретного злочину, визначити необхідність виконання тих чи інших дій. Такі програми настроєні на певні «ключові слова», лише при наборі яких слухач (курсант) пропускається до наступної стадії розслідування.

Багаторічний досвід викладання в Національній академії внутрішніх справ України свідчить про значне підвищення ефективності навчального процесу при використанні таких програм. При цьому вони використовуються для підготовки слухачів і курсантів слідчої спеціалізації на завершальному етапі в рамках теми «Основи моделювання. Системний підхід до розслідування злочинів» спеціалізованої навчальної дисципліни «Криміналістична інформатика» (після розгляду відповідних тем криміналістичної тактики і методики, а також детального вивчення макетів кримінальних справ) [24, 108–111; 25, 10–12].

Як вказувалося вище, було розроблено нову комп'ютерну програму на основі фабули реальної кримінальної справи «Розбій», яка функціонує у середовищі ОС *Microsoft Windows*. Крім текстової, у програмі передбачено введення і графічної інформації (зокрема, фотографії особи, яка допитується).

При запуску програма пропонує користувачу настроїти програму або почати розслідування (див. рис. 8.10).

Після вибору меню «настройка» можна зв'язати ту чи іншу дію з певною фотографією (див. рис. 8.11).

Починаючи розслідування, користувач має вибрати на свій розсуд ту чи іншу дію (див. рис. 8.12).

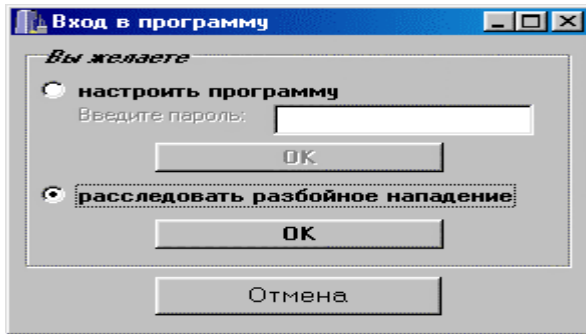

Рис. 8.10. Початок роботи з програмою «Розбій»

Рис. 8.11. Настройка програми «Розбій»

Слід зазначити, що в програмі передбачено поточний перегляд виконаних заходів. Таким чином розробники системи практично позбавили користувача обов'язкового ведення записів про хід розслідування. На кінцевому етапі роботи програма підводить підсумки проведеного розслідування: підраховує кількість правильних і помилкових дій, виставляє відповідну загальну оцінку за результатами виконаної роботи.

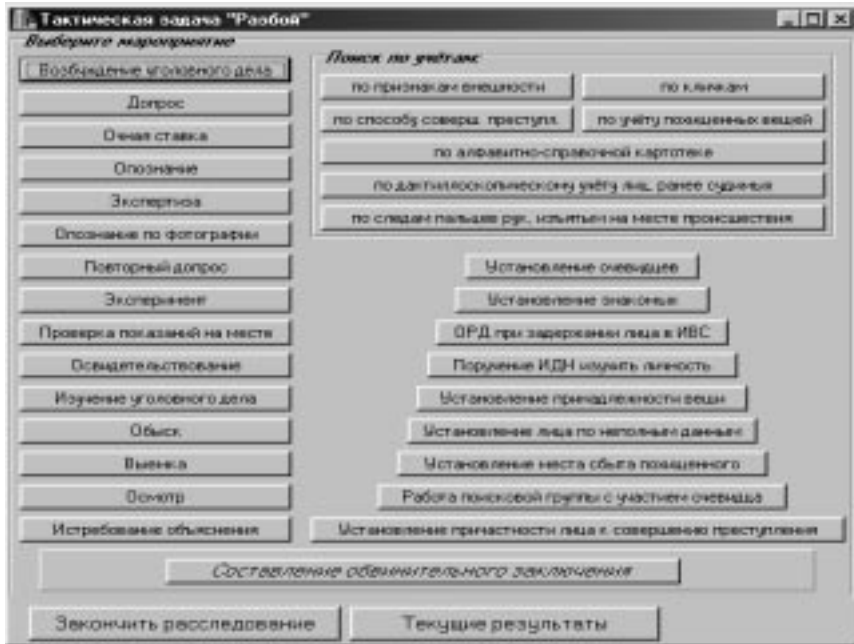

Рис. 8.12. Початок розслідування

На основі аналізу програмного забезпечення цього напряму було прийнято рішення про створення подібної програми нового покоління. В рамках співробітництва між Національною академією внутрішніх справ України та Інститутом прикладного системного аналізу Національного технічного університету України «КПІ» було створено спеціалізоване програмне забезпечення для комп'ютерного моделювання в правовій сфері.

Програма «Слід» являє собою оболонку, що функціонує у середовищі *Microsoft Windows*, яка дозволяє створювати комп'ютерні імітаційні ділові ігри з будь-якої тематики, має власний редактор для створення відповідних кадрів. Крім тексту, передбачено введення і графічної інформації (у тому числі — шляхом сканування фотографій, знімання за допомогою відеокамери на місці події відеофрагментів і приєднання їх до ділової гри, що створюється).

Після реєстрації користувача (ці дані у подальшому використовуються при підведенні підсумків роботи) програма виводить стартовий кадр (див. рис. 8.13), де наведено фрагмент програми з фабулою програми «Убивство».

Тут користувачу вже доступна вся функціональність системи, а саме:

- власне кадр інформації — текст і рисунок;
- список доступних об'єктів;

Рис. 8.13. Стартовий кадр програми «Слід»

- список «історії» — виконаних на попередніх кроках дій;
- системне меню програми.

Робоче поле програми розділено на секції, в яких розміщені вказані вище кадри інформації — текст і рисунок, список доступних об'єктів і список «історії». Розміри цих областей зроблені рухливими: наприклад, для зміни розмірів області тексту по відношенню до рисунка треба підвести «мишу» до рамки, що розділяє рисунок і текст, натиснути ліву клавішу «миші» і, удержуючи її, «перетягнути» рамку ввєрх чи вниз.

Системне меню програми можна умовно розділити на три окремі складові: власне меню програми: пункти «Файл», «Настройки», «Допомога»; друга частина — панель кнопок, яка повторює функціональність відповідних пунктів меню; і третя частина — пункт меню «Заходи», з яким користувач працює при виконанні тих чи інших дій.

Більш детальний опис програми, який включає і процес формування файлів, можна проглянути шляхом вибору пункту меню «Допомога» чи натиснувши клавішу F1 на клавіатурі.

Проведення заходів здійснюється шляхом вибору відповідного заходу, користувачу пропонується заповнити форму, в якій вказуються об'єкти-фігуранти (один чи два — залежно від заходу). Після вибору фігурантів програма формує черговий кадр інформації або повідомлення про нерезультативність цього заходу.

Слід відмітити, що в областях, які відображають доступні об'єкти і виконані дії, інформація автоматично поновлюється. Таким чином, розробники системи звільнили користувача від ведення записів про хід розслідування (див. рис. 8.14).

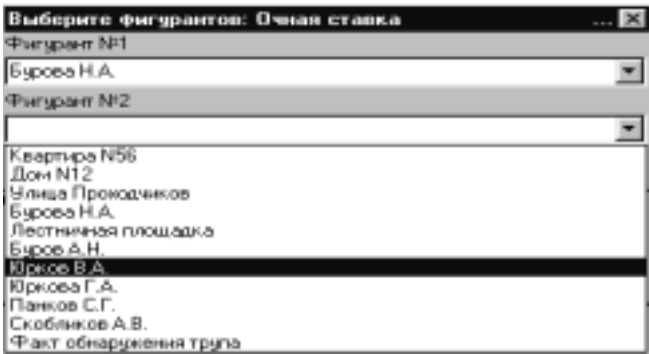

Рис. 8.14. Інформація про фігурантів та виконані дії

Керування настройками і підключення файлів кримінальної справи здійснюється за допомогою пунктів меню настройки або при натисканні відповідної піктограми — кнопки на панелі інструментів програми. Можна керувати (дозволяти чи забороняти) виводом полів робочої області програми і підключенням зовнішніх файлів, що містять інформацію про кримінальну справу (див. рис. 8.15).

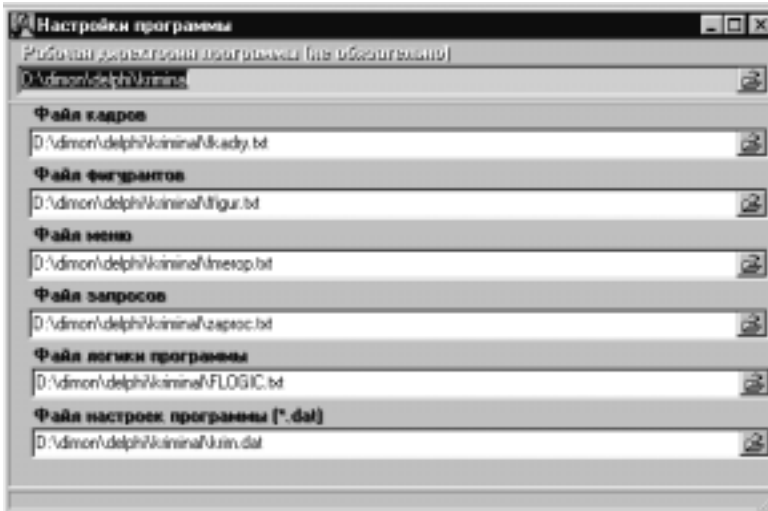

Рис. 8.15. Настройка програми «Слід»

При завершенні роботи програма пропонує вивести звіт про результати роботи студента, який чекає викладача, а останній вводить пароль для розблокування виводу результатів, дозволивши системі сформуванати звіт про проведене розслідування.

Система формує такі висновки про роботу студента: час виконання розслідування, кількість правильних і помилкових дій при роботі з системою, виставляє відповідну загальну оцінку за виконану роботу. Слід відмітити, що описана вище програма потребує доробки, роботи в цьому напрямі ведуться.

В перспективі подальший розвиток комп'ютерних технологій, дозвільної спроможності дисплеїв, розвиток методів програмування, дадуть можливість активно використовувати на екрані візуальні, звукові та графічні можливості, що забезпечить новий якісний стрибок у розробці ділових ігор.

Об'єднання статичних тексту і графіки зі звуком і відео відкриває можливості роботи у фізичному часі, мультимедіа змінюють як сам характер інтерфейсу з користувачем, так і в цілому підходи до побудови комп'ютерних ділових ігор. Водночас будуть розвиватися спільні дослідження психологів, криміналістів і фахівців у галузі інженерії знань.

Значні перспективи пов'язані з використанням при побудові ділових ігор підходів, які інтегрують можливості баз даних, баз знань, механізмів пошуку рішень, а також різних прийомів виявлення експертних знань.

Підводячи підсумки, слід, на жаль, констатувати, що розробка подібних комп'ютерних програм, у яких, безумовно, зацікавлена значна кількість фахівців, не має ніякої системності й цілеспрямованості. Поодинокі спроби в цьому напрямку можна лише вітати, однак вони не вирішують проблеми в цілому. У зв'язку з цим вноситься пропозиція про співробітництво у цій сфері, створення відповідної робочої групи з представників юридичних вузів, що дозволило б, на наш погляд, створити у майбутньому єдиний державний банк комп'ютерного програмного забезпечення юридичної спрямованості — як для навчальних закладів, так і для практичних підрозділів правоохоронних органів [26, 315–318].

На закінчення пропонуються деякі пункти плану використання сучасних комп'ютерних технологій у навчальному процесі та науково-дослідній діяльності Національної академії внутрішніх справ України.

ДОДАТОК

**План основних заходів
з підвищення ефективності використання
сучасних комп'ютерних технологій у навчальному процесі
та науково-дослідній діяльності Національної академії
внутрішніх справ України**

<i>№ з/п</i>	<i>Назва заходу</i>	<i>Термін виконання</i>	<i>Виконавці</i>
1	2	3	4
1	Вирішити питання про створення ради НАВСУ з питань інформатизації		
2	Активізувати роботи з розробки мультимедійних електронних підручників та електронних систем контролю знань	Постійно	Керівники кафедр
3	Створити загальноакадемічну систему контролю знань з дисциплін. Кафедрам розробити пакети контрольних питань з основних дисциплін, критерії правильних відповідей		Керівники кафедр
4	Продовжити створення в академії сучасних мультимедійних класів	Постійно	
5	Вирішити питання щодо організації додаткових комп'ютеризованих робочих місць в Інституті управління НАВСУ для їх використання у навчальному процесі та науково-дослідній роботі		
6	Організувати переробку та адаптацію наявних комп'ютерних програм до чинного законодавства, державної мови та сучасних технічних засобів		Зацікавлені кафедри
7	Створити авторські колективи з розробки електронних підручників, посібників, методичних рекомендацій та дистанційних курсів		Кафедри академії
8	Продовжити навчальні заняття з комп'ютерної підготовки з науково-педагогічним та постійним складом		
9	Вивчити можливості використання сучасних комп'ютерних технологій у психологічних дослідженнях		
10	Провести наукову конференцію з питань використання сучасних комп'ютерних технологій		
11	Вирішити питання про створення Ehternet-зв'язку між МВС України та НАВСУ для оперативного доступу до інформаційних підсистем ДІТ МВС України		

Закінчення табл.

1	2	3	4
12	Активізувати розвиток вузлів Internet та Intranet, організувати надання інформації на робочі місця викладачів та слухачів		
13	Залучити кафедри до реконверсії бібліографічних описів в електронну форму		Кафедри академії
14	Вивчити досвід використання сучасних комп'ютерних технологій в експертних дослідженнях		
15	Вивчити можливості централізованого придбання МВС України спеціалізованого комп'ютерного програмного забезпечення юридичного призначення		
16	Продовжити вивчення позитивного досвіду з метою створення в академії ефективної системи дистанційного навчання	Постійно	
17	Продовжити вивчення можливостей організації в НАВСУ підготовки фахівців з боротьби зі злочинністю в комп'ютерній сфері	Постійно	
18	З метою розробки методичних матеріалів та підготовки міжкафедральної імітаційної ділової гри на базі навчального райвідділу внутрішніх справ провести з представниками відповідних кафедр семінар-нараду для ознайомлення з можливостями ІБД МВС України в Київській області		
19	Створення та впровадження ефективної автоматизованої системи документообігу НАВСУ		
20	Здійснити заходи щодо інформаційної безпеки комп'ютерних систем, організувати навчально-методичне та програмно-технічне забезпечення відповідних дисциплін		
21	Підготувати анотований каталог комп'ютерного програмного забезпечення з розміщенням його в бібліотеці та на сервері академії		Підрозділи академії

Контрольні запитання

1. Що таке диференціація та інтеграція наукових знань?
2. Назвіть функції математики в процесі пізнання юридично значущих фактів.
3. Що таке формалізація криміналістичної інформації?
4. Які існують способи кодування криміналістичної інформації?

5. Визначте головні цілі та стан правової інформатизації в Україні.
6. Які нормативні документи регулюють інформаційну безпеку в Україні?
7. Як класифікуються програмні продукти та автоматизовані комплекси, що застосовуються в експертно-криміналістичній діяльності?
8. Що таке моделювання?
9. Назвіть функції та види моделей.

Рекомендована література

1. *Конституція України* // Урядовий кур'єр. — К., 1996. — № 129–130.
2. *Закон України «Про національну програму інформатизації»* від 04.02.1998 р.
3. *Закон України «Про Концепцію національної програми інформатизації»* від 04.02.1998 р.
4. *Andriessen J., Sandberg J.* Where is education heading and how about AI? // *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 1999, 10, pp. 130–150.
5. *Virvou M., Tsiriga V.* Web Passive Voice Tutor: an Intelligent Computer Assisted Language Learning System over the WWW // T. Okamoto, R. Hartley, Kinshuk and J. P. Klus: *Proceedings of IEEE International Conference on Advanced Learning Technologies*, Madison, Wisconsin, USA, August 6–8, 2001, pp. 131–134.
6. *Chen J., Hisayoshi I., Okamoto T., Belkada S., Cristea A.* The Development of CALL Environment on the WWW for Teaching Academic English // T. Okamoto, R. Hartley, Kinshuk and J. P. Klus: *Proceedings of IEEE International Conference on Advanced Learning Technologies*, Madison, Wisconsin, USA, August 6–8, 2001, p. 135–136.
7. *Norman D. A.* *Defending Human Attributes in the Age of the Machine*. — New York: Voyager, 1995.
8. *Nunan T.* *Flexible delivery — a discussion of issues*. University of South Australia: Distance Education Centre, 1994.
9. *Landa L.* *Algorithmization in Learning and Instruction*. Englewood Cliffs, NJ: Educational Technology Publications, 1974.
10. *Эпштейн В. Л.* Введение в гипертекст и гипертекстовые системы. (<http://www.ipu.rssi.ru/publ/epstu.htm>).
11. *Engelbart D.* A conceptual framework for the augmentation of man's intellect. In P. W. Howerton and D. C. Weeks (Eds) // *Vistas in information handling: The augmentation of man's intellect by machine*. — Washington, DC: Spartan Books. — 1963. — pp. 1–29.
12. *Кухаренко В. М., Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г.* Дистанційне навчання. Умови застосування: Дистанційний курс / За ред. В. М. Кухаренка. — Харків: НПУ «ХІІІ», 2001.
13. *Інформатизація управління в ОВС*. Навчальна програма для слухачів Інституту управління НАВСУ / Під ред. проф. Я. Ю. Кондратьєва. — К.: НАВСУ, 2001.

14. *Хахановський В. Г., Підюков П. П., Смаглюк В. М.* та ін. Інформатизація управління в органах внутрішніх справ: Посібник / За заг. ред проф. Я. Ю. Кондратьєва. — К.: НАВСУ, 2003.
15. *Хахановський В. Г., Смаглюк В. М., Грищенко О. І.* та ін. Інформатизація управління в ОВС: Навчально-методичний комплекс. — К.: НАВСУ, 2004.
16. *Хахановський В. Г., Смаглюк В. М., Грищенко О. І.* та ін. Інформатизація управління в ОВС: Навчально-методичний комплекс. — К.: НАВСУ, 2004.
17. *Навчальна програма спеціалізованого навчального курсу «Криміналістична інформатика».* — К.: УАВС, 1996.
18. *Хахановський В. Г., Тебякін О. М., Оліщук Ю. В.* Криміналістична інформатика: Курс лекцій / Під заг. ред. В. Г. Хахановського. — К.: НАВСУ, 2002.
19. *Інструктивно-методичні матеріали для підготовки та проведення семінарських, практичних та лабораторних занять з дисципліни «Криміналістична інформатика» (для слухачів).* — К.: УАВС, 1996.
20. *Інструктивно-методичні матеріали по організації та проведенню ділової гри «Портрет» з спеціалізованого навчального курсу «Криміналістична інформатика» (за методом імітаційних вправ, для викладачів).* — К.: УАВС, 1996.
21. *Криміналістична інформатика: Інструк.-метод. матеріали / Укладачі: В. Г. Хахановський, О. М. Тебякін, Ю. В. Оліщук та ін.* — К.: НАВСУ, 2003.
22. *Хахановський В. Г., Смаглюк В. М.* Криміналістична інформатика: навчально-методичний комплекс. — К.: НАВСУ, 2004.
23. *Громовенко Л. І., Іщенко А. В., Хахановський В. Г.* ЕОМ як елемент комплексного використання дидактичної техніки у процесі викладання криміналістики // *Методичні проблеми підготовки фахівців для ринкової економіки за нових умов роботи ВНЗ України: Республіканська науково-методична конференція. Тези доповідей.* — К.: ТЕІ. — 1994.
24. *Хахановський В. Г.* Особенности использования персональной ЭВМ при преподавании специальных дисциплин // *Проблемы подготовки юристов в условиях правового государства: Научно-методич. сб.* — К.: УАВС, 1992.
25. *Хахановський В. Г.* Використання сучасних інформаційних технологій у навчальному процесі НАВСУ // *Сучасні проблеми інформатизації органів внутрішніх справ України: Матер. міжвуз. науково-практич. конф.* — К.: НАВСУ, 2002.
26. *Хахановський В. Г.* Перспективы использования компьютерных имитационных деловых игр в процессе криминалистической подготовки // *Информатизация и информационная безопасность правоохранительных органов: Материалы XI Международной научной конференции.* — М.: Академия МВД России, 2002.

ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ

А

Абонент — юридична або фізична особа, яка користується послугами телерадіомовлення на договірних засадах (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).

Автоматизована система (АС) — система, що здійснює автоматизовану обробку даних і до складу якої входять технічні засоби їх обробки (засоби обчислювальної техніки і зв'язку), а також методи і процедури, програмне забезпечення (Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР «Про захист інформації в автоматизованих системах»).

Автор¹ — фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Автор² — фізична особа, творчою працею якої створено твір (документ) (Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу»).

Адміністративні дані — дані, отримані на підставі спостережень, проведених органами державної влади (за винятком органів державної статистики), органами місцевого самоврядування та іншими юридичними особами відповідно до законодавства та з метою виконання адміністративних обов'язків та завдань, віднесених до їх компетенції (Закон України від 17.09.1992 № 2614-ХІІ «Про державну статистику»).

Адміністратор системи національних інформаційних ресурсів — орган (посадова особа), до функцій якого входить організація нормативно-правового та техніко-технологічного забезпечення порядку обробки та захисту даних з електронних депозитаріїв системи національних інформаційних ресурсів.

Аналітично-синтетична обробка науково-технічної інформації — процес обробки інформації шляхом аналізу і синтезу змісту документів з метою одержання необхідних відомостей, а також шляхом їх класифікації, оцінки, співставлення і узагальнення (Закон України від 25.06.1993 № 3322-ХІІ «Про науково-технічну інформацію»).

Аудіовізуальна інформація — зорова інформація, що супроводжується звуком (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).

Аудіовізуальний твір — твір, що фіксується на певному матеріальному носії (кіноплівці, магнітній плівці чи магнітному диску, компакт-диску тощо) у вигляді серії послідовних кадрів (зображень) чи аналогових або дискретних сигналів, які відображають (закодовують) рухомі зображення (як із звуковим супроводом, так і без нього), і сприйняття якого є можливим виключно за допомогою того чи іншого виду екрана (кіноекрана, телевізійного екрана тощо), на якому рухомі зображення візуально відображаються за допомогою певних технічних засобів. Видами аудіовізуального твору є кінофільми, телефільми, відеофільми, діафільми, слайдофільми тощо, які можуть бути ігровими, анімаційними (мультиплікаційними), неігровими чи іншими (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Аудіовізуальні засоби масової інформації — радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Б

База даних — іменована сукупність даних, що відображає стан об'єктів та їх відношень у визначеній предметній області (Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР «Про Національну програму інформатизації»).

База даних (компіляція даних) — сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в тому числі електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові частини якої є доступними індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

База знань — масив інформації у формі, придатній до логічної і смислової обробки відповідними програмними засобами (Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР «Про Національну програму інформатизації»).

Блокування інформації — дії, наслідком яких є припинення доступу до інформації (Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР «Про захист інформації в автоматизованих системах»).

В

Web-ресурси — інформаційні ресурси у вигляді одного чи декількох Web-сайтів.

Web-ресурси засобів масової інформації — інформація щодо засобів масової інформації у вигляді одного чи декількох Web-сайтів (Web-сторінок).

Web-сайт — сукупність програмних та апаратних засобів з унікальною адресою у мережі Інтернет разом з інформаційними

ресурсами, що перебувають у розпорядженні певного суб'єкта і забезпечують доступ юридичних та фізичних осіб до цих інформаційних ресурсів та інші інформаційні послуги через мережу Інтернет (Наказ Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 25.11.2002 № 327/225 «Про затвердження Порядку інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного Web-порталу органів виконавчої влади та Порядку функціонування Web-сайтів органів виконавчої влади»).

Web-сервер — сервер, призначений для відображення інформації в мережі Інтернет (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2002 № 522 «Про затвердження Порядку підключення до глобальних мереж передачі даних»).

Web-сторінка — документ в електронному вигляді, що складається за правилами мови розмітки гіпертексту HTML і містить текст, зображення і зв'язки.

Виборча чи референдумна кампанія — сукупність дій і процедур, що вчиняються відповідно до законодавства України суб'єктами й учасниками виборчого чи референдумного процесів з метою реалізації їх конституційного права на участь в управлінні державними та місцевими справами і які здійснюються в період від початку офіційного оголошення виборчого чи референдумного процесу і до вступу на виборні посади і пости обраних осіб чи прийняття уповноважених державними органами рішень з питань, що виносилися на референдум.

Виборчий чи референдумний процес — здійснення суб'єктами виборчого чи референдумного процесів виборчих чи референдумних процедур, передбачених законодавством України про вибори та референдуми.

Виборчі чи референдумні процедури — конкретні заходи, спрямовані на організацію підготовки і проведення виборів чи референдуму, що здійснюються суб'єктами і учасниками виборчого чи референдумного процесів відповідно до вимог законодавства України про вибори та референдуми.

Виготовлювач видавничої продукції — фізична чи юридична особа, що здійснює виготовлення замовленого тиражу видання (Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу»).

Видавець — фізична чи юридична особа, яка здійснює підготовку і випуск видання (Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу»).

Видавництво — спеціалізоване підприємство, основним видом діяльності якого є підготовка і випуск у світ видавничої продукції (Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу»).

Видавнича організація — підприємство, установа або організація, статутом якої поряд з іншими видами діяльності передба-

- чено підготовку і випуск у світ видавничої продукції (Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу»).
- Видавнича продукція** — сукупність видань, призначених до випуску або випущених видавцем (видавцями) (Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу»).
- Видавнича справа** — сфера суспільних відносин, що поєднує в собі організаційно-творчу та виробничо-господарську діяльність юридичних і фізичних осіб, зайнятих створенням, виготовленням і розповсюдженням видавничої продукції (Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу»).
- Видання** — твір (документ), який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений друкуванням, тисненням або іншим способом, містить інформацію, призначену для поширення, і відповідає вимогам державних стандартів, інших нормативно-правових актів щодо видавничого оформлення, поліграфічного і технічного виконання (Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу»).
- Виключне право** — майнове право особи, яка має щодо твору, виконання, постановки, передачі організації мовлення, фонограми чи відеограми авторське право і (або) суміжні права, на використання цих об'єктів авторського права і (або) суміжних прав лише нею і на видачу лише цією особою дозволу чи заборону їх використання іншим особам у межах строку, встановленого Законом України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права».
- Виконавець** — актор (театру, кіно тощо), співак, музикант, танцюрист або інша особа, яка виконує роль, співає, читає, декламує, грає на музичному інструменті, танцює чи будь-яким іншим способом виконує твори літератури, мистецтва чи твори народної творчості, циркові, естрадні, лялькові номери, пантоміми тощо, а також диригент музичних і музично-драматичних творів (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).
- Використання інформації** — це задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).
- Виробник відеограми** — фізична або юридична особа, яка взяла на себе ініціативу і несе відповідальність за перший відеозапис виконання або будь-яких рухомих зображень (як із звуковим супроводом, так і без нього) (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).
- Виробник документів** — юридична особа незалежно від форми власності або фізична особа, яка виготовляє (в тому числі публікує) різні види тиражованих документів (Закон України від 09.04.1999 № 595-ХІV «Про обов'язковий примірник документів»).

Виробник фонограми — фізична або юридична особа, яка взяла на себе ініціативу і несе відповідальність за перший звукозапис виконання або будь-яких звуків (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Витік інформації — результат дій порушника, внаслідок яких інформація стає відомою (доступною) суб'єктам, що не мають права доступу до неї (Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР «Про захист інформації в автоматизованих системах»).

Вихідні відомості видання — сукупність даних, які характеризують видання і призначені для його оформлення, інформування споживача, бібліографічного опрацювання і статистичного обліку (Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу»).

Відеограма — відеозапис на відповідному матеріальному носії (магнітній стрічці, магнітному диску, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких рухомих зображень (із звуковим супроводом чи без нього), крім зображень у вигляді запису, що входить до аудіовізуального твору. Відеограма є вихідним матеріалом для виготовлення її копій (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Віднесення інформації до державної таємниці — процедура прийняття (державним експертом з питань таємниць) рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної таємниці з установленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей, включенням цієї інформації до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, та з опублікуванням цього Зводу, змін до нього (Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю»).

Відтворення — виготовлення одного або більше примірників твору, відеограми, фонограми в будь-якій матеріальній формі, а також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер (Закон України від 23.03.2000 № 1587-ІІІ «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм»).

Власник Web-ресурсу — фізична або юридична особа, яка має право власності на Web-ресурс і володіє, користується, розпоряджається ним відповідно до чинного законодавства.

Власник інформаційних ресурсів — фізична або юридична особа, яка має право власності на інформаційні ресурси і володіє, користується, розпоряджається ними відповідно до чинного законодавства.

Власник персональних даних — фізична особа, яка має виключне право власності на персональні дані про себе.

Володілець персональних даних — суб'єкт відносин, пов'язаних з персональними даними, якому надане часткове або повне право на використання відомостей про власника персональних даних.

Вторинний документ — документ, що являє собою результат аналітико-синтетичної та іншої переробки одного або кількох документів (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Втрата інформації — дія, внаслідок якої інформація в АС перестає існувати для фізичних або юридичних осіб, які мають право власності на неї в повному чи обмеженому обсязі (Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР «Про захист інформації в автоматизованих системах»).

Г

Галузь інформації — сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про відносно самостійну сферу життя і діяльності суспільства та держави (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Геоінформаційна система — сучасна комп'ютерна технологія, що надає можливість поєднати модельне зображення території (електронне відображення карт, схем, космо-, аерозображень земної поверхні) з інформацією табличного типу (різноманітні статистичні дані, списки, економічні показники тощо) (Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР «Про Національну програму інформатизації»).

Гриф секретності — реквізит матеріального носія секретної інформації, що засвідчує ступінь секретності даної інформації (Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю»).

Громадське телерадіомовлення — система позабюджетного неприбуткового загальнонаціонального, регіонального або місцевого телерадіомовлення, що створюється засновниками — юридичними та/або фізичними особами (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).

Д

Дані — інформація, подана у формалізованому вигляді, придатному для зберігання, оброблення, пересилання та інтерпретації користувачами, прикладними процесами та технічними засобами (ДСТУ 2226-93 Автоматизовані системи. Терміни та визначення).

Дані особистого характеру (персональні дані) означають будь-яку інформацію, яка стосується конкретно визначеної особи або особи, що може бути конкретно визначеною (Конвенція Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, Страсбург, 28.01.1981 р.)

Державна статистика — централізована система збирання, опрацювання, аналізу, поширення, збереження, захисту та використання статистичної інформації (Закон України від 17.09.1992 № 2614-ХІІ «Про державну статистику»).

Державна статистична діяльність — сукупність дій, пов'язаних з проведенням державних статистичних спостережень та наданням інформаційних послуг, спрямована на збирання, опрацювання, аналіз, поширення, збереження, захист та використання статистичної інформації, забезпечення її достовірності, а також удосконалення статистичної методології (Закон України від 17.09.1992 № 2614-ХІІ «Про державну статистику»).

Державна таємниця — вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому Законом України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю», державною таємницею і підлягають охороні державою.

Державна тематична програма (комплексна, цільова) — схвалена в установленому порядку програма випуску суспільно необхідних видань з визначенням тиражу, обсягу, терміну випуску, джерел фінансування (Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу»).

Державний експерт з питань таємниць — посадова особа, уповноважена здійснювати відповідно до вимог Закону віднесення інформації до державної таємниці у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування (Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю»).

Державні Web-ресурси — Web-ресурси, які сформовані за кошти органів державної влади та органів місцевого самоврядування, державних організацій та установ і знаходяться у їх власності.

Державні інформаційні ресурси — інформація, яка є власністю держави та (або) необхідність захисту якої визначено законодавством (Наказ Державного департаменту СБУ від 24.12.2001 № 76 «Про затвердження Порядку захисту державних інформаційних ресурсів у інформаційно-телекомунікаційних системах»).

Джерела документованої інформації про особу — видані на її ім'я документи, підписані нею документи, а також відомості про особу, зібрані державними органами влади та органами місцевого і регіонального самоврядування в межах своїх повноважень (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Джерела інформації — передбачені або встановлені Законом носії інформації: документи та інші носії інформації, які являють собою матеріальні об'єкти, що зберігають інформацію, а також по-

відомлення засобів масової інформації, публічні виступи (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Джерела правової інформації — Конституція України, інші законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Діяльність друкованих засобів масової інформації — збирання, творення, редагування, підготовка інформації до друку та видання друкованих засобів масової інформації з метою її поширення серед читачів (Закон України від 16.11.1992 № 2782-ХІІ «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»).

Діяльність інформаційних агентств — збирання, обробка, творення, зберігання, підготовка інформації до поширення, випуск та розповсюдження інформаційної продукції (Закон України від 28.02.1995 № 74/95-ВР «Про інформаційні агентства»).

Довідково-інформаційний фонд — сукупність упорядкованих первинних документів і довідково-пошукового апарату, призначених для задоволення інформаційних потреб (Закон України від 25.06.1993 № 3322-ХІІ «Про науково-технічну інформацію»).

Довідково-пошуковий апарат — сукупність упорядкованих вторинних документів, створюваних для пошуку першоджерел (Закон України від 25.06.1993 № 3322-ХІІ «Про науково-технічну інформацію»).

Документ — матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носіїві (Закон України від 09.04.1999 № 595-ХІV «Про обов'язковий примірник документів»).

Документована інформація — інформація, що зафіксована на матеріальному носії (документі) з реквізитами, які дозволяють відповідним чином його ідентифікувати.

Допуск до державної таємниці — оформлення права громадянина на доступ до секретної інформації (Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю»).

Доступ до державної таємниці — надання повноважною посадовою особою дозволу громадянину на ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, або ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, цією посадовою особою відповідно до її службових повноважень (Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю»).

Друковані засоби масової інформації — періодичні друковані видання (преса) — газети, журнали, бюлетені тощо і разові ви-

дання з визначеним тиражем (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Друковані засоби масової інформації (преса) в Україні — періодичні і такі, що продовжуються, видання, які виходять під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідоцтва про державну реєстрацію (Закон України від 16.11.1992 № 2782-ХІІ «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»).

Є

Єдиний державний реєстр підприємств і організацій України — автоматизована система збирання, накопичення та опрацювання даних про всіх юридичних осіб, їх філії, відділення, представництва та інші відособлені структурні підрозділи, що знаходяться на території України, а також про юридичних осіб, їх філії, відділення, представництва та інші відособлені структурні підрозділи, що знаходяться за межами України і створені за участю юридичних осіб України (Закон України від 17.09.1992 № 2614-ХІІ «Про державну статистику»).

З

Загальнонаціональний канал мовлення — канал мовлення, призначений для трансляції телерадіопрограм більш як на половину областей України (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).

Замовник — фізична чи юридична особа, яка замовляє видавничу продукцію, беручи на себе фінансові зобов'язання (Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу»).

Запис (звукзапис, відеозапис) — фіксація за допомогою спеціальних технічних засобів (у тому числі й за допомогою числового представлення) на відповідному матеріальному носії звуків і (або) рухомих зображень, яка дозволяє здійснювати їх сприйняття, відтворення або сповіщення за допомогою відповідного пристрою (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Запитувач — юридична або фізична особа, яка подає запит на отримання статистичної інформації органам державної статистики (Закон України від 17.09.1992 № 2614-ХІІ «Про державну статистику»).

Засекречування матеріальних носіїв інформації — введення в установленому законодавством порядку обмежень на поширення та доступ до конкретної секретної інформації шляхом надання відповідного грифу секретності документам, виробам або іншим матеріальним носіям цієї інформації (Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю»).

Засоби інформатизації — електронні обчислювальні машини, програмне, математичне, лінгвістичне та інше забезпечення, інфор-

маційні системи або їх окремі елементи, інформаційні мережі і мережі зв'язку, що використовуються для реалізації інформаційних технологій (Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР «Про Національну програму інформатизації»).

Засоби комунікації — засоби розповсюдження продукції інформаційних агентств, такі як: друковані та екранні видання, радіо, телебачення (кабельне, супутникове, глобальне), електричний та електронний зв'язок (телеграф, телефон, телекс, телефакс), комп'ютерні мережі та інші телекомунікації (Закон України від 28.02.1995 № 74/95-ВР «Про інформаційні агентства»).

Захист інформації — сукупність організаційно-технічних заходів і правових норм для запобігання заподіянню шкоди інтересам власника інформації чи АС та осіб, які користуються інформацією (Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР «Про захист інформації в автоматизованих системах»).

Зберігання інформації — забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Звід відомостей, що становлять державну таємницю — акт, в якому зведено переліки відомостей, що згідно з рішеннями державних експертів з питань таємниць становлять державну таємницю (Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю»).

Здавання у майновий найм — передача права користування і (або) володіння оригіналом чи примірником твору, фонограми, відеограми на певний строк з метою одержання прямої чи опосередкованої комерційної вигоди (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

I

Ім'я автора — сукупність слів чи знаків, що ідентифікують автора: прізвище та ім'я автора; прізвище, ім'я та по батькові автора; ініціали автора; псевдонім автора; прийнятий автором знак (сукупність знаків) тощо (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Інтернет — мережа передачі даних, що має глобальну децентралізовану архітектуру, засоби адресації і передачі інформації на основі протоколів ТСП/IP.

Інформатизація¹ — сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та кому-

нікаційної техніки (Закон України від 04.02.1998 № 75/98-ВР «Про Концепцію Національної програми інформатизації»).

Інформатизація² — діяльність, спрямована на створення та широкомасштабне використання в усіх сферах життя суспільства інформаційних технологій (ДСТУ 2226-93 Автоматизовані системи. Терміни та визначення).

Інформаційна діяльність — сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Інформаційна послуга¹ — дії суб'єктів щодо забезпечення споживачів інформаційними продуктами (Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР «Про Національну програму інформатизації»).

Інформаційна послуга² — здійснення у визначеній законом формі інформаційної діяльності по доведенню інформаційної продукції до споживачів з метою задоволення їх інформаційних потреб (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Інформаційна продукція — матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення інформаційних потреб громадян, державних органів, підприємств, установ і організацій (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Інформаційна система органів державної статистики — сукупність технічних, програмних, комунікаційних та інших засобів, які забезпечують процес збирання, накопичення, опрацювання, поширення, збереження, захисту та використання статистичної інформації (Закон України від 17.09.1992 № 2614-ХІІ «Про державну статистику»).

Інформаційна технологія — цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування (Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР «Про Національну програму інформатизації»).

Інформаційна технологія — технологічний процес, предметом перероблення й результатом якого є інформація (ДСТУ 2226-93 Автоматизовані системи. Терміни та визначення).

Інформаційний запит щодо доступу до офіційних документів — звернення з вимогою про надання можливості ознайомлення з офіційними документами (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Інформаційний продукт (продукція) — документована інформація, яка підготовлена і призначена для задоволення потреб користувачів (Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР «Про Національну програму інформатизації»).

Інформаційний ресурс — організована та неподільна сукупність інформації, інформаційних продуктів та інформаційних технологій, призначених для забезпечення певних економічних, екологічних, фінансових, інформаційних та інших потреб людини, суспільства і держави (Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР «Про Національну програму інформатизації»).

Інформаційний ринок — система економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу і купівлі інформаційних ресурсів, технологій, продукції та послуг (Закон України від 25.06.1993 № 3322-ХІІ «Про науково-технічну інформацію»).

Інформаційний суверенітет держави — здатність держави контролювати і регулювати потоки інформації з-поза меж держави з метою додержання законів України, прав і свобод громадян, гарантування національної безпеки держави (Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР «Про Національну програму інформатизації»).

Інформаційні агентства — зареєстровані як юридичні особи суб'єкти інформаційної діяльності, що діють з метою надання інформаційних послуг (Закон України від 28.02.1995 № 74/95-ВР «Про інформаційні агентства»).

Інформаційні ресурси науково-технічної інформації — систематизоване зібрання науково-технічної літератури і документації (книги, брошури, періодичні видання, патентна документація, нормативно-технічна документація, промислові каталоги, конструкторська документація, звітна науково-технічна документація з науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, депоновані рукописи, переклади науково-технічної літератури і документації), зафіксовані на паперових чи інших носіях (Закон України від 25.06.1993 № 3322-ХІІ «Про науково-технічну інформацію»).

Інформаційні ресурси національної системи науково-технічної інформації — сукупність довідково-інформаційних фондів з необхідним довідково-пошуковим апаратом і відповідними технічними засобами зберігання, обробки і передачі, що є у володінні, розпорядженні, користуванні державних органів і служб науково-технічної інформації, наукових і науково-технічних бібліотек, комерційних центрів, підприємств, установ і організацій (Закон України від 25.06.1993 № 3322-ХІІ «Про науково-технічну інформацію»).

Інформаційні ресурси спільного користування — сукупність інформаційних ресурсів державних органів науково-технічної інформації, наукових, науково-технічних бібліотек, а також комерційних центрів, фірм, організацій, які займаються науково-технічною діяльністю і з власниками яких укладено договори про їх спільне використання (Закон України від 25.06.1993 № 3322-ХІІ «Про науково-технічну інформацію»).

Інформація в АС — сукупність усіх даних і програм, які використовуються в АС незалежно від засобу їх фізичного та логічного представлення (Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР «Про захист інформації в автоматизованих системах»).

Інформація державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування — офіційна документована інформація, яка створюється в процесі поточної діяльності законодавчої, виконавчої та судової влади, органів місцевого і регіонального самоврядування (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Інформація довідково-енциклопедичного характеру — систематизовані, документовані або публічно оголошені відомості про суспільне, державне життя та навколишнє природне середовище (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Інформація про особу — сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про особу (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Інформація про управління правами — інформація, в тому числі в електронній (цифровій) формі, що ідентифікує об'єкт авторського права і (або) суміжних прав і автора чи іншу особу, яка має на цей об'єкт авторське право і (або) суміжні права, або інформація про умови використання об'єкта авторського права і (або) суміжних прав, або будь-які цифри чи коди, у яких представлена така інформація, коли будь-який із цих елементів інформації прикладений до примірника об'єкта авторського права і (або) суміжних прав або вміщений у нього чи з'являється у зв'язку з його повідомленням до загального відома (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

К

Канал мовлення — сукупність технічних засобів з частотними присвоєннями, призначених для трансляції теле- та радіопередач на територію, що визначається параметрами технічних засобів мовлення (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).

Категорія режиму секретності — категорія, яка характеризує важливість та обсяги відомостей, що становлять державну таємницю, які зосереджені в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях (Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю»).

Комп'ютерна програма — набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату (це поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну

програму, виражені у вихідному або об'єктному кодах) (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Контрафактний примірник твору, фонограми, відеограми — примірник твору, фонограми чи відеограми, відтворений, опублікований і (або) розповсюджуваний з порушенням авторського права і (або) суміжних прав, у тому числі примірники захищених в Україні творів, фонограм і відеограм, що ввозяться на митну територію України без згоди автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав, зокрема з країн, в яких ці твори, фонограми і відеограми ніколи не охоронялися або перестали охоронятися (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Конфіденційна інформація — відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Конфіденційна інформація — статистична інформація, яка належить до інформації з обмеженим доступом і знаходиться у володінні, користуванні або розпорядженні окремого респондента та поширюється виключно за його згодою відповідно до погоджених з ним умов (Закон України від 17.09.1992 № 2614-ХІІ «Про державну статистику»).

Користувач — юридична або фізична особа, яка використовує дані статистичних спостережень (Закон України від 17.09.1992 № 2614-ХІІ «Про державну статистику»).

Користувач АС — фізична або юридична особа, яка має право використання АС за угодою із розпорядником АС (Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР «Про захист інформації в автоматизованих системах»).

Криптографічний захист секретної інформації — вид захисту, що реалізується шляхом перетворення інформації з використанням спеціальних даних (ключових даних) з метою приховування (або відновлення) змісту інформації, підтвердження її справжності, цілісності, авторства тощо (Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю»).

Л

Ліцензія — письмовий дозвіл Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, що дає право на створення і використання каналу мовлення та часу мовлення (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).

Логотип (фірмовий, торговий знак) — постійний словесний, образотворчий або об'ємний знак, комбінований з літерами, цифрами, словами або без них, що є емблемою телерадіооргані-

зації, студії, агентства чи окремої особи, які представляють свої телерадіопрограми чи передачі (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).

Локалізація програмних продуктів — приведення програмних продуктів, які використовуються в Україні, у відповідність із законами України та іншими нормативно-правовими актами, стандартами, нормами і правилами, що діють в Україні (Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР «Про Національну програму інформатизації»).

М

Масова інформація — публічно поширювана друкована та аудіо-візуальна інформація (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Матеріальні носії секретної інформації — матеріальні об'єкти, у тому числі фізичні поля, в яких відомості, що становлять державну таємницю, відображені у вигляді текстів, знаків, символів, образів, сигналів, технічних рішень, процесів тощо (Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю»).

Міжнародна інформаційна діяльність — забезпечення громадян, державних органів, підприємств, установ і організацій офіційною документованою або публічно оголошеною інформацією про зовнішньополітичну діяльність України, про події та явища в інших країнах, а також цілеспрямоване поширення за межами України державними органами і об'єднаннями громадян, засобами масової інформації та громадянами всебічної інформації про Україну (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Міжнародний стандартний номер книги (ISBN) — номер, який на міжнародному рівні ідентифікує будь-яку книгу чи брошуру певного видавця (Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу»).

Мовлення (телебачення і радіомовлення) — передача на відстань звукової або зорової інформації за допомогою електромагнітних хвиль, що розповсюджуються передавальними пристроями і приймаються будь-якою кількістю телерадіоприймачів (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).

Н

Науково-інформаційна діяльність — сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави у науково-технічній інформації, що полягає в її збиранні, аналітично-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні (Закон України від 25.06.1993 № 3322-ХІІ «Про науково-технічну інформацію»).

Науково-технічна інформація — документовані або публічно оголошені відомості про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності (Закон України від 25.06.1993 № 3322-XII «Про науково-технічну інформацію»).

Національна система науково-технічної інформації — організаційно-правова структура, за допомогою якої формується державна інформаційна політика, а також здійснюється координація робіт по створенню, користуванню, зберіганню та поширенню національних ресурсів науково-технічної інформації з урахуванням інтересів національної безпеки (Закон України від 25.06.1993 № 3322-XII «Про науково-технічну інформацію»).

Національна телекомпанія, Національна радіокомпанія — державні телерадіоорганізації, що ведуть мовлення на загальнонаціональних каналах мовлення і підзвітні Верховній Раді України та Президенту України (Закон України від 21.12.1993 № 3759-XII «Про телебачення і радіомовлення»).

Національний інформаційний фонд України — сукупність інформаційних фондів (інформаційних ресурсів) держави: архівного, бібліотечного, стандартів, архіву друку, фонду фільмів, патентного та інших фондів (Закон України від 09.04.1999 № 595-XIV «Про обов'язковий примірник документів»).

Несанкціонований доступ — доступ до інформації, що здійснюється з порушенням встановлених в АС правил розмежування доступу (Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР «Про захист інформації в автоматизованих системах»).

О

Обов'язковий примірник документів — примірник різних видів тиражованих документів, який передає його виробник на безоплатній або платній основі юридичним особам, визначеним цим Законом (Закон України від 09.04.1999 № 595-XIV «Про обов'язковий примірник документів»).

Обов'язкові примірники видань — примірники різних видів тиражованих видань, які надсилаються установам і організаціям відповідно до законодавства України (Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу»).

Обробка інформації — вся сукупність операцій (збирання, введення, записування, перетворення, зчитування, зберігання, знищення, реєстрація), що здійснюються за допомогою технічних і програмних засобів, включаючи обмін по каналах передачі даних (Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР «Про захист інформації в автоматизованих системах»).

Обробка персональних даних — будь-яка дія або сукупність дій, які пов'язані із збиранням (набуттям, придбанням), реєстра-

цією, накопиченням, зберіганням і поширенням (розповсюдженням, реалізацією) відомостей про фізичну особу.

Одержання інформації — набуття, придбання, накопичення відповідно до чинного законодавства України документованої або публічно оголошеної інформації громадянами, юридичними особами або державою (Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII «Про інформацію»).

Одержувач обов'язкового примірника документів — юридична особа України, яка одержує обов'язковий примірник документів на безоплатній або платній основі та забезпечує його зберігання і використання (Закон України від 09.04.1999 № 595-XIV «Про обов'язковий примірник документів»).

Окреме завдання — комплекс проєктів інформатизації, взаємопов'язаних і взаємопогоджених за термінами реалізації, складом виконавців та спрямованих на досягнення конкретних цілей (Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР «Про Національну програму інформатизації»).

Оприлюднення (розкриття публіці) твору — здійснена за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав дія, що вперше робить твір доступним для публіки шляхом опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічної демонстрації, публічного сповіщення тощо (Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII «Про авторське право і суміжні права»).

Опублікування твору, фонограми, відеограми — випуск в обіг за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав виготовлених поліграфічними, електронними чи іншими способами примірників твору, фонограми, відеограми в кількості, здатній задовольнити, з урахуванням характеру твору, фонограми чи відеограми, розумні потреби публіки, шляхом їх продажу, здавання в майновий найм, побутового чи комерційного прокату, надання доступу до них через електронні системи інформації таким чином, що будь-яка особа може його отримати з будь-якого місця і у будь-який час за власним вибором, або передачі права власності на них чи володіння ними іншими способами. Опублікуванням твору, фонограми, відеограми вважається також депонування рукопису твору, фонограми, відеограми у сховищі (депозитарії) з відкритим доступом та можливістю одержання в ньому примірника (копії) твору, фонограми, відеограми (Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII «Про авторське право і суміжні права»).

Органи державної статистики — спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі статистики та створювані ним органи, що підпорядковані йому або знаходяться у сфері його управління і визначені у статті 11 Закону України від 17.09.1992 № 2614-XII «Про державну статистику».

Організація ефірного мовлення — телерадіоорганізація, що здійснює публічне сповіщення радіо- чи телевізійних передач і програм мовлення (як власного виробництва, так і виробництва інших організацій) шляхом передачі в ефір за допомогою радіохвиль (а також лазерних променів, гамма-променів тощо) у будь-якому частотному діапазоні (у тому числі й з використанням супутників) (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Організація кабельного мовлення — телерадіоорганізація, що здійснює публічне сповіщення радіо- чи телевізійних передач і програм мовлення (як власного виробництва, так і виробництва інших організацій) шляхом передачі на віддаль сигналу за допомогою того чи іншого виду наземного, підземного чи підводного кабелю (провідникового, оптоволоконного чи іншого виду) (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Організація колективного управління (організація колективного управління майновими правами) — організація, що управляє на колективній основі майновими правами суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав і не має на меті одержання прибутку (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Основні види інформаційної діяльності — одержання, використання, поширення та зберігання інформації (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Основні галузі інформації — політична, економічна, духовна, науково-технічна, соціальна, екологічна, міжнародна (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Особа — фізична або юридична особа.

Охорона державної таємниці — комплекс організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання розголошенню секретної інформації та втратам її матеріальних носіїв (Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю»).

П

Патентні документи — описи до патентів на винаходи (корисні моделі) та методичні документи до них (Закон України від 09.04.1999 № 595-ХІV «Про обов'язковий примірник документів»).

Первинний документ — це документ, що містить в собі вихідну інформацію (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Персонал АС — фізичні особи, яких власник АС або уповноважена ним особа чи розпорядник АС визначили для здійснення функцій управління та обслуговування АС (Закон України від

05.07.1994 № 80/94-ВР «Про захист інформації в автоматизованих системах»).

Підробка інформації — навмисні дії, що призводять до перекручення інформації, яка повинна оброблятися або зберігатися в АС (Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР «Про захист інформації в автоматизованих системах»).

План державних статистичних спостережень — офіційний документ, що містить перелік статистичних спостережень, які проводяться органами державної статистики, з визначенням порядку та термінів їх проведення (Закон України від 17.09.1992 № 2614-ХІІ «Про державну статистику»).

Порушення роботи АС — дії або обставини, які призводять до спотворення процесу обробки інформації (Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР «Про захист інформації в автоматизованих системах»).

Порушник — фізична або юридична особа, яка навмисно чи ненавмисно здійснює неправомірні дії щодо АС та інформації в ній (Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР «Про захист інформації в автоматизованих системах»).

Постачальник послуг мережі Інтернет — юридична чи фізична особа — суб'єкт підприємницької діяльності, що надає користувачам послуги у мережі Інтернет.

Похідний твір — твір, що є творчою переробкою іншого існуючого твору без завдання шкоди його охороні (анотація, адаптація, аранжування, обробка фольклору, інша переробка твору) чи його творчим перекладом на іншу мову (до похідних творів не належать аудіовізуальні твори, одержані шляхом дублювання, озвучення, субтитрування українською чи іншими мовами інших аудіовізуальних творів) (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Поширення інформації — це розповсюдження, обнародування, реалізація у встановленому законом порядку документованої або публічно оголошеної інформації (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Право власності на інформацію — врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження інформацією (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Право власності на персональні дані — встановлене законом право фізичної особи на володіння, користування, розпорядження відомостями про себе, а також право забороняти іншим суб'єктам їх використання, крім випадків, що передбачені законодавством України.

Правова інформація¹ — сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок,

правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо (Наказ Фонду державного майна України від 20.04.1998 № 788 «Про затвердження Положення про надання інформації з приватизації»).

Правова інформація² — відомості (повідомлення, дані) відносно фактів, подій, предметів, осіб, явищ, що мають місце в правовій сфері, містяться в різноманітних джерелах і використовуються державою та суспільством для вирішення завдань законотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності, захисту прав і свобод людини (Гаврилов О. А. Курс правової інформатики. — М.: НОРМА, 2000).

Представництво інформаційного агентства в Україні — зареєстрована в Україні відповідно до чинного законодавства як суб'єкт інформаційної діяльності будь-яка установа (бюро, представництво, корпункт тощо), що представляє в Україні державне або недержавне інформаційне агентство, зареєстроване як юридична особа згідно з чинним законодавством відповідної країни і яке здійснює свою діяльність в Україні у сфері інформації відповідно до Закону України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію», Закону України від 28.02.1995 № 74/95-ВР «Про інформаційні агентства».

Приватні інформаційні ресурси — інформаційні ресурси, які сформовані за кошти фізичних осіб та юридичних осіб, заснованих на приватній власності, або набуті ними іншим законним шляхом.

Примірник відеограми — копія відеограми на відповідному матеріальному носії, яка виконана безпосередньо чи опосередковано із цієї відеограми і містить усі зафіксовані на ній рухомі зображення чи їх частину (як із звуковим супроводом, так і без нього) (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Примірник твору — копія твору, виконана у будь-якій матеріальній формі (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Примірник фонограми — копія фонограми на відповідному матеріальному носії, яка виконана безпосередньо чи опосередковано із цієї фонограми і містить усі зафіксовані на ній звуки чи їх частину (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Продукція інформаційного агентства — матеріалізований результат його діяльності, призначений для розповсюдження з метою задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб, держави (Закон України від 28.02.1995 № 74/95-ВР «Про інформаційні агентства»).

Продюсер аудіовізуального твору — особа, яка організує або організує та фінансує створення аудіовізуального твору (Закон

України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Проект інформатизації — комплекс взаємопов'язаних заходів, як правило, інвестиційного характеру, що узгоджені за часом, використанням певних матеріально-технічних, інформаційних, людських, фінансових та інших ресурсів і мають на меті створення заздалегідь визначених інформаційних і телекомунікаційних систем, засобів інформатизації та інформаційних ресурсів, які відповідають певним технічним умовам і показникам якості (Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР «Про Національну програму інформатизації»).

Пряма трансляція — безпосереднє розповсюдження теле- або радіопередач без попереднього запису і монтажу (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).

Псевдонім — вигадане ім'я, вибране автором чи виконавцем для позначення свого авторства (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Публічна демонстрація аудіовізуального твору, відеограми — публічне одноразове чи багаторазове представлення публіці за згодою суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав у приміщенні, в якому можуть бути присутніми особи, які не належать до звичайного кола однієї сім'ї або близьких знайомих цієї сім'ї, аудіовізуального твору чи зафіксованого у відеограмі виконання або будь-яких рухомих зображень (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Публічне виконання — подання за згодою суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав творів, виконань, фонограм, передач організацій мовлення шляхом декламації, гри, співу, танцю та іншим способом як безпосередньо (у живому виконанні), так і за допомогою будь-яких пристроїв і процесів (за винятком передачі в ефір чи по кабелях) у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до звичайного кола сім'ї або близьких знайомих цієї сім'ї, незалежно від того, чи присутні вони в одному місці і в один і той самий час або в різних місцях і в різний час (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Публічне сповіщення (доведення до загального відома) — передача за згодою суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав в ефір за допомогою радіохвиль (а також лазерних променів, гамма-променів тощо), у тому числі з використанням супутників, чи передача на віддаль за допомогою проводів або будь-якого виду наземного чи підземного (підводного) кабелю (провідникового, оптоволоконного та інших видів) творів, виконань, будь-яких звуків і (або) зображень, їх записів у фонограмах і відеограмах, програм організацій мовлення тощо, коли зазначена передача може бути прийнята необмеженою кількістю осіб

у різних місцях, віддаленість яких від місця передачі є такою, що без зазначеної передачі зображення чи звуку не можуть бути сприйняті (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Публічний показ — будь-яка демонстрація оригіналу або примірника твору, виконання, фонограми, відеограми, передачі організації мовлення за згодою суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав безпосередньо або на екрані за допомогою плівки, слайда, телевізійного кадру тощо (за винятком передачі в ефір чи по кабелях) або за допомогою інших пристроїв чи процесів у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до кола сім'ї чи близьких знайомих цієї сім'ї особи, яка здійснює показ, незалежно від того, чи присутні вони в одному місці і в один і той самий час або в різних місцях і в різний час (публічний показ аудіовізуального твору чи відеограми означає також демонстрацію окремих кадрів аудіовізуального твору чи відеограми без дотримання їх послідовності) (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Р

Радіомовлення — виробництво і розповсюдження аудіопрограм (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).

Режим доступу до інформації — передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення і зберігання інформації (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Режим секретності — єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці.

Репрографічне відтворення (репродукування) — факсимільне відтворення у будь-якому розмірі (у тому числі збільшеному чи зменшеному) оригіналу письмового чи іншого графічного твору або його примірника шляхом фотокопіювання або іншими подібними способами, крім запису в електронній (у тому числі цифровій), оптичній чи іншій формі, яку зчитує комп'ютер (Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю»).

Респондент — особа або сукупність осіб, які підлягають статистичному спостереженню у встановленому законодавством порядку і визначені у статті 4 цього Закону (Закон України від 17.09.1992 № 2614-ХІІ «Про державну статистику»).

Розклад мовлення телерадіоорганізацій — відкрита інформація телерадіоорганізацій про послідовність виходу в ефір та хронометраж телерадіопередач упродовж певного визначеного відрізка часу (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).

Розповсюдження об'єктів авторського права і (або) суміжних прав — будь-яка дія, за допомогою якої об'єкти авторського права і (або) суміжних прав безпосередньо чи опосередковано пропонуються публіці, в тому числі доведення цих об'єктів до відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до цих об'єктів з будь-якого місця і в будь-який час за власним вибором (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Розповсюджувач видавничої продукції — фізична чи юридична особа, яка займається розповсюдженням видавничої продукції (Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу»).

Розпорядник АС — фізична або юридична особа, яка має право розпоряджання АС за угодою з її власником або за його дорученням (Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР «Про захист інформації в автоматизованих системах»).

Розсекречування матеріальних носіїв секретної інформації — зняття в установленому законодавством порядку обмежень на поширення та доступ до конкретної секретної інформації шляхом скасування раніше наданого грифу секретності документам, виробам або іншим матеріальним носіям цієї інформації (Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю»).

С

Система керування базами даних (СКБД) — сукупність програмних і мовних засобів, що забезпечують процес визначення, створення, ведення баз даних, а також маніпулювання ними (ДСТУ 2874-94 Бази даних. Терміни та визначення).

Система обов'язкового примірника документів — сукупність видів обов'язкових примірників документів, а також порядок їх доставляння, зберігання та використання (Закон України від 09.04.1999 № 595-ХІV «Про обов'язковий примірник документів»).

Службовий твір — твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Соціальне телерадіомовлення — передачі чи програми для сліпих, глухих, людей з послабленим слухом освітнього, навчального та довідкового характеру, а також програми і передачі з проблем екологічного виховання (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).

Соціологічна інформація — документовані або публічно оголошені відомості про ставлення окремих громадян і соціальних груп до суспільних подій та явищ, процесів, фактів (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

- Спеціальна експертиза щодо наявності умов для провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею** — експертиза, що проводиться з метою визначення в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях наявності умов, передбачених цим Законом, для провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею (Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю»).
- Споживач видавничої продукції** — приватні особи, підприємства, установи, організації (Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу»).
- Спонсорство** — участь фізичної чи юридичної особи у прямому або опосередкованому фінансуванні програм з метою реклами свого імені, фірмового найменування чи своєї торгової марки (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).
- Статистична інформація** — офіційна документована державна інформація, яка дає кількісну характеристику масових явищ та процесів, що відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).
- Статистична інформація (дані)** — офіційна державна інформація, яка характеризує масові явища та процеси, що відбуваються в економічній, соціальній та інших сферах життя України та її регіонів (Закон України від 17.09.1992 № 2614-ХІІ «Про державну статистику»).
- Статистична методологія** — сукупність науково обґрунтованих способів, правил і методів статистичного вивчення масових соціально-економічних явищ та процесів, які встановлюють порядок збирання, опрацювання і аналізу статистичної інформації (Закон України від 17.09.1992 № 2614-ХІІ «Про державну статистику»).
- Статистичне спостереження** — планомірний, науково організований процес збирання даних щодо масових явищ та процесів, які відбуваються в економічній, соціальній та інших сферах життя України та її регіонів, шляхом їх реєстрації за спеціальною програмою, розробленою на основі статистичної методології (Закон України від 17.09.1992 № 2614-ХІІ «Про державну статистику»).
- Ступінь секретності** («особливої важливості», «цілком таємно», «таємно») — категорія, яка характеризує важливість секретної інформації, ступінь обмеження доступу до неї та рівень її охорони державою (Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю»).
- Суборенда каналу мовлення** — юридично оформлена або прихована поступка ліцензії на канал (час) мовлення іншій юридичній чи фізичній особі, що не є ліцензіатом, включаючи система-

тичну ретрансляцію сигналів інших телерадіоорганізацій, крім випадків юридично оформленого надання телерадіопрограм та обміну ними між телерадіоорганізаціями-виробниками, а також ретрансляції новин, спортивних чи інших видовищних заходів (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).

Суспільне надбання — твори і об'єкти суміжних прав, строк дії авторського права і (або) суміжних прав на які закінчився (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Суспільне телерадіомовлення — система неприбуткового єдиного загальнонаціонального телебачення і радіомовлення, що має єдину програмну концепцію, створюється та діє згідно із Законом України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення» (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).

Суспільно необхідні видання — пріоритетні види видань для забезпечення загальнодержавних потреб (Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу»).

Т

Таємна інформація — інформація, що містить відомості, які становлять державну та іншу передбачену законом таємницю, розголошення якої завдає шкоди особі, суспільству і державі (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Твір архітектури — твір у галузі мистецтва спорудження будівель і ландшафтних утворень (креслення, ескізи, моделі, збудовані будівлі та споруди, парки, плани населених пунктів тощо) (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Твір образотворчого мистецтва — скульптура, картина, малюнок, гравюра, літографія, твір художнього (у тому числі сценічного) дизайну тощо (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Твір ужиткового мистецтва — твір мистецтва, в тому числі твір художнього промислу, створений ручним або промисловим способом для користування у побуті або перенесений на предмети такого користування (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Телебачення — виробництво і розповсюдження аудіовізуальних передач та програм (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).

Телекомунікація — передача і приймання будь-яких знаків, сигналів зображення і звуку з допомогою електромагнітних засобів зв'язку (кабельного, оптичного, радіозв'язку) (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).

- Телерадіоорганізація (редакція, студія, агентство, об'єднання, асоціація, компанія, радіостанція тощо)** — юридична особа, зареєстрована у встановленому чинним законодавством порядку, яка має право виробляти та розповсюджувати телерадіопередачі та програми (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).
- Телерадіопрацівник** — штатний або позаштатний працівник телерадіоорганізації, який за характером своєї професійної діяльності бере участь у створенні та розповсюдженні телерадіопередач та програм (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).
- Телерадіограма** — сукупність телерадіопередач, що транслюються безпосередньо або в запису (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).
- Телерадіоцентр (телецентр, радіоцентр, технічний центр телерадіомовлення)** — підприємство, що забезпечує технічну експлуатацію обладнання, призначеного для виробництва телерадіопередач та програм (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).
- Технічний захист секретної інформації** — вид захисту, спрямований на забезпечення інженерно-технічними заходами конфіденційності, цілісності та унеможливлення блокування інформації (Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ «Про державну таємницю»).
- Технічні засоби захисту** — технічні пристрої і (або) технологічні розробки, призначені для створення технологічної перешкоди порушенню авторського права і (або) суміжних прав при сприйнятті і (або) копіюванні захищених (закодованих) записів у фонограмах (відеограмах) і передачах організацій мовлення чи для контролю доступу до використання об'єктів авторського права і суміжних прав (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).
- Технічні засоби мовлення** — сукупність радіоелектронних засобів та технічних пристроїв, за допомогою яких програми та передачі доводяться до споживачів (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).
- Тираж (наклад)** — кількість виготовлених примірників видання (Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу»).
- Тиражований документ** — документ, виготовлений певним тиражем (Закон України від 09.04.1999 № 595-ХІV «Про обов'язковий примірник документів»).
- Трансляція** — розповсюдження телевізійних або радіомовних програм з допомогою технічних засобів зв'язку (Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення»).

У

Учасники інформаційних відносин — громадяни, юридичні особи або держава, які набувають передбачених законом прав і обов'язків у процесі інформаційної діяльності (Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію»).

Ф

Фонограма — звукозапис на відповідному носії (магнітній стрічці чи магнітному диску, грамофонній платівці, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких звуків, крім звуків у формі запису, що входить до аудіовізуального твору. Фонограма є вихідним матеріалом для виготовлення її примірників (копій) (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

Ц

Цитата — порівняно короткий уривок з літературного, наукового чи будь-якого іншого опублікованого твору, який використовується, з обов'язковим посиланням на його автора і джерела цитування, іншою особою у своєму творі з метою зробити зрозумілішими свої твердження або для посилання на погляди іншого автора в автентичному формулюванні (Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»).

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ 1. Системна інформатизація законотворчої діяльності	7
1.1. Основні принципи побудови інтегрованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої діяльності	8
1.2. Етапи розробки та впровадження	10
1.3. Декомпозиція системи	17
1.4. Модель системи комп'ютеризованого управління	20
1.5. Основні вимоги до комп'ютеризованої системи правової інформації. Інформаційне та лінгвістичне забезпечення	27
1.6. Автоматизована інформаційно-пошукова система «Термінологія законодавства України»	32
1.7. Тезаурус EUROVOC	34
1.8. Структура системи інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої діяльності Верховної Ради України	36
1.9. Еталонна база правової інформації	40
Контрольні запитання	48
Рекомендована література	49
Розділ 2. Системна інформатизація виборчого та референдумного процесів в Україні	50
2.1. Загальні передумови необхідності впровадження системної інформатизації у виборчий та референдумний процеси	50
2.2. Аналіз рівня системної інформатизації процесів організації підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні в 1997–2002 роках	54
2.3. Основні положення нової редакції Концепції Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Вибори»	63
2.4. Заходи Центральної виборчої комісії з реалізації Концепції ЄІАС «Вибори»	69
2.5. Склад технічного комплексу ЄІАС «Вибори» та побудова постійно функціонуючої корпоративної комп'ютерної мережі Системи	71
2.6. Вибір єдиної програмної платформи, базового програмного забезпечення та інструментарію для розвитку прикладного програмного забезпечення ЄІАС «Вибори»	76
Контрольні запитання	80
Рекомендована література	81

Розділ 3. Системна інформатизація діяльності	
<i>правоохоронних органів</i>	82
3.1. Сучасний стан та напрями розвитку системи інформаційного	
забезпечення органів внутрішніх справ України	82
3.1.1. Світові тенденції розвитку систем інформаційного	
забезпечення правоохоронної діяльності	82
3.1.2. Проблеми та напрями розвитку системи	
інформаційного забезпечення	
органів внутрішніх справ України	82
3.2. Загальновідомчі та галузеві інформаційні підсистеми	
та принципи їх формування	84
3.2.1. Принципи формування загальновідомчих	
та галузевих інформаційних підсистем	84
3.2.2. Інформаційна мережа ОВС України	91
3.2.3. Нормативно-правове та організаційно-кадрове	
забезпечення системи	94
3.2.4. Система інформаційної безпеки в ОВС України	97
3.3. Інформаційні підсистеми ОВС України	98
3.3.1. Призначення та загальна характеристика	
інформаційних підсистем	98
3.3.2. Інформаційна підсистема «Інтегрований банк даних»	98
3.3.3. Інформаційна підсистема «Розшук»	104
3.3.4. Інформаційно-пошукова система	
«Оперативно-довідкова картотека»	104
3.3.5. Інформаційна підсистема «Пізнання»	105
3.3.6. Міжвідомчий банк даних «Наркобізнес»	111
3.3.7. Інформаційна підсистема «Арсенал»	111
3.3.8. Інформаційно-пошукова система «Оазис»	113
3.3.9. Інформаційно-аналітична підсистема «Статистика»	114
3.3.10. АРМ «Кримінолог-аналітик»	117
3.3.11. АРМ «Патрульно-постова служба»	118
3.4. Електронна пошта органів внутрішніх справ України	120
3.4.1. Призначення електронної пошти	120
3.4.2. Структура електронної пошти	120
3.5. Використання засобів та методів інформатики для вирішення	
завдань судово-криміналістичних експертиз	122
3.5.1. Предмет і природа криміналістичної інформатики	
як науки	122
3.5.2. Криміналістична інформатика та інформаційні	
процеси як об'єкт автоматизації	125
3.5.3. Сутність криміналістичної інформації:	
джерела та механізм її виникнення	128
3.5.4. Основи моделювання. Функції та види моделей	139
3.5.5. Нормативно-правова база інформатизації	
процесів судово-криміналістичних експертиз	143
3.6. Основні етапи та проблеми комп'ютеризації	
судово-криміналістичних експертиз	145
3.7. Програмні продукти та автоматизовані комплекси,	
що застосовуються для комп'ютеризації	
судово-експертної діяльності	153

3.7.1. Програмно-технічний комплекс та методика складання композиційних словесних портретів	153
3.7.2. Почеркознавча експертиза	154
3.7.3. Дактилоскопічна експертиза	156
3.7.4. Судово-балістична експертиза	156
3.7.5. Відеофонічна експертиза	156
3.7.6. Експертиза холодної зброї	156
3.7.7. Судово-автотехнічна експертиза	156
3.7.8. Інші експертизи.....	156
3.8. Експертні системи, проблеми їх використання для вирішення криміналістичних завдань	157
3.8.1. Експертні системи як особливий вид автоматизованих систем	157
3.8.2. Особливості побудови експертних систем та галузі їх використання	158
3.8.3. Проблеми та практика використання експертних систем у правовій діяльності та при розслідуванні злочинів	159
Д о д а т о к. Інструкція про порядок заповнення та подання документів первинного обліку злочинів, осіб, які їх вчинили, руху кримінальних справ	160
Контрольні запитання	202
Рекомендована література	202
Р о з ді л 4. Фінансово-правова інформатика у сфері оподаткування.....	204
4.1. Поняття та сутність фінансово-правової інформатики та податкової інформатики	204
4.2. Історія становлення фінансово-правової інформатики у сфері оподаткування на основі комп'ютеризації та інформатизації державної податкової служби України	206
4.3. Організаційні засади формування комп'ютеризованої інформаційної системи Державної податкової служби України	208
4.4. Взаємозв'язок податкової інформатики й інформаційного права	210
4.5. Проблеми інтеграції правової інформатики та інформаційного права щодо інформаційної безпеки в ДПС України	211
4.6. Вплив інформатики на модернізацію діяльності ДПС України	212
4.7. Основні напрями формування податкової інформатики	213
4.8. Використання здобутків інформатики при здійсненні податкового контролю	217
4.9. Автоматизація міжвідомчих інформаційних зв'язків органів ДПС та Державної митної служби	218
4.10. Автоматизація інформаційних зв'язків органів ДПС з іншими державними органами	218
4.11. Використання здобутків податкової інформатики у діяльності органів податкової міліції	219
Контрольні запитання	220
Рекомендована література	220

Розділ 5. Системна інформатизація судочинства	222
5.1. Визначення інформаційного процесу за стадіями	
провадження у кримінальних справах	222
5.1.1. Порушення кримінальної справи	222
5.1.2. Інформаційний процес стадії дізнання	225
5.1.3. Провадження досудового слідства	229
5.1.4. Нагляд прокурора за виконанням законів	
органами дізнання і досудового слідства	236
5.1.5. Інформаційні процеси під час провадження справ	
у суді першої інстанції	237
5.1.6. Розгляд справи за апеляцією (глава 30 КПК)	246
5.1.7. Касаційне провадження (глава 31 КПК)	257
5.2. Інформаційні системи та технології в судочинстві	260
5.2.1. Інформаційне забезпечення судочинства	260
5.2.2. Інформатизація судового діловодства	264
5.2.3. Автоматизовані робочі місця в судочинстві	265
5.2.4. Повне фіксування судового процесу	
технічними засобами	279
5.3. Системи підтримки прийняття рішень в судочинстві	284
Контрольні запитання	286
Рекомендована література	286
Розділ 6. Огляд законодавства у сфері інформації	
та інформатизації в Україні	288
6.1. Базові закони у сфері інформації та інформатизації	288
6.2. Закони, що регулюють питання створення	
та використання окремого інформаційного продукту	300
6.3. Перелік деяких законодавчих актів у сфері інформації	
та інформатизації	307
Контрольні запитання	312
Розділ 7. Інформаційні ресурси та державна політика	
у сфері інформатизації	313
7.1. Інформаційні ресурси	313
7.1.1. Поняття інформаційних ресурсів	313
7.1.2. Національні інформаційні ресурси	314
7.1.3. Електронні інформаційні ресурси	315
7.1.4. Право власності на інформаційні ресурси	316
7.1.5. Обробка і доступ до інформаційних ресурсів	317
7.2. Державна політика у сфері інформатизації	321
7.2.1. Поняття державної політики	
у сфері інформатизації	321
7.2.2. Принципи державної політики інформатизації	323
7.2.3. Мета та стратегічні завдання державної політики	
інформатизації	324
7.2.4. Упорядкування суспільних відносин	
у сфері інформатизації	325
7.2.5. Послуги у сфері інформатизації	326
7.2.6. Підтримка інформаційної безпеки	328
7.2.7. Відповідальність суб'єктів	
у сфері інформатизації	329

7.2.8. До питання політики у сфері інформатизації у зв'язку із систематизацією інформаційних відносин в Україні	329
7.3. Міжнародна діяльність у сфері інформатизації	348
7.3.1. Інтеграція України у світовий інформаційний простір	349
7.3.2. Взаємодія в інформаційному просторі Співдружності Незалежних Держав	350
Контрольні запитання	350
Рекомендована література	351
Р о з д і л 8. <i>Системна інформатизація правоосвітньої діяльності в Україні</i>	353
8.1. Законодавство України у сфері правоосвітньої діяльності	353
8.2. Проблеми та перспективи створення системи дистанційного навчання юридичної спрямованості	354
8.3. Шляхи інформатизації правоосвітньої діяльності	358
Д о д а т о к. План основних заходів з підвищення ефективності використання сучасних комп'ютерних технологій у навчальному процесі та науково-дослідній діяльності Національної академії внутрішніх справ України	381
Контрольні запитання	382
Рекомендована література	383
Терміни та визначення	385